

อัตลักษณ์และการท่องเที่ยว : ศึกษากรณี ผู้ไต่บ้านภู ตำบลบ้านเป้า
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

นางสาวพรรณปพร ภิรมย์วงษ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

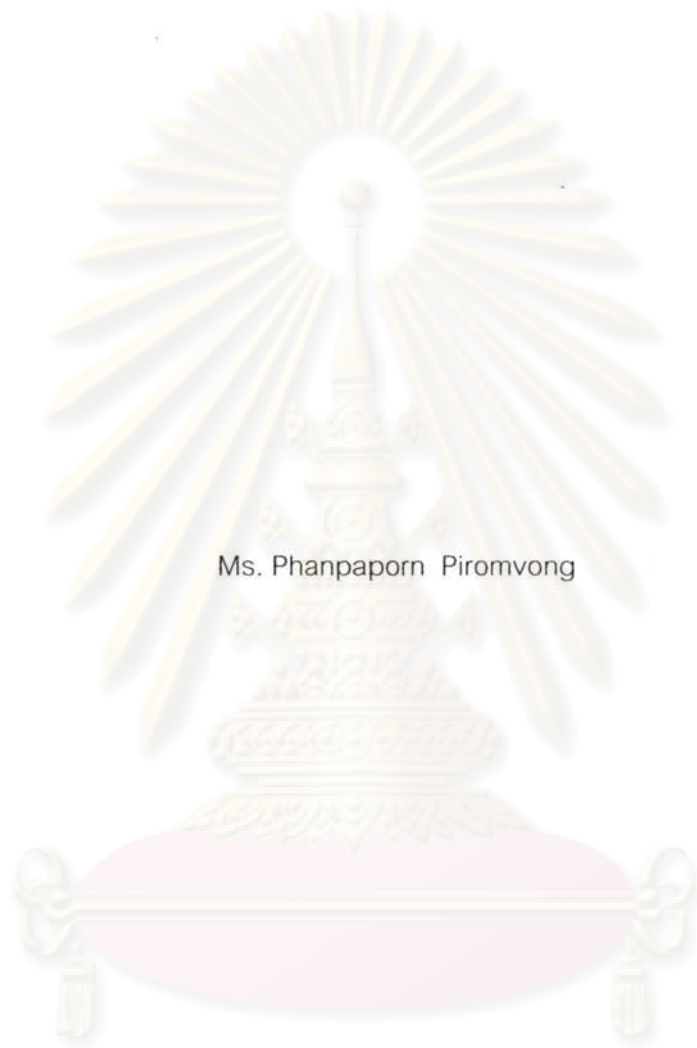
สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

IDENTITY AND TOURISM : A CASE STUDY OF PHUTHAI AT BANPHU,
TAMBON BANPAO, AMPHOR NONGSONG, MUKDAHAN

Ms. Phanpaporn Piromvong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Anthropology

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

520543

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อัตลักษณ์และการท่องเที่ยว : ศึกษากรณี ผู้ไต่บ้านภู ตำบล
บ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

โดย

นางสาวพรรณปพร ภิรมย์วงษ์

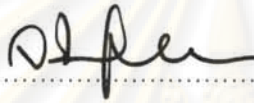
สาขาวิชา

มานุษยวิทยา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุวินทร์พันธุ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.จรัส สุวรรณมาลา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุวินทร์พันธุ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ปภาณี จิตวิวัฒนา)

ศูนย์วิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พรรณปพร ภิรมย์วงศ์ : อัตลักษณ์และการท่องเที่ยว : ศึกษากรณี ผู้ไทบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. (IDENTITY AND TOURISM : A CASE STUDY OF PHUTHAI AT BANPHU, TAMBON BANPAO, AMPHORNONGSONG, MUKDAHAN) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.ปรีชา คุณินทร์ พันธุ์, 191 หน้า.

การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์และการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาอัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์ของผู้ไทบ้านภูทั้งในชีวิตประจำวันของชาวบ้านรวมทั้งในบริบทของการท่องเที่ยว การศึกษาครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์ รวมทั้งพิจารณากิจกรรมการท่องเที่ยวของบ้านภูในมุมมองแบบ "เทียบกับละคร" และดำเนินถึงปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ด้วย การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีวิธีการสำคัญคือ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ทั่วไป และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยเฉพาะกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ในชีวิตประจำวันของผู้ไทบ้านภูเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่หยุดนิ่ง แต่เลื่อนไหลไปตามบริบทและสถานการณ์โดยขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และแม้ว่าชาวบ้านสามารถแสดงอัตลักษณ์ของตนโดยไม่ต้องอ้างอิงกับความเป็นกลุ่ม แต่อัตลักษณ์ของกลุ่มก็ยังมีอิทธิพลต่อสำนึกและการแสดงอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล

อัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูในบริบทของการท่องเที่ยวสามารถเห็นได้ชัดเจนในรูปแบบของอัตลักษณ์ระดับกลุ่ม เนื่องมาจากการสร้างภาพ "ความเป็นผู้ไท" ในระดับหมู่บ้าน เช่น การแต่งกายชุดผู้ไท ฟ้อนผู้ไท ในบริบทการท่องเที่ยวอัตลักษณ์ของปัจเจกชนจึงไม่ชัดเจนเท่ากับอัตลักษณ์ของกลุ่มที่เป็นผู้ไท เพราะชาวบ้านให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ของกลุ่มที่ได้มีการกำหนดรูปแบบของความเป็นชาวผู้ไทในระดับหมู่บ้านไว้แล้วและนโยบายรัฐและการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐมีส่วนสำคัญในการกำหนดอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภู

ภาควิชา..... สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ลายมือชื่อ.....

พรรณปพร ภิรมย์วงศ์

สาขาวิชา..... มานุษยวิทยา

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา 2552.....

4981131824 : MAJOR ANTHROPOLOGY

KEYWORDS : ETHNIC IDENTITY / PHUTHAI / BANPHU / TOURISM

PHANPAPORN PIROMVONG : IDENTITY AND TOURISM : A CASE STUDY OF PHUTHAI AT BANPHU, TAMBON BANPAO, AMPHOR NONGSONG, MUKDAHAN. THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR PREECHA KUWINPANT, Ph.D., 191 pp.

The primary purpose of thesis is to study identity and Phuthai ethnic group of Banphu on their daily life in the context of tourism. The study employs the concepts of identity and ethnicity, to consider tourism activities in Banphu as drama and as phenomenon of globalization. Qualitative method was used to collect data with emphasis on participant observation and interviews. In-depth interviews of key informants were extensively carried out.

The study found that identity in daily life of the Phuthai at Banphu is a dynamic, and fluid depending on the context and situation of specific social interaction. Nevertheless the villagers can express their personal identity without reference to the collective identity, collective identity still influences the realization and performance of personal identity.

Identity of the Phuthai people at Banphu in the context of tourism can be seen clearly in the form of group identity that represents the image of the Phuthai at the village level, i.e. Phuthai style of dressing and the Phuthai traditional dance. In the context of tourism, individual identity is expressed commonly through identity as it has been considered a standard native village identity. Government policies and the role of public officials is an important part in revival of the local identity of the Phuthai at Banphu.

Department : Sociology and Anthropology
Field of Study : Anthropology
Academic Year : 2009

Student's Signature Phanpaporn Piromvong
Advisor's Signature Preecha Kuwinpant

กิตติกรรมประกาศ

บุคคลหลายท่านได้มีส่วนในความสำเร็จลุล่วงของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ในลำดับแรกผู้เขียนขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุณินทร์พันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งคำแนะนำและการชี้แนะของอาจารย์เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ และที่สำคัญยิ่งยวดไปไม่น้อยกว่ากันนั้น คือ คำชี้แนะของ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.อมรา พงศาพิชญ์ ในฐานะประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และคำชี้แนะของ รองศาสตราจารย์ ปฟ้าณี ฐิติวัฒนา ในฐานะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้เขียนขอขอบคุณชาวบ้านภูทุกคนที่ต้อนรับผู้เขียนอย่างอบอุ่นและปฏิบัติต่อผู้เขียนเสมือนลูกหลาน ขอขอบคุณอาจารย์ถวัลย์ ปราชญ์บ้านภูซึ่งให้ข้อมูลแก่ผู้เขียนอย่างท่วมท้น แม้ผู้เขียนจะซักถามหลายต่อหลายครั้ง ขอขอบคุณป่าหนิงที่ได้ไปส่งและไปรับผู้เขียนที่ท่ารถและคอยจัดหาบ้านพักให้แก่ผู้เขียน ขอขอบคุณผู้ใหญ่ไพฑูริที่แนะนำให้เขียนต่อบ้านภูในการไปเยือนบ้านภูครั้งแรก ขอขอบคุณคุณยายยา คุณแม่พริ้ง คุณแม่ไป่ คุณลุงหนิง คุณลุงอ่อน คุณป้าอ่อน คุณพ่อนิด คุณแม่นิด คุณย่ากาแพ คุณป้าเตย พี่ศรี ฯลฯ ที่มีส่วนอย่างมากต่อข้อมูลในวิทยานิพนธ์

ขอบคุณพ่อและแม่ที่ให้ทั้งทุนทรัพย์ในการศึกษา ซักถามความเป็นไปของวิทยานิพนธ์ และการสนับสนุนทางกำลังกายและกำลังใจ ขอขอบคุณคุณหนองที่ให้คำแนะนำในเรื่องรูปแบบของตัวเล่มและช่วยเหลือในการพิมพ์ ขอขอบคุณอาจารย์ เพื่อน พี่ น้อง และญาติมิตรที่คอยซักถามความเป็นไปของวิทยานิพนธ์เล่มนี้บนเส้นทางอันยาวนาน ขอขอบคุณเอกมานุษยวิทยา ทั้งคุณตุน คุณฝ้าย คุณท้อป และคุณแอน ที่ร่วมเดินทางบนเส้นทางในการทำวิทยานิพนธ์นี้ด้วยกัน

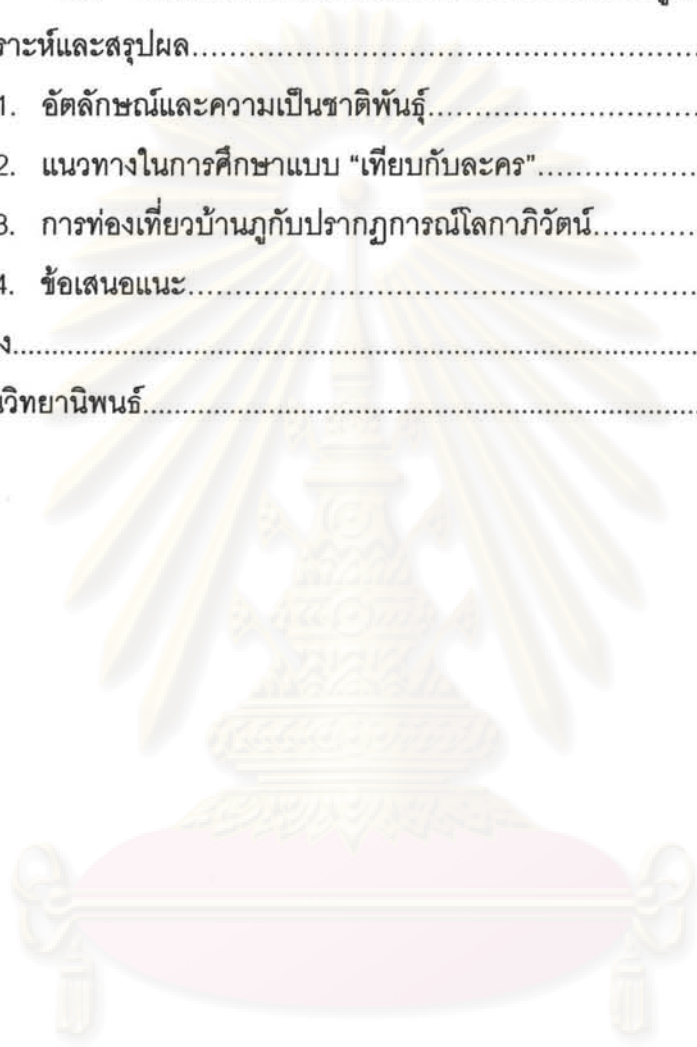
ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตในการวิจัย.....	3
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	4
สมมุติฐาน.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	5
แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา.....	5
ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	21
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	27
1. ขอบเขตในการศึกษา.....	27
2. วิธีการเก็บข้อมูล.....	28
3. ระยะเวลาในการศึกษา.....	30
บทที่ 4 บ้านภู : ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน.....	31
1. ประวัติศาสตร์บ้านภู.....	32
2. สภาพทั่วไปของบ้านภู.....	34
บทที่ 5 วิถีชีวิตของ "ผู้ไท" บ้านภู.....	44
1. กลุ่มชาติพันธุ์ "ผู้ไท".....	44
1.1 ที่มาของผู้ไท.....	45
1.2 ประวัติศาสตร์ผู้ไทในจังหวัดมุกดาหาร.....	48
1.3 ผู้ไทกับการจัดประเภทกลุ่มชาติพันธุ์.....	49

1.4 ภาษาผู้ไท.....	51
1.5 ความหมายและรูปแบบการเขียนของ "ผู้ไท".....	52
2. บ้านภู : ความเป็นชาติพันธุ์ "ผู้ไท".....	55
2.1 ผู้ไทและผู้ลาว.....	56
2.2 ความเป็น "บ้านภู".....	59
2.3 ความเป็นผู้ไทในชีวิตประจำวัน.....	70
3. ผู้ไท : ความไม่รู้และความไม่คุ้นเคยของผู้เขียน.....	90
4. ผู้ไทบ้านภู : กระแสการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยจากรัฐ.....	91
บทที่ 6 หมู่บ้านท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านภู.....	97
1. การก่อตั้งโฮมสเตย์บ้านภู.....	97
2. กิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านภู.....	105
2.1 การต้อนรับแขกและการเข้าฐาน.....	108
2.2 กิจกรรมตอนเย็น.....	115
3. รูปแบบของโฮมสเตย์บ้านภู.....	119
3.1 มาตรฐานโฮมสเตย์บ้านภู.....	121
3.2 การแต่งกายของ "ผู้ไทบ้านภู".....	123
3.3 การดูแลแขก.....	127
3.4 การแสดงเพื่อต้อนรับแขก.....	130
4. ความเป็นผู้ไทในการท่องเที่ยวบ้านภู.....	135
4.1 ชาวบ้านภูแต่งกายชุด "ผู้ไท".....	135
4.2 อาหารพาแลง.....	136
4.3 ฟ็อนผู้ไท.....	137
5. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับความเป็นผู้ไท.....	138
บทที่ 7 ผู้ไทบ้านภู : รัฐและเศรษฐกิจสมัยใหม่.....	143
1. บ้านภูและรัฐ.....	144
1.1 บ้านภู : แนวทางปฏิบัติตามปรัชญาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง...	144
1.2 บ้านภูกับการเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์.....	146
1.3 เพลงของบ้านภู.....	150
2. บ้านภูกับเศรษฐกิจสมัยใหม่.....	153

2.1 เศรษฐกิจสมัยใหม่กับการท่องเที่ยว.....	153
2.2 การท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์จากผ้า.....	158
2.3 ผลกระทบและอนาคตของการท่องเที่ยวบ้านภู.....	164
บทที่ 8 วิเคราะห์และสรุปผล.....	168
1. อัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์.....	168
2. แนวทางในการศึกษาแบบ “เทียบกับละคร”.....	175
3. การท่องเที่ยวบ้านภูกับปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์.....	179
4. ข้อเสนอแนะ.....	181
รายการอ้างอิง.....	182
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	191

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่อำเภอหนองสูง.....	33
2	เส้นทางจากตัวอำเภอหนองสูงมายังบ้านภู.....	36
3	แผนที่บ้านภู.....	38
4	สำหรับอาหารที่ชาวบ้านเตรียมนำไปที่วัดในงานบุญเดือนสิบ มีแกงหวายและ แจ่วผู้ไทเป็นส่วนหนึ่งของสำรับนี้ด้วย.....	74
5	สำหรับอาหารที่ชาวบ้านนำไปถวายพระในงานบุญเดือนสิบ มีสำหรับอาหารวาง เรียงในศาลาวัดตั้งแต่บริเวณด้านหน้าจนถึงด้านข้าง.....	76
6	ต้นกัณฑ์หลอนที่ชาวบ้านแห่ในหมู่บ้านเพื่อเรียกรอเงินทำบุญ.....	78
7	กลองตุ้มในขบวนต้อนรับแขกของบ้านภู.....	78
8	ในพิธีแต่งงานของชาวผู้ไท “ที่นอน” เป็นสิ่งที่ฝ่ายเจ้าสาวนำมาสมมาญาติผู้ ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าว.....	79
9	ต้นฝ้ายที่ปลูกในที่นาช่วงฤดูแล้ง.....	87
10	เด็กผู้ชายชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นสวม “ชุดผู้ไท” ไปโรงเรียนในวันพฤหัสบดี โดยสวมเสื้อที่ตัดจากผ้าฝ้าย แต่ยังคงสวมกางเกงเครื่องแบบของโรงเรียน.....	94
11	เรือนผู้ไทสองหลังที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดของหมู่บ้าน.....	99
12	ชาวบ้านภูเดินมายังบริเวณหน้าวัดของหมู่บ้านเพื่อ “ต้อนรับแขก”.....	109
13	ชาวบ้านภูยืนรอต้อนรับแขก.....	109
14	การทักทายกันระหว่าง “เจ้าบ้าน” และ “แขก”.....	110
15	นักดนตรีในขบวนต้อนรับ.....	111
16	ชาวบ้านและแขกเดินเข้าไปในบริเวณวัด.....	112
17	ชาวบ้านและแขกนั่งในศาลาวัด โดยชาวบ้านนั่งเรียงแถวต่อจากแถวของแขก ที่นั่งอยู่ด้านหน้า.....	112
18	นักท่องเที่ยวดูดลองทอผ้าในฐาน “เพิ่มรายได้” ซึ่งตั้งอยู่ที่กลุ่มทอผ้าใหม่บ้านภู.....	115
19	ชาวบ้านภูนำ “พานสู่ขวัญ” มาที่ลานวัดเพื่อใช้ประกอบในพิธีสู่ขวัญ.....	116
20	พราหมณ์สู่ขวัญทำพิธีสู่ขวัญให้แขก โดยแขกทุกคนต่างนั่งเป็น รูปวงกลมล้อมรอบพานสู่ขวัญ.....	117
21	ชาวบ้านภูผูกข้อมือนให้กับแขก.....	117
22	การฟ้อนผู้ไทโดยเด็กสาวบ้านภู.....	118

23	การฟ้อนชวงโดยผู้เฒ่าบ้านภู.....	118
24	เกียรติบัตรรับรองว่าบ้านของเจ้าของบ้านหลังนี้มีคุณสมบัติผ่านการประเมิน มาตรฐานโฮมสเตย์.....	120
25	กระถางปลูกต้นหอมที่ตั้งอยู่หน้าบ้านหลังหนึ่งในบ้านภู.....	122
26	การแต่งกายของผู้หญิงบ้านภูเพื่อการต้อนรับแขก.....	123
27	การแต่งกายของผู้ชายบ้านภูเพื่อการต้อนรับแขก.....	124
28	กลุ่มแม่บ้านใช้เวลาหลังจากรับแขกเสร็จแล้วเพื่อซ่อมจำแพรว.....	133
29	เด็กบ้านภูเล่นสะบ้าให้แขกดูในขั้นตอนการดูงานใน "ฐานเรียนรู้" วันนี้ไม่มีเด็ก ผู้ชายชั้นประถมศึกษามาต้อนรับแขก เด็กผู้หญิงจึงทำหน้าที่เล่นแทน.....	134
30	เด็กบ้านภูสอนให้แขกซึ่งมีวัยใกล้เคียงกับตนเองเล่น "สะลีก".....	135
31	บ้านบางหลังใช้ถังน้ำปลูกผักแทนกระถางพลาสติกที่จัดซื้อมาด้วยงบประมาณ ขององค์การบริหารส่วนตำบล.....	145
32	ทางเข้าศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู มีรูปผู้หญิงแต่งกายชุดผู้ไทยกมือไหว้ต้อนรับ...	148
33	ชาวบ้านนำต้นกะหล่ำปลีมาปลูกไว้บริเวณด้านหน้าศูนย์เรียนรู้ชุมชน.....	148
34	ชาวบ้านภูและแขกพูดคุยกันระหว่างการศึกษาดูงานตามฐาน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า เป็นการ "แลกเปลี่ยนเรียนรู้" ระหว่างเจ้าบ้านและแขก.....	149
35	ชาวบ้านภูแต่งกายชุดผู้ไทยมานั่งรวมกับแขกในขั้นตอนการเข้าฐาน.....	154
36	เด็กน้อยบ้านภูสามารถหาเงินช่วยพ่อแม่ได้จากการแต่งกายในชุดผู้ไทยมาต้อนรับ แขก.....	154
37	สินค้าที่ชาวบ้านนำมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว จากรูปมี ข้าวฮาง ข้าวกล้อง แจ่วผู้ไท และไหมพรมพันผมสีต่างๆ.....	156
38	นักท่องเที่ยวกำลังเลือกซื้อผ้าฝ้ายที่ผลิตและจำหน่ายโดยกลุ่มอาชีพบ้านภู.....	157
39	"ข้าวกล้องอก" สินค้าตัวใหม่ของแม่ไป๋ที่ขายดีไม่แพ้ข้าวฮาง.....	157
40	ผู้หญิงบ้านภูใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันไปกับการทอผ้า.....	159
41	ผ้าทอลายแก้วมุกดา.....	160
42	หุ่นสวมชุดผู้ไทที่ป่าเตยนำไปแสดงตามที่ต่างๆที่ตนไปจำหน่ายผ้า.....	162
43	ผ้าฝ้ายบางส่วนที่ตั้งอยู่ในบ้านป่าเตยเพื่อรอนำไปจำหน่าย.....	163

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมที่ผู้คนในโลกสมัยใหม่ให้ความสำคัญ ดังจะเห็นได้จากจำนวนของบริษัทท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นและการขยายเส้นทางนำเที่ยวมากขึ้น ตลอดจนการกำเนิดของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ทั้งในประเทศไทยเองและต่างประเทศ นำมาสู่การเพิ่มเส้นทางการบินของสายการบิน อันเป็นการเพิ่มช่องทางท่องเที่ยวและเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีปรารถนาจะเดินทางท่องเที่ยวได้เลือกจุดหมายปลายทางที่ตรงกับความต้องการของตนเองมากที่สุด การขยายตัวของการท่องเที่ยวนี้ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเป็น "วัฒนธรรมมวลชน" อันเป็นผลมาจากการผลิตสื่อสารมวลชน ตลอดจนการบริโภคของคนในวงกว้างทุกเพศ ชนชั้น และอาชีพ การท่องเที่ยวภายใต้ความเป็นวัฒนธรรมมวลชนนี้บ่งบอกว่าการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่คนทั่วไปล้วนนิยมและใฝ่ฝันที่จะออกเดินทางในรูปแบบต่างๆ เพื่อไปยังสถานที่ที่ตนไม่คุ้นเคย คนจะเลือกจุดหมายปลายทางให้เหมาะสมกับบริบทของตนตามข้อจำกัดของรายได้ ชนชั้น และสภาพแวดล้อม และการท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์ (ethnic tourism) ก็ถือเป็นการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่ได้รับคามนิยม ซึ่งนักท่องเที่ยวจะเข้าไปสัมผัสชีวิตของคนพื้นเมือง และมักจะเป็นกลุ่มคนที่แปลกใหม่ (exotic people) ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถซื้อของพื้นเมือง ชมการแสดงและพิธีกรรม ตลอดจนเยี่ยมชมบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ (Smith, 1978: 2)

ด้านนโยบายและกิจกรรมของภาครัฐต่อการท่องเที่ยวในประเทศไทยได้นำเสนอสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชาติพันธุ์ด้วย เช่นการจัดงาน "ชุมนุมเผ่าไทยมุกดาหาร มะขามหวานชายโขง" ที่จัดขึ้นในเดือนมกราคมของทุกปีที่จังหวัดมุกดาหาร (อภิรักษ์ บัณฑิต, 2550: 55) หรือการแสดงแสง-เสียงชุด "อาชา-คนภูเขา" ที่จัดขึ้นที่จังหวัดเชียงราย (ชนิษฐา พอนอ่วม, 2551: 21) ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เข้าไปช่วยสนับสนุนในการจัดแสดงด้วย นอกจากนี้กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งรัฐเป็นกำลังหลักในการจัดงานแล้วรัฐยังได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวด้วยตนเองในชุมชน ดังเช่นกรณีที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดประกวดรางวัล "อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Thailand Tourism Awards) เพื่อเลือกสรรชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวทุกภูมิภาค เพื่อให้เหมาะสมกับการท่องเที่ยวของไทยในยุคนี้ที่ชุมชนจะต้องมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศอย่างจริงจัง (เมธี, 2551: 40) จากการดำเนินงานของภาครัฐที่มีต่อการท่องเที่ยวทำให้สามารถกล่าวได้ว่าในปัจจุบันการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้กลายเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องมีการดำเนินการที่เป็นระบบ แม้ใน

ภาคชุมชนเอง ชาวบ้านก็ได้รับแรงกระตุ้นจากภาครัฐให้หันมาให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวและทำให้ชุมชนของตนกลายเป็นสถานที่ซึ่งสามารถต้อนรับนักท่องเที่ยวได้เอง

ในปัจจุบันมีการกล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) ภายใต้บริบทและสถานการณ์ที่หลากหลาย ทั้งในด้านความเป็นพลเมือง แรงงานทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงการท่องเที่ยว มีการนำความเป็นชาติพันธุ์มาเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์จึงถือเป็น "ทรัพยากร" อันสำคัญที่ทำรายได้ให้คนในท้องถิ่นและกลุ่มคนที่มีกิจการเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว แนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว" นี้เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรีอันมาจากการตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีการส่งเสริมให้มีการใช้ "วัฒนธรรม" เป็นสินค้าเพื่อเสนอขายในตลาดการท่องเที่ยว (ยุคติ มุกดาวิจิตร, 2548: 96) ซึ่งวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยวบ่อยครั้งที่เป็นไปในลักษณะของสิ่งที่ถูกทำให้หยุดนิ่งตายตัวเพื่อเป็นไปในรูปแบบของ "สินค้า" ที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยน ลักษณะของวัฒนธรรมในบริบทของการท่องเที่ยวยังคงเป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเสพความเป็นชาติพันธุ์ได้โดยไม่ต้องยึดติดกับพื้นที่ทางกายภาพอีกต่อไป เราสามารถเสพความเป็นชาติพันธุ์ผ่านสินค้าที่อ้างว่าเป็นสินค้าที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์แม้ว่าสินค้านั้นจะวางขายอยู่ในกรุงเทพมหานคร และแม้ว่าในปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์ที่คนและสินค้าอยู่ในภาวะที่ข้ามพรมแดนมากขึ้นก็ตามแต่นักท่องเที่ยวบางคนที่ต้องการเสพวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มักเดินทางไกลเข้าไปสัมผัสกับกลุ่มชาติพันธุ์โดยตรงยังสถานที่อยู่ของพวกเขาเพื่อบริโภคการท่องเที่ยวในลักษณะ face to face อันนำมาสู่ปฏิสัมพันธ์ (social interaction) กันระหว่างเจ้าบ้าน (hosts) และแขก (guests)

การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นเส้นทางในการแสดงอัตลักษณ์ทั้งอัตลักษณ์ของปัจเจกชนและอัตลักษณ์ของกลุ่ม โดยอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์แม้ว่าจะมีความเคลื่อนไหวและยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ทั้งขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางอำนาจอันนำไปสู่การต่อรองและช่วงชิงความหมายแต่กลุ่มชาติพันธุ์ได้สร้างและผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของตนเองในบริบทของการท่องเที่ยวโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ รายได้ของชุมชน นอกจากอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์สร้างขึ้นเพื่อนิยามภาพลักษณ์ของตนเองแล้ว ในบางกรณีดังเช่นกรณีในการศึกษาคั้งนี้กลุ่มชาติพันธุ์ยังนำเสนอตนเองในฐานะของ "ชาวบ้าน" ที่เป็นพลเมืองของรัฐ เป็นชาวบ้านชนบทที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย บริสุทธิ มีความเอื้ออารีและพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นนิยามความหมายที่ชาวบ้านและรัฐช่วยกันสร้างและผลิตซ้ำความหมายดังกล่าวผ่านแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งชาวบ้านนำมาเป็นประเด็นในการนำเสนอแก่แขกผู้มาเยี่ยมชมนมูบ้านด้วย

ผู้ศึกษาสนใจศึกษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทของการท่องเที่ยวว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะอย่างไร โดยสิ่งที่ชาวบ้านแสดงเมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยวได้ถูก

นำเสนอเพื่อให้แขกผู้มาเยือนได้ชมซึ่งหลายครั้งสิ่งที่เจ้าของบ้านแสดงไม่ใช่สิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำของเขา งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ที่อยู่ในบริบทของพื้นที่ (place) ที่ค่อนข้างแน่นอนชัดเจน แม้เป็นการศึกษาในบริบทของการท่องเที่ยวแต่ก็เป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบที่แขกจะเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ และแม้ว่าการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในครั้งนี้อยู่ในหมู่บ้านโดยยึดโยงอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าหมู่บ้านแห่งนี้ไม่ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกและนโยบายของรัฐ ปรัชญาการณโลกาภิวัตน์ซึ่งทำให้โลกและท้องถิ่นเชื่อมโยงและเชื่อมต่อกันและกันนี้สามารถเห็นได้จากหมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษา คำถามในการศึกษาครั้งนี้ คือ ชาวบ้านที่นิยามตนเองว่าเป็นผู้ไทและมีอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็น "ผู้ไท" ที่แตกต่างจากคนลาวอีสานได้นำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนในบริบทของการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างไร โดยให้ความสำคัญกับนโยบายและการเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐรวมทั้งอิทธิพลของเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่มีต่อหมู่บ้านของชาวผู้ไทด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาอัตลักษณ์และชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของผู้ไท
2. ศึกษากระบวนการนำเสนออัตลักษณ์ของผู้ไทในบริบทของการท่องเที่ยว
3. ศึกษาการดำเนินชีวิตและวิถีคิดของชาวบ้านที่ได้รับผลจากอิทธิพลของเศรษฐกิจสมัยใหม่

ขอบเขตในการวิจัย

สนามของการศึกษาในครั้งนี้ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ที่บ้านภู (หมู่ 1 และหมู่ 2) ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งชาวบ้านจัดรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในหมู่บ้านมีกิจกรรมต่างๆบริการแก่นักท่องเที่ยวและกลุ่มคนที่เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งแขกที่เดินทางมาบ้านภูนี้นอกจากนักท่องเที่ยวที่มาเพื่อหาความเพลิดเพลินและประสบการณ์แปลกใหม่แล้ว ยังมีกลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อศึกษาหาความรู้หรือดูงานนอกสถานที่ในประเด็นเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงด้วย นอกจากนั้นในหมู่บ้านยังมีการเปิดบ้านของชาวบ้านให้นักท่องเที่ยวได้เข้าพักในรูปแบบของโฮมสเตย์ด้วย

ผู้เขียนสนใจการนำเสนออัตลักษณ์ของผู้ไททั้งในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและในบริบทของการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านเปิดต้อนรับ "แขก" ที่เดินทางมายังหมู่บ้านของตน โดยศึกษาว่าชาวบ้านมีการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นผู้ไทของตนอย่างไร และสิ่งใดที่ถือว่าเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นผู้ไทโดยให้ความสำคัญที่การให้ความหมายของชาวบ้านถึง "ความเป็นผู้ไท" ในความคิดของเขา ขอบเขตในการศึกษาของผู้เขียนอยู่ที่ชาวบ้านภูที่อาศัยอยู่ที่บ้านภู ทั้งกลุ่มชาวบ้านที่ถือว่าเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมของหมู่บ้านและเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวด้วย

รวมทั้งชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้เป็นผู้นำในการกำหนดทิศทางของกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน แต่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านทุกครั้งหรือชาวบ้านบางคนก็เข้าร่วมนานๆครั้ง

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ผู้ไท คือ กลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตนเองว่าเป็น "ผู้ไท" และรู้สำนึกว่าตนเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท และนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) ผู้ไทต่อสังคมในบริบทของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยว คือ การที่คนเดินทางออกจากถิ่นที่อยู่ปกติของตนไปยังที่แห่งใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และการแสวงหาสิ่งแปลกใหม่ ตลอดจนเพื่อการศึกษาหาความรู้ด้วย

นักท่องเที่ยว คือ คนที่เดินทางมายังถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท โดยมีจุดประสงค์เพื่อพักผ่อนหย่อนใจและแสวงหาความแปลกใหม่และความรู้ที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ตนได้รับในชีวิตปกติ ในการวิจัยนี้เน้นที่การท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันการท่องเที่ยวในสองรูปแบบดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยนักท่องเที่ยวจะเดินทางมาเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในด้านความเป็นอยู่ อาหาร เครื่องแต่งกาย ตลอดจนประเพณีต่างๆ อาจมาพักอาศัยกับกลุ่มชาติพันธุ์นั้นและปฏิบัติตนเสมือนกับชาวบ้านคนหนึ่งเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ซึ่งนักท่องเที่ยวอาจเป็นคนไทยจากท้องถิ่นอื่นหรือชาวต่างประเทศก็ได้

สมมุติฐาน

อัตลักษณ์ของผู้ไทมีการปรับเปลี่ยนในบริบทของการท่องเที่ยว

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้รู้แนวทางการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ และการเปลี่ยนแปลงของประเพณีผู้ไทในบริบทของการท่องเที่ยวในโลกสมัยใหม่ นอกจากนี้ผู้อ่านอาจได้รู้แนวความคิดของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้นำด้านกิจกรรมของหมู่บ้านที่มีต่อการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2 แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1.แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์

คำแปลของ identity คือ คำว่า “เอกลักษณ์” ซึ่งตรงกับความหมายของคำนี้ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษ นั่นก็คือสิ่งที่เป็นคุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่ง และมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้น ที่ทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่น ทว่าในแวดวงสังคมศาสตร์ปัจจุบัน ความหมายนี้แปรเปลี่ยนไปแล้ว แนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับวิธีการมองโลก การเข้าถึง “ความจริง” ของสิ่งต่างๆรวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็น “แก่นแกน” ของปัจเจกบุคคล วิธีคิดในกระแสนี้หรือถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติแก่นแกนของปัจเจกภาพ ความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของ การนิยามความหมายซึ่งสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท มันมิได้หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวอีกต่อไป ดังนั้นคำว่า “อัตลักษณ์” ดูจะเหมาะสมกว่า “เอกลักษณ์” ในความหมาย identity ในยุคปัจจุบัน (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546: 1) โดยคำว่า “อัตลักษณ์(identity)” มีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน คือ identitas เดิมใช้คำว่า idem ซึ่งมีความหมายว่า เหมือนกัน (the same)

อัตลักษณ์เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อให้เกิดความหมาย(meaning)ที่เข้าใจร่วมกัน จึงเป็นเรื่องของวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นเช่นเดียวกับวัฒนธรรม อัตลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนแปลง สร้าง และผลิตซ้ำได้ตลอดเวลา Jenkins (1996: 3-4) กล่าวว่าอัตลักษณ์มีความหมายสองนัยยะ คือ ความเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป เป็นการตีความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์และเป็นการเปรียบเทียบระหว่างคนหรือสิ่งของในสองมุม คือ ความเหมือนกันและความแตกต่าง อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าเราคือใคร ภายใต้การมีความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง โดยตัวตนหรือ “ความเหมือนกัน” ของเรานั้นมีด้านที่แสดงถึง “ความแตกต่าง” ระหว่างเรากับคนอื่นที่เราติดต่อปฏิสัมพันธ์กันด้วย เป็นการแบ่งแยกถึงความเป็นคนในหรือคนนอก และแยกความเป็น “เรา” และ “เขา” อัตลักษณ์ยังถูกผลิต บริโภคและควบคุมดูแลภายใต้วัฒนธรรมโดยสร้างผ่านสัญลักษณ์ของการนำเสนอลักษณะที่เรารับเอามาไว้กับตนเอง(Woodward, 1997: 2) อัตลักษณ์ล้วนมีความหลากหลาย ทั้งในระดับของปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือองค์กร สิ่งที่สำคัญคือ อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างหรือทำให้เกิดขึ้นโดยกระบวนการทางสังคม ทั้งการสร้างขึ้นจากคนภายนอกและคนภายใน เมื่อเวลาผ่านไปแล้วอาจมีลักษณะเฉพาะ

เลื่อนไหล หรือเปลี่ยนรูปไปจากเดิม บนพื้นฐานของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและบริบทที่ต่าง
กันออกไป (Berger และ Luckman, 1967: 173)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (อ้างถึงใน สมหมาย ชินนาค, 2547: 150) ให้คำอธิบายความหมาย
ของ "อัตลักษณ์" ว่า หมายถึง สิ่งที่เราารู้สึกว่าเป็นเราหรือพวกเรา แตกต่างจากเขา พวกเขา หรือคน
อื่น อัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียว แต่อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวเรา
พวกเรา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (social
construct) อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเหมือนระหว่าง "พวกเรา" หรือความ
ต่างกับ "คนอื่น" ซึ่งถือเป็น "กระบวนการสร้างอัตลักษณ์" ที่เกิดควบคู่กันไป

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ยังได้กล่าวถึงการสำรวจความมีอัตลักษณ์และสำนึก
เกี่ยวกับความมีตัวตนที่หลากหลายของนักมานุษยวิทยา โดยใช้คำว่า "อัตลักษณ์" สำหรับคำว่า
identity และคำว่าตัวตน หรือสำนึกเกี่ยวกับความมีตัวตน ซึ่งครอบคลุมคำหลายคำ ได้แก่ self,
subjectivity และ identification ทั้งหมดนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับความสำนึกเกี่ยวกับตนเอง การนิยาม
ตนเองหรือการตอบคำถามว่าเราคือใคร ซึ่งใช้โดยมีจุดเน้นที่ต่างกัน อัตลักษณ์ หรือ identity
อ้างอิงอยู่กับการจำแนกกลุ่มคนด้วยป้ายทางสังคมวัฒนธรรม เช่น คนไทย (อัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ)
ชายหญิง(อัตลักษณ์ทางเพศ) ชนชั้นกลาง ชาวบ้าน (อัตลักษณ์ทางชนชั้น) และอื่นๆอีกมาก ป้าย
เหล่านี้มิได้เป็นเพียงความคิดหรือคำที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างเดียว แต่มีกลไกทางปฏิบัติการของการ
สร้างความหมายที่จะทำให้เกิดความสำนึกขึ้นภายในแต่ละบุคคลว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มี
ลักษณะร่วมกันบางอย่าง เช่น มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน มีประวัติศาสตร์หรือความทรงจำ
ร่วมกัน หรือมีเป้าหมายเดียวกัน ส่วนคำว่า ตัวตน หรือสำนึกเกี่ยวกับความมีตัวตน เป็นการดำรง
อยู่ของตัวเราในฐานะที่เป็นบุคคล (person) ประธานหรือผู้—กระทำ (subject,agent) อันเป็นที่ตั้ง
ของการรับรู้ทางปัญญาและอารมณ์และเป็นผู้ก่อให้เกิดการกระทำต่างๆ อัตลักษณ์และตัวตนคาบ
เกี่ยวกันมากขึ้นในกระแสความคิดร่วมสมัย ที่เห็นว่า ทั้งสองอย่างเป็นสิ่งที่ไม่ได้มีความสมบูรณ์ใน
ตนเองและไม่ได้มีแก่นแท้ที่คงทนถาวร (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2545: 201-202)

คุณลักษณะที่สำคัญของอัตลักษณ์ ก็คือ มีการเคลื่อนไหวหรือเลื่อนไหลอยู่เสมอ และเป็น
การสร้างสรรคที่ไม่มีวันเสร็จสิ้น (Sarup, 1996 อ้างถึงใน ทวีช จตุรพรฤกษ์, 2551: 210) และถูก
แสดงผ่านสัญลักษณ์ นอกจากนั้นการก่อรูปของอัตลักษณ์ยังเกี่ยวพันถึงการมีอยู่และติดต่อสื่อสาร
อันเป็นตัวแบ่งถึงความเหมือนและแตกต่างกัน (Woodward, 2002: ix) อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการ
ใช้สัญลักษณ์(symbolic aspect) ด้วย เนื่องจากการแสดงออกถึงความสัมพันธ์สามารถทำได้โดย
ผ่านระบบสัญลักษณ์หลายแบบ ในทางเดียวกัน อัตลักษณ์ก็เกี่ยวข้องกับมิติ "ภายใน" ของความ
เป็นตัวเราอย่างมากทั้งในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือ
เปลี่ยนแปลงความหมายเกี่ยวกับตนเองในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับโลก (psychological and

subjective aspect) และปริมณฑลของ identity และ subjectivity นี้ซ้อนทับกันอยู่ (Woodward, 1997) จึงมีการแบ่งประเภทอัตลักษณ์เป็นสองระดับ คือ อัตลักษณ์บุคคล (self identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ทั้งสองอย่างทำงานโดยไม่อาจแยกความแตกต่างระหว่างความเป็นกลุ่ม และความเป็นปัจเจกบุคคลออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการเดียวกัน คือ ความเป็นตัวตนของปัจเจกบุคคลขึ้นกับการเป็นสมาชิกของกลุ่ม

นักคิดในสายปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) เห็นว่า อัตลักษณ์ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม Erving Goffman¹ นักสังคมวิทยาในสายปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่จำแนกความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม ได้นิยามความคิดที่ปัจเจกบุคคลมีต่อตนเองว่าเป็น ego identity ส่วนภาพของปัจเจกบุคคลผู้นี้ในสายตาของคนอื่นอันเป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์ของตน เขาเรียกว่า personal identity ส่วน social identity ของบุคคลคือสถานภาพทางสังคม เช่น อาชีพ เพศ ชาติพันธุ์หรือศาสนา สังคม คาดหวังให้ปัจเจกบุคคลในอาชีพนี้ เพศนี้ควรวางตนอย่างไร สิ่งดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลนั้นซ้อนทับกันอยู่ อัตลักษณ์ทางสังคมจึงมีสองส่วน ส่วนหนึ่งคือมาตรฐานที่สังคมเรียกร้องจากปัจเจกบุคคล (virtual identity) และอีกส่วนหนึ่งคืออัตลักษณ์ที่เป็นจริงของคนๆ นั้น (actual identity)

Bauman (1996) ชี้ให้เห็นถึงเรื่องอัตลักษณ์ในภาวะสมัยใหม่ว่ามีขึ้นท่ามกลางการสร้างขึ้นมาใหม่และการนิยามใหม่ทั้งสิ้น และปัจจุบันอัตลักษณ์เป็นเรื่องของการละเล่น และการแสดงตัวตนโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในเวลานั้น เขากล่าวว่าแต่เดิมที่เราจะตั้งคำถามในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาของอัตลักษณ์ว่าสัมพันธ์กับภาวะสมัยใหม่อย่างไรนั้น แท้จริงแล้วอัตลักษณ์ในภาวะสมัยใหม่สัมพันธ์กับภาวะหลังสมัยใหม่ โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่าอัตลักษณ์ในภาวะสมัยใหม่เปรียบเหมือนรูปภาพที่สื่อได้เพียงภาพเดียว แต่อัตลักษณ์ในภาวะหลังสมัยใหม่เปรียบเหมือนวิดีโอที่สามารถลบภาพออกและนำมาวนวิดีโอทัศน์มาใช้ซ้ำได้อีก อัตลักษณ์จึงเป็นดังเช่นการประดิษฐ์ที่ทันสมัย ความทันสมัยซึ่งนำให้อัตลักษณ์ไม่ผูกติดตัวบุคคลและไม่เป็นภาระผูกพันกับคนๆ นั้นไปตลอด

¹ ในหนังสือ Stigma (Goffman, 1963) Goffman ศึกษาความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์เหล่านี้จากพฤติกรรมของผู้ที่ถูกปิดป้ายว่าเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจด้วยสาเหตุต่างๆ เช่น พิการทางกาย มาตรฐานของอัตลักษณ์สังคม(virtual identity)ที่คนคาดหวังสำหรับ "คนปกติ" มักทำให้คนมีปฏิกิริยาแปลกๆต่อ "คนที่ผิดปกติ" ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อความรู้สึกเกี่ยวกับตัวตน(ego identity) Goffman ศึกษากระบวนการที่คนเหล่านี้จัดการกับอัตลักษณ์ทางสังคมของตน หลายคนพบว่าความรู้สึกเป็นส่วนตัวจนเกิดความเคียดแค้นจะทำให้คนอื่นปฏิบัติตนต่อเขาเหมือนคนปกติ คนพิการบางคนพยายามสร้าง ego identity และ actual identity ด้วยการพยายามทำกิจกรรมต่างๆจนเป็นที่ยอมรับ เช่น เล่นกีฬา การศึกษาเรื่องเหล่านี้ทำให้เห็นการซ้อนทับของอัตลักษณ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลในการปฏิสัมพันธ์รวมถึงวิธีการต่างๆที่ปัจเจกบุคคลใช้สร้างและปกป้องตนเอง

อัตลักษณ์เป็นผลของการจัดระยะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้เกิดความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มต่างๆ การนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงเป็นวิธีในการนำเสนอตัวตนหรือภาพตัวแทน (representation) ของกลุ่ม ผ่านการต่อสู้ ต่อรอง และตอบโต้ระหว่างกลุ่ม อัตลักษณ์เป็นสิ่งสร้างทางสังคม (social construction) ที่จะเลื่อนไหลไปตามเงื่อนไขและสถานการณ์ อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่มีความเคลื่อนไหวและแตกต่างหลากหลาย เราสามารถกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองเพื่อต่อรองและตอบโต้ภายใต้บริบทและสถานการณ์ Stuart Hall นักวัฒนธรรมศึกษาได้เสนอแนวคิดที่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีลักษณะที่เลื่อนไหล มีหลายแง่มุม มีความเคลื่อนไหวและถูกสร้างขึ้นด้วยเหตุผลต่างๆ และเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขที่เปลี่ยนไป (Rojek, 2003: 36)

อัตลักษณ์ไม่ได้มีหนึ่งเดียว นอกจากมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทแล้วยังมีความขัดแย้งภายในตนเองมากมาย โดย Kevin Hetherington (1998) พูดถึงการเคลื่อนไหวในรูปแบบใหม่ที่เป็นการไม่ยอมรับการให้คำจำกัดความที่ทำให้ตนต้องอยู่ในภาวะที่หาทางออกไม่ได้หรือต้องยอมจำนน แต่พยายามสร้างลักษณะของการให้ความหมายแก่ตนเองในรูปแบบใหม่ที่ทำให้ตนมีอำนาจมากขึ้น ให้อยู่ในตำแหน่งที่ได้เปรียบมากขึ้นในพื้นที่ของอำนาจและความรู้ ซึ่งในกรณีนี้ตนเองนั้นจะมีกระบวนการที่เล่าเรื่องของตนเองให้แตกต่างไปจากวาทกรรมหลักและบางครั้งมีการรื้อฟื้นความรู้เก่าที่ไม่ได้รับความสนใจจากสังคมสมัยใหม่ อัตลักษณ์ยังเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสำนึกของผู้คน ถึงแม้ว่าผู้คนจะมีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลง แต่ก็ยังมีสำนึกของความเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องการแหล่งที่เราสามารถแสดงอัตลักษณ์ที่เป็นอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ของสังคมได้ เป็นการให้ความสำคัญต่อสำนึกของปัจเจกชนในความเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม โดย Sarup, 1996 (อ้างถึงใน Woodward, 2002: 136) กล่าวว่า เป็นสิ่งสำคัญในการรู้ว่าเรามาจากไหน ดังเช่นผู้คนที่สร้างบ้านและมีสถานที่ซึ่งตนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในที่นั่น อันเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับนักเขียนแนวหลังสมัยใหม่บางคนที่เน้นไปที่ตัวตนของคนเดินทางเร่ร่อน หรือการไหลจากที่หนึ่งสู่ที่หนึ่ง แต่เราควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับแรงดึงดูดและพลังของบ้าน

อัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) และกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) เป็นทั้งคำและแนวคิดสำคัญที่นักมานุษยวิทยาตะวันตกนำมาใช้ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เพื่อการศึกษากลุ่มชนที่มีวัฒนธรรม และภาษาเฉพาะที่ได้สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน (Keyes, 1997 อ้างถึงใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2546: 4) ซึ่งการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์นั้นมีมาตั้งแต่ช่วงเวลาที่พิจารณาแบบเหมารวมและเป็นการมองคนบนพื้นฐานที่ไม่มีความเท่าเทียมกัน คำว่า "กลุ่มชาติพันธุ์" (ethnic) มีที่มาจากคำในภาษากรีก คือ ethnos มีความหมายถึงกลุ่มคนที่ไม่มีความเคลื่อนไหวหรือไม่มีอารยธรรม ความหมายนี้ใช้ในภาษาอังกฤษในช่วงเวลากลางศตวรรษที่ 14 ถึง

กลางศตวรรษที่ 19 และเปลี่ยนความหมายมาสู่แนวคิด race (Eriksen, 1999: 33) อันแสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาค แนวคิดเรื่องเชื้อชาตินี้หายไปเมื่อทศวรรษ 1960-1970 เพราะทำให้เกิดความสับสนต่อการนิยามและทำให้เกิดอคติ ในกลางทศวรรษ 1950 คำว่า "กลุ่มชาติพันธุ์" ถูกนำมาใช้ในการจำแนกความแตกต่างโดยใช้วัฒนธรรมเป็นหลัก ไม่มีการแยกแยะว่ากลุ่มใดมีวัฒนธรรมเจริญกว่ากลุ่มอื่น (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2547: 7-8)

คำว่า ethnic group เป็นคำที่ใช้กันทั่วไปในการเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ Barth (1969) ใช้คำว่า ethnic category ในการจำกัดความเกี่ยวกับชื่อที่คนกลุ่มอื่นใช้เรียกคนในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ ส่วนคำว่า "อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์" หรือ ethnic identity หมายถึงชื่อเรียกทางชาติพันธุ์ที่คนในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งใช้เรียกตนเองด้วยความคิดว่าตนแตกต่างจากกลุ่มอื่น ในส่วนของ Max Weber กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) ว่าหมายถึง การที่สมาชิกของกลุ่มมีความเชื่อร่วมกัน โดยสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งถึงอีกรุ่นหนึ่ง (วรเมธ ยอดบุญ, 2548: 4)

Jenkins (1998: 13-14) กล่าวว่า ความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) เป็นเรื่องของการกำหนดความแตกต่างทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงเป็นเรื่องของการกำหนดความแตกต่างและความเหมือนทางวัฒนธรรมในขณะเดียวกัน ขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอันนำมาสู่การรับรู้ความหมายร่วมกัน (shared meaning) ซึ่งอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง สามารถเปลี่ยนแปลงและผลิตซ้ำได้ในสถานการณ์ที่ต่างกันไป การกำหนดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้นมาจากทั้งภายนอกจากการมีปฏิสัมพันธ์กัน และภายในกลุ่มซึ่งมีการกำหนดตัวตนภายในของตนเอง Everett Hughes (1994: 91) นักสังคมวิทยาสำนักชิคาโก กล่าวว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความแตกต่างของลักษณะทางวัฒนธรรม อันสามารถวัดปริมาณหรือที่คนกลุ่มอื่นสังเกตเขาได้ แต่ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เพราะคนภายในกลุ่มและนอกกลุ่มรับรู้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ โดยคนในกลุ่มและนอกกลุ่มต่างพูดคุย รู้สึก และกระทำราวกับว่ากลุ่มนั้นเป็นกลุ่มๆหนึ่ง

Abner Cohen ได้เสนอแนวคิด ethnicity ว่าเป็นระดับของการแสดงให้เห็นบรรทัดฐานร่วมกันของกลุ่มในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (Cohen, 1974: xi) ความเป็นชาติพันธุ์จึงปรากฏขึ้นเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม และมีการอ้างอิงถึงผลประโยชน์และการต่อรองเรื่องต่างๆ ดังที่ G. William Skinner (อ้างถึงใน สุเทพ สุนทรเกสัช, ผู้แปล, 2511: 232) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ความสำนึกในชาติพันธุ์จะมีมากขึ้น เมื่อมีการติดต่อบริเวณระหว่างชาติพันธุ์และความภักดีต่อชาติพันธุ์ของตนจะปรากฏออกมาเด่นชัด ก็ต่อเมื่อสมาชิกของกลุ่มต่างสำนึกในผลประโยชน์ของตน เมื่อเผชิญหน้ากับกลุ่มอื่น

แนวทางในการศึกษาและทำความเข้าใจความเป็นชาติพันธุ์ที่อาจเสนอได้อย่างน้อย 3 แนวทางด้วยกัน คือ

1. การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเป็นรากเหง้าดั้งเดิม (Primordialist View)

การศึกษาในแนวทางนี้จะมีพื้นฐานความเข้าใจความหมายของชาติพันธุ์ที่ว่า ชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคมที่มีรากเหง้ามาแต่ดั้งเดิม และเป็นลักษณะที่จริงแท้แน่นอน สามารถเห็นได้โดยไม่ต้องพิสูจน์ ความเป็นชาติพันธุ์สืบผ่านทางสายโลหิตและเน้นที่อารมณ์ความรู้สึกบนความสัมพันธ์ทางเครือญาติ นักคิดซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ Clifford Geertz เห็นว่า ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ มาจากแนวคิดเรื่องต้นกำเนิดร่วม (shared descent) อันเป็นสิ่งที่มิมาตั้งแต่แรกเริ่ม (primordial attachments) ที่สมาชิกในกลุ่ม “ถูกให้”(given) มา ซึ่งที่มาของต้นกำเนิดร่วมอันเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ได้แก่ การมีภาษา ศาสนา หรือความเชื่อของสังคมที่เราอยู่กับคนอื่นปฏิบัติเหมือนกันในฐานะสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์(Geertz, 1973: 255-310)

2. การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม (Instrumentalist Approach)

การศึกษาชาติพันธุ์แนวนี้มองความเป็นชาติพันธุ์เป็นเครื่องมือในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้มองชาติพันธุ์ในเชิงหน้าที่ต่างๆอย่างหลากหลาย บ้างก็มองว่าเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในสังคมหนึ่ง ทั้งในรูปของภาษา และศาสนา ซึ่งถูกนำมาเป็นพื้นฐานในการสร้างความเป็นตัวตนของกลุ่มชน เพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543: 190) ความเป็นชาติพันธุ์จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น ซึ่งแนวทางการศึกษานี้ยังสามารถพิจารณาได้ในเชิงหน้าที่นิยม (functionalism) โดยเฉพาะส่วนที่นำเอาความเป็นชาติพันธุ์มาเป็นเครื่องมือและเป็นเงื่อนไขกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เน้นความวาทันและลงตัวเพื่อประสานหรือกลมเกลื่อนความขัดแย้ง

ผู้ที่มองความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือเป็นความสัมพันธ์ภายใต้บริบทของสถานการณ์นั้น คือ Barth (1969) ซึ่งเห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์คือหน่วยทางวัฒนธรรม (culture-bearing units) และเขายังชี้ให้เห็นว่าการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้อยู่ที่เนื้อหาทางวัฒนธรรม (the cultural stuff) เพียงอย่างเดียว เราจะเข้าใจปรากฏการณ์ทางชาติพันธุ์ได้มากขึ้นหากมองถึงความคิดและจิตสำนึกของเจ้าของวัฒนธรรมนั้นว่าลักษณะดังกล่าวมีความหมายเพียงใดกับการกระทำของพวกเขา เพราะกลุ่มคนต่างๆอาจจะมีแบบแผนวัฒนธรรมบางอย่างด้วยการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม Barth มองว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดระเบียบสังคม ในการพิจารณาชาติพันธุ์ว่าเป็นองค์กรทางสังคม (social organization) นั้น ลักษณะสำคัญที่ Barth ชี้ให้เห็น คือ ความเป็นองค์กรทางสังคมที่สมาชิกของกลุ่มมีความสำนึกว่าตนเป็นคนกลุ่มนั้น (self ascription) และสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นต้องรู้สึกว่ามีสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นสมาชิกของกลุ่มดังกล่าว (ascription by others) (Barth, 1969: 10-13)

สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ระบุตนเองว่าตนเป็นใคร และถูกระบุโดยผู้อื่นว่าตนเป็นใคร ภายใต้กระบวนการปฏิสัมพันธ์ (interactions) ระหว่างกัน ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นความคิด

และจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลในการกำหนดตนเองหรือคนอื่น สิ่งที่สำคัญในการตั้งคำถามจึงไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์ แต่เป็นกระบวนการระบุและแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic category) ในการปฏิสัมพันธ์ในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งการที่คนสองคนต่างระบุว่าตนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แสดงว่าในการปฏิสัมพันธ์ทั้งสองคนต่าง "เล่นเกมเดียวกัน" (playing the same game) (ฉวีวรรณ ประจบเหมาะ, 2547: 15) Barth คิดต่างจาก geertz ที่คิดว่าชาติพันธุ์คือสิ่งที่เป็นแก่นทางวัฒนธรรมหรือสิ่งที่ถูกกำหนดมาแล้วอันเป็นสิ่งที่มือยู่เดิม (primordial) ที่ถูกให้มา (given) ตั้งแต่ที่เราเกิดมา เช่น ภาษา ศาสนาและความเชื่อ รวมทั้งหลักปฏิบัติในสังคม

Keyes ไม่เห็นด้วยกับ Barth ในประเด็นที่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ คือ หน่วยทางวัฒนธรรม ซึ่งสมาชิกของกลุ่มจะต้องมีลักษณะต่างๆ ของวัฒนธรรมอยู่ชุดหนึ่งร่วมกัน (share a total assemblage to cultural traits) เสมอ วัฒนธรรมจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ โดย Keyes กล่าวว่า อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ต่างหากที่เป็นที่มาของลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งที่มาและภูมิหลัง อันเป็นรากฐานของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้นเกี่ยวข้องกันในแง่ของการแสดงออกทางวัฒนธรรมในหลายลักษณะ ทั้งโดยผ่านนิยายปรัมปรา ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ฯลฯ และในความคิดของ keyes สมาชิกของกลุ่มฯ หนึ่งอาจแสดงอัตลักษณ์ที่ต่างกันออกมาขึ้นอยู่กับสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อต้องแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่จำเป็นต่อการผลิตและฐานะที่มั่งคั่งร่ำรวย (Keyes, 1979: 4)

งานศึกษาด้านชาติพันธุ์ที่ถือเป็นงานชิ้นสำคัญในกลุ่มนี้อีกชิ้นหนึ่ง คือ งานศึกษาของ Leach (1986) เรื่อง Political System of Highland Burma ซึ่งพบว่าคนไทยในรัฐฉานเรียกตนเองว่าเป็นคนไทยโดยที่พูดหลายภาษา รวมทั้งภาษาคะฉิ่นด้วย ลักษณะที่บ่งบอกว่าคนกลุ่มนี้เป็นคนไทย คือ การทำนาในพื้นที่ลุ่ม และนับถือพุทธศาสนา ขณะที่คนอีกหลายกลุ่มแม้พูดภาษาตระกูลไทแต่ไม่บอกว่าตนเองเป็นคนไทย เช่น คะฉิ่น ที่นับถือพุทธศาสนาแต่มีการผลิตบนพื้นที่สูงก็จะไม่ระบุว่าตนเองเป็นคนไทย จนกว่าจะย้ายลงมาทำนาในพื้นที่ลุ่ม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมมากกว่าภาษาหรือต้นกำเนิดร่วม เมื่อคนไทยกับคนคะฉิ่นติดต่อสัมพันธ์กันทางด้านการค้าและผ่านการแต่งงานข้ามกลุ่ม รวมทั้งการมีสงครามระหว่างกัน เกิดมีการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม บางครั้งเมื่อคนคะฉิ่นย้ายลงมาทำนาอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม และได้พบปะกับคนไทยมากขึ้นก็จะหันมาพูดภาษาไทย ส่วนคนไทยที่ถูกคะฉิ่นจับตัวไปเป็นทาสเมื่อเวลาผ่านไปคนไทยก็จะหันมาพูดคะฉิ่น ความเป็นชาติพันธุ์จึงอยู่ภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งการทำสงคราม การค้าขาย การแต่งงาน และลักษณะทางชาติพันธุ์ถือเป็นเครื่องมือในการแยกแยะความแตกต่างระหว่างกลุ่มอันมีความเลื่อนไหลขึ้นอยู่กับสถานการณ์

3. การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความหมาย (Constructivist Theories)

การศึกษาชาติพันธุ์แนวนี้ปฏิเสธการมองชาติพันธุ์บนความคิดที่ยึดมั่นกับแก่นแท้ (essentialism) และการมองอัตลักษณ์ของคนผ่านแนวความคิดรากเหง้านิยม (Primordialism) โดยสิ้นเชิง เพราะไม่เชื่อว่าชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคมที่มีอยู่แล้วแต่เดิม การศึกษาในแนวทางการสร้างความหมายนี้มองถึงการสำนึกของสมาชิกกลุ่มและการทำความเข้าใจรูปแบบขององค์กรทางสังคมที่ถูกสร้างความหมายขึ้นอย่างต่อเนื่อง มุ่งทำความเข้าใจกับความหมายของชาติพันธุ์ในลักษณะที่เป็นกระบวนการการสร้างความหมาย ซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่างๆ

การตั้งคำถามถึง กลุ่มชาติพันธุ์

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ไม่มีแบบแผนที่แน่นอนถึงข้อบ่งชี้ในการแสดงให้เห็นความเป็นชาติพันธุ์ ดังที่ปรากฏในงานของ Leach (1986) ที่กล่าวถึงคะฉิ่น ซึ่งคะฉิ่นต่างกลุ่มสื่อสารกันไม่เข้าใจ แต่ยังคงคิดว่ากลุ่มคนจากต่างกลุ่มซึ่งใช้ภาษาที่ต่างกันนั้น เป็นคะฉิ่นเหมือนกัน หรืองานของ Moreman (1965) ที่ศึกษาเชื้อสายภาคเหนือของประเทศไทยได้ตั้งข้อสังเกตว่าการกำหนดถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้โดยอาศัยเกณฑ์อย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นมากำหนดได้ แต่เราต้องทำความเข้าใจถึงความคิดของเขาว่าเขาคือใครและจำกัดตัวเองอย่างไร ลึกลับ "คนเมือง" มีลักษณะการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกัน จะมีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย นอกจากนั้นเชื้อที่อยู่ต่างหมู่บ้านกันก็ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว แต่คิดว่าตนเป็นเชื้อเหมือนกัน การที่สมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์จะบอกว่าตนเองเป็นใครจึงขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มอื่นด้วย ผู้เขียนจึงเห็นว่าในการศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ สำนึกของคนเป็นสิ่งสำคัญในการอธิบายถึงการนิยามตนเองในการเป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์

ในงานศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนมีแนวทางในการมองชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการกำหนดความสัมพันธ์ของคน ซึ่งบางครั้งเราก็มองถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวตามสถานการณ์ด้วย แม้การมองกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงเครื่องมืออันมีกลื่นอายของความเป็นหน้าที่นิยมอยู่มาก แต่ผู้เขียนเห็นว่ามุมมองนี้จะเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของ "ผู้ไทบ้านภูในบริบทของการท่องเที่ยว" ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ข้อมูลนี้ที่ผู้เขียนได้รับพบว่าชาวบ้านอธิบายถึงความเป็นชาติพันธุ์ของตนภายใต้มุมมองแบบรากเหง้าดั้งเดิม (primordial) อยู่ด้วยเช่นกัน

2. แนวทางในการศึกษาแบบ "เทียบกับละคร" (Dramaturgical Approach)²

² ผู้เขียนใช้คำภาษาไทยว่า "การศึกษาแบบเทียบกับละคร" ซึ่ง อุทอง ประศาสนวิจิตร ได้แปลความหมายไว้ ดู อุทอง ประศาสนวิจิตร, เบื้องหลังหน้าฉาก, กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2549.

แนวทางการศึกษาแบบเทียบกับละครนี้ Erving Goffman ได้นำเสนอไว้ในหนังสือ Presentation of Self in Everyday Life (1959) หลักสำคัญของการศึกษาแนวทางนี้ คือ การมองสถานการณ์ภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อคนมีปฏิสัมพันธ์กันก็ย่อมที่จะเกิดการให้นิยามแก่ตนเองและอีกฝ่ายหนึ่งว่าเราเป็นใครและเขาเป็นใคร การให้นิยามดังกล่าวนั้นเป็นตัวบ่งบอกว่าต่างฝ่ายจะปฏิบัติตนต่อกันอย่างไร และการนำเสนอเป็นดังการกำหนดว่าเราปรารถนาให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อเราอย่างไร การสร้างภาพลักษณ์ท่ามกลางการนิยามสถานการณ์จึงเป็นการนำเสนอให้อีกฝ่ายยอมรับและเป็นการบอกคนอื่นว่าเขาควรปฏิบัติต่อเราอย่างไร เป็นการควบคุมของปัจเจกชนที่มีต่อการแสดงออกของผู้อื่นให้ไปในทิศทางที่เหมาะสม (Goffman, 1959: 13) ภาพลักษณ์นั้นเปรียบได้ดังพันธระสัญญา ถ้าเราต้องการให้ภาพลักษณ์ของเรานั้นคงอยู่ เราก็คงต้องทำในสิ่งที่เราอ้างว่าเป็นเพื่อรักษาภาพลักษณ์นั้นต่อไป การมีปฏิสัมพันธ์กันในชีวิตประจำวันนั้น Goffman คิดว่าเปรียบได้กับการแสดงที่แต่ละฝ่ายต่างเป็นทั้ง "ผู้แสดง" และ "ผู้ชม" ของกันและกัน นำไปสู่นิยามสถานการณ์ที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันอันเป็นตัวกำหนดบทบาทที่แต่ละคนได้รับ

Goffman คิดว่าการสร้างภาพลักษณ์ขณะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในชีวิตประจำวันเปรียบได้กับ "การแสดง" เขานิยามการแสดงว่า เป็นสิ่งที่ปรากฏออกมาขณะที่คนเข้าร่วมในกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งการแสดงนั้นส่งอิทธิพลต่อผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ (Goffman, 1959 : 15) ในการแสดงไม่กำหนดว่าจะมีผู้แสดงเพียงคนเดียว ซึ่งผู้ชมนั้นก็สามารเป็นผู้แสดงไปในขณะเดียวกันได้ เป็นการแสดงออกซึ่งภาพลักษณ์และมองภาพลักษณ์ของกันและกันตามบริบทและสถานการณ์ ในการแสดงนั้นต้องมีอุปกรณ์การแสดงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่นำเสนอ เขาแยกอุปกรณ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ เวที (setting) ซึ่งอยู่ติดกับที่ และ อุปกรณ์ส่วนตัว (personal front) ซึ่งติดตัวผู้แสดงอย่างใกล้ชิด ไม่ว่าจะเป็นรูปร่างหน้าตา (appearance) หรือท่าทีที่แสดงออกมา (manner) ในเรื่องของรูปแบบการแสดงนั้นมีหลายรูปแบบ เช่น การแสดงออกแบบมากเกินไปจริง (dramatic realization) หรือการทำให้ดูลึกลับ (mystification) รวมถึงการแสดงแบบอุดมคติ (idealization)

เวที (setting) นั้นมีการแบ่งเวทีออกเป็นเขตหน้าฉาก (front region) และเขตหลังฉาก (back region) การแสดงในเขตหน้าฉากเป็นการแสดงต่อหน้าซึ่งจัดให้ผู้ชมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งดูด้วยความสุภาพ ส่วนเขตหลังฉากนั้นเป็นที่ที่มีการกระทำอันขัดต่อภาพลักษณ์ที่กำลังนำเสนอ การกำหนดว่าเขตใดเป็นเขตหน้าฉากหรือหลังฉากขึ้นอยู่กับท่าทีการกระทำในเขตนั้นว่าสอดคล้องหรือขัดแย้งกับนิยามหรือภาพลักษณ์ที่กำลังจัดแสดง ในส่วนของเวทีนั้นไม่ใช่เวทีซึ่งเป็นสถานที่แสดงละครที่ตั้งอยู่ติดที่ถาวร แต่เวทีหรือฉากการแสดงสามารถเป็นที่ใดก็ได้ที่มีการปฏิสัมพันธ์กันภายใต้การนิยามสถานการณ์ เมื่อมีคนมาพบกันและนิยามภาพลักษณ์ต่อกันและกัน สถานที่นั้นย่อมเป็นสถานที่ในการแสดงได้เสมอ การแสดงในความคิดของ Goffman จึงอยู่ได้ทุกที่ทุกเวลาใน

ชีวิตประจำวันของคน และไม่ได้กำหนดเจาะจงไปว่าเขตหน้าฉากจะเป็นเขตหลังฉากไม่ได้ เช่น ห้องนอนเป็นเขตหลังฉากสำหรับแขกทั่วไปแต่จะกลายเป็นเขตหน้าฉากถ้าผู้แสดงเลือกใช้ห้องนอนเป็นที่ต้อนรับแขก(อุททอง ประศาสน์วิจิตร, 2549: 113)

ในการแสดงมีทีมการแสดง (team) ซึ่งก็คือ กลุ่มคนที่ร่วมมือกันนำเสนอและรักษาภาพลักษณ์หรือนิยามสถานการณ์หนึ่งๆ ผู้ที่อยู่ในทีมเดียวกันต้องพึ่งพาอาศัยกันในการทำให้ภาพลักษณ์นั้นคงอยู่ ซึ่งภาพลักษณ์จะคงอยู่ได้ด้วยการเยะเยะของผู้ชม ผู้ชมแต่ละกลุ่มจะได้ชมการแสดงที่จัดไว้ให้ตนดูโดยเฉพาะ และถูกกีดกันไม่ให้รับรู้การแสดงอื่นๆ ที่จะก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ต่างออกไปจากภาพที่พึงปรารถนา

ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า Goffman นำแนวคิดเกี่ยวกับละครมาวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) จากแง่มุมของการสร้างภาพลักษณ์ในบริบทของการนิยามสถานการณ์ (definition of situation) หนึ่งๆ ต่อ "ผู้ชม" ซึ่งพบว่ามีการแบ่งเขตออกเป็นเขตหลังฉาก (back region) ที่ใช้เป็นที่เตรียมการแสดงอันเป็นกิจวัตรประจำ ส่วนเขตหน้าฉาก (front region) ซึ่งเป็นที่แสดง มีการควบคุมการเข้าเขตดังกล่าวเพื่อไม่ให้ผู้ชมได้เห็นหลังจากและไม่ให้คนนอกเข้าดูการแสดงที่ไม่ได้จัดไว้สำหรับเขา สมาชิกในทีมมีความคุ้นเคยกันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งรับรู้และรักษาความลับร่วมกัน (Goffman, 1959: 238) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนนำแนวทางการศึกษาแบบเทียบละคร (Dramaturgical Approach) มาประยุกต์เพื่อมองการท่องเที่ยวใน "บ้านภู" ซึ่งเป็นหมู่บ้านซึ่งใช้เป็นกรณีศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผู้ไทในบริบทของการท่องเที่ยวย ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวยของหมู่บ้านดังกล่าวมี "การแสดง" เพื่อใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวยของหมู่บ้าน การแสดงนี้ไม่ได้มีเพียงการแสดงที่จัดให้นักท่องเที่ยวยชมเท่านั้น แต่ยังมีแสดงที่ทำในชีวิตประจำวันภายใต้บริบทของการท่องเที่ยวยด้วย ผู้เขียนจึงนำแนวคิดของ Goffman มาเป็นกรอบในการมองถึงเขตหน้าฉากและเขตหลังฉากของการแสดงเพื่อการท่องเที่ยวยดังกล่าวภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของชาวบ้านและนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

แนวคิดของ Goffman ปรากฏในงานของ Dean MacCannell ซึ่งเขานำแนวคิดเรื่องเขตหน้าฉากและเขตหลังฉากมาเป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์ในบริบทการท่องเที่ยวยเพื่อใช้ในการตั้งคำถามและอธิบายเรื่องความจริงแท้ (authenticity) MacCannell ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแนวคิดของ Goffman ซึ่งเปรียบเทียบการแสดงละครเวที (performance) อย่างหนึ่งที่มีผู้แสดงและผู้ชมกับการแสดงภาพลักษณ์ในชีวิตประจำวัน มากล่าวประกอบกับการอธิบายเรื่องการสร้างความจริงแท้ (staged authenticity) ว่าเป็นการแสดงอยู่บนพื้นที่ทางสังคม (social space) พื้นที่หน้าฉากของการท่องเที่ยวยจะเป็นพื้นที่ใช้พบปะระหว่างแขกและเจ้าของบ้าน เป็นสถานที่ที่มีไว้เพื่อบริการผู้มาเยือน ส่วนหลังฉากจะเป็นพื้นที่ของเจ้าของบ้านในการที่จะพักผ่อนหรือเตรียมตัวในการให้บริการแขก (MacCannell, 2004: 196)

Dean MacCannell ยังกล่าวถึงความเป็นจริงทางสังคมที่อาจถูกทำให้ขลัง (mystification) โดยแนวคิดดังกล่าวก็มีอยู่ในงานของ Goffman อันเป็นลักษณะหนึ่งของรูปแบบการแสดงว่าเป็น การแสดงที่ดูศักดิ์สิทธิ์ และผู้ชมรู้สึกว่าการแสดงนั้นเป็นสิ่งที่คนอื่น หรือคนนอกไม่มีวันเข้าถึงได้ (อุททอง ประศาสน์วินิจฉัย, 2549: 120) เมื่อนำมาใช้กับการท่องเที่ยว mystification จะหมายถึงการ ทำให้เข้าใจผิด อันนำไปสู่การทำให้ความเป็นจริงทางสังคม (social reality) กลายเป็น ความเป็นจริงที่ปลอม (false reality) (MacCannell 2004: 196) หรือกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งหมดจะเป็น เวที เป็นละครที่ถูกจัดฉากขึ้น เป็นความจริงที่ถูกเติมแต่งขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งงานของ Tim Edensor ก็กล่าวถึงการนำเสนอสิ่งต่างๆเพื่อการท่องเที่ยวว่าเป็นละคร (drama) ที่เต็มไปด้วยการผลิตในด้าน ต่างๆ (Edensor, 2004: 329)

3.แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและโลกาภิวัตน์

ความเป็นมาของคำว่า "การท่องเที่ยว"

ความหมาย

หากจะอธิบายคำว่า "การท่องเที่ยว" (tourism) ในมุมมองทางด้านวิชาการท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ต้องเดินทางไปเป็นการชั่วคราว
2. ต้องเดินทางด้วยความต้องการของผู้เดินทางเอง
3. ต้องเดินทางโดยปราศจากค่าจ้างเพื่อการเดินทางนั้น

โดยเงื่อนไขที่กล่าวมานั้น เป็นไปตามหลักสากลของวิชาการท่องเที่ยว(ดู ชุมสาย, 2518: 40) ที่กำหนดโดยองค์การการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ(International Union of Official Travel Organization IUOTO) ที่จัดตั้งขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังมีความหมายของ "การ ท่องเที่ยว" ในมุมมองทางสังคมวิทยาที่กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือ การที่นักท่องเที่ยวจะเป็นผู้ที่ เปลี่ยนที่อาศัยชั่วคราว เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น เพื่อผ่อนคลาย เพื่อพักผ่อน และเพื่อให้ พละกำลังที่สูญเสียไปในการทำงานกลับคืนมา โดยจะกระทำได้ในสิ่งแวดล้อมใหม่อันแตกต่างไป จากสิ่งแวดล้อมเดิมที่เขาดำรงชีวิตอยู่เป็นประจำ(ดู ชุมสาย, 2518: 41) ส่วน Urry, 1990 (cited in Burns M. Peter, 1999: 32) กล่าวถึงการท่องเที่ยวว่าเป็นกิจกรรมในเวลาว่าง ซึ่งผู้คนออกไป จากสถานที่อยู่ปกติของตนไปยังสถานที่ที่หลากหลาย นำมาสู่การเดินทางและการเปลี่ยนสถานที่ การท่องเที่ยวเกิดขึ้นโดยความคาดหวังว่าจะได้พบกับประสบการณ์อันน่าแปลกใจและน่าใฝ่ฝัน ภายใต้การสร้างภาพดังกล่าวและทำให้ภาพนั้นชัดเจนขึ้นผ่านภาพยนตร์ โทรทัศน์ วรรณกรรมและ นิตยสาร ขณะที่ Pearce, 1989 (cited in Burns M. Peter, 1999: 33) ระบุลักษณะของการ

ท่องเที่ยวว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้าน(host)และแขก(guest)อันเป็นความสัมพันธ์ในระยะสั้น และเป็นการใช้เวลาในวันหยุดของนักท่องเที่ยวขณะที่เจ้าบ้านกำลังทำงานให้เขา

แต่อย่างไรก็ตาม นิยามการท่องเที่ยวของแต่ละประเทศก็ยังคงมีความแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละประเทศนั้น ซึ่งจุดที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยวตามความเห็นของ มล. ดุ้ย ชุมสาย ผู้บุกเบิกวิชาการท่องเที่ยวในประเทศไทย เห็นว่าหากจิตใจของผู้เดินทางรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินและอาจจะทำกิจกรรมบางอย่างได้อย่างหนึ่งที่นักท่องเที่ยวมักจะทำ ก็ยากที่จะคัดออกไปว่าเขาไม่ได้เป็นนักท่องเที่ยว เช่น กลุ่มคนที่รับจ้างคุมสินค้าเดินทางจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง หรือผีพาย 4-5 คนที่รับจ้างพายเรือจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง รู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินในการเดินทาง ได้พบเห็นและศึกษาสิ่งน่ารู้ระหว่างทางหรือที่ปลายทาง และอาจซื้อของที่ระลึกระหว่างทางหรือที่ปลายทาง เขาก็เป็นนักท่องเที่ยวด้วยเหมือนกัน(ดุย ชุมสาย, 2518: 40) ในบริบทของสังคมทุนนิยมซึ่งผู้คนใช้เวลามากไปกับการทำงานขณะเดียวกันก็ใช้เวลาส่วนหนึ่งไปกับการท่องเที่ยวเช่นกัน นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวในปัจจุบันจึงเห็นว่าไม่มีการแยกความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างการท่องเที่ยวกับการใช้เวลาว่าง (leisure) การท่องเที่ยวเป็นการใช้เวลาว่างของคนในโลกทุนนิยมที่หยุดพักจากการงานอันหนักหน่วงของตนแล้วออกเดินทางไปตามสถานที่ต่างๆ โดย Nash, 1981 (cited in Cohen, 1995: 23) กล่าวถึงคำจำกัดความของ "นักท่องเที่ยว" ว่าเป็นบุคคลที่ใช้เวลาว่างไปกับการเดินทาง

นอกจากนั้น การท่องเที่ยวในปัจจุบันยังถูกนำมาผนวกกับคติของการบริโภค อันเป็นภาวะที่ผู้เดินทางได้ละทิ้งงานประจำของตน และท่องเที่ยวไปยังสถานที่ที่มีความแปลกใหม่ และสร้างความเบิกบานใจ ดังที่กิตติพร ใจบุญ กล่าวว่า คติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวย่อมมาคู่กับการบริโภคเสมอ เพราะเมื่อเรานึกถึงคำว่า "ท่องเที่ยว" จะไม่ได้หมายความเพียงแค่การเดินทางธรรมดาเท่านั้น แต่หมายถึงการเดินทางที่ผนวกรวมเอาความสุขที่เกิดจากการเดินทางนั้น หรือสิ่งใดก็ตามที่ได้จากการเดินทางนั้นๆ เช่น ความสุขอันเกิดจากการได้ชมความงามของธรรมชาติของสถานที่ที่ผ่านไป หรือความสุขอันเกิดจากการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในระหว่างการเดินทาง หรือความสุขที่เกิดจากการละทิ้งงานประจำวันมาพักผ่อน (กิตติพร ใจบุญ, 2538: 70)

การท่องเที่ยวในประเทศไทย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคนไทยก็มีการเดินทางท่องเที่ยวแล้ว โดยสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าคนในช่วงเวลาดังกล่าวมีการเดินทาง ก็คือ "นิราศ" ซึ่งมีความหมายว่า "การจาก" จิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงนิราศเอาไว้ว่า "นิราศคือจดหมายเหตุระยะทางท่องเที่ยว ที่ได้สะท้อนภาพความเป็นจริงในแง่มุมต่างๆทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมของเมืองไทยไว้อย่างดีที่สุด" (กิตติพร ใจบุญ, 2538: 71) โดยนิราศเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่มีเนื้อความกล่าวถึงการเดินทางที่ออกจากสถานที่หรือบุคคลอันเป็น

ที่รัก ซึ่งธรรมเนียมการประพันธ์นิราศนี้พบมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา นั่นคือ บทโครงนิราศของศรี
ปราชญ์ในกำสรวลศรีปราชญ์ ที่มีการพรรณนาถึงคนรักในยามที่จะต้องจากกัน

มาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์นิราศที่ผู้คนทั่วไปรู้จักคุ้นเคยดี คือนิราศที่ประพันธ์โดยสุนทรภู่
ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นคนแรกๆที่ได้บรรยายถึงความงามของสถานที่ต่างๆทั้งในลักษณะทาง
กายภาพ และกิจกรรมต่างๆของคนในสถานที่ที่ท่านได้เดินทางผ่านไปผนวกกับความรู้สึกอาลัย
เนื่องเพราะการจากบุคคลอันเป็นที่รักซึ่งเป็นธรรมเนียมของการประพันธ์นิราศ ดังเช่นตอนหนึ่งของ
นิราศสุพรรณบุรี ที่สุนทรภู่ได้เขียนไว้เมื่อครั้งที่เดินทางมายังสุพรรณบุรีในปี พ.ศ. 2385 ได้แสดงให้เห็น
ลักษณะทางสภาพแวดล้อม และกิจกรรมของผู้คนบ้านสามชุก ที่ครั้งนั้นเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่ง
ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองสุพรรณ

“ถึงสามชุกถ้ำ	ป่าดง
เกรียงไรได้ฟ้ายลง	แลกล้า
เรือค้าทำนั้งคง	คอยเกรียง เรียงเอย
รายจอดทอดทำน้ำ	นับฝ้ายขายของ”

นอกจากนิราศที่ถือเป็นบันทึกการเดินทางในรูปแบบหนึ่งแล้ว “จดหมายเหตุ” ก็ถือเป็น
บันทึกการเดินทางท่องเที่ยวที่นิยมกันมากในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือจดหมายเหตุเรื่องเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5
รวมทั้งสาส์นสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จดหมายเหตุระยะทางไปมณฑลพิษณุโลก
และราชบุรีของสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฯลฯ เห็นได้ชัดว่าการบันทึกในรูปแบบจดหมายเหตุ
เหตุนี้ เป็นการบันทึกการเดินทางท่องเที่ยวโดยเจ้านายเชื้อพระวงศ์ อันเป็นการยืนยันว่า ในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นกลุ่มเจ้านายเป็นคนกลุ่มแรกที่รับวิทยาการจากตะวันตก เป็นความรู้ใหม่ที่คน
ในประเทศสยามไม่เคยรับรู้มาก่อน นอกจากความรู้วิทยาการจากตะวันตกแล้ว พระบรมวงศานุ
วงศ์และเจ้านายยังเป็นคนที่สร้างค่านิยมเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวในสมัยรัตนโกสินทร์ โดย
พระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์เป็นผู้ที่สามารถกำหนดการเดินทางได้ เพราะการเดินทาง
ในสมัยอดีตเป็นกิจกรรมที่มีความลำบาก ต้องเผชิญกับโรคภัยไข้เจ็บ โจรผู้ร้ายหรือสัตว์ป่าใน
ระหว่างทาง ดังนั้นการเดินทางในแต่ละครั้งจึงเป็นกิจกรรมที่ยิ่งใหญ่ ต้องเตรียมเสบียงและ
ผู้คนมากมายในการเดินทางแต่ละครั้ง ฉะนั้นหากไม่ใช่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายแล้ว การ
เตรียมการดังกล่าวเป็นการกระทำที่ทำได้ยาก ด้วยเหตุที่กล่าวมาทั้งหมดการเดินทางท่องเที่ยว
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงกลายมาเป็นการแข่งขันกันทางบารมีอย่างหนึ่งของผู้เดินทาง(กิตติ
พร ใจบุญ, 2538: 72)

แม้การเดินทางในกลุ่มเจ้านายและเชื้อพระวงศ์แล้ว คนธรรมดาที่มีการเดินทางเช่นกัน
หากจะรวมเอาการเดินทางเข้ากับการทำงานด้วย เช่น กรณีของนายฮ้อยในภาคอีสานหรือพ่อค้าวัว

ต่างในภาคเหนือ(ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547: 82) ซึ่งเป็นชาวนาชาวไร่ เมื่อออกเดินทางไปต่างถิ่น ก็จะกลับมาบอกเล่าประสบการณ์ของตนให้พวกพ้องฟัง เมื่อการคมนาคมในชนบทสะดวกขึ้น คนในชนบทอาจได้เดินทางไปยังต่างถิ่นมากขึ้นจากการเดินทางไปทอดกฐินและผ้าป่า ส่วนจังหวัดที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร อาจใช้เวลาในช่วงวันหยุดรวมกลุ่มกันเหมารถและมาไหว้พระแก้วมรกต ต่อไปจนถึงการไปนมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรีก็ได้ การท่องเที่ยวจึงเป็นการเดินทางเพื่อจุดประสงค์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางเพื่อทำงาน เยี่ยมญาติมิตรหรือเพื่อทำบุญ เมื่อผู้เดินทางมีความสุขเพลิดเพลินในการเดินทางแล้ว จะเดินทางเพื่อจุดประสงค์อะไรก็ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวได้ทั้งสิ้น

การเดินทางท่องเที่ยวตามคตินิยมใหม่

ช่วงระยะเวลาที่มีการบันทึกการเดินทางในรูปแบบของจดหมายเหตุอาจเรียกได้ว่าเป็นช่วงสำคัญที่ทำให้คตินิยมของการท่องเที่ยวสมัยใหม่เริ่มเกิดขึ้นและแพร่กระจายอย่างกว้างขวางในประเทศไทย(กิตติพร ใจบุญ, 2538: 73) โดยในช่วงรัชกาลที่ 4-5 ที่พระเจ้าลูกยาเธอเสด็จกลับมาจากการศึกษาในต่างประเทศ ก็ได้แนวคิดในการใช้ชีวิตอย่างตะวันตกกลับเข้ามาด้วย อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือการเกิดขึ้นของคตินิยมในการท่องเที่ยวแบบสมัยใหม่ โดยในจดหมายเหตุต่างๆซึ่งถือได้ว่าเป็นการบันทึกการท่องเที่ยวสมัยใหม่ในช่วงแรกๆนั้น จะเห็นว่าบรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์นิยมการท่องเที่ยวพักผ่อน โดยมีหลักฐานที่ยืนยันถึงความนิยมดังกล่าว คือ การเกิดวังขึ้นมากมายตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ทั้งวังไกลกังวล หัวหิน หรือพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งผลจากการการเกิดวังต่างๆนั้น คือ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม และการเกิดโรงแรมขึ้นตามสถานที่ท่องเที่ยวที่เส้นทางคมนาคมนั้นผ่าน เช่น โรงแรมรถไฟที่หัวหิน พัฒนาการนี้ทำให้การท่องเที่ยวไม่ได้จำกัดอยู่ที่เจ้านายดังเช่นในอดีต แต่เริ่มแพร่หลายมาสู่คนสามัญทั่วไป

ประเทศไทยมีการจัดตั้ง “องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย” ขึ้นในปี พ.ศ. 2502 ในยุคสมัยของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และมีการบรรจุนโยบายการท่องเที่ยวเข้าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และต่อมาเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงได้พัฒนามาเป็น “การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย” หรือ “Tourism Authority of Thailand” ดังที่เราเห็นในปัจจุบัน(กิตติพร ใจบุญ, 2538: 75) การท่องเที่ยวและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวไม่ได้เกิดขึ้นโดดๆ แต่เกิดขึ้นท่ามกลางปัจจัยอันสลับซับซ้อนที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย นับตั้งแต่การขยายตัวของการผลิตในเชิงพาณิชย์ การขยายอำนาจของรัฐ การเปิดให้ระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมไทยได้สัมพันธ์กับโลกภายนอกมากขึ้น การขยายระบบสื่อสารการคมนาคม การท่องเที่ยวสมัยใหม่จึงดำเนินไปพร้อมกับการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการท่องเที่ยวสมัยใหม่จึงจำเป็นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสภาพทางการ

เมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากเมื่อยามใดที่ประเทศเกิดวิกฤตการณ์ โดยเฉพาะทางการเมือง จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าประเทศจะลดลง

ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การเดินทางมีมาตั้งแต่สมัยแรกของมนุษย์ และปรับเปลี่ยนลักษณะของการเดินทางไปตามเวลาและบริบทของสังคมในขณะนั้น ในปัจจุบัน การเดินทางส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวที่ทำให้ผู้เดินทางได้พักผ่อนหย่อนใจ และมีความสุขกายใจระหว่างการเดินทาง โดยประเทศไทยได้จัดตั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยขึ้น อันมีส่วนในการพัฒนาประเทศและนำรายได้เข้าสู่ประเทศ จึงอาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวในปัจจุบันสัมพันธ์กับบริบทโลกอย่างแยกไม่ออก ซึ่งจะเห็นได้ว่าการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวสอดคล้องไปกับการบริโภคในระดับมวลชน ซึ่ง John Urry (อ้างถึงใน ภัทรพงศ์ คงวิจิตร, 2543: 12) กล่าวถึงสถานที่หรือพื้นที่ในฐานะศูนย์กลางของการบริโภค และในขณะเดียวกันสถานที่ก็ถูกบริโภคด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริโภคนั้นเป็นไปด้วย "สายตา" สำหรับเขา พื้นที่ไม่ได้ถูกให้ความหมายอย่างธรรมดาแต่มันถูกให้ความหมายท่ามกลางบริบทของวัฒนธรรม ความตั้งใจที่จะให้ความหมายนั้นมีรากฐานจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม Urry เรียกกระบวนการนั้นว่า "เศรษฐศาสตร์ของสัญญาณ (economy of sign)" ความหมายของพื้นที่นั้นเปลี่ยนแปลงไปเพราะอุตสาหกรรมวัฒนธรรมอันหมายถึงรวมถึงศิลปะ การท่องเที่ยวและการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งถือเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสถานที่ต่างๆ

การเดินทางของผู้คนไปทั่วโลกนำไปสู่การบริโภคและการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆมาตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว George Ritzer, 2000 (อ้างถึงใน วรเมธ ยอดบุญ, 2548: 30) กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบมวลชน (mass tourism) เป็นเหมือนสินค้าสำเร็จรูปที่บ่งบอกถึงสังคมที่มีการบริหารแบบราชการและมีเหตุผล (bureaucratic and rationalized society) อันจะเกิดขึ้นทุกแห่งหนที่นักท่องเที่ยวเหยียบย่ำไป หลายสิ่งหลายอย่างจะถูกสร้างขึ้นเหมือนกับที่นักท่องเที่ยวเคยใช้ที่บ้าน ความหมายของประสบการณ์ถูกตีกรอบโดยมัคคุเทศก์นำเที่ยวที่จัดเตรียมไว้ให้กับผู้จ้างหรือนักท่องเที่ยว นอกจากนี้การท่องเที่ยวในโลกสมัยใหม่ยังก่อให้เกิดการเคลื่อนที่ทั้งในภาคของสังคมและเศรษฐกิจ เกิดการจ้างแรงงานมากขึ้นตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ วัฒนธรรมกลายมาเป็นทรัพยากรอันมีค่าที่นำมาสู่รายได้ การท่องเที่ยวถูกทำให้เป็นธุรกิจการค้าประเภทหนึ่งและนำมาสู่สินค้าทางวัฒนธรรม ซึ่ง Greenwood, 1977 (cited in Crick, 2002: 40) กล่าวว่า ภาวะของการเป็นสินค้า (commoditization) เป็นเรื่องพื้นฐานของการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นลักษณะของการพัฒนาของทุน วัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นสินค้า เป็นรูปแบบที่เห็นชัดเจน หรือเป็นลักษณะบรรจุหีบห่อ (packages) ที่สามารถนำมาขายเป็นสินค้าได้ สินค้าทางวัฒนธรรมอาจจะเป็นรูปแบบในการดำรงชีวิต การแต่งกาย การแสดงพื้นบ้าน หรือประเพณีพิธีกรรม กลุ่มชาติพันธุ์ยังมีพื้นที่ในการนำเสนอความทรงจำและประสบการณ์ในชีวิต

ของตนผ่านสินค้าดังกล่าว เช่นกรณีของงานผ้าปักของม้งเป็นสินค้าที่ขายดี และพบว่าลายปักแบบโบราณถูกแทนที่ด้วยลายแบบใหม่ที่แสดงภาพชีวิตของพวกเขา ประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและความรู้สึกในชีวิตจริงได้รับการถ่ายทอดลงบนผ้าที่เป็นสินค้า (Cohen, 1984: 380)

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ของมนุษย์ (Ethnic Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรง เพราะนักท่องเที่ยวมีโอกาสได้สัมผัสกับวัฒนธรรมที่แท้จริงของชนชาติต่างๆอย่างใกล้ชิด และผู้เดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็เพื่อที่จะต้องการเรียนรู้ หาประสบการณ์ และความบันเทิง ซึ่งนักท่องเที่ยวบางกลุ่มเห็นว่า คนท้องถิ่นที่มีวัฒนธรรมที่แปลก และโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์สามารถเป็นที่ดึงดูดทางการท่องเที่ยวได้ ทำให้นักท่องเที่ยวมีมุมมองด้านวัฒนธรรมที่กว้างไกลออกไป (สุนิสา ฉันทวีรัตนโยธิน, 2546: 8) การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ อาจทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ถูกมองว่าเป็นสินค้า เป็นกลุ่มคนที่ถูกจ้องมองด้วยสายตา รวมทั้งไม่สามารถต่อสู้กับพลังของรัฐและตลาดที่แผ่อิทธิพลเข้ามาในวัฒนธรรมของตนอย่างรวดเร็วได้ แต่ก็ไม่เสมอไปที่กลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มที่ถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียว ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์เปิดพื้นที่ให้ผู้คนได้มีอำนาจในการต่อสู้ต่อรอง และช่วงชิงความหมายภายใต้สถานการณ์และบริบทที่แตกต่างกันไป รวมทั้งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและทางชาติพันธุ์ซึ่งคนนำทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของตนมาต่อรองกับรัฐเพื่อผลประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น จากงานศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในบาฮาลีพบว่ากลุ่มผู้นำศาสนาฮินดูในท้องถิ่นใช้ช่วงที่วัฒนธรรมของพวกเขากลายเป็นสินค้านี้มาต่อรองกับรัฐบาลเพื่อให้รัฐใช้กฎหมายบังคับให้คนในท้องถิ่นปฏิบัติตามข้อบังคับทางศาสนาและขอให้มีการแบ่งแยกการปกครองระดับท้องถิ่นระหว่างสายบริหารของรัฐกับสายผู้นำทางศาสนา (Wood, 1984: 370)

ผลจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลให้วัฒนธรรมของท้องถิ่นกลายเป็นจุดเด่นขึ้นมาภายใต้กระแสโลก ภาวะโลกเป็นหนึ่งเดียวถ่ายทอดสู่ความเป็นท้องถิ่นอีกครั้งหนึ่ง (localization) และปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์นี้เองที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายทุน แรงงาน สินค้า และการท่องเที่ยวมวลชน ซึ่งผู้คนเดินทางไปมาเพื่อพบกับประสบการณ์แปลกใหม่ การเดินทางง่ายขึ้นและค่าโดยสารในการเดินทางมีราคาถูกลง ทำให้ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันและเป็นสิ่งที่ส่งเสริมเกื้อหนุนกันและกัน ดังนั้นเมื่อเราพิจารณาถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวแล้วย่อมพิจารณาถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ด้วย

Anthony Giddens ได้อธิบายถึงปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์โดยให้ความสำคัญกับเงื่อนไขของพื้นที่และเวลาภายใต้การติดต่อกันในสองรูปแบบ การติดต่อกันในรูปแบบแรก เป็นการติดต่อกันแบบเผชิญหน้ากัน (face to face) อันเป็นการติดต่อกันทางกายภาพ (presence) การติดต่อสื่อสารแบบที่สอง เป็นการติดต่อที่ไม่อิงอยู่กับเวลาและสถานที่ ก้าวข้ามผ่านข้อจำกัดเรื่อง

ระยะทาง(absence) เป็นการติดต่อทางสังคมแบบข้ามเวลาและสถานที่ (Giddens, 1990: 64) อันเป็นการติดต่อที่ไม่อยู่และไม่เห็นกันและกันแต่สามารถพูดคุยสื่อสารกันได้ โลกาภิวัตน์ในความหมายของ Giddens เปลี่ยนการติดต่อสื่อสารให้ไปถึงจุดที่มากกว่าการติดต่อแบบเผชิญหน้ากัน(face to face) และทำให้ท้องถิ่นซึ่งเดิมอยู่บนพื้นฐานการติดต่อสัมพันธ์แบบเผชิญหน้ากันทางกายภาพมาเชื่อมโยงกับสังคมโลก เขาเชื่อว่าการเชื่อมโยงกันระหว่างโลก (global) และ ท้องถิ่น (local) ทั้งสองสิ่งเกื้อกูลและตอสนองกัน ในอีกด้านหนึ่ง Eriksen (2003: 4) เรียกปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ว่า การไหลข้ามพรมแดน (transnational flows) โดยเขาคิดว่าโลกาภิวัตน์ทำให้วัฒนธรรมของท้องถิ่นกลายเป็นหนึ่งเดียวกับโลกด้วยอำนาจของการติดต่อสื่อสาร และทำให้วัฒนธรรมของท้องถิ่นกลายเป็นสินค้า จะเห็นได้ว่าแนวคิดของ Giddens ต่างจาก Eriksen โดย Giddens เห็นว่าโลกและท้องถิ่นดำเนินไปด้วยกัน เขาเชื่อในภาวะที่ทำให้กลายเป็นท้องถิ่น (localization) และความเป็นหนึ่งเดียวกันของโลกกับปรากฏการณ์ท้องถิ่นภวัตน์นั้นเกื้อกูลส่งเสริมกัน ต่างจาก Eriksen ที่เชื่อถึงความเป็นมาตรฐานเดียวกันของโลกภายใต้ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ รวมทั้งท้องถิ่นที่จะหลอมรวมเข้ากับกระแสโลกในที่สุด

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1.วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์และการท่องเที่ยว

กิตติพร ใจบุญ (2538) ศึกษาเรื่อง"วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน" โดยมุ่งให้ความสำคัญที่ประเด็นเรื่องการใช้พื้นที่และเวลาว่าสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวอย่างไร และการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่และเวลาอยู่ภายใต้บริบทอะไร มากกว่าการศึกษาตามบริบทของประวัติศาสตร์ โดยแบ่งช่วงเวลาของการท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวในสมัยก่อน (ต้นรัตนโกสินทร์) กับการท่องเที่ยวสมัยใหม่

ทวิช จตุรพฤกษ์ (2551) ศึกษาปรากฏการณ์การท่องเที่ยวในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งการท่องเที่ยวเติบโตขึ้นอย่างสม่ำเสมอและมีผลต่อพรมแดนชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ คนหิบบั๊มอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเพื่อมานำเสนอเป็นสินค้า เช่น เด็กไตที่แต่งกายด้วยชุดอาซาเพื่อให้นักท่องเที่ยวถ่ายรูป เมื่อเกิดการหิบบั๊มและช่วงชิงอัตลักษณ์ระหว่างกัน ปางมะผ้าจึงเป็นพื้นที่ที่เกิดวัฒนธรรมลูกผสมที่มีคนหลากหลายกลุ่มมาแสดงอัตลักษณ์ที่ขายให้นักท่องเที่ยว

ประสิทธิ์ ลีปรีชา และยรรยง ตระการจ่าง(2549) ได้กล่าวถึงการปิดบังตัวตนหรือปิดบังอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่มาจากชุมชนบนที่สูงซึ่งได้ศึกษาอยู่ใน

สถาบันการศึกษาในตัวเมืองเชียงใหม่ และกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าชาวเมียนและชาวม้ง อันเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงชุมชนที่ไม่มีขอบเขตทางกายภาพที่แน่นอน แต่มีความเป็นชาติพันธุ์ที่เลื่อนไหลภายใต้บริบทของเวลาและสถานการณ์ต่างๆ จากการที่รัฐมีภาพว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่บนที่สูงเป็นผู้ร้ายของสังคม และเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวเดินทางจากที่สูงลงมาอาศัยอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ พวกเขาจึงพยายามปกปิดอัตลักษณ์ของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงของตน

ปราโมทย์ ภักดีณรงค์ (2549) ศึกษาเรื่อง ““คนแม่แจ่ม” ในกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมผ้าขึ้นตีนจก” เป็นการใช้ผ้าขึ้นตีนจก มาเป็นสิ่งที่นำเสนอภาพความเป็น “คนแม่แจ่ม” ปัจจุบันชุมชนในแม่แจ่มถูกนิยามความหมายให้เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมล้านนาในอดีต ส่วนหนึ่งมาจากกระแสการบริโภค ความเป็นไทยและการท่องเที่ยวไทย ซึ่ง “งานเทศกาลมหรพรมผ้าขึ้นตีนจกแม่แจ่ม” และ “งานจุลกฐิน” เป็นพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวจะสวมใส่เสื้อผ้าที่เข้ากับภาพลักษณ์ของสังคมชาวนา รูปแบบการบริโภคในเมืองเป็นสิ่งแปลกปลอมในพื้นที่แห่งนี้ ขณะที่ความเป็นถิ่นที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น กลับกลายเป็นความรู้สึกที่นักท่องเที่ยวต้องการสัมผัส งานศึกษานี้เป็นตัวอย่างของการรื้อฟื้นวัฒนธรรมเพื่อการสร้างความเป็นท้องถิ่นขึ้น อันมีจุดประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวด้วย

ปนัดดา บุญยสารนัย (2546) ศึกษาเรื่อง “ชนเผ่าอาข่า : ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้สกรปรก ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจ” โดยสังคมไทยมีภาพลักษณ์ต่อชาวอาข่าเป็นความสกรปรก ล้าหลัง ที่ถูกผลิตซ้ำผ่านสื่อต่างๆ แต่กลุ่มชาติพันธุ์อาข่าก็พยายามปรับตัวให้มีที่ยืนในสายตาของคนทั่วไป โดยปัจจุบันอาข่ามีภาพลักษณ์ในการท่องเที่ยวเป็นลักษณะของความน่าดึงดูดใจ ชาวอาข่าที่อยู่ในบริบทของการท่องเที่ยวบริเวณพื้นที่กลางเมืองเชียงใหม่จึงสวมภาพลักษณ์นั้น โดยเป็นการปรับตัวตามบริบทเพื่อผลประโยชน์ในการได้มาซึ่งทรัพยากรในโลกปัจจุบัน

นิธิ เดียวศรีวงศ์ (2536) ศึกษาเรื่อง “ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ” โดยในอดีตชาวยโสธรก็มีงานแห่บังไฟในฤดูแล้ง แต่ปัจจุบันงานบุญบังไฟถือเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดยโสธรที่มีขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ซึ่งทางราชการของจังหวัดยโสธรไม่ได้มองการจัดงานไปในทางที่จะตอบสนองคนในชุมชนเมืองยโสธรมากเท่ามองว่าจะตอบสนองต่อคนภายนอกเช่นนักท่องเที่ยวอย่างไร แต่นิติเห็นว่าการท่องเที่ยวไม่ใช่ปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่องานบุญบังไฟ เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวไทยที่ไม่ได้อยู่ในเมืองยโสธรเป็นเวลานาน แท้ที่จริงแล้วนิติจึงเห็นว่า คุณค่าของงานบุญบังไฟไม่ได้อยู่ที่การท่องเที่ยว แต่เป็นการปรับประเพณีท้องถิ่นในชนบทให้กลายเป็นประเพณีของชุมชนระดับเมือง โดยเป็นการกระทำของประชาชนกลุ่มต่างๆ ในเมืองยโสธรเอง เป็นประเพณีที่ตอบสนองคน

ท้องถิ่นอยู่เช่นเดิม งานศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวไม่ได้ส่งผลกระทบมากไปกว่าความต้องการของคนในท้องถิ่นเองที่จะปรับปรนประเพณีท้องถิ่นของตนให้เข้ากับบริบทและยุคสมัยที่เปลี่ยนไป

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร (2543) ศึกษาเรื่อง "พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง" โดยกล่าวถึงการท่องเที่ยวว่ามีขึ้นเพื่อเป็นการแสวงหาความจริงผ่านการบริโภคความหมายของพื้นที่ ทำให้เกิดการให้ความหมายต่อพื้นที่นำไปสู่การจัดการพื้นที่ให้กลายเป็นวัตถุประสงค์แห่งการจับจ้องเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการที่มีนักท่องเที่ยวรวมทั้งคนกลุ่มต่างๆ ให้ความหมายต่อหลวงพระบางแตกต่างกันไป นำไปสู่ความสับสนในวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนหลวงพระบางเอง แต่ชาวหลวงพระบางก็ใช้ความเป็นเมืองมรดกโลกและเมืองท่องเที่ยวผสมผสานกับเอกลักษณ์ของตนเองเพื่อเปิดสู่การให้ความหมายใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากการรับรู้เดิม

วรมธ ยอดบุญ (2548) ศึกษาเรื่อง "อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย" โดยมองถึงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทของการท่องเที่ยว รวมไปถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของหมู่บ้านท่องเที่ยวรวมมิตร จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ประกอบไปด้วยคนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ผลการศึกษาพบว่าเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์หลายๆ อย่างของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่งกาย ค่านิยมและอาชีพ อันเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับบริบทของการท่องเที่ยว และบริบทอื่นๆ ที่เข้ามา มีอิทธิพลต่อชุมชน ส่วนสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือสำนึกของความเป็นชาติพันธุ์ และเมื่อได้มีการติดต่อกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้อัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชัดเจนมากขึ้น ทั้งยังส่งผลให้เกิดการผสมกลมกลืนระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ ด้วย

สมหมาย ชินนาค (2541) ศึกษาเรื่อง "อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกับปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนด้านการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ผ่านพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกำของชาวไทย-กวย(ส่วย)เลี้ยงช้าง จังหวัดสุรินทร์" พบว่าการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านช้างมีส่วนทำให้ฐานะของผู้หญิงในสังคมเลี้ยงช้างที่แต่เดิมมีสถานภาพเป็นรองผู้ชายตกอยู่ในฐานะเช่นเดียวกับอดีต โดยในสังคมกวยนั้นห้ามผู้หญิงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับช้างซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวกวย ปัจจุบันผู้ชายเท่านั้นที่สามารถพาช้างไปเที่ยว หรือทำการแสดงที่เกี่ยวกับช้างให้แก่นักท่องเที่ยวได้ชม โดยที่ผู้หญิงได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ด้วยการเป็นผู้ขายกล้วยและอ้อยให้แก่นักท่องเที่ยว ถือว่าการท่องเที่ยวได้ทำให้ภาพของอุดมการณ์ผู้ชายเป็นใหญ่ของชาวกวยชัดเจนขึ้น

สิริกมล ศรีเดช (2545) ศึกษาเรื่อง "ตลาดดอนหวาย : พื้นที่แห่งการท่องเที่ยวและการบริโภค" โดยให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ของตลาดดอนหวายที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงอันสืบมาจากการท่องเที่ยว และดูถึงพฤติกรรมกรรมการบริโภคของชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นในตลาดดอนหวายอันเชื่อมโยงกับสังคมบริโภคในปัจจุบัน ซึ่งผู้ศึกษากล่าวถึงตลาดดอนหวายที่เคยชบเซาทางการค้าแต่ในปัจจุบันได้ฟื้นขึ้นอีกครั้งเนื่องจากการใช้ภาพลักษณ์ที่เก่าแก่ของตลาดเป็นจุดขาย ตลาดดอนหวายถือเป็นที่ท่องเที่ยวในระยะเวลาสั้นๆ ให้ชนชั้นกลางในเมืองเข้ามาพักผ่อนและหาประสบการณ์ที่ต่างไปจากชีวิตประจำวันของตน และชนชั้นกลางนี้เองที่เข้ามาช่วยซึมซับความหมายของพื้นที่ในตลาดดอนหวายให้มีความเข้มข้นในการบริโภคต่อไป

สุนิสา ฉันทวีตโนโยธิน (2546) ศึกษาเรื่อง "ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน : กรณีศึกษาหมู่บ้านดอยปุย ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่" พบว่าหลังจากที่การท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ชาวเมืองได้มีบทบาทในการกำหนดให้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนกลายเป็นสินค้า เพื่อตอบสนองความต้องการการบริโภควัฒนธรรมมั่งของนักท่องเที่ยว ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมบางประการได้ถูกเสนอผ่านการจัดฉากความจริงแท้ภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวต่างๆ ในหมู่บ้านดอยปุย งานชิ้นนี้ยังเสนอว่าการท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้เติบโตในแนวทางทุนนิยมทางวัฒนธรรมซึ่งทั้งหมดมีขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจความจริงแท้และความเป็นอื่น

สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา (2544) ศึกษาเรื่อง "'ยวนสี่คว' ในชุมทางชาติพันธุ์ : เรื่องเล่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา" พบว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งที่ตกทอดมาจากอดีต แต่เป็นความหมายทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการต่อรองช่วงชิงของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในระดับปัจเจกชนและชุมชน คนยวนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในโลกสมัยใหม่ต่างมีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่หลากหลายรูปแบบในตัวคนคนเดียว ซึ่งหลังจากเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมจากนอกชุมชนมีส่วนในการสร้างความหมายและเพิ่มความซับซ้อนให้กลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น

เสมอชัย พูลสุวรรณ ศึกษาเรื่อง "ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัยกับกระบวนการสร้างสำนึกชาติพันธุ์ กรณีเมืองน้ำคำ รัฐไตใหญ่" ซึ่งให้เห็นว่าความเป็นไตใหญ่ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยคุณสมบัติที่แน่นอนตายตัว หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่ความหมายดังกล่าวนั้นกลับสั่นไหวตามเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป ตัวตนทางวัฒนธรรมไตใหญ่จึงมีความหมายไม่คงที่ไปตามเวลาและเงื่อนไขต่างๆ ที่เปลี่ยนไป

Cohen, Erik (2001) ศึกษาเรื่อง "Ethnic Tourism in Southeast Asia" กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่าในปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีข้อต่อรองทางอำนาจกับรัฐชาติของตนเอง โดยในอดีตก่อนที่การท่องเที่ยวจะเฟื่องฟูนั้นรัฐชาติมีอำนาจในการกำหนดกลุ่มชาติพันธุ์และครอบงำกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยวัฒนธรรมหลักของรัฐ แต่เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามา จึงทำให้เกิดการต่อรองระหว่างรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีผลประโยชน์ให้กับรัฐ แต่อย่างไรก็ตาม รัฐยังมีอำนาจเหนือกลุ่มชาติพันธุ์ในการกำหนดเอกลักษณ์และสร้างภาพตัวแทนให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว โดยภาพลักษณ์ที่สร้างขึ้นมักไปในแนวทางเดียวกัน คือ ความแปลกใหม่ ความดั้งเดิม และความสบาย นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังเป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ว่าจะสร้างอัตลักษณ์อย่างไร ในบริบทแบบใด อันเป็นลักษณะของการท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์โดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

วรรณกรรมที่กล่าวมาเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์การท่องเที่ยวในบริบทและสถานที่แตกต่างกัน อันแสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ของคนสามารถสร้างใหม่และเลื่อนไหลได้ตามบริบทที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบริบท สถานการณ์ อำนาจและการเมืองในขณะนั้น ในส่วนของวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวนั้นจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวล้นนำมาซึ่งการติดต่อสื่อสารและเผชิญหน้าระหว่างเจ้าบ้านและแขก อันจะนำไปสู่การปรับตัวและแลกเปลี่ยนเพื่อให้แต่ละฝ่ายล้วนได้รับสิ่งที่ตนปรารถนาในกิจกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวยังนำมาสู่การสร้างและการนำเสนอ เพื่อสนองผู้ที่ต้องการมาพบกับประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากเดิม คนในพื้นที่เองก็ได้รับความเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนด้วย ทั้งผลกระทบด้านสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการกำหนดและสร้างความเป็นตัวตนของคนในพื้นที่

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท

ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ (ม.ป.ป.) ศึกษาเรื่อง "เผ่าภูไทมาจากไหนกันแน่" กล่าวถึงที่มาของกลุ่มภูไท ซึ่งเขาชี้ให้เห็นว่าชาวเรียกกลุ่มตนเองว่าภูไท แต่มีภาษาเขียนว่า ผู้ไทย เป็นคนละกลุ่มกับผู้ไทยดำหรือไทดำหรือไททรงดำ ชาวภูไทอพยพมาจากญวน กวางสี กวางโจว อพยพมาอยู่ที่เมืองน่าน้อยอ้อยหนูในเขตประเทศเวียดนาม จนในตอนท้ายได้อพยพมาอาศัยอยู่ยังหลายจังหวัดในภาคอีสานของประเทศไทย

นำชัย อุปัญญา (2538) ศึกษาเรื่อง บทบาทของพ่อล่ามชาวผู้ไทย ตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร" พบว่าบทบาทของพ่อล่ามในประเด็นการแต่งงานของชาวผู้ไทยมี 2 บทบาท คือ ก่อนการแต่งงาน และในพิธีแต่งงาน โดยพ่อล่ามจะต้องมีคุณสมบัติเฉพาะตามที่จารีต

ชาวผู้ไทยกำหนด และมีบทบาทในการซื้อเจ้าสาวให้แก่ลูกหลาน พ่อหลานยังมีบทบาทในชีวิตหลัง การแต่งงานของลูกหลานด้วยโดยเป็นตัวกลางลดความขัดแย้งในครอบครัว และให้คำปรึกษา ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือตามสมควร

รัตนภรณ์ พัสดี (2535) ศึกษาเรื่อง "วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทย ศึกษาเฉพาะกรณี กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร" ทั้งในด้านอาหาร การแต่งกาย รูปแบบที่อยู่อาศัย ตลอดจน ประเพณี ศาสนาความเชื่อ ตลอดจนค่านิยมทางสังคม งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของ ชาวผู้ไทยโดยรวมที่มีการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ

วิญญู ผลสวัสดิ์ (2536) ศึกษาเรื่อง "พิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทยตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร" ผลการศึกษานั้นทำให้ทราบถึงองค์ประกอบของพิธีกรรม การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ผู้เข้าร่วมพิธี และขั้นตอนในพิธีกรรม แสดงให้เห็นว่าผู้ไทยเป็นกลุ่มที่เชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า ผีเจ้าปู่ ซึ่งช่วยคุ้มครองชาวผู้ไทยให้อยู่เย็นเป็นสุขและยังบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลด้วย

สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ ณรงค์ อุปัญญา (2538) ศึกษาเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัว และชุมชนอีสาน : กรณีผู้ไทย" โดยศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผู้ไทยในภาคอีสาน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วิถีครอบครัวและพิธีกรรม ที่หมู่บ้านหนองโใใหญ่ ตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่าหมู่บ้านดังกล่าวเป็นผู้ไทยที่อพยพมาตั้งรกรากเมื่อสมัย รัชกาลที่ 3 และเป็นกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ แต่ปัจจุบันก็มีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานต่างถิ่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้น ในด้านครอบครัวแต่เดิมสามีจะเป็นใหญ่เหนือภรรยา แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะการศึกษาและระบบเศรษฐกิจที่ไม่เอื้อให้สามี เป็นใหญ่ได้อย่างเดิม

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้ไทยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยในประเทศไทยด้วย ซึ่งงานศึกษาส่วนใหญ่มักกล่าวว่าผู้ไทยคือกลุ่มเดียวกับผู้ไทดำ แต่มีบางงานที่แย้งว่าผู้ไทดำกับภูไท หรือผู้ไทยนั้นไม่ใช่พวกเดียวกัน ดังเช่นงานของ ชัยยดิษฐ์ สาลีพันธ์

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

1. ขอบเขตในการศึกษา

สนามของการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ที่บ้านภู (หมู่ 1 และหมู่ 2) ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งชาวบ้านจัดรูปแบบการท่องเที่ยวในหมู่บ้านของตนในลักษณะของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและชาวบ้านได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นในหมู่บ้านเพื่อดำเนินการด้านการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ทั้งยังมีกิจกรรมต่างๆบริการให้นักท่องเที่ยวและกลุ่มคนที่เข้ามาศึกษาดูงาน โดยบ้านภูนี้มีกลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อศึกษาหาความรู้หรือดูงานนอกสถานที่ในประเด็นเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงด้วย ในหมู่บ้านมีการเปิดบ้านของชาวบ้านให้นักท่องเที่ยวได้เข้าพักในรูปแบบของโฮมสเตย์ ซึ่งผู้เขียนคิดว่าการที่นักท่องเที่ยวสามารถพักในหมู่บ้านได้ ทำให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านมีเวลาอยู่ร่วมกันทั้งยังได้ทำกิจกรรมร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนไม่ได้เน้นศึกษาที่กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เท่านั้น เพราะในหมู่บ้านมักมีผู้มาเยือนที่อาจมาเป็นระยะเวลาเพียงแค่ 3-4 ชั่วโมง หรือ 1 วัน เพื่อท่องเที่ยวหรือศึกษาดูงาน นั่นก็เพียงพอให้ชาวผู้ไทที่บ้านภูได้นำเสนอภาพความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนให้ผู้มาเยือนให้รับรู้ประสบการณ์ใหม่ซึ่งผู้มาเยือนไม่เคยได้รับและชาวผู้ไทบ้านภูก็สามารถสร้างประสบการณ์ ความรู้ตลอดจนความเพลิดเพลินให้นักท่องเที่ยวได้

ความหมายของ “นักท่องเที่ยว” ในการศึกษาครั้งนี้รวมความหมายตั้งแต่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาบ้านภูเพียงคนเดียว หรือมากันเป็นกลุ่มประมาณ 2-6 คน ไปจนกระทั่งกลุ่มคนที่มาเป็นคณะเป็นจำนวนราว 100-300 คนซึ่งเดินทางมาบ้านภูเพื่อศึกษาหลักปฏิบัติตามแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง นักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อศึกษาดูงานนี้มีจำนวนมากที่สุดและมาบ่อยครั้งที่สุด อาจกล่าวได้ว่า “แขก” ที่มาเยือนบ้านภูมาเพื่อศึกษาดูงานเป็นหลัก มีนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเพียงลำพังหรือมาเป็นกลุ่มราว 2-6 คนที่เดินทางมาเพื่อพักผ่อนหย่อนใจอยู่บ้าง แต่มีจำนวนน้อยกว่าคนที่เดินทางมาเพื่อศึกษาดูงาน อย่างไรก็ตามไม่ว่านักท่องเที่ยวจะเดินทางมาบ้านภูเพื่อจุดประสงค์ใดชาวบ้านภูก็จะมีกรนำเสนออัตลักษณ์ในความเป็นผู้ไทแก่นักท่องเที่ยว เพราะความเป็นผู้ไทถือเป็น “จุดขาย” อย่างหนึ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมายังบ้านภู

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนมุ่งสนใจการนำเสนออัตลักษณ์ของผู้ไททั้งในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและในบริบทการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านเปิดต้อนรับ “แขก” ที่เดินทางมายังหมู่บ้านของตน โดยศึกษาว่าชาวบ้านมีการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นผู้ไทของตนอย่างไร และสิ่งใดที่ถือว่าเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นผู้ไทโดยให้ความสำคัญที่การให้ความหมายของชาวบ้าน ขอบเขตในการศึกษาของผู้เขียนอยู่ที่ชาวบ้านภูที่อาศัยอยู่ที่บ้านภู ทั้งกลุ่มชาวบ้านที่ถือว่าเป็นผู้นำในการทำ

กิจกรรมของหมู่บ้านและเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการกำหนดทิศทางของกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแต่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านทุกครั้งหรือชาวบ้านบางคนก็เข้าร่วมนานๆครั้ง ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ผ่านการตีความของผู้เขียนภายใต้การหาข้อเท็จจริงอย่างเป็นระบบแต่มีการใช้ภาษาและวรรณศิลป์ในการนำเสนอในรูปแบบของงานชาติพันธุ์พินธ์ (ethnography)

2.วิธีการเก็บข้อมูล

2.1 สํารวจและศึกษาข้อมูลทางเอกสาร

ศึกษาข้อมูลทางเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง(documentary data) ซึ่งมีผู้ศึกษาไว้ในประเด็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านการนำเสนอประสบการณ์แปลกใหม่เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว วิธีคิดของคนในชุมชนท่องเที่ยว และงานศึกษาด้านผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนท่องเที่ยว รวมทั้งสำรวจงานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยม

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ มีทั้งแหล่งข้อมูลจากส่วนกลางและในท้องถิ่น เช่น ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ ห้องสมุดของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) และแหล่งข้อมูลจากท้องถิ่น เช่น เอกสารที่เกิดจากการเรียบเรียงของชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งหนังสือเยี่ยมที่นักท่องเที่ยวได้เขียนบรรยายไว้เมื่อมาท่องเที่ยวในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการศึกษาได้

2.2 เก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา

ผู้เขียนเข้าไปพักอาศัยอยู่กับชาวบ้านในรูปแบบของโฮมสเตย์ที่แขกจะอยู่บ้านหลังเดียวกับเจ้าของบ้านและกินอาหารที่เจ้าของบ้านทำให้อยู่ โดยในการไปบ้านภูแต่ละครั้งผู้เขียนได้เปลี่ยนเข้าไปพักบ้านหลังใหม่ ไม่ใช่บ้านหลังเดิมที่ผู้เขียนเคยมาพักแล้วเมื่อมาเก็บข้อมูลในครั้งก่อน ทำให้ผู้เขียนได้พบกับเจ้าของบ้านคนใหม่ทุกครั้งเมื่อไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา ระหว่างการเก็บข้อมูลชาวบ้านภูได้รู้ว่าผู้เขียนกำลังศึกษาอยู่และเดินทางมาที่บ้านภูเพื่อเก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ เพราะบ้านภูเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านจะรู้จักกันทั้งหมด เมื่อมีคนภายนอกเข้าไปเดินในหมู่บ้านชาวบ้านจะรู้ได้ทันทีว่ามีคนแปลกหน้าเข้ามาในหมู่บ้าน ผู้เขียนจึงแนะนำตัวและบอกถึงจุดประสงค์ของตนตั้งแต่ครั้งแรกที่เดินทางไปยังบ้านภู จึงมีชาวบ้านรู้จักผู้เขียนอยู่บ้างในครั้งแรกที่ไปแต่ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มผู้นำด้านการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน เมื่อผู้เขียนไปบ้านภูครั้งต่อๆมามีชาวบ้านรู้จักผู้เขียนมากขึ้นจากการแนะนำตัวของผู้เขียนเอง ตลอดจนการช่วยแนะนำของชาวบ้านที่รู้จักผู้เขียนแล้วให้ชาวบ้านคนอื่นๆว่าผู้เขียนมาบ้านภูด้วยจุดประสงค์ใด เมื่อผู้เขียนไปบ้านภูในครั้งหลังๆเพื่อทำการเก็บข้อมูลในบ้านภูทั้งการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

ทั้งการทำกิจกรรมต่างๆกับชาวบ้าน ตลอดจนเข้าร่วมในพิธีต้อนรับแขกและกิจกรรมนันทนาการในเวลานั้น ชาวบ้านจะรู้ได้ทันทีถึงเหตุผลในการมาปรากฏตัวของผู้เขียน ผู้เขียนไม่จำเป็นที่จะต้องแนะนำตัวอีก เพราะชาวบ้านจะพูดกันปากต่อปากว่าผู้เขียนเป็นใคร

วิธีในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

2.2.1 การสัมภาษณ์ทั่วไป (interview) โดยเป็นการสัมภาษณ์ในลักษณะไม่เป็นทางการกับชาวบ้านของหมู่บ้าน และสัมภาษณ์ผู้มาเยือนหมู่บ้านในฐานะของนักท่องเที่ยวที่มาอนค้ำกับชาวบ้านในรูปแบบของโฮมสเตย์ (homestay) หรือมาในลักษณะการเยี่ยมชมดูงานแบบวันเดียวกลับ

2.2.2 สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยเป็นลักษณะของการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่

2.2.2.1 บุคคลที่มีส่วนสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ระดับอำเภอที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวของบ้านภู ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งอาจารย์ในโรงเรียน จำนวนทั้งหมด 8 คน

2.2.2.2 บุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือ เช่น อดีตอาจารย์ในโรงเรียน ซึ่งเป็นผู้นำทางกิจกรรมของหมู่บ้านด้วย และหมอธรรมซึ่งเป็นผู้มีบทบาททางความเชื่อของชาวบ้าน จำนวนทั้งหมด 3 คน

โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ผู้เขียนถือว่าข้อมูลจากพวกเขาเป็นข้อมูลซึ่งเป็นตัวแทนของ “กระแสหลัก” ของหมู่บ้าน สามารถบอกถึงวิธีคิดและรูปแบบในการแสดงอัตลักษณ์ของความเป็นผู้ไทบ้านภูในบริบทการท่องเที่ยว ซึ่งในการท่องเที่ยวชาวบ้านต้องทำกิจกรรมเป็นกลุ่มจึงต้องมีผู้นำในการทำกิจกรรม และข้อมูลจากผู้นำก็คือเป็นข้อมูลกระแสหลักได้ แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าข้อมูลกระแสหลักคือตัวแทนของข้อมูลทั้งหมด

2.2.3 สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งเป็นวิธีการหลักและเป็นวิธีที่สำคัญของการศึกษา โดยผู้เขียนเข้าไปอาศัยอยู่กับชาวบ้านเพื่อที่จะสามารถอยู่ในเหตุการณ์ต่างๆ อย่างใกล้ชิด นำไปสู่การสังเกตพฤติกรรม การใช้ชีวิตประจำวัน พบปะพูดคุยในเรื่องราวต่างๆ ร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน ทำให้สามารถมองเห็นและเข้าใจถึงวิถีชีวิตของผู้ไทตลอดจนการนำเสนออัตลักษณ์ของผู้ไทเมื่อมีผู้มาเยือน และเพื่อให้เข้าใจความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ของผู้ไทในบริบทของการท่องเที่ยวและความเป็นชาวบ้านในลักษณะของการใช้ชีวิตประจำวันโดยปกติ เมื่อสัมภาษณ์แล้วจะทำการจดบันทึก และถ่ายภาพประกอบด้วย

2.3 เทคนิควิธีการอื่นๆ ที่นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วก็คือ การบันทึกเสียงและการถ่ายภาพ โดยการบันทึกเสียงนั้นจะใช้เมื่อต้องการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ส่วนการถ่ายภาพนั้นจะใช้สำหรับบันทึกภาพสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตของ

ชาวบ้านที่แสดงออกให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การแต่งกาย อาหารการกิน รวมทั้งเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยเฉพาะกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับบริบทการท่องเที่ยว

โดยผู้เขียนจะตรวจสอบข้อมูลที่ได้อ้อมด้วยวิธีแบบสามเส้าด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) โดยการใช้วิธีการเก็บข้อมูลในวิธีที่แตกต่างกันเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน เช่น การใช้วิธีการสังเกตควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์ หรือการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายคนในเรื่องเดียวกัน

3.ระยะเวลาในการศึกษา

ผู้เขียนพักอาศัยอยู่ที่บ้านภูนานราว 1-2 สัปดาห์ในการเดินทางไปเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ซึ่งผู้เขียนเดินทางไปบ้านภูทั้งหมด 6 ครั้ง โดยได้พักอาศัยอยู่ที่บ้านภูทั้งในช่วงเวลาที่เป็นฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน ทำให้ได้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำเกษตรกรรมเป็นหลักซึ่งการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล

ตารางวัน-เวลาที่ผู้เขียนอาศัยอยู่ที่บ้านของชาวบ้านภูเพื่อเก็บข้อมูล

ครั้งที่	เจ้าของบ้าน	ช่วงเวลาที่เข้าพัก
1	ผู้ใหญ่ไพฤทธิ์และแม่พริ้ง	22-30 พ.ย. 2550
2	อาจารย์ถวัลย์และแม่โป้	7-21 ส.ค. 2551
3	คุณลุงหนิงและคุณป้าหนิง	12-19 ก.ย. 2551
4	คุณลุงอ๋อนและคุณป้าอ๋อน	12-23 ธ.ค. 2551
5	คุณพ่อนิดและคุณแม่ินิด	11-24 มี.ค. 2552
6	คุณลุงหมีวและคุณป้าหมีว	17-29 พ.ค. 2552

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

บ้านภู : ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน

ผู้เขียนรู้จัก “บ้านภู” ในโลกออนไลน์เป็นที่แรก และความเป็นมาที่ทำให้ผู้เขียนได้เห็นชื่อ “บ้านภู” บนเว็บไซต์นั้นเนื่องมาจากผู้เขียนสนใจทำวิทยานิพนธ์ที่มีหัวข้อเกี่ยวข้องกับความเป็นชาติพันธุ์และการท่องเที่ยว จึงได้ไปค้นหาหมู่บ้านที่น่าเสนอดมณธรรมของตนผ่านความเป็นชาติพันธุ์ และหมู่บ้านที่ประกาศว่าหากนักท่องเที่ยวมาถึงหมู่บ้านดังกล่าวแล้วจะได้สัมผัสกับสิ่งที่แตกต่างไปจากชีวิตประจำวันของตน เมื่อผู้เขียนพบข้อมูลของบ้านภูในเว็บไซต์ซึ่งได้มีข้อความบอกไว้ว่าเป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไท ผู้มาเยือนจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของผู้ไทและได้ชมการแสดงของชาวผู้ไท” ผู้เขียนจึงสนใจหมู่บ้านนี้ ประกอบกับความชอบในภาคอีสานมาตั้งแต่เดิม ความชอบนี้ไม่มีเหตุผลมารองรับ เพียงแค่คิดว่าผู้เขียนอยากเดินทางมายังภาคอีสานและอยากทำวิทยานิพนธ์ในภาคอีสาน และต้องการสัมผัสความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากความคุ้นเคยแต่กำเนิดของตน เนื่องด้วยภูมิลำเนาของผู้เขียนอยู่ที่จังหวัดทางภาคตะวันออก และในชีวิตที่ผ่านมาไม่มีโอกาสมาเยือนภาคอีสานมากนัก

เมื่อผู้เขียนลงรถที่บริเวณที่จอดรถโดยสารภายในตัวอำเภอหนองสูง เจ้าหน้าที่ตำรวจที่ประจำอยู่ในป้อมยามบริเวณใกล้เคียงเดินเข้ามาหาผู้เขียนและเพื่อนที่ไปเป็นเพื่อนอีก 1 คนว่า “ไปบ้านเลข” เราเข้าใจว่าเขาถามเราว่า “ไปบ้านหรือ” แต่โทนเสียงอาจเพี้ยนไปจากระดับที่เราคุ้นชิน จึงอาจออกเสียงเพี้ยนจาก “หรือ” เป็น “เลข” เราจึงตอบตำรวจคนนั้นไปว่า “ไปบ้านค่ะ” ตำรวจได้ถามซ้ำอีกครั้ง เราก็ยังตอบแบบเดิม ตำรวจคนนั้นมีสีหน้าอันแสดงออกถึงคำถามและถามเราว่า “มาจากกรุงเทพฯหรือ”

พวกเราไม่รู้ในภายหลังว่า คำว่า “เลข” เป็นคำผู้ไท แปลว่า “ไหน” ตำรวจคนนั้นถามเราว่า “ไปบ้านไหน” เพราะจากจุดที่เรายืนคอยให้ผู้ใหญ่บ้านเดินทางมารับนั้นเป็นจุดที่สามารถเดินทางต่อเข้าไปในหมู่บ้านต่างๆที่อยู่ไกลเข้าไปจากตัวอำเภอได้ เมื่อเราตอบเขาไปว่า “ไปบ้านค่ะ” เขาจึงทำหน้าที่แปลกๆและคิดว่าเราเป็นคนมาจากที่อื่นซึ่งไม่รู้คำศัพท์ผู้ไท บ้านในความหมายที่ตำรวจคนนั้นพูด คือ “หมู่บ้าน” คนละแวกหนองสูงเรียกหมู่บ้านว่า “บ้าน” ตามความหมายที่คนในกรุงเทพฯรวมทั้งที่บ้านเกิดของผู้เขียนให้คำจำกัดความว่าหมายถึงหน่วยของบ้านที่ตั้งรวมตัวใกล้ๆกันหลายหลัง และเรียกบ้านที่แยกเป็นหลังว่า “เรือน” หรือ “เฮือน” เมื่อพูดตามสำเนียงของคนละแวกนี้ แต่คำดังกล่าวก็เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะเมื่อใช้พูดกับคนที่มาจากต่างถิ่นอย่างผู้เขียน ในกรณีที่คนบ้านภูพูดคุยกันเองก็จะพูดว่า “กลับเฮือนก่อนเด้อ” แต่ถ้าคนบ้านภูพูดกับผู้เขียนหรือแขกที่มาจากถิ่นอื่นจะพูดว่า “กลับบ้านก่อนนะ”

1. ประวัติศาสตร์บ้านภู

บ้านภูเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ก่อนจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของบ้านภู ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของอำเภอหนองสูง ซึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้ชื่อว่า "เมืองหนองสูง" โดยคนในเมืองนี้เป็นผู้ไทที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

1.1 ประวัติเมืองหนองสูง

เมืองหนองสูงมีหลักฐานการจัดตั้งเป็นเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีท้าวสีหนาม(สิงห์) เจ้าเมืองคำอ้อ และท้าวราชอาต ผู้เป็นน้อง ร่วมกับเพี้ยเมืองแสน ท้าวสุวรรณแห่งเมืองวังได้ชักชวน "ชาวผู้ไทดำ" จากเมืองคำอ้อและเมืองวัง (ปัจจุบันทั้งสองเมืองอยู่ในพื้นที่แขวงสะหวันเขต สปป.ลาว) อพยพหนีภัยสงครามและความกันดาร ข้ามแม่น้ำโขงมาขึ้นฝั่งทำสีดาที่เมืองมุกดาหาร เจ้าเมืองมุกดาหารคนที่ 3 คือ พระจันทรสุริยวงศ์ (พรหม) ได้อนุญาตให้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ดงบังอี ให้ชื่อบ้านว่า "บ้านหนองสูง" ต่อมารัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯจัดตั้งบ้านหนองสูงเป็น เมืองหนองสูงเมื่อวันศุกร์ แรม 11 ค่ำ เดือน 8 ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2387 ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไทอพยพลงมาจากเมืองคำอ้อเขียวและเมืองวัง ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงในแขวงสิบสองจุไทย (เมืองวังในปัจจุบันคือ บ้านนายม สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) โดยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯตั้งท้าวสีหนามจากเมืองคำอ้อเป็นเจ้าเมืองหนองสูง นามว่า พระไกรสรราช เมืองหนองสูง เจ้าเมืองคนแรกสิ้นชีวิตในปี 2420 และเจ้าเมืองคนต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯแต่งตั้งอุปฮาด เป็นเจ้าเมืองคนที่ 2 ในนาม "พระไกรสรราช" ในปี 2422 ต่อมาปี พ.ศ. 2450 เมืองหนองสูงได้ปรับเปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอหนองสูง และได้ย้ายที่ว่าการอำเภอหนองสูงไปตั้งแห่งใหม่ที่ "บ้านนาแก" (ปัจจุบันคืออำเภอนาแก จังหวัดนครพนม) พื้นที่ตั้งอำเภอหนองสูงเดิมลดฐานะเป็นตำบลหนองสูง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ต่อมา พ.ศ. 2525 อำเภอมุกดาหารได้เลื่อนเป็นจังหวัดมุกดาหาร ตำบลหนองสูงจึงได้เลื่อนเป็นกิ่งอำเภอหนองสูง และเป็นอำเภอหนองสูงเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2536 โดยมีนายบวร ชินวัตร เป็นนายอำเภอหนองสูงคนแรก อำเภอหนองสูงตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดมุกดาหาร เส้นทางการจากอำเภอหนองสูงถึงอำเภอเมืองมุกดาหารมีระยะทางห่างกันประมาณ 50 กิโลเมตร โดยมีเส้นทาง 2 เส้นทางที่สามารถใช้เดินทางเข้าตัวจังหวัดมุกดาหารได้ คือ ถนนสายมุกดาหาร-กาฬสินธุ์ และถนนสายหนองสูง-นิคมคำสร้อย

ประชาชนชาวอำเภอหนองสูงประมาณ 95% เป็นผู้ไท (พระราชรัตนมงคล, 2546: 100) และยังคงมีชาวผู้ไทอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในทุกท้องที่ทุกตำบล ได้แก่ ตำบลหนองสูง ตำบลหนองสูงเหนือ ตำบลหนองสูงใต้ ตำบลโนนยาง ตำบลบ้านเป่า และตำบลภูวง ผู้ไทเมืองมุกดาหาร

สมัยนั้นประมาณร้อยละยี่สิบก่อนคนหนองสูงมักแสวงหาแหล่งทำกินแห่งใหม่โดยการเข้ามาหักร้างถางป่าทำอะไรทำสวนในพื้นที่ที่เป็นบ้านภูปัจจุบัน จึงสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านภูและเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านภูในเวลาต่อมาคือชาวผู้ไทที่ย้ายมาจากบ้านหนองสูงซึ่งคนบ้านหนองสูงนี้เป็นผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองคำอ้อคำเขี้ยวและเมืองวัง (อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2551) เมื่อมีคนอพยพมาทางการจึงตั้งเมืองให้ ซึ่งเมืองในที่นี้มีความสำคัญที่จำนวนประชากรเพื่อการเกณฑ์แรงงานและการส่งส่วยให้ทางการ ในสมัยตั้งเมืองหนองสูงราวช่วงรัชกาลที่ 3 จึงมีไพร่จ่ายเงินจำนวน 1 ตำลึงเพื่อเลื่อนสถานภาพจากไพร่มาเป็นเจ้า เพราะมีเพียงไพร่เท่านั้นที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ผู้ที่เสียเงินเพื่อเลื่อนสถานภาพให้สูงขึ้นจึงสามารถหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานได้

ช่วงเวลาที่ชาวบ้านหนองสูงบางส่วนได้อพยพถิ่นฐานนั้นคาดว่าเป็นช่วง พ.ศ. 2424 เนื่องจากสาเหตุหลายประการ คือ บริเวณพื้นที่บ้านหนองสูงนั้นหลังน้ำท่วมของทุกปีจะเกิดโรคระบาดรุนแรงซึ่งชาวบ้านเรียกว่า โรคห้า (ท้องร่วง) ประกอบกับพื้นที่ทำกินน้อยลงจึงต้องแสวงหาที่ทำกินใหม่ และในปีนั้นปรากฏว่ามีเสือมากินม้าของชาวบ้านที่เลี้ยงไว้ ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าเสือตัวไหนที่ได้อินม้าแล้ว ต่อไปเสือตัวนั้นจะกินคน ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวกันทั่ว ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประมาณ 20 ครัวเรือน โดยการนำของ เจ้าสุพรรณสมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา และเจ้ากิตติราช อพยพลงมาทางใต้ข้ามภูเขาลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บนฝั่งขวาของห้วยกระเบนเรียกชื่อว่าบ้านหลุบภู โดยให้เจ้าสุพรรณสมบัติเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีเจ้าเมืองนนท์ได้มาอยู่ก่อนแล้ว แต่เนื่องจากเจ้าเมืองนนท์เป็นคนมีวิชาคาถาอาคมแก่กล้าจึงมีคนกล่าวหาว่าเป็นผีบอบเจ้าเมืองนนท์กับชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งจึงพากันย้ายไปอยู่อีกที่หนึ่งชื่อบ้านผักชะยา

กลุ่มของเจ้าสุพรรณสมบัติจึงตั้งรกรากอยู่ที่บริเวณฝั่งขวาของห้วยกระเบนในชื่อ “บ้านหลุบภู” แต่เนื่องจากที่ตรงนั้นเป็นหุบเขาทำให้มีปัญหาน้ำท่วมทุกปี หลังจากอาศัยบริเวณพื้นที่ฝั่งขวาของห้วยกระเบนประมาณ 30 ปีแล้ว ช่วงปี พ.ศ. 2445 จึงพากันย้ายหมู่บ้านมาตั้งอยู่บนเนินเขาซึ่งถูกเรียกกันว่า “ภูน้อย” อันเป็นที่ตั้งของบ้านภูในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อทางราชการได้ทำการสำรวจเขตแดนเมือง หมูบ้าน บ้านหลุบภู จึงได้ตั้งชื่อเป็นบ้านภู โดยตัดคำว่า “หลุบ” ออก และได้ชื่อว่า “บ้านภู” มาจนถึงปัจจุบัน (เอกสารแผ่นพับแนะนำบ้านภู, ม.ป.ป.)

2 สภาพทั่วไปของบ้านภู

บ้านภูตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอหนองสูงประมาณ 6 กิโลเมตร ชื่อหมู่บ้านว่า “ภู” หรือชาวบ้านเรียกกันว่า “บ้านภู” นั้นมีมาตั้งแต่เดิมสมัยตั้งหมู่บ้าน ปัจจุบันบ้านภูได้รับการแบ่งออกเป็นหมู่ 1 และ หมู่ 2 โดยขึ้นกับตำบลบ้านเป่า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ชาวบ้านกล่าวว่า ก่อนที่จะถูกเรียกว่า “บ้านภู” บ้านภูเคยมีชื่อเดิมว่า “บ้านหลุบภู” เนื่องจากพื้นที่เดิมซึ่ง

ไม่ใช่พื้นที่ที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน คนบ้านภูเคยตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณหุบเขา และคำว่า “หลุบ” นั้น ชาวบ้านภูได้อธิบายความหมายไว้ว่าเป็นลักษณะของพื้นที่ที่อยู่ต่ำลงไปเหมือนหลุม บ้านหลุบภูก็คือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในส่วนที่เป็นที่ราบหุบเขา บ้านเรือนของชาวบ้านในอดีตตั้งอยู่ตรงบริเวณพื้นที่ต่ำคล้ายหลุม และต่อมาชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นก็ได้อพยพมายังพื้นที่เนินเขาซึ่งเป็นพื้นที่ที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในปัจจุบัน และทางการก็ได้เข้ามาสำรวจหมู่บ้าน บ้านหลุบภูจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านภูจนกระทั่งปัจจุบัน การเปลี่ยนชื่อจากบ้านหลุบภูมาเป็นบ้านภูนี้เกิดขึ้นมานานกว่าร้อยปีแล้ว ชาวบ้านภูที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันจึงเรียกหมู่บ้านของตนว่าบ้านภูทั้งสิ้น การเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นนั้นเป็นเหตุการณ์ที่เล่าสืบต่อกันมาและชี้ให้เห็นถึงลักษณะเด่นทางกายภาพของพื้นที่ตั้งหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่าเป็นที่ตั้งอยู่ใกล้กับภูเขา อันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้านด้วย

เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2370 (หนองสูง-นิคมคำสร้อย) ได้แยกบ้านภูออกเป็นสองส่วน ซึ่งครั้งแรกที่มาบ้านภู ผู้ใหญ่บ้านได้บอกกับผู้เขียนว่า บ้านภูนี้เป็นลักษณะหมู่บ้านแฝดที่พื้นที่ถูกแยกเป็นสองส่วนคนละฝั่งถนน โดยมีถนนหลวงที่ตัดมาจากอำเภอนิคมคำสร้อยกันตรงกลางระหว่างพื้นที่บ้านภูทั้งสองด้าน อาณาเขตของบ้านภูนั้นมีขอบเขตติดกับหมู่บ้านอื่นๆ ดังนี้

อาณาเขตด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านหนองโใ บ้านป่าเม็ก บ้านนาหนองแคน โดยมีแนวเนินเขาภูจะก่อ และ ภูถ้ำเม่นขวางกั้น
อาณาเขตด้านทิศใต้	ติดต่อกับบ้านเป่า และภูผาขาวที่มีความสูงทอดยาวตลอดด้าน
อาณาเขตด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับภูผาแดง
อาณาเขตด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตอำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีสันเขาภูหินเหล็กไฟและภูผาขาวทอดยาวขวางกั้น

ลักษณะพื้นที่ของบริเวณบ้านภูเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา มีสายน้ำจากภูเขาไหลรวมกันเป็นลำห้วยไหลผ่านจำนวน 3 สาย คือ ห้วยกระเบียน ห้วยถ้ำบึง และห้วยทราย บริเวณที่ราบประกอบไปด้วยพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรม ในส่วนของภูเขาล้อมรอบหมู่บ้านนั้นทางราชการประกาศให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ คือป่าสงวนแห่งชาติดงบังอี แปลงที่ 5 และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ครอบคลุมพื้นที่เขาทุกลูกที่อยู่รายรอบบริเวณพื้นที่ของบ้านภู ภูเขาลำนี้ ได้แก่

1. ภูจะก่อ (ภูจ้อก่อ) อยู่ทางทิศเหนือห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตรทางด้านทิศตะวันออกของภูเป็นที่ตั้งของวัดพระพุทธรังษี
2. ภูหินเหล็กไฟ อยู่ทางทิศตะวันตก ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีพื้นที่ติดต่อกับภูจ้อก่อ

3. ภูเขาขาว เป็นภูเขาที่บนสันเขามีพื้นที่ราบเป็นแนวยาวติดต่อกันจากภูหินเหล็กไฟไปทางทิศใต้ ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร

4. ภูเขาแดง อยู่ทางทิศตะวันออกห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นภูเขาที่มีความสูงกว่าเขาลูกอื่น ๆ ในเขตอำเภอหนองสูง

ภาพประกอบที่ 2 เส้นทางจากตัวอำเภอหนองสูงมายังบ้านนุ

2.1 เมื่อแรกเห็นบ้านนุ

ผู้ใหญ่บ้านที่มารับผู้เขียนที่ท่ารถโดยสารเมื่อผู้เขียนเดินทางไปบ้านนุครั้งแรกแนะนำว่าบ้านนุเป็นหมู่บ้านแฝด คือ มี 2 หมู่บ้านรวมกัน โดยเป็นหมู่ 1 และ หมู่ 2 ตามการแบ่งของทางการ ซึ่งแต่เดิมมาแล้ว ชาวบ้านก็ไม่ได้แบ่งแยกว่าบ้านใครอยู่หมู่ไหน ก็จะไปมาหาสู่กันตามปกติ พื้นที่รายล้อมบ้านนุคือทุ่งนาของชาวบ้าน เมื่อสุดเขตทุ่งนาก็จะเป็นภูเขา และเมื่อเดินทางออกจากบ้านนุตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2370 (หนองสูง-นิคมคำสร้อย) ไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร ก็จะถึงบ้านเป่า ซึ่งเป็นหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง และเป็นที่ตั้งของสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป่า ผู้เขียนมาถึงบ้านนุในครั้งแรกก็รู้สึกตื่นเต้นกับภูมิทัศน์ภายในหมู่บ้านที่บ้านเรือนตั้งเรียงกันเป็นแถว และพื้นที่ของบ้านทุกหลังไม่ล้ำเกินเส้นขอบถนนของหมู่บ้าน รวมทั้งถนนในหมู่บ้านยังเป็นคอนกรีตสวยงามมีลักษณะเหมือนกับถนนของหมู่บ้านจัดสรรในเมือง บ้านทุกหลังยังปลูกดอกไม้ใส่กระถางไว้หน้าบ้าน รวมถึงการปลูกผักหลายชนิด เช่น ต้นหอม ผักกาด สะระแหน่ ฯลฯ ใส่

กระดางไว้หน้าบ้านด้วย ทุกถนนของหมู่บ้านมีถังขยะและพื้นถนนก็ไม่มีขยะตกลงนอนอยู่ตามถนน ในความคิดของผู้เขียนนั้นบ้านภูดูสะอาดและสวยงาม ประกอบกับตอนที่ผู้เขียนเดินทางไปบ้านภู ครั้งแรกนั้นอยู่ในช่วงฤดูหนาว อากาศที่บ้านภูเย็นมากจนชาวบ้านรวมทั้งผู้เขียนต้องใส่เสื้อกันหนาว ซึ่งไม่มีโอกาสได้สวมใส่เมื่ออยู่ในกรุงเทพฯ จากเรื่องอากาศที่หนาวเย็นและสภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่สวยงามในความคิดของพวกเขา ประกอบกับพื้นที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ท่ามกลางภูเขาหลายลูก เมื่ออยู่ในบ้านภูแล้วมองมุมสูงขึ้นไปจะเห็นภูเขาและมีหมอกปกคลุมอยู่รอบเขา พวกเราก็คูยกกันว่า

“เหมือนอยู่เมืองนอกเลย”

พวกเรากล่าวออกมาเช่นนั้น โดยที่ทั้งเพื่อนและผู้เขียนก็ยังไม่เคยไปประเทศที่อยู่ในเขตหนาวมาก่อน เนื่องมาจากความแปลกใจกับสภาพแวดล้อม ในการไปครั้งแรกผู้เขียนพักที่บ้านซึ่งผู้ใหญ่บ้านจัดหาให้ โดยเริ่มทำความรู้จักกับบ้านภูว่าเป็นเหมือนกับบ้านในต่างจังหวัดที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนา วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงสัมพันธ์กับฤดูกาลว่าช่วงเวลาใดต้องเตรียมดิน ดำนา หรือเก็บเกี่ยว ซึ่งช่วงเวลาที่ผู้เขียนไปนั้นตรงกับเดือนพฤศจิกายน จึงเป็นเวลาที่ชาวบ้านจะออกไปนา ตั้งแต่เช้าเพื่อเกี่ยวข้าว หมู่บ้านในตอนกลางวันเงียบ มีแต่ผู้เฒ่ากับเด็กวัยยังไม่เข้าโรงเรียน แม้กระทั่งเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวเจ้าเดียวในหมู่บ้านในขณะนั้นยังปิดร้านเพื่อไปเกี่ยวข้าว

จากที่กล่าวมาผู้เขียนเห็นว่าบ้านภูมี “คุณสมบัติ” บางอย่างที่ทำให้ผู้มาเยือนอย่างผู้เขียนรู้สึกตื่นตาตื่นใจไปกับสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านได้ อาจเป็นสิ่งที่ “หมู่บ้านท่องเที่ยว” ควรจะมีหรืออย่างไรผู้เขียนก็ไม่อาจตัดสินได้ในเวลานั้น แต่ที่ผู้เขียนรู้สึกได้คือ บ้านภูมีภูมิทัศน์ที่แตกต่างไปจากหมู่บ้านต่างจังหวัดที่ผู้เขียนเคยไปเยือน จากการที่ผู้เขียนเคยลงภาคสนามศึกษา “คน” ในจังหวัดต่างๆมาบ้าง แต่หมู่บ้านที่ผู้เขียนเคยไปนั้นไม่มีการจัดระเบียบการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านอย่างเป็นระเบียบเช่นนี้ ถนนภายในหมู่บ้านหลายแห่งมีเส้นทางวกวนเนื่องด้วยต้องตัดถนนตามเส้นทาง การตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านที่สร้างบ้านขึ้นก่อนแล้วจึงค่อยตัดถนน แต่ที่บ้านภูไม่ได้มีถนนในหมู่บ้านที่วกวนเช่นนั้น ซึ่งทำให้ผู้เขียนสงสัยและอยากรู้ที่มาของบ้านเรือนที่ตั้งเรียงรายอย่างเป็นระเบียบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“แต่ก่อนหน้านี้ชาวบ้านก็รวมตัวกันอยู่แล้ว เพียงแต่ทำให้เป็นกิจจะลักษณะขึ้น และมีชื่อกลุ่มขึ้นมา”

คำพูดของอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปีซึ่งในอดีตเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน ได้เล่าถึงช่วงเวลาที่เขาเองร่างระเบียบการของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครขึ้นภายหลังเสร็จสิ้นจากการรวมตัวครั้งใหญ่ของหนุ่มสาวในการสร้างพระพุทธรูป โดยกฎของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครมีอยู่ว่า ชาวบ้านทุกคนทั้งชายและหญิงหากมีอายุ 15 ปีขึ้นไปและยังไม่ได้แต่งงานถือว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครโดยอัตโนมัติโดยไม่ต้องมีการสมัครสมาชิกแต่อย่างใด ในกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครมีประธานกลุ่มทั้งประธานกลุ่มฝ่ายหญิงและประธานกลุ่มฝ่ายชายโดย มีการเลือกตั้งประธานทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายทุกปี

กิจกรรมของกลุ่มเป็นไปในลักษณะการทำกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน ทั้งการรวมกลุ่มเพื่อนำเพื่อต้อนรับผ้าป่า โดยพี่ศรี อายุ 44 ปี กล่าวถึงการเป็นสมาชิกของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครและการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มว่า ตนถือเป็นสมาชิกในช่วงท้ายๆแล้ว กิจกรรมที่ตนทำอยู่เสมอคือการเพื่อนำเพื่อต้อนรับผ้าป่า และการไปขนหินมาจากภูเขาเพื่อตกแต่งสภาพภูมิทัศน์ของหมู่บ้านให้มีความสวยงาม

“ขนหินกันข้ามวัน ขนกันทั้งหญิงทั้งชาย” (ศรีปทุม, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2551)

พี่ศรีกล่าวให้เห็นภาพการขนหินเป็นระยะทางไกลจากภูเขาเข้ามาไว้ในหมู่บ้าน และนำหินก้อนใหญ่ๆมาเรียงต่อกันเป็นประติมากรรมรูปดอกไม้และรูปสัตว์ต่างๆเพื่อนำมาตั้งตามถนนในหมู่บ้านเป็นการตกแต่งให้สวยงาม โดยถนนในสมัยนั้นเป็นถนนดิน ยังไม่ได้ทำการลาดยางถนน นอกจากการนำก้อนหินมาตกแต่งเป็นรูปร่างต่างๆเพื่อประดับไว้ตามถนนหนทางในหมู่บ้านแล้ว พี่ศรียังได้เล่าถึงการเขียนป้ายจำนวนหนึ่งมาติดไว้ตามต้นไม้และที่ต่างๆตามริมถนน ซึ่งมีข้อความอันเป็นคติเตือนใจในการดำรงชีวิต เช่น ข้อความ “ดีชั่วอยู่ที่ตัวทำ ชั่วดีอยู่ที่ทำตัว” โดยป้ายคติเตือนใจดังกล่าวนั้นยังคงอยู่ในปัจจุบัน เมื่อผู้เขียนเดินไปตามถนนของบ้านภูก็สามารถเห็นป้ายไม้ที่เขียนข้อความเตือนใจต่างๆได้อย่างชัดเจนและมีจำนวนหลายป้าย โดยข้อความในแต่ละป้ายก็แตกต่างกันไปแต่มีเนื้อหาไปในเชิงเตือนใจทั้งสิ้น

นอกจากการนำหินมาตกแต่งสภาพภูมิทัศน์และการเขียนป้ายเตือนใจแล้ว การเพื่อนำต้อนรับผ้าป่า และการไค้รางวัลเพื่อนำเงินเข้าวัดก็ถือเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่ส่งผลมาถึงการรวมตัวเพื่อนำของชาวบ้านในปัจจุบัน

“ช่วงปี พ.ศ. 2516 มีการรางวัล โดยผู้ชายมาไค้รางวัล ไค้แล้วก็รางวัลด้วยกันหนึ่งรอบ เงินเพื่อไค้รางวัลรอบละ 1 บาท เอาเงินเข้าวัดได้เยอะ สมัยนั้นมีผู้ชายมาขอสาวบ้านภูเยอะ เพราะคนสวยเยอะ มีทหารมาจีบสาวบ้านภู ทหารจึงพาเพื่อนมาเอากระบือมาสร้างโรงเรียนบ้านภู”

อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ้ำ อายุ 62 ปี เล่าถึงการโค้งงอร่างเพื่อหาเงินทำบุญให้วัดศรีนันทารามซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน โดยกลุ่มหนุ่มสาวศรีนครโดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มฝ่ายหญิงนั้นมีบทบาทในกิจกรรมครั้งนั้นมาก การที่ในอดีตตั้งแต่ พ.ศ. 2508 ที่เริ่มมีคณะผ้าป่าจากที่ต่างๆเข้ามาในบ้านกุ สมาชิกกลุ่มหนุ่มสาวศรีนครที่เป็นผู้หญิงมีบทบาทมากในการฟ้อนรับผ้าป่า ทั้งการฟ้อนและการรำวง ทำให้หน้าที่การฟ้อนต้อนรับแขกของหมู่บ้านยังคงอยู่กับกลุ่มผู้หญิงมาจนถึงปัจจุบัน การที่ผู้หญิงมีบทบาทมากในกิจกรรมการฟ้อนต้อนรับผ้าป่าตั้งแต่เมื่อกว่า 40 ปีที่แล้วนี้เองที่ทำให้อาจารย์ถวัลย์ลงความเห็นที่ปัจจุบันกิจกรรมของบ้านภูนั้นชาวบ้านผู้หญิงมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ชาย ผู้ชายบ้านภูเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านเพียง 10 % ของจำนวนผู้ชายในหมู่บ้านทั้งหมด สาเหตุมาจากการที่ผู้หญิงเคยชินกับการฟ้อนมาก่อน ทำให้กิจกรรมของหมู่บ้านเกือบทั้งหมดตกอยู่ในการดำเนินงานของผู้หญิง

การรวมตัวกันของกลุ่มหนุ่มสาวในอดีตเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านภูค่อยๆเคยกับการทำกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้าน ปัจจุบันกลุ่มหนุ่มสาวศรีนครไม่มีแล้ว เนื่องจากทางราชการตั้งกลุ่มเยาวชนขึ้นมา โดยอาจารย์ถวัลย์ไม่ค่อยชอบใจนักกับหนุ่มสาวในยุคปัจจุบันที่ไม่มีกรรวมกลุ่มกันทำงานให้เห็นเหมือนสมัยที่ตนเคยทำ โดยกล่าวว่า

“มีแต่ชื่อกลุ่ม แล้วเด็กๆไปไหนหมด ไม่เห็นโครงสร้าง ไม่เห็นสมาชิก”

2.3 กลุ่มไทยพิทักษ์ถิ่นและการตัดถนนในหมู่บ้าน

ในปีพ.ศ. 2515 ชาวบ้านภูมีการรวมตัวกันตั้งกลุ่ม “ไทยพิทักษ์ถิ่น” (ทพถ.) จุดริเริ่มของกลุ่มไทยพิทักษ์ถิ่นนี้มาจากสมาชิกของกลุ่มหนุ่มสาวศรีนครในขณะนั้นจำนวนประมาณ 8-10 คน ได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มไทยพิทักษ์ถิ่นขึ้น จุดประสงค์ของกลุ่มไทยพิทักษ์ถิ่น คือ การพัฒนาหมู่บ้าน โดยเน้นไปที่การรวมตัวชาวบ้านและการสร้างรูปแบบการประชุมที่ชาวบ้านสามารถออกความคิดเห็นของตน มีการออกกฎกติกาของกลุ่มอย่างเป็นทางการ รวมทั้งยังมีการจัดประชุมและอภิปรายเกี่ยวกับกิจการของหมู่บ้าน โดยกลุ่มนี้ตั้งได้ราว 4-5 ปีก็เลิก แต่การตั้งกลุ่มดังกล่าว นับเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านได้รู้ถึงรูปแบบและขั้นตอนในการทำกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาหมู่บ้าน

ผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งของกลุ่มไทยพิทักษ์ถิ่นซึ่งสมาชิกล้วนเป็นชาวบ้านภูได้ทำให้เกิดการตัดถนนขึ้นในหมู่บ้าน จากก่อนหน้านี้อันที่ถนนในบ้านภูไม่เป็นระเบียบ โดยชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าเมื่อก่อนการสร้างบ้านเรือนของบ้านภูทำโดยไม่เป็นแบบแผน การสร้างเล้าข้าว(ยุ้งข้าว)ก็สร้างตามความพอใจของผู้เป็นเจ้าของ บ้านของชาวบ้านก็ปลูกกันอยู่อย่างกระจัดกระจาย วิวสวยก็เลี้ยก้นตามไต้ถนนบ้าน จึงเกิดความคิดที่จะตัดถนนในหมู่บ้านโดยบ้านภูได้มีการตัดถนนภายในหมู่บ้านเมื่อราวพ.ศ. 2515-2517 มีการกำหนดเส้นถนนเอาไว้และสิ่งใดที่กีดขวางเส้นทางที่ถนน

ตัดผ่าน เช่น เล้าข้าว หรือบ้านของชาวบ้านนั้น ต้องทำการรื้อและย้ายออกไปจากเส้นทางตัดถนน ในกรณีนี้ชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการตัดถนน สิ่งใดที่เกิดขวางหรือทำให้สกปรกก็จะ กำจัดทิ้ง หรือการเลี้ยงวัวควายไว้ได้ถนนที่ชาวบ้านนิยมทำกันในขณะนั้นก็เกิดการปรับเปลี่ยน โยกร้ายวัวควายไปเลี้ยงไว้ที่นา เพราะชาวบ้านบอกว่าการเลี้ยงวัวควายไว้ได้ถนนนั้นสกปรก และทำให้เจ้าของวัวรวมทั้งชาวบ้านคนอื่นต้องทนดมกลิ่นมูลของวัว ปัจจุบันชาวบ้านภูเลี้ยงวัวไว้ที่ นา ไม่ได้เลี้ยงไว้ได้ถนนแล้ว

เมื่อผู้เขียนถามว่าในการตัดถนนนั้นมีชาวบ้านคนใดไม่ยอมย้ายบ้านหรือเล้าข้าวออกไป จากบริเวณที่ถนนต้องตัดผ่านหรือไม่ ชาวบ้านคนดังกล่าวบอกว่า

“มี ใครไม่ย้ายก็ได้ แต่ชาวบ้านคนอื่นจะไม่ช่วยเหลืออีก”

มาตรการดังกล่าวทำให้ชาวบ้านทั้งหมดปฏิบัติตามกฎของการตัดถนนในขณะนั้น และใน ที่สุดการตัดถนนก็สำเร็จลงได้ ถนนในบ้านภูถึงมีเส้นตรงจนถึงปัจจุบันอย่างที่คุณเขียนได้เห็น ไม่คด เคี้ยวเหมือนในอดีตช่วงก่อนปีพ.ศ.2515 ผลจากการตัดถนนทำให้ชาวบ้านต้องขยับบ้านเรือนของ ตนมาปลูกใกล้กับบ้านชาวบ้านคนอื่นเรียงกันเป็นเส้นตรงตามเส้นถนนที่ได้กำหนดไว้

หลังจากการตัดถนน ชาวบ้านได้แบ่งบ้านออกเป็นกลุ่มๆ ละ 4-5 หลัง โดยยึดถือบ้านหลัง ที่ตั้งอยู่ติดกันว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน เส้นถนนที่ตัดผ่านจะเป็นตัวแบ่งกลุ่มของบ้านออกจากกัน กลุ่ม จากการแบ่งบ้านดังกล่าวเรียกว่า “คุ้ม” โดยความสัมพันธ์ของชาวบ้านในคุ้มไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเสียทีเดียว จะเน้นที่การตั้งบ้านอยู่ติดกันเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านที่สร้างบ้านอยู่ติดกันส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กันในเชิงเครือญาติอยู่ก่อนแล้ว การตั้ง คุ้มมีมาเมื่อราวกว่า 25 ปีที่แล้ว ซึ่งชื่อแต่ละคุ้มเป็นไปตามประวัติของคุ้มนั้น เช่น บริเวณคุ้มใดเคย เคยมีการขุดพบสมบัติ ก็ตั้งชื่อคุ้มนั้นว่า “คุ้มโพธิ์สมบัติ” ส่วนชื่อ “คุ้มเจ้าสุวรรณ” นั้นก็เชื่อว่าเจ้า สุวรรณเคยอาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น

ตามที่คุณเขียนได้ฟังมาจากผู้ใหญ่บ้านได้ข้อมูลว่า “คุ้ม” หรือสมาชิกของบ้าน 4-5 หลังที่อยู่ ติดกันนี้จะรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน บางครั้งเมื่อผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการโฮมส เตยเรียกประชุม คุ้มต่างๆ ก็จะส่งตัวแทนไปและนำข่าวที่ได้จากการประชุมมาบอกต่อกัน แต่ละคุ้ม ยังหมั่นเวียนกันทำกับข้าวไปถวายพระที่วัดศรีนันทารามด้วย

2.4 บ้านภู : เหตุการณ์ที่ผ่านมา

เมื่อผู้เขียนได้เข้าร่วมกิจกรรมการต้อนรับแขกกับชาวบ้าน ผู้เขียนได้พบว่า อาจารย์ถวัลย์ ผิวชา อายุ 62 ปี อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภู จะทำหน้าที่กล่าวต้อนรับแขกที่มากันเป็นกลุ่มในแต่ ละครั้ง พร้อมทั้งบอกเล่าถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ชาวบ้านภูเคยทำมาตั้งแต่ 30-40 ปีที่แล้ว โดยอาจารย์ ถวัลย์มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่ตนเองเล่าด้วยเพราะอาจารย์เองออกตัวว่าเป็นนักกิจกรรม ทำ

กิจกรรมต่างๆของหมู่บ้านมาตั้งแต่สมัยเป็นหมู่บ้าน และได้บันทึกเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ ทั้งยังจำได้ขึ้นใจและเมื่อต้องบอกเล่ากิจกรรมของหมู่บ้านในสมัย 30-40 ปีที่ผ่านมาซ้ำอีกหลายครั้งก็สามารถถ่ายทอดเรื่องราวและจดจำปีพ.ศ.ได้ถูกต้องและตรงกันทุกครั้ง

เรื่องราวที่อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ได้บอกเล่าให้แขกผู้มาเยือนหมู่บ้านฟังล้วนเป็นเรื่องราวของการสร้างสาธารณูปโภคในหมู่บ้าน การตัดถนน จนถึงการนำบ้านภูเข้าร่วมและเข้าประกวดในกิจกรรมโครงการที่หน่วยงานต่างๆจัดขึ้น เรื่องราวที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านซึ่งอาจารย์ถวัลย์ได้บันทึกไว้ นั้นเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2508 ชาวบ้านร่วมกันสร้างอาคารเรียนโรงเรียนบ้านภู และในพ.ศ. 2511 ก็มีการสร้างศาลาการเปรียญหลังใหญ่ที่วัดศรีนันทารามซึ่งเป็นวัดของหมู่บ้าน และกลุ่มหนุ่มสาวศิโรนครสร้างพระพุทธรูปที่วัดพุทธศิริ

พ.ศ. 2515 มีการตัดถนนภายในหมู่บ้าน ถนนมีขนาดกว้าง 7-8 เมตร รวมความยาวประมาณ 3,500 เมตร และย้ายอาคารเรียนไปตั้งในสถานที่โรงเรียนบ้านภูปัจจุบัน ในปีพ.ศ. 2517 ชาวบ้านภู 150 คน ได้เข้าเฝ้าทูลเกล้าฯถวายผ้าไหมแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ณ ศาลาดุสิตดาลัย พระตำหนักสวนจิตรลดาธารโอรุณ และปีเดียวกัน ชาวบ้านภูปักเสไฟฟ้าและชิงสายไฟแรงสูงความยาวประมาณ 7 กิโลเมตร จนสามารถใช้ไฟฟ้าภายในหมู่บ้านได้ จากที่กล่าวมาทำให้เห็นได้ว่าเหตุการณ์สำคัญที่อาจารย์ถวัลย์นำมาบอกเล่านี้ล้วนแสดงออกถึงการร่วมมือกันของชาวบ้านเพื่อที่จะได้มาซึ่งสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกไม่ว่าจะเป็นการตัดถนนในหมู่บ้าน หรือ การช่วยกันปักเสไฟฟ้าเพื่อให้หมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้โดยไม่ต้องพึ่งพานหน่วยงานของรัฐเพียงฝ่ายเดียว ภาพความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจและช่วยเหลือกันนี้ยังเห็นได้ผ่านเหตุการณ์ในพ.ศ. 2518 ที่อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่าคนบ้านภูได้ร่วมมือกันไปยื่นเรื่องขอให้สร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำตำบลขึ้น จนได้รับอนุมัติจัดตั้งโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ชื่อโรงเรียน "พลังราษฎร์พิทยาสรรพ์"

เรื่องราวที่ชาวบ้านภูมิอาจยังมีให้เห็นได้ในปี พ.ศ. 2530 ที่บ้านภูเข้าประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) บ้านภูหมู่ที่ 2 ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นเจ้าภาพจัดงานหมู่บ้านแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง จังหวัดมุกดาหาร นอกจากนี้ ในปีพ.ศ. 2541 บ้านภูได้ชนะการประกวดหมู่บ้านวัฒนธรรมดีเด่นจังหวัดมุกดาหาร ต่อมาปีพ.ศ. 2547 บ้านภูได้เป็นหนึ่งในหมู่บ้านนำร่องโครงการวิจัยหนุนเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านภู โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ต่อมา ในปีพ.ศ. 2549 ตัวแทนของหมู่บ้านได้เข้ารับโล่รางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง (อยู่เย็นเป็นสุข) ปีพ.ศ. 2550 บ้านภูเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาตามปรัชญาแนวเศรษฐกิจพอเพียง ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และรับโล่รางวัลอุตสาหกรรมชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว เพื่อเฉลิม

พระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา (5 ธันวาคม 2550) และในปี พ.ศ. 2551 บ้านภูได้เป็นหมู่บ้านศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

เรื่องราวเหตุการณ์ที่ได้กล่าวไปข้างต้นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านภูมิไจ โดยเฉพาะอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปี อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภู ซึ่งปัจจุบันได้เกษียณอายุราชการและใช้เวลาไปกับกิจกรรมของหมู่บ้าน อาจารย์ถวัลย์ได้บอกกล่าวเหตุการณ์อันน่าภูมิใจให้คณะดูงานที่มาจากที่ต่างๆ ฟังถึงกิจกรรมที่ชาวบ้านภูเคยทำในสมัยอดีตและการนำหมู่บ้านเข้าประกวดกับหน่วยงานของรัฐ ซึ่งผู้เขียนมีความคิดเห็นโดยส่วนตัวว่า ยิ่งบ้านภูผ่านกิจกรรมที่แสดงออกถึงความร่วมมือกันของชาวบ้านมามาก และยิ่งชนะการประกวดหลายโครงการก็ยิ่งทำให้บ้านภูดูมีคุณค่าในสายตาของแขกที่มาดูงานหรือมาท่องเที่ยว และแขกจะรู้สึกว่าคุณต้องได้บางสิ่งกลับไปจากการมาเยือนบ้านภูแห่งนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5 วิถีชีวิตของ “ผู้ไท” บ้านภู

ผู้เขียนรู้ว่าบ้านภูเป็นหมู่บ้าน “ผู้ไท” ตั้งแต่ยังไม่ได้เดินทางมาถึงบ้านภูจากการค้นหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต และเมื่อผู้เขียนเดินทางมายังบ้านภูแล้ว ก็ได้พบกับชาวบ้านที่บอกกับผู้เขียนว่าภาษาที่ชาวบ้านใช้พูดคุยกัน คือ ภาษาผู้ไท นอกจากนี้บ้านภูยังประกาศตนเองว่าเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทด้วย รวมไปถึงคำขวัญของอำเภอหนองสูงที่มีอยู่ว่า

หนองสูงถิ่นผู้ไทย	เมืองพระไกรสรราช
ตาดโตนน้ำตกสวย	ห้วยบังอี่น้ำใส
ผ้าไหมเลิศหรู	ภูจ้อก้อแหล่งธรรม
ลึกล้ำพิธีเหยา	ทิวเขางามตา

จากคำขวัญประจำอำเภอที่ผู้เขียนได้กล่าวไปจะเห็นว่า “พิธีกรรมของผู้ไท” ที่คนส่วนใหญ่มักจะรู้จักกันคือ พิธีเหยา ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำอำเภอ ซึ่งยืนยันได้ถึงความสำคัญของกลุ่มผู้ไทที่มีต่ออำเภอหนองสูง และก็มีบันทึกอยู่ว่า คนในอำเภอหนองสูงประมาณ 95% เป็นผู้ไท (พระราชรัตนมงคล, 2546: 100) ส่วนในระดับการปกครองที่ใหญ่ขึ้นนั้นจังหวัดมุกดาหารก็มีจำนวนประชากรถึง 1 ใน 4 ที่เป็นชาวผู้ไทโดยกระจายกระจายอยู่ในพื้นที่ของอำเภอต่างๆ คือ อำเภอเมือง อำเภอคำชะอี อำเภอหนองสูง อำเภอดงหลวง อำเภอนิคมคำสร้อย อำเภอดอนตาล (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 35) คนบ้านภูเองก็บอกว่าคนในหมู่บ้านแถบเดียวกันกับบ้านภูนี้ล้วนเป็นผู้ไททั้งสิ้น มีเพียง 2-3 หมู่บ้านเท่านั้นที่เป็นบ้านลาว ซึ่งหมายถึงคนในหมู่บ้านดังกล่าวพูดภาษาลาวอีสาน ไม่ได้พูดภาษาผู้ไท

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ไทที่ถ่ายทอดออกมาจากหนังสือและเอกสารที่พิมพ์ในท้องถิ่น ประกอบกับคำบอกกล่าวของชาวบ้านเป็นการจุดประกายคำถามให้แก่ผู้เขียนในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ไทของชาวบ้านภูซึ่งเป็นพื้นที่ในการศึกษาว่าผู้ไทบ้านภูเป็นอย่างไร ชาวบ้านซึ่งนำคำว่า “ผู้ไท” มาเป็นส่วนหนึ่งในการนำเสนอต่อผู้มาเยือนนั้น ในยามที่หมู่บ้านไม่มีผู้มาเยือนเวลาที่ชาวบ้านไม่ต้อง “รับแขก” ชาวบ้านภูที่บอกว่าตัวเองเป็นผู้ไทจะมีวิถีชีวิตอย่างไร และสิ่งใดที่แยกคนที่เป็นผู้ไทกับคนที่ไม่ใช่ผู้ไท

1 กลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายถึงความหมายของ “ผู้ไท” ไว้ว่า “ผู้ไทย น. ชนชาติไทยสาขาหนึ่งแถวสิบสองจุไทย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: ออนไลน์) ผู้ไทเป็นกลุ่มคนที่พูดในภาษาตระกูลไท-กะได(พิเชษฐ สายพันธ์, 2544: 1) และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งซึ่งใน

ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในอาณาบริเวณจังหวัด นครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหาร เป็นส่วนมาก นอกจากนี้ยังมีผู้ไทในจังหวัดอื่นๆ บางอำเภอ เช่น ยโสธร อุบลราชธานี อำนาจเจริญ หนองบัวลำภู อุตรธานี พระราชรัตนมงคลกล่าวว่ ในภาค กลางรู้จักผู้ไทในชื่อไททรงดำ หรือลาวซ่ง มีมากในจังหวัดเพชรบุรีและนครปฐม (พระราชรัตนมงคล , 2546: 13)

มีข้อถกเถียงทางชาติพันธุ์และทางประวัติศาสตร์ว่าแท้จริงแล้ว ผู้ไทมีถิ่นกำเนิดมาจากที่ใด ตลอดจนการจำแนกกลุ่มและลักษณะเฉพาะของผู้ไทที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ หลายคนคงเคยเห็นทั้งคำว่า "ผู้ไท" "ผู้ไทย" และ "ภูไท" จากเอกสารและรายงานการวิจัยที่กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อันเป็นกลุ่มที่มีลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะที่สามารถแยกความเป็นตนเองออกจากชาวอีสานส่วนใหญ่ที่พูดภาษาลาว

1.1 ที่มาของ "ผู้ไท"

ประวัติความเป็นมาของผู้ไทในประเทศไทยมักถูกอ้างอิงจากบันทึกการเดินทางของคนในกองทัพสยามตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลที่ 5 ผ่านการเขียนในรูปแบบเรื่องเล่าท้องถิ่น ตำนาน พงศาวดารเมืองต่างๆ เช่น พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 หรือบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เสด็จไปตรวจราชการมณฑลอุดรและมณฑลอิสาน ใน พ.ศ. 2449 ได้ทรงบรรยายถึงลักษณะของคนต่างจำพวก โดยกล่าวถึงผู้ไทว่า "พวกผู้ไท ถิ่นเดิมอยู่ทางเมืองพวกข้างฝ่ายเหนือ พูดภาษาไทย ใช้ถ้อยคำผิดกับไทยลานข้างบ้างและเสียงแปร่งไปอย่างหนึ่ง ฉันทพบตามเมืองต่างๆ ในสองมณฑลนั้นหลายอย่าง แต่ที่เมืองเวียงนครขึ้นเมืองสกลนครดูเหมือนจะมีมากกว่าที่อื่น สังเกตดูผิวพรรณผ่องกว่าจำพวกอื่น ผู้หญิงหน้าตาอยู่ข้างหมดจด เคยมีการพ้อนริให้ฉันดูเป็นคู่ๆ คล้ายกับจับระบำตามภาษาของเขา" (ถวิล เกษรราช, 2512: 4-5) ส่วนในเอกสารเรื่องลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 18 ตอนที่ 1 ว่าด้วยชนชาติภูไทยแลชาติญ้อ เรียบเรียงโดยพระโพธิวงศาจารย์ (ติสโส อ้วน) พ.ศ. 2469 พบว่ามีการกล่าวถึงวัฒนธรรมของชาวผู้ไทออกเป็น 7 ลักษณะ ลักษณะดังกล่าวนี้ถูกบันทึกว่า "เป็นเรื่องแปลกๆ" โดยประกอบด้วยเรื่องกำเนิด การแต่งกายและภาษา ศาสนา การนับถือผี เคสสถาน อาชีพ สัตว์พาหนะและยานพาหนะ(อ้างถึงใน พิเชฐ สายพันธ์, 2544: 30)

จากสาเหตุที่เรื่องราวของผู้ไทส่วนใหญ่ถูกบันทึกโดยชนชั้นปกครองและพระสงฆ์ที่เดินทางไปพบชาวผู้ไทในพื้นที่ห่างไกล ทำให้ประวัติศาสตร์ของกลุ่มผู้ไทถูกผูกโยงไว้กับประวัติศาสตร์ส่วนกลาง ดังเช่น งานของถวิล ทองสว่างรัตน์ (2527: 1-2) ที่ได้ใช้พงศาวดารหลายฉบับเป็นหลักฐานในการหาที่มาของกลุ่ม "ผู้ไท" ถวิลกล่าวว่าชาวผู้ไทมี 2 พวก คือ ผู้ไทดำและผู้ไทขาว

¹ ฐานของพิเชฐ สายพันธ์ และ นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ (2542), ชัยปดินทร์ สาลีพันธ์ (ม.ป.ป.)

และต่างก็มีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณแคว้นสิบสองจุไทย(ปัจจุบันอยู่ในประเทศเวียดนาม) และต่อมาก็ได้อพยพจากแคว้นสิบสองจุไทยเข้ามาอยู่ในประเทศลาวฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง อีกด้านหนึ่ง ชัยปดินทร์ สาสีพันธ์ซึ่งเป็นนักวิชาการท้องถิ่นกล่าวถึงถิ่นอาศัยของผู้ไทว่าอาศัยอยู่ในแถบตอนใต้ของประเทศจีน แถบมณฑลยูนนาน มณฑลกวางสีและได้อพยพลงใต้มาเรื่อยๆ โดยถิ่นของผู้ไทนั้นจะมาจากบ้าน "น่าน้อยอ้อยหนู" อันเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวผู้ไทโดยเฉพาะ ไม่ใช่ผู้ไทดำ หรือผู้ไทขาว ดังที่คนทั่วไปเข้าใจ หากแต่เป็นคนละกลุ่มกัน มีความแตกต่างทางด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ชัยปดินทร์กล่าวว่า "ผู้ไท" กับผู้ไทดำ ผู้ไทขาวนั้น เป็นคนละกลุ่มกันและมีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม และมีสำเนียงพูดที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง และการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยก็ไม่เหมือนกัน โดยการอพยพของผู้ไทดำหรือไทดำหรือไททรงดำ หรือ ไทซ่งดำที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยครั้งแรกเพราะถูกกวาดต้อนมาในสมัยธนบุรีมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม สุพรรณบุรีนั้น ปรากฏว่าไม่มีหมู่บ้านของชาว "ผู้ไท" เลยและผู้ไทก็ไม่ได้ถูกกวาดต้อนมาในสมัยธนบุรี โดยชาวผู้ไทได้อพยพมาจากมณฑลยูนนาน กวางสี กวางโจว มาอยู่ที่บ้านน่าน้อยอ้อยหนู เมื่อมีคนอพยพมาเรื่อยๆทำให้ชุมชนหนาแน่นขึ้น จึงพากันขยับลงมาทางใต้เรื่อยๆ ในแถบแผ่นดินยูน (ชัยปดินทร์ สาสีพันธ์,(ม.ป.ป.): 2) การอพยพของชาวผู้ไทเป็นจำนวนมากจากเมืองน่าน้อยอ้อยหนูนั้น พระโพธิวงศาจารย์ (ติลโล อ้วน) กล่าวไว้ในประวัติชนชาติไทยว่าสาเหตุของการอพยพเกิดจากเหตุ 2 ประการ ประการแรก เกิดจากความอึดคึดอดอยาก ประการที่สองเกิดจากความขัดแย้งระหว่างท้าวท่าหัวหน้าของชาวผู้ไทกับเจ้าเมืองน่าน้อยอ้อยหนู ท้าวท่าจึงพาชาวผู้ไทชายหญิงประมาณหมื่นคนมาขอขึ้นกับเจ้าอนุรุธกุมารเจ้าเมืองเวียงจันทน์ เจ้าอนุรุธกุมารถามชาวผู้ไทว่า เมื่ออยู่เมืองน่าน้อยอ้อยหนูเคยประกอบกรหาเลี้ยงชีพอย่างไร ชาวผู้ไทบอกว่าเคยทำแต่ไร่ ปลูกข้าวไร่ และไร้สวนผลไม้ต่างๆ แต่ทำนาไม่เป็น เจ้าอนุรุธกุมารจึงให้ชาวผู้ไทไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองวัง ซึ่งเป็นป่าเป็นเขาไม่ค่อยมีที่ราบ เป็นที่อยู่ของพวกซาซึ่งไม่ได้ขึ้นกับพวกใดๆ และไม่มีใครปกครอง ชาวผู้ไทจึงอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองวัง มีความขัดแย้งกับพวกซาอยู่บ้างแต่ชาลู้ชาวผู้ไทไม่ได้ก็ยอมขึ้นกับผู้ไท เจ้าอนุรุธจึงแต่งตั้งให้ท้าวท่าเป็นพระยาก่า ตำแหน่งเจ้าเมืองวัง และทุกสิ้นปีให้เมืองวังต้องส่งส่วยมีดโต้และขวานให้เวียงจันทน์ปีละ 500 เล่ม(สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และณรงค์ อุบุญญ์,2538:19-21) และเนื่องจากพระยาก่าปราบซาได้สำเร็จ จึงได้รับพระราชทานนามว่า "พระศรีวรราช" และได้ยกพระราชธิดาที่เกิดกับนางสนมชื่อ "เจ้านางซ้อฟ้า" ให้เป็นภรรยาชาวผู้ไทเรียกชื่อว่า "นางลาว" มาปกครองเมืองวัง ต่อมาลูกหลานมากขึ้นพร้อมกับชาวผู้ไทได้อพยพเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมากขึ้น จึงได้ขยายเมืองออกไปอีกคือ เมืองตะโปน (เมืองเซโปน เมืองสบแอก เมืองเชียงค้อ ขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์และได้มีชาวผู้ไทได้อพยพเข้ามาสมทบเรื่อยๆ และอยู่ปะปนกับชาวซาได้ จึงได้ตั้งบ้านเรือนอีก เช่น เมืองพิน เมืองนอง เมืองพาน เมืองพ้อง ฯลฯ โดยกลุ่มผู้ไทนี้ส่วนมากจะอยู่ตอนกลางของเวียดนามแถบเมืองกวางตรี เมืองคำไล้ ตลอดจนเมืองที่

อยู่แถบแขวงคำม่วนและแขวงสุวรรณเขต จนจรดแม่น้ำโขงทางทิศตะวันตก แถวภาคกลางของ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ด้านการอพยพของชาวผู้ไทเมื่อปี พ.ศ. 2369 นั้นเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ก่อกบฏขึ้นและถูกปราบลงได้ ถูกจับกุมมากรุงเทพฯและเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2370 ต่อมาในปี พ.ศ. 2384 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระมหาสงคราม (พระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนีย์) และเจ้าอุปราช(อ้วน ดิสโล) อนุชาเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์แต่มาสวามิภักดิ์ต่อไทย ยกกองทัพหัวเมืองนครพนม มุกดาหาร หนองหาร หนองคาย ภูเวียง เขมราฐ แยกเป็น 4 ทางไปตีเมืองวัง เมืองตะโปน(เซโปน) เมืองพิน เมืองนอง เมืองเชียงสม และเมืองผาบ้ง สงครามครั้งนี้ ท้าวสาย นายครัวเมืองวัง ไปเกลี้ยกล่อมได้ครอบครัวราชวงศ์ก้อท้าวคอง บุตรเจ้าเมืองและท้าวตัว บุตรอุปฮาดเมืองวัง เข้ามาสวามิภักดิ์ พาครอบครัวข้ามมาฝั่งไทยและได้เกลี้ยกล่อมพร้อมกวาดต้อนมาดังนี้ "ครัวเมืองวัง จำนวน 852 คน, ครัวเมืองตะโปน จำนวน 575 คน, ครัวเมืองระนอง จำนวน 103 คน, ครัวเมืองพิน จำนวน 122 คน, ครัวเมืองคำอ้อแขวงคำม่วน จำนวน 806 คน รวมทั้งหมด 2,458 คน" ต่อมาชุมชน "บ้านดงหวาย สายบ่อแก" ใหญ่ขึ้น กลุ่มผู้ไทที่เกลี้ยกล่อมมาก็แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่ เช่น เมืองวาริชภูมิ เมืองพรรณานิคม เมืองหนองสูง เมืองกุฉินารายณ์ฯลฯ (ชัยบดินทร์ สาสีพันธ์, (ม.ป.ป.): 5)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์การเข้ามาในประเทศไทยของกลุ่มผู้ไทนี้สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และยังเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ผู้ไทเป็นกลุ่มที่อพยพมาโดยเป็นผลพวงของสงครามและการกวาดต้อน ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเอกสารและพงศาวดารนั้นจะมีเรื่องราวที่เป็นลักษณะเดียวกัน คือเป็นข้อมูลที่บันทึกโดยชนชั้นปกครองของสยามในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ที่มาของผู้ไทยังปรากฏในพงศาวดารเมืองแกลง อันเป็นตำนานที่บอกถึงเรื่องราวการกำเนิดมนุษย์ ว่าเกิดจากเทพยดา 5 พี่น้อง กับเทพธิดาทั้ง 5 ซึ่งเป็นภรรยาของเทพดังกล่าว เทพยดา 5 พี่น้องกับเทพธิดาทั้ง 5 เสวยทิพย์สมบัติในสวรรค์มานานจนจะจุติ (ตายเพื่อจะเกิดใหม่) จึงอธิษฐานร่วมจิตเนรมิตน้ำเต้าขึ้นมา เทพทั้ง 10 ได้เข้าไปอยู่หน้าเต้า น้ำเต้าลอยมาตกบนภูเขาที่ทุ่งนาเตา ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองแกลงไปทางทิศตะวันออกเป็นระยะทางเดิน 1 วัน น้ำเต้าได้แตกออกมาเป็นมนุษย์ชาย-หญิง 10 คน โดยมนุษย์ที่ออกมาหน้าตาไม่เหมือนกัน ข้าแจะออกมาก่อน ผู้ไทเต้าออกมาเป็นที่ 2 ลาวพุงขาวออกมาเป็นที่ 3 ฮ่อ(จีน)ออกมาเป็นที่ 4 แกว(ญวน)ออกมาเป็นที่ 5 มนุษย์ทั้งสิบคนเดินลงภูเขาโดยมนุษย์ 4 พวกหลังได้ลงไปอาบน้ำชำระกายและดื่มน้ำในหนองสกฮายที่เชิงเขา ซึ่งเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เย็นใสสะอาด ใครได้อาบกินแล้วร่างกายจะผ่องใสสะอาดงาม และมีสติปัญญารู้คิดราชการบ้านเมืองได้ แต่ข้าแจะซึ่งออกมาก่อนไม่ยอมไปอาบน้ำในหนองดังกล่าว จึงมีรูปกายหมองคล้ำสืบต่อมา ผู้ไท ลาว ฮ่อ และแกว ได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเมือง ผู้ไทตั้งบ้านเรือนที่เมืองแกลง มีขุนลอคำเป็นหัวหน้า ต่อมาผู้ไทได้เพิ่มจำนวนถึง 33,000

คน และขยายตัวออกไปหลายเมือง เป็นประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่ที่เรียกว่า สิบสองจุไทย (สุวิทย์ ธีรศาสตร์และณรงค์ อุปัญญา, 2538: 17-18)

1.2 ประวัติศาสตร์ผู้ไทในจังหวัดมุกดาหาร

ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ. 2369 เมื่อกองทัพไทยยกขึ้นไปปราบปรามจนสงบแล้ว ทางกรุงเทพฯ มีนโยบายจะอพยพพวกผู้ไท, ข่า, กะโซ่, กะเลิง ฯลฯ จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้มาตั้งบ้านตั้งเมืองอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง เพื่อมิให้เป็นกำลังแก่เวียงจันทน์และญวนอีก จึงได้กวาดต้อนชาวผู้ไทจากเมืองวัง, เมืองเซโปน, เมืองพิน, เมืองนอง, เมืองคำอ้อคำเซียว ฯลฯ ในดินแดนลาวซึ่งยังเป็นเขตของพระราชอาณาจักรไทยอยู่ในขณะนั้นให้อพยพข้ามโขงมาตั้งเมืองในเขตเมืองกาฬสินธุ์, สกลนคร, นครพนม และมุกดาหาร ผู้ไทจึงมีมากในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งพิเชฐ สายพันธ์ก็ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ไทในประเทศไทยส่วนใหญ่มีถิ่นฐานดั้งเดิมในแขวงคำม่วนคำเกิดของประเทศลาว และอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (พิเชฐ สายพันธ์, 2544: 1) เมืองต่างๆ ที่ถูกตั้งขึ้นเมื่อครั้งแรกเริ่มที่มีชาวผู้ไทเข้ามาอยู่ในพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงมีดังนี้

1. เมืองเรณูนคร ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 พลเมืองเป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง
2. เมืองพรรณานิคม ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 พลเมืองเป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง ต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งที่บ้านพานพร้าว คือท้องที่อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครในปัจจุบัน
3. เมืองกุฉินารายณ์ ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 พลเมืองเป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง ปัจจุบันคืออำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
4. เมืองภูแล่นช้าง ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง ปัจจุบันคือ อำเภอนาคู อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
5. เมืองหนองสูง ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองคำอ้อคำเซียวและเมืองวัง (อยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาว) ไปตั้งอยู่ที่บ้านหนองสูงและบ้านคำชะอี (ภายหลังเพี้ยนเป็นคำชะอี) ในดงบังอีเขตเมืองมุกดาหาร ตั้งขึ้นเป็นเมืองหนองสูง ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่อำเภอหนองสูง อำเภอคำชะอี และอำเภอนาแก
6. เมืองเสนางคนิคม ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองเซโปน (อยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาว) ปัจจุบันคือพื้นที่อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ

7. เมืองคำเขื่อนแก้ว ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง ปัจจุบันคือตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอขามแก่น จังหวัดอำนาจเจริญ

8. เมืองวาริชภูมิ ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2420 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองกะปอง ซึ่งตั้งอยู่ในลำห้วยกะปอง แยกจากลำน้ำเซบั้งไฟไหลลงสู่แม่น้ำโขง อยู่ในแขวงคำม่วนของลาว มาตั้งอยู่ที่บ้านป่าเป้า เขตเมืองหนองหาร

9. เมืองจำปาชนบท ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2421 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองกะปอง มาตั้งอยู่ที่บ้านจำปาน้ำโพทอง ตั้งขึ้นเป็นเมืองจำปาชนบท ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร

1.3 ผู้ไทกับการจัดประเภทกลุ่มชาติพันธุ์

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงความเป็นมาของผู้ไทนั้น เกิดข้อสงสัยถึงการจัดกลุ่ม โดยมีผู้เสนอความเห็นว่าคุณไทกับไททรงดำเป็นกลุ่มเดียวกัน² และมีที่มาจากที่เดียวกันคือบริเวณสิบสองจุไทย แต่อีกด้านหนึ่งก็มีผู้ออกมากล่าวว่า กลุ่มผู้ไทกับกลุ่มไทดำและไทขาวนั้นไม่ใช่กลุ่มเดียวกัน³ ซึ่งแท้จริงแล้วกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทนั้นมีที่มาและถูกจัดกลุ่มอย่างไรก็ไม่สามารถสรุปลงได้อย่างแน่ชัดและความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวก็ยังคงการถกเถียงและตั้งคำถาม ว่ากลุ่ม “ผู้ไท” เป็นกลุ่มเดียวกับ กลุ่มไทดำ และไทขาวหรือไม่อย่างไร

ในกรณีของประเทศลาวนั้น ผู้ไทถูกจัดประเภทเป็นหนึ่งในสี่กลุ่มไทในกลุ่มชาติพันธุ์ 47 กลุ่มจากการสำรวจประชากรอย่างเป็นทางการในประเทศลาวปี 1995 แต่อย่างไรก็ตามจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจผู้คนในประเทศลาวนำมาสู่ความรู้ที่ว่าผู้ไทไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะ แต่เป็นกลุ่มของคนไทในที่สูงที่อาศัยในตะวันออกเฉียงเหนือของลาวและเป็นดินแดนที่ติดกับสิบสองจุไทยหรือเมืองแดง⁴ (Schliesinger, 2003: 97) แสดงให้เห็นว่า “ผู้ไท” เป็นชื่อเรียกรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยต่างๆจำนวนมาก กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่ม “ผู้ไท” ตามการจัดระเบียบของทางการลาว คือ ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทเหนือ ไทแอต ไทเมือย ไทลาด ไทแมน ไทวัง ไทกา ไทกอ ไทซ่า ไทปาว ไทแอ ไทโอ ไทกวน ไทแฮ้ว ไทย้าย ไทแก่ง ไทอ่างคำ ไทพัก ไทสามแก้ว ไทเชียงดี ไทเยือง ไทกะดำ ไทกับแก้ว ไทกะปอง ไทโดยนนอกจากนั้นยังมีการแบ่งกลุ่มโดยนักวิชาการเวียดนามที่ได้เข้าไปศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศลาว ซึ่งเห็นว่า “กลุ่มผู้ไท” ประกอบไปด้วยกลุ่มย่อยๆ คือ ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทเหนือ ผู้ไท ไทแอต ไทเมือย ไทวาด ไทแมน ไทวัง ไทโก ไทซ่า ไทปาว ไทแอ ไทโอ ไทกวน ไทย้าย ไทแก่ง ไทอ่างคำ ไทพัก ไทซ่าเกา ไทเยือง ไทกะตา ไทกะปอง

² ดู พระราชรัตนมงคล, 2546: 13, ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2527: 1, และ สุวิทย์ ชีรสาคัด และณรงค์ อุปัญญา, 2538: 17.

³ ดูชัยบดินทร์ สาสีพันธ์, (มปป): 7.

⁴ ปัจจุบันคือเดียนเบียนฟูอยู่บริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนาม

ไทโซย ไทกา ไทกาแดบ ไทกะปุง แต่อย่างไรก็ดี วงการวิชาการเวียดนามกลับมีการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เคยเรียกว่าสิบสองจุไทยว่าเป็นกลุ่มถาย(Thai) ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มย่อยต่างๆ คือ ไทขาว ไทดำ ไทเชียงหรือไทเมืองหรือไททางตง ไทแดง ไทเมือย ไทแดง และผู้ไท (พิเชษฐ สายพันธ์, 2544-2545: 46)

นอกจากการจัดประเภทที่กล่าวมาแล้ว ยังมีความเห็นอื่นๆเกี่ยวกับการจัดกลุ่มผู้ไท โดยมีความเห็นในลักษณะที่สามารถแบ่งผู้ไทได้เป็น 3 กลุ่มโดยจัดแบ่งตามเครื่องแต่งตัวที่เป็นพิธีการ คือ ไทดำ ไทแดง (ไทลาย) ไทขาว โดยไทดำนิยมสวมใส่เสื้อผ้าสีดำที่ย้อมด้วยคราม ไทขาวจะสวมใส่สีขาวโดยสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลการสวมใส่สีขาวมาจากจีน (พระราชรัตนมงคล, 2546: 100) เรียกได้ว่าการจัดแบ่งดังกล่าว ผู้ไทก็คือการเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่มากกว่า 1 กลุ่ม โดยเป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่แบ่งออกเป็น ไทดำ ไทแดง ไทขาว และยังมีความเห็นเกี่ยวกับการเรียกชื่อผู้ไทที่แตกต่างกันระหว่างประเทศลาวและประเทศไทย โดยในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเรียกกลุ่มผู้ไทว่า “ลาวไทย” แต่ในประเทศไทยในเขตภาคกลางเรียกผู้ไทว่า “ลาวโซ่ง” ในภาคอีสานเรียกว่า “ผู้ไท” หรือ “ภูไท”(พระราชรัตนมงคล, 2546: ไม่มีเลขหน้า.) ในความเห็นของพระราชรัตนมงคล ลาวโซ่งหรือไททรงดำกับผู้ไทก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจุดร่วมกัน เพราะถูกเรียกว่าเป็นผู้ไทเหมือนกัน

และยังมีความเห็นอื่นๆที่กล่าวถึงผู้ไทว่าเป็นชื่อชาติ ไม่ใช่ชื่อพวก เมื่อบอกว่าเป็นผู้ไทก็คือไทย⁵ ผู้ไทมีอยู่ในสิบสองจุไทย ชาวหลวงพระบางเรียกลาวเก่า⁶ (คือพวกอ้ายลาวเดิม) เพราะผู้ไทได้ลงมาอยู่ในแคว้นนี้ก่อน พวกลาวโวงหรือลาวทรงดำที่อยู่ทางจังหวัดราชบุรี เพชรบุรี ก็คือพวกผู้ไทนี้(ถวิล เกษรราช, 2512: 16) ส่วน Kirsch ซึ่งศึกษากลุ่มผู้ไทที่คำชะอีได้กล่าวถึงผู้ไทที่อาศัยอยู่ที่ภาคอีสานในเวลาที่เขาทำการศึกษาและบอกว่ามีผู้ไทอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ที่ภาคกลางบริเวณจังหวัดเพชรบุรีโดยใช้คำว่าผู้ไท (Phu thai) เหมือนกัน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกผนวกรวมเข้ากับรัฐไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 (Kirsch, 1966: 371) ผู้ไทจึงเกี่ยวข้องกับไทยและชาติไทย อันเป็นความคิดเกี่ยวกับรัฐชาติที่มาในช่วงปลายของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนงานของชัยปดินทร์ สาลีพันธ์นั้นกล่าวแบบสรุปแน่นอนว่าผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เฉพาะ (ชัยปดินทร์ สาลีพันธ์, (ม.ป.ป.): 7) ไม่ใช่ชื่อกลุ่มที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มไว้ด้วยกัน

จากการแบ่งกลุ่มย่อยของคนที่เราเรียกตัวเองว่า “ผู้ไท” ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มีการแบ่งกลุ่มคนเป็น 2 ระดับ คือ ระดับแรกเป็นการเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆของประเทศลาวอย่างเป็นทางการ

⁵ คำว่า ไท และ ไทย นั้น มีหลายท่านเห็นว่ามีความหมายเหมือนกัน แต่เขียนต่างกัน โดยคำว่า คำว่า “ไท” มีขึ้นเมื่อเริ่มต้นอาณาจักรน่านเจ้า ส่วนคำว่า “ไท” เดิม “ย” นั้นเป็นการเขียนแบบบาลี เมื่อพุทธศตวรรษที่ 12 สมัยนางจามเทวีวงศ์(ถวิล เกษรราช, 2512: 13) ส่วนจิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวว่ามีกรเขียนคำว่า “ไทย” ขึ้นปะปนกับคำว่า “ไท” ในจารึกสมัยพญาลิโอไท สาเหตุเพราะไทยยุคพญาลิโอไทนั้นกำลังเฟื่องบาลี (จิตร ภูมิศักดิ์, 2540: 395)

⁶ เพราะอยู่ในถิ่นฐานนั้นมาก่อนจึงเรียกลาวเก่า

ทางการ เพื่อจัดกลุ่มให้กลุ่มชาติพันธุ์ย่อยต่างๆไว้ด้วยกัน กลุ่มชาติพันธุ์ย่อยๆหลายกลุ่มถูกจัดรวมกัน และมีการเรียกกลุ่มของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยนั้นว่า “ผู้ไท” ส่วนระดับที่สอง เป็นคำเรียกชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ อันมีอัตลักษณ์ของตนเองที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น

1.4 ภาษาผู้ไท

ภาษาผู้ไทอยู่ในตระกูลภาษาไทกะไต และกล่าวได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยลาว ผู้ที่พูดภาษาผู้ไทและภาษาไทยลาวสามารถพูดคุยกันรู้เรื่อง โดยต่างฝ่ายต่างใช้ภาษาของตัวเอง แต่ภาษาผู้ไทมีลักษณะเฉพาะของตนหลายอย่าง ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากภาษาไทยลาว มีการศึกษาว่า ความแตกต่างนั้นมีอยู่ทั้งในระดับเสียงและระดับคำ ส่วนโครงสร้างของประโยคจะเหมือนกัน (สุภิตา ไชยสวัสดิ์, 2542: 47) ภาษาผู้ไทยังเกี่ยวข้องกับกลุ่มเดียวกับพวน และซ่ง โดยทั้ง 3 กลุ่มนี้มีลักษณะทางภาษาใกล้เคียงกันมากแทบจะกล่าวได้อย่างกว้างๆว่าเป็นภาษาไทยสาขาเดียวกัน (ถวิล เกษรราช, 2512: 11-12)

เรื่องเดช บันเขื่อนขัติย์ (2531: 63-68 อ้างถึงใน พิเชฐ สายพันธ์, 2544-2545: 48) ได้แบ่งกลุ่มภาษาตระกูลไทออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มไท (Thai Group) และกลุ่มไต (Tai Group)

1.กลุ่มไท แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มไทและกลุ่มลาว ซึ่งภาษาผู้ไทจัดอยู่ในกลุ่มลาว ร่วมกับกลุ่มอื่นๆ คือ ไทลาว ไทญ้อ ไทย้อย ไทพวน ไทกะเลิง นครไท ไทแสก ฯลฯ

2.กลุ่มไต แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือกลุ่มไตยวน กลุ่มไตหลวง และกลุ่มไตเขหรือไตจีน โดยที่ภาษาของไตดำจัดอยู่ในกลุ่มไตหลวง ร่วมกับกลุ่มอื่นๆ คือ ไตใหญ่ ไตหย่า ไตแดง ไตขาว ไตลื้อ ไตซิ่น ไตคำตี้ ไตไห้ ไตนุง ไตเหนอ ไตลุงเงา ฯลฯ

ในส่วนของ เจมส์ อาร์ เชมเบอร์เลน (2538: 15 อ้างถึงใน พิเชฐ สายพันธ์, 2544-2545: 48) ได้อาศัยเกณฑ์ของเสียงปฏิภาคของพยัญชนะต้นมีลม (aspirated) และเสียงพยัญชนะต้นไม่มีลม (unaspirated) ซึ่งทำให้สามารถแบ่งภาษาตระกูลไทในกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1.กลุ่มสิถิล (P Group) คือกลุ่มที่ออกเสียงไม่ก้องและไม่มีลม ในคำที่พยัญชนะไทยมาตรฐานใช้ตัวเขียนเป็น -พ ท ค- ภาษาในกลุ่มนี้จะออกเสียงเป็น /p, t, k/ กลุ่มไทดำเป็นกลุ่มที่พูดภาษาในกลุ่มนี้ ร่วมกับกลุ่มคนอื่นๆ คือ ไทแดง ไทขาว ลื้อ ไทใหญ่ ยวน อาหม ฯลฯ

2.กลุ่มอนิต (PH Group) คือกลุ่มที่ออกเสียงไม่ก้องแต่มีลม ในคำที่พยัญชนะไทยใช้ตัวเขียนเป็น -พ ท ค- ภาษาในกลุ่มนี้จะออกเสียงเป็น /ph, th, kh/ กลุ่มผู้ไทเป็นกลุ่มที่พูดภาษาในกลุ่มนี้ ร่วมกับกลุ่มอื่นๆ คือ ไทยสยาม ไทเหนอ พวน ลาว ฯลฯ

ทั้งเรื่องเดชและเชมเบอร์เลน ได้จัดให้ภาษาผู้ไทและไทดำอยู่คนละกลุ่ม และจะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้ไทมีความใกล้ชิดกับกลุ่มลาวและไทยสยามมากกว่าไทดำ

ผลงานของ F. LeBar, G. Hickey และ J. Musgrave (1964) (อ้างถึงใน จวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2549: 88) จำแนกกลุ่มภาษา "Tai" ออกเป็น 5 กลุ่มย่อย คือ

- 1.กลุ่มตะวันตก : আহম (Ahom), Hkamti-Shans, Chinese Shans และ Burmese Shans
- 2.กลุ่มทางใต้ : Siamese Tai, Khorat Tai และ Pak Tai
- 3.กลุ่มลุ่มแม่น้ำแม่โขงตอนกลาง : Nua, Lu, Kun, Yuan และ Laotian
- 4.กลุ่มที่อยู่พื้นที่สูงตอนกลาง : Black Tai, White Tai, Red Tai, Neue, Phuan และ Phuthai
- 5.กลุ่มตะวันออก : Cheng Chin, Chuang, Tung-Chee, Tho, Tung-dai, Nung, Nhang, T'ou Lao และ Pevy

งานนี้ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าใช้หลักภาษาศาสตร์ในการจำแนกกลุ่มย่อยอย่างไร เพียงแต่ระบุว่าได้พิจารณาความสัมพันธ์ของภาษาถิ่นต่างๆที่น่าสนใจในงานนี้คือเรื่องชื่อเรียกกลุ่มภาษา ซึ่งได้นำเสนอทั้งที่เรียกตัวเองและที่คนอื่นใช้เรียก เช่น Tai Dam (กลุ่ม 4) เรียกตนเองต่างๆกันตามพื้นที่ที่อยู่ เช่น มาจากเมืองไล จะเรียกตัวเองว่า "Tai Lo" หรือกรณีของ Tai Khoa (กลุ่ม 4) ถูกเรียกโดยรัฐบาลเวียดนามว่า "Thai Trang" และเรียกโดยคนเวียดนามว่า "Tho" ในกรณีของ Phu Thai เรียกตนเองว่า "ผู้ไท" (จวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2549: 88-89) จากที่กล่าวมาจะเห็นว่างานของ F. LeBar และคณะจัดให้ไทดำและผู้ไทอยู่กลุ่มเดียวกัน คือ กลุ่มที่อยู่พื้นที่สูงตอนกลาง และทำให้เห็นว่าผู้ไทมีความใกล้ชิดกับไทดำมากกว่าไทยสยามซึ่งถือเป็นกลุ่มทางใต้

1.5 ความหมายและรูปแบบการเขียนของ "ผู้ไท"

ในการจัดภาษาตระกูลไทของกลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ได้ให้ความหมายของ "ผู้ไท" ว่าหมายถึง คน (people) และเป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ลุ่ม อาศัยท่ามกลางกลุ่มคนหลากหลายที่พูดภาษาตระกูลไทในพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศลาว (Lebar, Hickey, and Musgrave, 1964: 228) โดยผู้ไทเป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท-กะไดในสาขา central upland groups ซึ่งอยู่คนละกลุ่มกับ ไทดำ ไทแดง ไทขาว ความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของจิตร ภูมิศักดิ์ที่กล่าวถึงการยืนยันว่าตนเองเป็นคนโดยใช้คำว่า "ผู้" นำหน้าชื่ออย่างผู้หลง, ผู้ใหญ่ และ ยังมีพวกใหญ่อีกพวกหนึ่งคือ ผู้ไท ในเขตสิบสองจุไทยในเวียดนามเหนือ ปัจจุบัน การที่พวกผู้ไทนำเอาคำ "ผู้" เข้าประกอบข้างหน้า ดูเหมือนจะยืนยันให้หนักแน่นขึ้นอีกว่าตนคือคน เป็นการช้อนคำให้แจ่มชัด (จิตร ภูมิศักดิ์, 2540: 374) ส่วนคำว่าไทนั้น จิตร เห็นว่ามีความหมายถึงคนที่มีการจัดตั้งทางสังคม (person, people) ไม่ใช่ความหมายของคนทางลักษณะธรรมชาติ (man, human being)

นอกจากข้อเสนอด้านความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท” แล้ว ในด้านวิธีการออกเสียง และวิธีการเขียนของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงและสงสัย เราจะเห็นวิธีเขียนที่แตกต่างกันในเอกสารราชการและเอกสารวิชาการสาขาต่างๆ เช่น เราสามารถเห็นได้ทั้งคำว่า “ผู้ไทย” “ภูไทย” “ไตผู้ไทย” “ปู่ไท⁷หรือปู่ไถ่” และคำว่า “พู่ไท” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์(พิเชฐ สายพันธ์, 2544-2545: 44) แม้ว่าในระยะต่อมาคำเรียกชื่อในสามชุดหลังจะไม่ใช่ที่นิยม คำสองชุดแรกจะเป็นคำที่ถูกใช้มากกว่าจวบจนถึงปัจจุบัน งานของสพลันตี เพชรคำ (2544) ใช้คำว่า ภูไท ในงานของเขาซึ่งเป็นการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไทที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร แต่สพลันตีก็กล่าวในเชิงอรรถของเขาว่า “เรียกว่า ‘ผู้ไทย’ หรือ ‘พู่ไท’ ก็มี แต่จากการสัมภาษณ์พบว่า เดิมทีคนภูไทมีวิถีชีวิตทำไร่ ปลูกข้าวไร่ ฝ้าย พริก ตามภูเขาคงและคนวาริชภูมินิยมใช้คำว่า ‘ภูไท’ มากกว่า (สพลันตี เพชรคำ, 2544: 25) อีกด้านหนึ่งอุดม บัวศรี (2540: 72) กล่าวว่าความคิดเดิมเชื่อว่า ภูไท หมายถึง ไทยภูเขา ซึ่งจริงๆ แล้วพวกเขาไม่ได้อยู่บนดอย แต่อยู่พื้นราบเหมือนคนไทยทั่วไป ไม่น่าจะใช้ ภูไท

นอกจากคำที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคำที่กล่าวถึงผู้ไทโดยวิธีการเขียนอีกแบบหนึ่งที่สามารถพบได้ในปัจจุบัน คือ “ภูไท” (สุธน สุขพิศิษฐ์, 2551: 106) อาจแปลงมาจากคำว่า “ภูไท” แต่เขียนโดยมีวรรณยุกต์โทในรูปแบบการออกเสียงของผู้ไท โดยใช้เรียกกลุ่มคนเดียวกัน นอกจากนั้นเอกสารในท้องถิ่นเองก็ยังมีวิธีเขียนที่แตกต่างกัน⁸ ในส่วนนักวิชาการท้องถิ่นเองที่บอกว่าตนเอง “เป็นผู้ไท” นั้น กล่าวได้ว่า “ชาวภูไทหรือภาษาเขียนว่า “ผู้ไทย” แต่พวกเราเรียกตัวเองว่า “ภูไท” (ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์, (ม.ป.ป.): 1) และชัยบดินทร์ได้ใช้ “ภูไท” ในงานของเขา นอกจากนั้นยังมีความเห็นที่กล่าวว่า ชาวผู้ไทมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ผู้ไทดำ ผู้ไทขาว ลาวเก่า ไทยกระตักบ้าง ตัดคำว่า “ผู้” ออกเสีย เรียกแต่คำว่า ไทดำ และไทขาวบ้าง เรียกว่าลาวโซ่งบ้าง คำว่า โซ่ง หมายถึงกางเกง หากผู้ไทพวก ไตมุ่งกางเกงดำดำก็เรียกว่าลาวโซ่งดำ มุ่งกางเกงลาย ก็เรียกว่า ลาวโซ่งลาย เป็นอาทิคำว่าโซ่งนั้น ตามพงศาวดารเขียนเป็นทรงก็มี เช่น ลาวโซ่งดำ เขียนเป็นลาวทรงดำ เป็นต้น และมีบางท่านเขียนว่าภูไท ภูไทย พู่ไท และพู่ไทย ก็มี” (ถวิล เกษรราช, 2512: 18)

แม้จะมีวิธีการเขียนที่แตกต่างกันอย่างไรรก็ตาม การออกเสียงก็ยังคงคล้ายคลึงกัน จะแตกต่างกันอย่างเด่นชัดในเรื่องของเสียงวรรณยุกต์ โดย ปฐม หงษ์สุวรรณ กล่าวไว้ คำว่า “ผู้ไท” “ผู้ไทย” “ภูไท” “พู่ไท” เกิดจากการออกเสียงเพี้ยนตามภาษาในแต่ละถิ่น และรูปแบบการเขียนที่ผิดแผกกันไป(ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2547: 60) แต่ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ไม่นิยมเรียกว่า “ผู้ไท” ซึ่งต่างไปจากการเรียกชื่อกลุ่มทางภาษาศาสตร์

⁷ อุดม บัวศรี (2540: 73)กล่าวถึงคำว่า “ปู่ไท” ว่าหมายถึง ชาวไทยดั้งเดิม ซึ่งอาจเพี้ยนมาจากคำว่า ปู่ไถ่ ซึ่งหมายถึงพระเจ้าสุริยชัย ไถ่เอากันหาชาติจากชุก ในการนี้ชาวผู้ไทก็เป็นญาติทางพระเวสสันดร

⁸ เอกสารที่จัดทำโดยชาวบ้านภู อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหารนั้น ใช้ทั้งคำว่า “ผู้ไท” “ผู้ไทย” และ “ภูไท” แต่ใช้ในเอกสารต่างชนิดกัน

เนื่องด้วยวิธีการเขียนคำว่า “ผู้ไท” มีได้หลายแบบ เราจะเห็นการเขียนชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไทย” ด้วยวิธีที่แตกต่างกัน งานวิจัยบางส่วนใช้คำว่า “ผู้ไทย” ดังเช่นงานของสุรัตน์ วรวงค์รัตน์ (2524) ที่ศึกษาเชิงเปรียบเทียบประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยและชาวโซ หรือ กรณีงานเขียนของ ถวิล ทองสว่างรัตน์ (2527) ซึ่งเขียนเกี่ยวกับประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร นอกจากนั้นยังมีคำว่า “ผู้ไท” ในงานวิจัยของพิเชษฐ สายพันธ์ และนฤพล ดั่งวิเศษ (2542) โดยงานเขียนชิ้นนี้เป็นการศึกษาพ็อนผู้ไท โดยเปรียบเทียบศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยมองผ่านการพ็อนรำในฐานะที่เป็นเครื่องมือสื่อสารความคิดและความหมายของผู้คน นอกจากสองคำดังกล่าวแล้ว ยังมีคำว่า “ภูไท” ในงานของชัยดินทร์ สาลีพันธ์ (ม.ป.ป.) ที่กล่าวถึงความเป็นมาของกลุ่ม “ภูไท” ทั้งยังเสนอว่า “ภูไท” กับ “ผู้ไทย” ที่มาจากคำว่าผู้ไทยดำ เป็นคนละกลุ่มกันและมีแหล่งที่มาต่างกันช่วงก่อนที่จะอพยพเข้ามาในประเทศไทย และจากประสบการณ์ของผู้เขียนเอง นั้นทั้งคำว่า “ผู้ไท” “ผู้ไทย” และ “ภูไท” สามารถเห็นได้ในท้องถิ่น ยกตัวอย่างของกรณีบ้านภูซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาครั้งนี้แล้วจะเห็นวิธีการเขียนทั้ง 3 แบบในบ้านภู โดยข้อความในแผ่นพับแนะนำการท่องเที่ยวบ้านภู ที่จัดทำโดยได้รับความร่วมมือจากวิทยาลัยชุมชนมุกดาหารมีข้อความว่า “สัมผัสธรรมชาติอย่างใกล้ชิด กับความสะอาดสวยงาม ปลอดภัย และบรรยากาศ ประเพณีวัฒนธรรมภูไท” และเห็นคำว่า “ผู้ไทยบ้านภู” จากเอกสารแนะนำหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภูซึ่งจัดทำขึ้นโดยสมาชิกกลุ่มคณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภู และมีคำว่า “ยินดีต้อนรับ...สู่แดนดินถิ่นผู้ไทบ้านภู”

ส่วนของงานเขียนเชิงวิชาการนั้น ผู้เขียนพบคำว่า “ผู้ไทย” และ “ภูไท” จากนักวิชาการท้องถิ่นทางภาคอีสานเสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนคำว่า “ผู้ไท” ผู้เขียนมักพบในงานศึกษาของนักวิชาการจากส่วนกลาง

“จะเขียนแบบไหนก็เขียนไปเถอะ มันต่างกันแค่ระดับเสียงสูงต่ำ สุดท้ายก็มี
ความหมายเดียวกัน”

ที่กล่าวมาเป็นคำพูดของชาวบ้านภูคนหนึ่งที่ยกกับผู้เขียน ในบ้านภูมีการใช้วิธีการเขียนทั้งสามแบบซึ่งวิธีการเขียนดังกล่าวยังเป็นที่ยึดคำตามและถกเถียงกันในกลุ่มนักวิชาการว่าจะมีวิธีการเขียนชื่อกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มดังกล่าวอย่างไร นักวิชาการบางคนกล่าวถึงวาทกรรมของรัฐไทยที่เข้ามามีอิทธิพลต่อความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท จึงไม่เขียน “ผู้ไทย” เพราะเป็นการแสดงออกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวอยู่ภายใต้และได้รับอิทธิพลจากรัฐไทย ซึ่งชาวบ้านภูที่ผู้เขียนได้เข้าไปเก็บข้อมูลนี้กลับใช้วิธีทั้งสามแบบเขียนชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองโดยไม่ได้กำหนดรูปแบบที่แน่นอน ผู้เขียนเห็นด้วยกับชาวบ้านว่าวิธีการเขียนไม่ได้สำคัญมากเท่ากับว่าเราจะมียุโรปแบบในการต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างไร จะทำอาหารอะไรให้แขกกิน ผู้เขียนได้ยินคำกล่าวเหล่านี้จากชาวบ้านมากกว่าการถกเถียงเรื่องวิธีการเขียนว่าผู้ไทจะมีวิธีเขียนอย่างไร ซึ่งเท่าที่ผู้เขียนจดจำได้นั้นไม่ได้

ยินคำถามดังกล่าวมาจากชาวบ้านเลยแม้แต่คนเดียว มีแต่ผู้เขียนเองเท่านั้นที่ถามชาวบ้านไปตรงๆ แบบคนไม่รู้จะไรมาก่อนว่า “คำว่า “ผู้ไท” เขียนอย่างไร” ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะตอบถามที่ผู้เขียนได้กล่าวไปข้างต้น คือ “จะเขียนแบบไหนก็เขียนไปเถอะ” แต่มีชาวบ้านคนหนึ่ง อายุ 40 ปีที่เป็นอาจารย์ในโรงเรียนบ้านภูให้คำตอบที่เฉพาะเจาะจงมาว่า

“เขียนอย่างไรก็ได้ แต่สำเนียงคนผู้ไทต้องเป็น “ผู้” เสียงวรรณยุกต์โทนะ ไม่ใช่ “ภู” เพราะฉะนั้นจึงเขียนอย่างไรก็ได้ แต่ไม่ใช่ “ภูไท” ส่วนตัวผมคิดว่าน่าจะเขียน “ผู้ไท””

ส่วนเจ้าหน้าที่พัฒนากรตำบลบ้านเป้าซึ่งมีบ้านอยู่ที่อำเภอคำชะอีและบอกว่าตนเป็นผู้ไทกล่าวว่า

“ผมคิดว่าน่าจะเป็น “ผู้” ที่แปลว่าคน ตามด้วย “ไทย” ที่แปลว่าอิสระ รวมกันเขียนว่า “ผู้ไทย””

ถึงคนในท้องถิ่นจะมีความเห็นที่แตกต่างกันตามชุดความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคน แต่ในชีวิตประจำวันของพวกเขาแล้ว การถกเถียงถึงวิธีการเขียนที่แตกต่างกันเพื่อหาข้อสรุปที่ดีที่สุดนั้นไม่ถูกนำมาเป็นประเด็นสำคัญ ชาวบ้านมีสำนึกกว่าตนเป็นผู้ไทและมีสิ่งใดบ้างที่บ่งชี้ว่าตนเป็นผู้ไทดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่สำคัญกว่า แต่ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนจำเป็นต้องระบุถึงวิธีการเขียนชื่อกลุ่ม “ผู้ไท” ให้แน่นอนและเป็นแบบเดียวกันทั้งหมด ผู้เขียนจึงขอให้คำว่า “ผู้ไท” ในการศึกษาครั้งนี้เนื่องจากคำว่า “ไท” ได้ถูกนำมาใช้เรียกชื่อกลุ่มในทางภาษาศาสตร์ด้วย จึงขอให้คำว่า “ไท” เป็นทั้งชื่อเรียกกลุ่มคนและชื่อกลุ่มทางภาษาศาสตร์ให้เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน

2 บ้านภู : ความเป็นชาติพันธุ์ “ผู้ไท”

สิ่งที่ผู้เขียนรับรู้ได้ถึงความเป็นผู้ไทจากบ้านภูทุกครั้งที่ได้ไปเยือน คือ สำเนียงการพูดที่แตกต่างจากภาษาลาวอีสานที่ผู้เขียนเคยได้ยินมา โดยผู้เขียนไม่ได้เกิดและเติบโตในภาคอีสาน จึงไม่สามารถพูดภาษาใดได้เลยทั้งภาษาลาวและผู้ไท แต่ก็สามารถจับใจความได้เข้าใจ ผู้เขียนคุ้นเคยกับสำเนียงการพูดในภาษาลาวมากกว่าผู้ไทเพราะเป็นสำเนียงที่มักจะได้ยินอยู่บ่อยๆ เพียงฟังเพลงลูกทุ่ง หรือ เปิดโทรทัศน์ดูละครหรือรายการตลกก็จะได้ยินการพูดในสำเนียงอีสานอยู่เสมอ การที่สามารถฟังภาษาลาวและผู้ไทเข้าใจเพราะภาษาดังกล่าวมีลักษณะคำที่ใกล้เคียงกับภาษาไทยกรุงเทพฯ แม้มีคำศัพท์บางคำที่มีหมายเดียวกันแต่ใช้คำแตกต่างกัน ก็สามารถเดาได้จากสถานการณ์ที่เรากำลังพูดคุยกันอยู่ และบริบทแวดล้อมต่างๆ ก็สามารถช่วยให้ผู้เขียนเข้าใจสิ่งที่ชาวบ้านพูดได้แม้จะไม่เข้าใจทุกคำ ซึ่งในการพูดคุยของผู้เขียนกับชาวบ้านโดยทั่วไปจะพูดคุยด้วยภาษาไทยกลาง เพราะผู้เขียนพูดไม่ได้ทั้งภาษาผู้ไทและลาวจึงพูดภาษากลางกับชาวบ้าน ชาวบ้านจึงตอบกลับมาเป็นภาษากลางด้วยเช่นเดียวกัน แต่ก็มีชาวบ้านบางคนซึ่งส่วนใหญ่สูงอายุแล้วก็จะพูดคุยกับผู้เขียนด้วยภาษาผู้ไท ซึ่งผู้เขียนต้องตั้งใจอย่างมากในการจับใจความ หากเป็นคำพูดที่

เข้ามาโดยที่ยังไม่ได้ตั้งใจฟัง ก็จะจับใจความไม่ได้ไปเลย มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนนั่งคุยกับชาวบ้าน อยู่ประมาณ 4-5 คน และมียายคนหนึ่งถามผู้เขียนเป็นภาษาผู้ไท แต่ผู้เขียนไม่ได้ตอบเพราะไม่ได้ยินและไม่ได้ตั้งใจฟัง แม่ที่เป็นเจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปอาศัยด้วยต้องถามซ้ำให้อีกครั้งว่า "ยายเค้าถามว่ามาเมื่อไร"

อย่างไรก็ตามแม้ชาวบ้านจะบอกว่าตนเองเป็นผู้ไท แต่เมื่อผู้เขียนพูดคุยกับชาวบ้านและถามถึงอาชีพของชาวบ้าน หรืออาหารที่ชาวบ้านกิน คำพูดที่ผู้เขียนได้ยินบ่อยเมื่อชาวบ้านนิยามตนเอง คือ "คนบ้านภู" ชาวบ้านมักบอกว่าคนบ้านภูกินอาหารอย่างนี้ประจำ หรือคนบ้านภูมีธรรมเนียมแบบนี้เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน คำว่า "ผู้ไท" ที่ชาวบ้านใช้ในการนิยามตนเองนั้นผู้เขียนก็ได้ยินบ่อยเช่นเดียวกัน การนิยามตนเองของชาวบ้านจึงมีคำสองคำดังกล่าวควบคู่กันไปแล้วแต่เงื่อนไขและสถานการณ์ ผู้เขียนเห็นว่าชาวบ้านได้นำเสนอความเป็นผู้ไทกับความเป็นบ้านภูในระดับความเข้มข้นที่เท่าเทียมกัน ประกอบกับบ้านภูมี "อะไร" หลายๆอย่างที่แตกต่างกันจากหมู่บ้านผู้ไทอื่นๆในละแวกเดียวกัน นั่นคือรางวัลต่างๆที่บ้านภูได้รับจากหน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) หรือชนะการประกวดหมู่บ้านวัฒนธรรมดีเด่นจังหวัดมุกดาหาร รวมทั้งการได้รับโล่รางวัลพระราชทานสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการเข้ามาดูแลเยี่ยมเยียนบ่อยๆจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในระดับอำเภอและระดับเขต โดยการนำคณะดูงานจากจังหวัดต่างๆมาด้วย

สำนึกทางชาติพันธุ์ของคนบ้านภูจึงไม่ใช่แค่เพียงสำนึกว่าตนเป็นผู้ไท และมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มผู้ไทเท่านั้น ชาวบ้านยังให้ความหมายกับหมู่บ้านของตนทั้งความหมายของบ้านภูในอดีต และความหมายของบ้านภูในฐานะที่เป็นหมู่บ้านที่ถูกจัดตั้งขึ้นจากทางการ ประกอบกับโครงการของรัฐต่างๆที่เข้าไปยังบ้านภูนั้นย่อมส่งผลต่อความเป็นผู้ไทของชาวบ้านภูด้วย ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไป

2.1 ผู้ไทและผู้ลาว

ภาษาผู้ไทมีลักษณะที่แตกต่างจากภาษาลาวที่คนหลายจังหวัดในภาคอีสานพูดกันทั่วไป และคนผู้ไทเองก็สามารถแยกความแตกต่างระหว่างภาษาผู้ไทและภาษาลาวได้โดยการฟัง ชาวบ้านภูบอกกับผู้เขียนว่า

"ภาษาผู้ไทและภาษาลาวต่างกันทั้งคำและสำเนียง"

ป้าหนึ่ง อายุ 52 ปี เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า "สมัยป้าหนึ่งเด็กๆ ป้าหนึ่งกลัวคนลาว" ซึ่งในช่วงบ้านภูมักมีเจ้าหน้าที่ทหารมาช่วยกางเต็นท์ในงานผ้าป่า ป้าหนึ่งกลัวทหารที่มาช่วยงานของหมู่บ้านเพราะป้าหนึ่งไม่เข้าใจที่ทหารพูด คุยกันไม่เข้าใจ ป้าหนึ่งจึงกลัวคนจากนอกหมู่บ้านที่พูดภาษาลาว แม่ของป้าหนึ่งจึงชู้เวลาป้าหนึ่งร้องไห้ว่า

“ระวังลาวจะมาจับตัวไป”

ในช่วงเวลาที่ป่าหนิงเป็นเด็กยังไม่มีถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้าน ถนนมาบ้านภูยังเป็นทางเกวียน มีการตัดถนนเข้ามายังบ้านภูในช่วงพ.ศ. 2511-2512 โดยเริ่มตัดมาจากอำเภอนิคมคำสร้อย ป่าหนิงจึงไม่น่าจะได้พบปะกับคนนอกหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไป รวมทั้งคนในหมู่บ้านใกล้เคียงก็ล้วนเป็นผู้ไท ป่าหนิงจึงไม่เข้าใจคำพูดของทหารที่ป่าหนิงบอกว่า “เป็นคนลาว”

ในบริบทของความทันสมัยในปัจจุบัน ที่ถนนหนทางจากบ้านภูไปยังที่ต่างๆ มีความสะดวกสบายขึ้น ภาษาลาวกลายเป็นภาษาที่ชาวบ้านภูเข้าใจ ป้าคนหนึ่งที่มีอายุประมาณ 60 ปีคุยกับผู้เขียนขณะที่กำลังถอนหญ้าออกจากกระถางผักหน้าบ้านว่า

“ผู้ไทสามารถพูดได้สามภาษา ผู้ไท ลาว ไทยกลาง ผู้ไทฟังลาวรู้เรื่อง แต่ลาวมาฟังผู้ไทไม่รู้เรื่อง ผู้ไทกับผู้ไทก็ฟังกันรู้เรื่อง แม้จะอยู่ต่างที่กัน”

ยังมีคำพูดของที่ช่อเพชร วิเศษศรี นักวิชาการวัฒนธรรมอำเภอหนองสูง ที่เคยไปศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่จังหวัดร้อยเอ็ดกล่าวว่าผู้ไทสามารถเข้าใจทั้งภาษาผู้ไทและภาษาลาว การที่ที่ช่อเพชรเคยไปเรียนที่จังหวัดร้อยเอ็ดทำให้พูดภาษาลาวได้และฟังสำเนียงลาวได้ชิน เมื่อกลับมาทำงานที่บ้านเกิดในขั้นตอนของการติดต่องานนั้นที่ช่อเพชรจะฟังว่าคู่สนทนาพูดภาษาอะไรกับตนแล้วจึงพูดภาษานั้นตอบออกไป แต่ที่ช่อเพชรก็พูดว่า

“ผู้ไทโดยทั่วไปจะพูดภาษาผู้ลาวไม่เป็น ที่ที่พูดได้เพราะไปเรียนอยู่ที่ร้อยเอ็ดเลย มีเพื่อนลาวเยอะ”

แม้จะมีความเห็นที่แตกต่างกันว่าผู้ไทจะสามารถพูดภาษาลาวได้หรือไม่ สุดท้ายแล้วผู้เขียนก็เห็นว่าขึ้นอยู่กับบริบทและประสบการณ์ของปัจเจกชน ผู้ไทที่อยู่แต่ในหมู่บ้านตนเองเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ออกไปอาศัยต่างถิ่นเป็นเวลานานอาจไม่คุ้นชินกับสำเนียงลาวเท่ากับสำเนียงผู้ไทที่ตนพูดและฟังอยู่ทุกวัน แต่สิ่งที่กล่าวมาอย่างต้นก็ทำให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างผู้ไทและผู้ลาว กลุ่มผู้ไทจึงสามารถกำหนดตนเองและกำหนดผู้อื่นได้ว่าตนเป็นใครและเขาเป็นใคร ผู้ไทแตกต่างกับลาวอย่างไร สามารถแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกัน แสดงถึงความเป็น “เรา” และ “เขา” ระหว่างผู้ไทและลาวอีสานได้ แม้ว่าปัจจุบันภาษาลาวจะเป็นที่แพร่หลายมากขึ้นและชาวบ้านบางคนบอกว่าผู้ไทสามารถเข้าใจได้ทั้งภาษาผู้ไท ภาษาลาวและภาษาไทยกลางก็ตาม แต่ผู้เขียนก็ได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับภาษาพูดที่แตกต่างกันจนทำให้ไม่เข้าใจกันระหว่างคนผู้ไทและคนลาวได้ อย่างเช่นกรณีที่มีคนลาวขับรถกระบะมารับซื้อขยะ เมื่อชาวบ้านตอบกลับไปคนลาวที่มารับซื้อขยะกลับเข้าใจไปอีกแบบ

“เขาตะโกนถามว่า มีขยะบ่ เราตอบไปว่า “มี” เขานึกว่าเรามีขยะ ทั้งที่ไม่มี คือ คำลาว ไม่ คือ บ่”

อีกกรณีหนึ่งที่เป็นความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้ไทและลาวคือ มีกลุ่มดูงานจากจังหวัดหนองบัวลำภู มาซื้อผ้าที่กลุ่มผ้าไหมของบ้านภู กลุ่มที่มาดูงานพูดถึงผ้าที่ขายกพิจารณาว่า “ผ้าเอ้” ชาวบ้านภูคิดว่าคำว่า “เอ้” คือคำชม แต่เมื่อเห็นว่าคนที่มาจากจังหวัดหนองบัวลำภูคนนั้นไม่ซื้อผ้าที่ยกขึ้นมาดูเมื่อครู จึงถามว่าเหตุใดจึงไม่เอาผ้าชิ้นนั้น ได้รับคำตอบกลับมาว่า “มันเอ้” ชาวบ้านสงสัยอยู่ครู่หนึ่งจึงเริ่มเข้าใจว่า คำว่า “เอ้” หมายถึง “ไม่สวย” ซึ่งคำว่าไม่สวยผู้ไทพูด “ซี้หล้าย” และอีกกรณีหนึ่งคือผู้เขียนกำลังนั่งคุยกับชาวบ้านผู้ญิง 2 คน และมีคนจากนอกหมู่บ้านหอบเสื้อผ้ามาขาย ชาวบ้านคนหนึ่งไม่เข้าใจที่คนขายของพูดและต้องหันมาถามชาวบ้านอีกคน เมื่อลับหลังคนขายของชาวบ้านทั้งสองก็หันมาบอกกับผู้เขียนว่า “คนลาวๆ”

ภาษาลาวและภาษาผู้ไทแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือคำที่ใช้เป็นคำถาม คำถามว่า จะไปไหน ลาวพูด “สิไปไส” แต่ผู้ไทพูด “ไปสิเลอ” คำว่าอะไร ลาวพูด “หยั่ง” ภาษาผู้ไทพูด “พิเลอ” หรือคำว่า “ไม่” ในภาษาไทย ผู้ไทพูด “มี” แต่ลาวพูด “บ่” ผู้เขียนได้ยินคนบ้านภูพูด “บ่” อยู่บ่อยครั้งจึงสงสัยว่าผู้ไทบ้านภูหันมาใช้คำลาวแล้วหรืออย่างไร ซึ่งพี่ช่อเพชร วิเศษศรี นักวิชาการวัฒนธรรมอำเภอหนองสูง ซึ่งเป็นคนผู้ไทและเกิดที่บ้านหนองสูงเหนือบอกว่าผู้ไทก็พูด “บ่” เช่นกัน แต่สำเนียงจะแตกต่างจากคนลาวพูด ลาวจะพูดว่า “กินข้าวแล้วบ่” แต่ผู้ไทนั้นท้ายประโยคจะออกเสียงสูง เป็น “กินข้าวแล้วบ้อ” อย่างไรก็ตามเรื่องภาษาพูดนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปได้ เจ้าหน้าที่พัฒนากรอำเภอบอกกับผู้เขียนถึงการเปลี่ยนแปลงของภาษาในกลุ่มผู้ไทจากหมู่บ้านต่างๆในเขตอำเภอหนองสูงว่า ปัจจุบันชาวบ้านไม่พูด “มี” แต่หันมาพูด “บ่” กันมาก ความแตกต่างทางด้านภาษานอกจากจะมีกรณีที่ต่างกันระหว่างผู้ไทและลาวแล้ว ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างระหว่างผู้ไทกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆด้วยเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง “เรา” และ “เขา” ว่าไม่ได้มีเพียงผู้ไทและลาวเท่านั้น ยังมีความแตกต่างระหว่างผู้ไทและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆด้วย เช่น ระหว่างผู้ไทกับญ้อ โดยภรรยาของผู้ใหญ่บ้านภูหมู่ที่ 1 บอกว่าตนเป็นญ้อ อยู่ที่บ้านหนองเจียนดง อำเภอคำชะอี ทั้งยังบอกอีกว่าในอำเภอคำชะอี มีคนหลายกลุ่ม มีผู้ไท ญ้อ ลาว ซึ่งตั้งแต่พื้นที่ของบ้านห้วยทรายของอำเภอคำชะอีเลยมาทางหนองสูงแล้ว คนที่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวก็จะเป็นผู้ไททั้งหมด นอกจากนั้นภรรยาของผู้ใหญ่บ้านยังถามผู้เขียนว่าฟังภาษาญ้อออกกรีเปล่า แล้วพูด “สิไปไส”⁹ ให้ผู้เขียนฟังเป็นตัวอย่าง ภาษาญ้อและผู้ไทในความเห็นของภรรยาผู้ใหญ่บ้านนั้นแตกต่างกันทั้งคำศัพท์และสำเนียงแต่เมื่อได้ย้ายมาอยู่กับสามีที่บ้านภูก็สามารถพูดภาษาผู้ไทได้ รู้ความหมายของคำศัพท์ผู้ไท แต่สำเนียงไม่เหมือนกับคนผู้ไท โดยภรรยาของผู้ใหญ่บ้านได้ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านภูเป็นเวลา 18 ปีมาแล้ว

⁹ ประโยคที่ชาวบ้านได้ยกตัวอย่างมานั้นผู้เขียนเห็นว่าเหมือนกับคำภาษาลาว ซึ่งญ้ออาจมีคำพูดเหมือนลาวอีสานทั่วไปแล้วผู้เขียนก็มองารู้ได้ แต่สิ่งที่สำคัญคือภรรยาของผู้ใหญ่บ้านสามารถระบุความแตกต่างระหว่างผู้ไทและญ้อ ซึ่งเป็น “กลุ่มชาติพันธุ์เดิม” ของตนได้ผ่านการยกตัวอย่างคำพูดดังกล่าว

การใช้ภาษายังเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ โดยเฉพาะในการติดต่อสื่อสารในระดับที่กว้างมากกว่าระดับหมู่บ้าน เช่น การติดต่องานในหน่วยงานราชการที่ตัวอำเภอ โดยผู้ใหญ่บ้านภูกล่าวว่ปัจจุบันเจ้าหน้าที่รัฐที่อำเภอส่วนใหญ่เป็นคนลาว และเวลาไปสถานที่ราชการ ถ้าคนที่ไปติดต่อไม่รู้จักเจ้าหน้าที่คนนั้น ก็จะพูดภาษาไทยกลาง แต่ถ้ารู้จักว่าเขาเป็นคนที่ไหน เป็นผู้ไทหรือลาว ก็ จะพูดภาษาของเขาให้เจ้าหน้าที่สามารถเข้าใจได้

ความแตกต่างระหว่างผู้ไทและผู้ลาวที่เห็นได้ชัด คือ ภาษาพูด นอกจากนั้นยังมีเรื่องอาหารที่ชาวบ้านภูบางคนบอกว่า “แกงหวาย” นั้นเป็นอาหารของผู้ไท เป็นอาหารที่คนลาวไม่กิน การที่แกงหวายเป็นอาหารของผู้ไทนั้นก็มีชาวบ้านบอกว่ หวายเป็นพืชที่ขึ้นได้เองบนภูเขา และผู้ไทก็เป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ใกล้กับภูเขาเป็นส่วนใหญ่ หวายจึงเป็นอาหารที่คนผู้ไทกินเป็นประจำ สาเหตุที่คนลาวไม่กินแกงหวายก็เพราะ

“เขาบอกว่ามันขม เขาฐานะว่ามีแกงหวาย แต่ไม่กิน”

คำพูดดังกล่าวมาจากปากของชาวบ้านภู 3-4 คนที่ผู้เขียนได้พูดคุยด้วยเกี่ยวกับเรื่องอาหาร เป็นการกล่าวเหตุผลของการที่คนลาวไม่กินแกงหวายตามความคิดและประสบการณ์ของคนผู้ไทบ้านภู

ผู้เขียนได้พูดคุยกับชาวบ้านภูและเจ้าหน้าที่ทางด้านพัฒนาและด้านวัฒนธรรมของอำเภอหนองสูง พบว่ความแตกต่างระหว่างผู้ไทและลาวนอกจากภาษาพูดและอาหารแล้วก็ไม่มีความแตกต่างอย่างอื่นอีก ภาษาซึ่งมีคำศัพท์และสำเนียงที่แตกต่างกันระหว่างผู้ไทและลาวรวมถึงชนิดของอาหารที่ชาวบ้านภูพูดว่ “เป็นอาหารของผู้ไท” จึงทำให้ผู้เขียนเห็นว่ากลุ่มผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) หากพิจารณาตามความเห็นของ Fredrik Barth (1969) ที่มองกลุ่มชาติพันธุ์เป็น “รูปแบบหนึ่งในการจัดระเบียบสังคม” โดยสมาชิกในกลุ่มกำหนดตนเองหรือถูกกำหนดโดยผู้อื่นว่าตนคือใคร ภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) ต่อกัน เป็นความเข้าใจในการแยกความแตกต่างของลักษณะที่แยก “เรา” และ “เขา” ดังนั้นจึงไม่มีความเป็นรูปธรรมของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากเป็นเพียงความคิดที่ปัจเจกบุคคลกำหนดตนเองหรือบุคคลอื่น โดยมีภาษาเป็นสื่อและตัวกำหนดความเป็นพวกเขาและพวกเขา ระหว่างคนผู้ไทและคนลาว

2.2 ความเป็น “บ้านภู”

แม้ว่ในละแวกบ้านภูนี้มีแต่หมู่บ้านผู้ไททั้งสิ้น แต่ความเป็น “บ้านภู” ก็ยังมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นในหลายบริบทและสถานการณ์ คนบ้านภูถือว่าตนเป็นกลุ่มผู้ไทที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากผู้ไทที่อาศัยอยู่ที่อื่น ชาวบ้านภูบางคนนำเรื่องของสำเนียงการพูดของคนบ้านภูมาเป็นเหตุผลประกอบคำพูดที่ว่ “ผู้ไทบ้านภูเป็นผู้ไทแท้” ความเป็นผู้ไทแท้ของชาวบ้านไม่ได้กำหนดตามหลักชีวภาพหรือหน่วยพันธุกรรม (race) แต่ชาวบ้านคิดว่าความเป็นผู้ไทแท้ของบ้านภูนั้นมาจาก

การที่บ้านภูยังคงมี “สำเนียงผู้ไทแท้” อยู่ ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งบอกกับผู้เขียนถึงความเป็นผู้ไทแท้ของคนบ้านภูฯ แม้คนบ้านภูจะอพยพมาจากพื้นที่ที่เป็นตัวอำเภอหนองสูง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “บ้านหนองสูง” แต่ปัจจุบันการพูดของผู้ไทที่บ้านหนองสูงได้เปลี่ยนไป และยังคงบอกอีกว่าผู้ไทบ้านภูยังไม่เปลี่ยนเท่าผู้ไทหนองสูง

“ผู้ไทหนองสูงพูด สิไปไส ทั้งที่สำเนียงแท้ต้องพูดไปสิเลอ ผู้ไทเรณูฯ ก็เป็นผู้ไทคำลาว”

ผู้ไทคำลาวตามความหมายของชาวบ้านคือ เป็นผู้ไทที่พูดภาษาลาว คำพูดข้างบนนั้นเป็นคำพูดของกลุ่มผู้หญิงบ้านภูที่กำลังนั่งกินข้าวกลางวันอยู่หลังจากได้หยุดทำกิจกรรมทอผ้าและปักเสื่อในช่วงเช้า กลุ่มผู้หญิงดังกล่าวมีจำนวนราว 6-7 คนและมีอายุอยู่ในช่วง 40-60 ปี และดูเหมือนว่าชาวบ้านกลุ่มนี้จะรู้จักผู้ไทซึ่งเป็นชาติพันธุ์เดียวกับตน แต่อยู่ห่างไกลออกไปว่าผู้ไทในแต่ละที่มีลักษณะการพูดเป็นอย่างไรบ้าง โดยยกตัวอย่างผู้ไทที่ตัวอำเภอหนองสูงและผู้ไทที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมว่ามีลักษณะการพูดที่เปลี่ยนแปลงไป หันมาพูดคำที่เป็นภาษาลาวมากขึ้น โดยยกตัวอย่างการพูดคำว่า “จะไปไหน” ในภาษาไทยว่า ผู้ไทหนองสูงพูด “สิไปไส” ซึ่งเป็นภาษาลาว” ส่วนบ้านภูนั้นยังคงพูดว่า “ไปสิเลอ”

ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวช่วยกันยกตัวอย่างผู้ไทที่อาศัยอยู่ในที่ต่างๆ ซึ่งพูดประโยค “จะไปไหน” ในภาษาไทยกลาง เป็น “สิไปไส” ซึ่งเป็นภาษาลาว ไม่ใช่ภาษาผู้ไท

“บ้านกกแดง อำเภอนิคมคำสร้อย เป็นผู้ไท แต่พูด “สิไปไส” และผู้ไทบ้านบุงอำเภอหนองสูงก็พูด “สิไปไส””

นอกจากนั้นยังบอกถึงความแตกต่างระหว่างผู้ไทบ้านภูกับผู้ไทที่อยู่ในจังหวัดอื่นถึงสำเนียงการพูดที่แตกต่างกันโดยมีสาเหตุมาจากต้นกำเนิดของผู้ไททั้งสองที่มีที่มาต่างกันว่า ผู้ไทที่อาศัยอยู่ที่บ้านหนองแสง อำเภอเลิงนกทา ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนั้นกล่าวว่า คนที่บ้านหนองแสงเป็นไทเวียง คือเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากเมืองเวียงทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ไทเวียงพูดว่า “ไปสิเลอแะ” คำว่า แะ เป็นสำเนียง ซึ่งแตกต่างจากบ้านภูที่เป็นไทยวัง เพราะเป็นกลุ่มคนมาจากเมืองวัง¹⁰ สำเนียงบ้านภูไม่มี “แะ”

ข้อมูลจากคำบอกเล่าของชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวทำให้ภาพของผู้ไทบ้านภูมีลักษณะเฉพาะตัว แม้ว่าจะเป็นผู้ไทเหมือนกัน แต่ผู้ไทที่อาศัยในที่ที่ชาวบ้านได้ยกตัวอย่างล้วนมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการพูดให้ใกล้เคียงกับภาษาลาวมากขึ้น ไม่ใช่ “ผู้ไทแท้” เหมือนบ้านภู และยังมีตัวอย่างให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างผู้ไทบ้านภูและผู้ไทที่บ้านหนองแสง อำเภอเลิงนกทา

¹⁰ ข้อมูลที่ว่าคนบ้านภูอพยพมาจากเมืองวัง ประเทศลาวนั้นมีทั้งจากเอกสารและคำบอกเล่า โดยข้อมูลที่เป็นคำบอกเล่านี้มาจากชาวบ้านภูที่ปัจจุบันอายุราว 70 ปี กล่าวว่ายายของตนเล่าให้ฟังว่าคนบ้านภูอพยพมาจากเมืองวัง

ว่ามีคำลงท้ายประโยคที่ต่างกัน ส่วนอาจารย์จารย์ จันทรเต็ม อายุ 40 ปี อาจารย์โรงเรียนบ้านภูซึ่งเคยไปศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่จังหวัดสกลนคร และมีเพื่อนเป็นชาวผู้ไทเรณูนครกล่าวว่า

“สิ่งเด่นของผู้ไทคือภาษาพูด ผู้ไทที่อยู่ต่างที่กันจะพูดคำศัพท์เหมือนกัน ต่างกันที่สำเนียง ผู้ไทเรณูนครจะมีสำเนียงอ่อน ผู้ไทหนองสูงจะมีสำเนียงแข็งกว่าผู้ไทเรณูนคร”

อาจารย์จารย์ไม่ได้พูดว่าผู้ไทเรณูนครเป็นผู้ไทที่พูดภาษาลาว เพียงแต่บอกถึงความแตกต่างในคำพูดของผู้ไทซึ่งอาศัยอยู่ในที่ต่างกันคือ สำเนียงการพูด ซึ่งต่างกันที่ความ“อ่อน” หรือ “แข็ง” ของสำเนียง

ความพิเศษของบ้านภูยังมีอีกในคำพูดของแม่เค อายุราว 40 ปีซึ่งบอกว่าตนเองเป็นผู้ไท และมีพื้นเพอยู่ที่อำเภอนิคมคำสร้อย จังหวัดมุกดาหาร ว่า

“ที่นิคมคำสร้อยมีหลายกลุ่ม ทั้งผู้ลาว ผู้ไท แต่ไม่แท้เท่าที่นี้ บ้านภูนี้คนที่เข้ามาอยู่มาแต่จะหันมาพูดสำเนียงผู้ไทเลย”

คนที่มาอาศัยที่บ้านภูโดยแต่เดิมพูดภาษาไทยกลางหรือลาวแต่หันมาพูดผู้ไทเมื่อมาอยู่ในบ้านภูนั้นมีคำบอกเล่าจากชาวบ้านหลายคน ชาวบ้านเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่คนจากที่อื่นเมื่อมาอยู่บ้านภูแล้วจะพูดผู้ไท แต่สำเนียงในการพูดยังต่างกับคนที่เกิดที่บ้านภู

“ถ้าพูดลาวมาแรกๆก็พูดลาว แต่นานๆไปก็หนีตไปกลายเป็นพูดแบบบ้านภู แต่สำเนียงไม่ใช่”

และแม่เคยังคงกล่าวถึง “ความแท้” ของบ้านภูว่าหมายถึงเมื่อมีคนจากที่อื่นเข้ามาอาศัยในบ้านภูก็จะหันมาพูดในแบบผู้ไท รวมถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่หันมาวิถีชีวิตเหมือนคนบ้านภู คือ กินแกงที่ใส่ใบย่านางและน้ำข้าวเปลือก¹¹ มีชาวบ้านกล่าวถึงผู้ชายคนหนึ่งเป็นคนจากจังหวัดน่านมาแต่งงานกับคนบ้านภู และปัจจุบันก็พูดผู้ไท แต่สำเนียงไม่ชัด ชาวบ้านเล่าว่าชาวบ้านคนนั้นอยากพูด เพราะภรรยาเขาพูด และเวลาเขาทำแกงกินเอง เขาใส่ใบย่านาง แต่ไม่ใส่ข้าวเปลือก ถ้ากินรวมกับคนอื่นก็กินข้าวเปลือกได้ นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้มีโอกาสพูดคุยกับที่ผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่เป็นคนจากจังหวัดตาก และมาแต่งงานกับคนบ้านภู เธอเจอกับสามีที่กรุงเทพมหานคร หลังจากแต่งงานแล้วจึงมาอยู่บ้านที่บ้านภู ที่ผ่านมาก็เคยอยู่ที่บ้านภูเป็นเวลา 20 ปี และย้ายไปอยู่อยุธยาอีก 5 ปี ปัจจุบันก็ยังคงอาศัยอยู่ที่อยุธยา

“แต่วันนี้กลับมาเยี่ยมบ้าน”

ที่ผู้หญิงเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงความลังเลในการตัดสินใจที่จะมาอาศัยที่บ้านภู คิดว่าตนไม่สามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ และได้คิดเปรียบเทียบไปถึงกลุ่ม...ที่ตนเคยไปดูมาที่จังหวัดตาก ซึ่งมีความเป็นอยู่แบบที่ตนเห็นว่าสกปรก คือ มีมูลวัวมูลหมูอยู่เต็มได้ถนนบ้าน ก็คิดว่าบ้านภูจะเป็นแบบนั้น ยิ่งสามีเล่าให้ฟังว่าหมู่บ้านล้อมรอบด้วยภูเขาก็ยิ่งหนักใจ แต่สามีก็บอกให้ลองไปอยู่

¹¹ ข้าวที่ยังไม่ได้หุง นำมาแช่น้ำ 1 คืน และนำมาตำ

ดูก่อน ถ้าอยู่ไม่ได้ก็ค่อยว่ากัน ซึ่งวันที่ตนเดินทางนั้นนั่งรถหัวแดง เพราะถนนยังเป็นลูกรัง และคนก็มาต้อนรับตนเยอะมาก ชาวบ้านที่นั่งฟังอยู่ด้วยก็พูดแทรกว่า “มาต้อนรับสะใจ” พี่ผู้หญิงก็กล่าวว่า ตนรู้สึกอบอุ่นที่มีคนมาต้อนรับที่บ้านเป็นจำนวนมาก และได้อาศัยอยู่ที่บ้านญาติได้สี่ปี และยังกล่าวอีกว่า

“ตอนนี้ทำกับข้าวผู้ไทได้อร่อยกว่าคนผู้ไทจริงๆอีก”

เอกลักษณ์ของผู้ไททางด้านอาหารเป็นสิ่งที่ผู้เขียนสัมผัสได้เหมือนกับพี่ผู้หญิงคนนี้ โดยเธอเล่าว่าในช่วงแรกตนก็ไม่ชินกับอาหารที่บ้านญาติ

“น้ำพริกบ้านเราต้องมีพริกปลาย่างอะไรตำลงไปด้วยใช่ไหม แต่ที่นี้น้ำพริก(แจ่วผู้

ไท)ก็มีแต่พริกแห้งกับปลาร้า กับข้าวก็ไม่เหมือนกัน เราเคยกินแต่ผัด แกงกะทิ”

แต่เธอก็บอกว่าสามารถปรับตัวได้ ซึ่งตอนนี้รู้สึกว่ “ที่บ้านญาติคือบ้าน” ถ้าใครถามว่าบ้านอยู่ที่ไหนก็บอกว่าอยู่บ้านญาติ และเรื่องภาษาผู้ไทก็ฟังออก พูดได้ แต่สำเนียงจะไม่เหมือนคนบ้านญาติ จากคำบอกเล่าต่างๆถึงเหตุการณ์ที่คนจากต่างถิ่นเมื่อย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านญาติแล้วหันมาพูดผู้ไทและกินอาหารแบบที่คนบ้านญาติกิน ผู้เขียนเห็นว่าเรื่องอาหารนี้มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ต้องเปลี่ยนอาหารที่กินไปจากสิ่งที่ตนเองต้องการ นานไปก็เป็นความคุ้นเคยไปในที่สุด โดยเฉพาะบ้านญาติซึ่งชาวบ้านมักหาของป่าตามฤดูกาลมาประกอบอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ สภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านสามารถหาของป่าได้ง่ายจึงเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดอาหารที่ชาวบ้านกินประจำ เพราะเป็นอาหารที่หาง่าย และไม่ต้องเสียเงินมากในการซื้อหามา รวมถึงการกินอาหารร่วมวงกับคนอื่น ก็ย่อมต้องให้อาหารในสำรับซึ่งต้องกินหลายคนนั้นเป็นอาหารชนิดที่คนที่ร่วมวงกินชื่นชอบและคุ้นเคย อาหารผู้ไท เช่น น้ำพริกที่มีส่วนผสมสำคัญ คือ พริกแห้งกับน้ำปลาร้า ก็เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดความเป็นชาติพันธุ์(ethnicity)ของกลุ่มไปจนถึงปัจเจกบุคคล ที่ที่มาจากจังหวัดตาก กล่าวว่าจะสามารถทำอาหาร “ผู้ไท” ได้อร่อยกว่า “ผู้ไทจริงๆ” เสียอีก แล้วสิ่งใดคือผู้ไทที่แท้จริง?

หากนำประเด็นเรื่องความจริงแท้มาใช้ในทางชาติพันธุ์นั้น คงต้องพิจารณาในมุมมองของ “เชื้อชาติ” ที่ให้ความสำคัญกับหน่วยทางพันธุกรรม ความแท้ของผู้ไทบ้านญาตินั้นผู้เขียนสามารถรับรู้ได้โดยพิจารณาผ่านการให้นิยามของ Dean MacCannell ที่กล่าวว่าความจริงแท้ หรือความแท้ หมายถึง สิ่งที่เรียบง่าย มีคุณค่า มีความเป็นธรรมชาติของสังคมและพื้นที่อื่นๆนอกเหนือจากสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมสมัยใหม่ (อ้างถึงใน สุนิสา ฉันทรัตนโยธิน, 2546:17) ผู้เขียนได้รับรู้จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่พัฒนาการที่เข้ามายังหมู่บ้านถึงความเรียบง่ายและมีคุณค่าของชาวบ้านญาติที่มีชีวิตสุขสงบ มีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองโดยปฏิบัติตามแนวทางทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ชาวบ้านญาติมี “สิ่งที่เรียบง่าย มีคุณค่า” ในความเห็นของผู้เขียนเมื่อได้ยินการบอกเล่าถึงเรื่องที่เคยมีการเปิดร้านคาราโอเกะอยู่ใกล้กับบ้านญาติ โดยเจ้าของเป็นคนในบ้านญาติเอง แต่ชาวบ้านบอกว่ ลูกค้าคือคนที่มาจากที่อื่น ไม่ใช่คนบ้านญาติ คนบ้านญาติไม่เที่ยว เพราะพ่อต้องทำตัวเป็นแบบอย่างลูก

ร้านค้าไอเกะนั้นเปิดได้ไม่นานก็ต้องปิดไปเพราะชาวบ้านต่อต้าน และในบ้านภูจนถึงบริเวณใกล้เคียงก็ไม่มีร้านที่ให้ความบันเทิงเลย เด็กบ้านภูก็ไม่เที่ยว ไม่ติดเกมส์คอมพิวเตอร์ และไม่ติดยาเสพติด เมื่อถึงตรงนี้ เจ้าหน้าที่พัฒนากรก็กล่าวเสริมขึ้นว่า

“ลูกผมไม่เข้าไม่กลับบ้าน เลยจากบ้านภูไปสัก 2 กิโลเมตรก็มีร้านเกมส์แล้ว แต่แถวนี้ไม่มี”

ชาวบ้านซึ่งเป็นอาจารย์ในโรงเรียนบ้านภูด้วยได้พูดต่อว่า เด็กบ้านภูก็มีเงินฝากในธนาคารหมู่บ้านกันทุกคน รู้จักเก็บออม และเมื่อไปศึกษาต่อที่อื่นก็ยังคงติดต่อกับเพื่อนๆ รุ่นเดียวกัน ไม่ทิ้งกัน

จากความทันสมัยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้สิ่งบันเทิงต่างๆ สามารถเข้าถึงชาวบ้านภูได้ผ่านสื่อในรูปแบบที่หลากหลาย ผู้เขียนได้ไปพักอาศัยที่บ้านหลังหนึ่งซึ่งเจ้าของบ้านมีลูกชายที่อยู่ในวัยรุ่น ก็จะเห็นได้ว่าลูกชายของเจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปพักอยู่ด้วยนั้นเหมือนกับเด็กทั่วไปที่ชอบดูโทรทัศน์ เล่นอินเทอร์เน็ต ดูการแข่งขันฟุตบอลต่างประเทศ นำรูปนักร้องหญิงมาเป็นพื้นหลังบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ และชอบเล่นเกมออนไลน์ ผู้เขียนพบว่าน้องผู้หญิงวัยรุ่นอีกคนหนึ่งที่บ้านภูก็ใช้เวลาว่างส่วนหนึ่งในการเล่นเกมส์เช่นกัน ในขณะที่ข้อมูลที่ผู้เขียนได้จากคนที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ของบ้านภูส่วนหนึ่งเป็นลักษณะของการทำให้ “อัตลักษณ์ของตนบริสุทธิ์ผุดผ่อง (the purification of identity)” ผ่านการสร้าง การตอกย้ำและผลิตซ้ำ ภาพของวัยรุ่นบ้านภูที่ขยันเรียน รู้จักเก็บออม และไม่เสเพลสิ่งบันเทิง ภาพของหมู่บ้านที่คนในหมู่บ้านรู้จักกันทั้งหมดและต่างคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และบ้านภูเป็นหมู่บ้านที่ไม่มีขโมย หากไปธุระไกลจากบ้านไม่จำเป็นต้องปิดประตูใส่กุญแจบ้านก็สามารถทำได้โดยของไม่หาย ผู้เขียนมักได้ยินชาวบ้านพูดว่า

“ปล่อยไว้อย่างนั้นแหละ ไม่หายหรอก”

“บ้านเราไม่มีอะไร ไม่ต้องใส่กุญแจก็ได้”

“แถวนี้ไม่มีขโมย บ้านภูไม่มีอะไรหรอก คนรู้จักกันหมด”

“ถ้ามีขโมยจริง ผ้าที่ทอไว้ที่ถูกลักขโมยมาตัดไปขายแล้ว”

เจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปอาศัยด้วยชี้ให้ดูที่ทอผ้าที่มีผ้าที่ทอเสร็จแล้วบางส่วนยังคงอยู่ที่ทอผ้า โดยที่คนทอยังไม่ตัดออกไป และเมื่อเวลากลางคืนชาวบ้านก็ปล่อยให้ผ้าคงยังคงพันอยู่ที่ทอเช่นนั้น มีชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าเคยมีขโมยมาขโมยของในบริเวณหลังวัดประจำหมู่บ้าน แต่มีชาวบ้านเห็นขโมยจึงโทรศัพท์ไปบอกผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจึงวิฑูรย์ออกกลุ่มอาสาป้องกันภัยผ่ายพลเรือน (อปพร.) ที่รู้จักกันให้มาจับขโมย ซึ่งเรื่องขโมยและความปลอดภัยในบ้านภูนั้นชาวบ้านยืนยันกับผู้เขียนเป็นมั่นเหมาะว่าปลอดภัยแน่นอนและหมู่บ้านนี้ไม่มีขโมย แต่ผู้เขียนก็ได้ยินว่าชาวบ้านมักให้สมาชิกคนหนึ่งในครอบครัวไปนอนเฝ้าวัวอยู่ที่ทุ่งนา ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่าคนที่มึนอายุริมถนนต้องไปเฝ้าเพราะวัวหายได้ง่ายกว่าคนที่มึนอายุในที่ลึกๆ

อีกด้านหนึ่งชาวบ้านคนหนึ่งก็เล่าให้ผู้เขียนฟังว่าในบ้านภูเคยมีขโมยมาลักวัวของชาวบ้าน ซึ่งเจ้าของวัวก็รู้ว่าใครเป็นคนขโมย โดยเป็นคนบ้านภูเหมือนกัน แต่ไม่มีหลักฐานเอาผิดกับคนผู้นั้น และผู้เขียนยังได้คุยกับครอบครัวหนึ่งที่สามีภรรยาอาศัยอยู่ด้วยกัน 2 คน โดยสามีภรรยาผู้นี้มีลูกหลายคนและลูกได้ไปอาศัยอยู่ที่อื่น มีเพียงลูกสาว 1 คนที่ยังอยู่ที่บ้านภูซึ่งปัจจุบันก็แต่งงานมีครอบครัวของตัวเอง และชาวบ้านผู้นี้ก็ออกปากว่าลูกไม่ค่อยมาเยี่ยมตนเลย จะมาเยี่ยมสักเดือนละ 1 ครั้งหรือบางเดือนก็ไม่มา หรือข้อมูลที่ได้มาจากคุณยายคนหนึ่งที่บ้านกับผู้เขียนว่า “เดี๋ยวนี้เด็กไม่ทำนาแล้ว ดูแต่ทีวี” ผู้เขียนเห็นว่าข้อมูลอีกด้านหนึ่งที่ได้จากชาวบ้านสามารถทำให้ผู้เขียนได้เห็นถึงด้านที่ “ธรรมดา” ของสังคมที่มีคนหลากหลายและอัตลักษณ์ของคนก็มีความหลากหลายและเลื่อนไหลเช่นกัน ชาวบ้านส่วนหนึ่งบอกว่าคนบ้านภูเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันแต่แม้ลูกจะอยู่หมู่บ้านเดียวกับพ่อแม่ก็มาที่บ้านของพ่อแม่เดือนละ 1 ครั้ง หรือการที่บอกว่าเด็กไม่ติดเกมส์ และไม่เที่ยวไม่เกเรนั้นก็เพียงภาพเพียงด้านเดียว ผู้เขียนไม่ได้บอกว่าเด็กบ้านภูเป็นเด็กเกเรอันมีเหตุปัจจัยมาจากการที่เด็กเล่นเกมหรือเล่นอินเทอร์เน็ตในด้านที่เกี่ยวกับบันเทิง เพราะเด็กบ้านภูก็ได้รับสื่อเช่นเดียวกันกับเด็กที่อื่นๆ และมีความชื่นชอบส่วนตัวที่จะชอบทีมฟุตบอลหรือดารานักร้อง ในส่วนของกรขโมยวัวนั้นผู้เขียนเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะเกิดการลักขโมยกันในทุกสังคม บ้านภูจึงไม่ได้มีแต่ด้านที่แสดงให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ผุดผ่อง แต่เป็นสิ่งปกติธรรมดาที่เกิดขึ้นในชีวิตของชาวบ้านแต่ละคน บ้านภูก็มีอัตลักษณ์ของตนเอง (collective identity) โดยแสดงให้เห็นถึงแบบแผนวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กันในระดับเครือญาติ การช่วยเหลือกันระหว่างชาวบ้าน ความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย จนถึงการไว้วางใจกันระหว่างชาวบ้าน อีกด้านหนึ่งก็เป็นอัตลักษณ์ของชาวบ้านแต่ละคน (personal identity) อันมีความหลากหลายและเลื่อนไหลขึ้นอยู่กับคนและบริบทจนถึงความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน

ชาวบ้านกล่าวว่าคนบ้านภูทุกคนนับถือศาสนาพุทธโดยมีชีวิตที่เกี่ยวข้องและยึดมั่นกับวัดรวมทั้งการเข้าวัดอย่างสม่ำเสมอในวันสำคัญทางศาสนา ชาวบ้านในวัยกลางคนขึ้นไปจะเข้าวัดอย่างสม่ำเสมอในวันสำคัญทางศาสนามารวมทั้งในวันบุญตามฮีต 12 ของชาวอีสาน การเดินทางมาที่วัดของชาวบ้านภูเรียกว่า “ลงวัด” ชาวบ้านบอกว่าพื้นที่วัดเป็นพื้นที่ซึ่งมีระดับต่ำกว่าพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน การที่ชาวบ้านเดินทางมาวัดจึงถือเป็นการ “ลง” เมื่อจะกลับออกจากวัดไปบ้านของตนก็เรียก “ขึ้น” ดังเช่นบ้านึงเรียกให้บรรดาเด็กๆ กลับบ้านของตนเมื่อการแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยวในตอนกลางคืนใกล้จบลงว่า “เด็กๆ ขึ้นได้แล้ว” เป็นการเรียกให้เด็กขึ้นจากวัดกลับบ้านของตน

ผู้เขียนได้มีโอกาสพักที่บ้านของป้าอ่อนซึ่ง “ลงวัด” ทุกเช้าเพื่อนำอาหารไปถวายแก่หลวงปู่เมื่อหลวงปู่อาพาธ ป้าอ่อนก็ทำปรมัตถ์¹² ไปให้พระฉัน โดยป้าอ่อนบอกกับผู้เขียนว่าปรมัตถ์เป็น

¹² อาหารที่อุทิศให้ฉันได้หลังเที่ยงเพื่อดับทุกข์เวทนา พระวาสนักจะจัดถวายเป็นถ้วยขนาดเล็กเหมือนถ้วยน้ำจิ้ม

อาหารที่พระสามารถฉันได้หลังเพล ป้าอ่อนทำปรมัตถ์โดยการนำตะไคร้ เกลือ น้ำตาล พริก และน้ำมะนาวมาตำรวมกันกลายเป็นเครื่องจิ้ม กินกับใบบัวบกหรือใบโหระพาก็ได้ ป้าอ่อนนำปรมัตถ์ไปถวายหลวงปู่ที่วัดของหมู่บ้าน และยังหาซื้อน้ำมันทาผิวไปถวายหลวงปู่ที่ผิวแห้งแตกเนื่องจากอากาศหนาวจนทำให้มีอาการแสบคันที่ผิว ในการไปเก็บข้อมูลอีกครั้งผู้เขียนได้พักที่บ้านของป้าหนึ่งที่พักหลวงปู่ที่วัดพุทธศรีไปพบแพทย์ถึงในต้วจังหวัดมุกดาหาร ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นภาพของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและมีชีวิตที่ใกล้ชิดกับวัดและพระสงฆ์ อันเป็นวิถีชีวิตที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามต่างจังหวัด วัดคือสถานที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน ในกรณีที่มีแขกมาเยี่ยมเยียนบ้านญาติวัดก็จะเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมเพื่อต้อนรับแขกเช่นเดียวกัน

สังคมบ้านภู : ค่านิยมในการเรียนและการประกอบอาชีพ

หมู่บ้านภูมีจำนวน 250 หลังคาเรือน จากบันทึกของผู้ใหญ่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2552 ระบุว่าประชากรของบ้านภูหมู่ 1 มีจำนวน 552 คน ชาย 270 คน หญิง 282 คน ส่วนประชากรของบ้านภูหมู่ 2 มีจำนวน 658 คน ชาย 327 คน หญิง 331 คน ซึ่งข้อมูลประชากรที่กล่าวไปเป็นข้อมูลตามทะเบียนบ้านเท่านั้น ในความเป็นจริงคนบ้านภูโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวอายุประมาณ 20-40 ปี แม้จะมีชื่อในทะเบียนบ้านก็ตาม แต่ความเป็นจริงกลับไปอาศัยอยู่ที่อื่น ทั้งที่กรุงเทพมหานครหรือจังหวัดต่างๆทั่วประเทศขึ้นอยู่กับการว่าจะได้ทำงานหรือมีครอบครัวที่ไหน โดยผู้ใหญ่ไพฑูริ์ วิเศษศรีผู้ใหญ่บ้านภูหมู่ 1 ได้ยกตัวอย่างว่าบ้านหลังหนึ่งมีลูก 6 คน มีชื่อตามทะเบียนบ้านอยู่ที่บ้านภูทุกคน แต่ตัวของลูกไปอยู่ที่อื่น มีเพียงพ่อและแม่เท่านั้นที่อาศัยอยู่บ้านภู โดยผู้ใหญ่บ้านภูหมู่ 1 ได้ยกกรณีของการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นหรือการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรก็ตาม บ้านภูหมู่ 1 มีผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งจำนวนกว่า 400 คน แต่หากมาเลือกสัก 280 คนนี้ถือว่ามากเกินไปเกิดความคืดหมาย เนื่องจากคนบ้านภูที่ไปอาศัยตามจังหวัดต่างๆมักไม่ค่อยมาเลือกตั้งที่บ้านเกิด เพราะการเดินทางไกลและไม่คุ้มค่ากับการที่ต้องเสียค่าโดยสารราคาแพงเพื่อมาเลือกตั้งแค่ 1 วัน หากกรณีที่เป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้นคนบ้านภูที่ไปอาศัยที่อื่นก็จะเลือกตั้งแบบนอกเขต ทำให้ไม่ต้องเสียค่าเดินทางกว่า 1,000 บาทเพื่อกลับมาเลือกตั้ง แต่หากเป็นกรณีของการเลือกตั้งท้องถิ่น เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านนั้นคนจะไม่ค่อยกลับมา

ผู้เขียนไม่พบคนที่มีอายุในช่วง 18-40 ปีมากนักในบ้านภู เพราะหนุ่มสาวบ้านภูเมื่อเดินทางเมื่อเรียนจบในระดับการศึกษาชั้นสูงที่สุดตามกำลังของตนแล้ว หนุ่มสาวบ้านภูก็เข้าทำงานตามสาขาหรือแนวทางอาชีพของตนตามจังหวัดต่างๆ ไม่ค่อยได้กลับมาอยู่ที่บ้านภู เมื่อผู้เขียนเดินทางมาเก็บข้อมูลที่บ้านภูนั้น คำพูดที่ผู้เขียนได้ยินอยู่บ่อยๆ คือ “คนที่นี่รักเรียน” และเป็นค่านิยมของพ่อแม่ที่จะให้ลูกของตนศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นไป โดยอาจารย์ถวัลย์ผิวขำ กล่าวว่าคุณบ้านภูเมื่อก่อนจนถึงปัจจุบันมักจะมาคุยอวดกันว่าลูกของตนหรือหลานของตนถึงการเรียนว่าลูกกำลังศึกษาในสาขาวิชาใดอยู่ที่สถาบันการศึกษาใด เด็กจึงมักจะเรียนต่อตามๆ

กันเป็นค่านิยมในกลุ่มเด็กวัยรุ่นของบ้านภู ในปัจจุบันนี้เด็กบ้านภูเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ก็จะไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนพลังราชวรวิหาร ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมระดับตำบล ของตำบลบ้านเป่า แต่ก็มีเด็กบางคนซึ่งพ่อแม่มีปัจจัยทางการเงินมากพอก็จะไปเรียนต่อที่อื่นโดย ไปอยู่ในโรงเรียนประจำหรือไปอยู่บ้านญาติ เช่น โรงเรียนในจังหวัดร้อยเอ็ด อุบลราชธานี หรือ โรงเรียนประจำในตัวจังหวัดมุกดาหาร

“มีโรงเรียนเปิดใหม่ที่มุกดาหาร เป็นโรงเรียนประจำ เด็กบ้านภูก็เริ่มไปหลายคน ถ้าไม่มีเงินก็เข้าพลังราชวรวิหาร” ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนถึงเส้นทางการศึกษาต่อของเด็กบ้านภู

แม่พริ้ง ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บอกว่าคนที่บ้านภูรักเรียน ถ้าเรียนจบชั้นมัธยมศึกษา ก็จะพยายามหาที่เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นโดยการสอบเข้าเรียนตามสถาบันต่างๆ โดยแม่พริ้งบอก อย่างหนักแน่นว่า หากลูกสาวของตนซึ่งปัจจุบันกำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำตำบล สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาแล้วก็จะให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นอย่างแน่นอน และยกตัวอย่าง ให้ผู้เขียนเห็นถึงสัดส่วนของเด็กมัธยมศึกษาตอนปลายในบ้านภูและละแวกหมู่บ้านใกล้เคียงตำบล เดียวกันถึงค่านิยมการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาของเด็กในละแวกนี้ ซึ่งแม่พริ้งพูดกับผู้เขียนว่า

“ในห้องเรียนของพริ้ง(ลูกสาวของแม่พริ้ง)ถ้ามีเด็ก 30 คนก็จะเรียนต่อ มหาวิทยาลัยสัก 20 กว่าคน”

ส่วนชาวบ้านภูอีกคนหนึ่ง ชื่อ ป้าอีฟ บอกว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในรุ่นของ ลูกสาวของตนซึ่งปัจจุบันอายุ 33 ปีนั้นมีหากมีเด็กนักเรียนจำนวน 10 คน ต้องมีสัก 5 คนที่เรียนจบปริญญาตรี ส่วนลูกสาวของป้าอีฟนั้นจบการศึกษาระดับปริญญาโทและปัจจุบันทำงานอยู่ใน กรุงเทพมหานคร

อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปี กล่าวว่าตนเป็นคนบ้านภูรุ่นบุกเบิกของการออกไปเรียน นอกหมู่บ้าน เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วก็ต้องออกไปเรียนต่อข้างนอก เพราะโรงเรียน บ้านภูมีการสอนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น ผู้ที่ไปเรียนข้างนอกต้องเดินทางเกวียน ข้ามเขาไปเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในเขตอำเภอคำชะอี สมัยนั้นมีบ้านภูที่เรียนรุ่นเดียวกับอาจารย์ ถวัลย์จำนวน 30 คน แต่เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว มีนักเรียนหญิงออกไปเรียนต่อชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 3 คน ส่วนนักเรียนชายมี 10 กว่าคน เด็กที่ออกไปเรียนต่อเพื่อให้จบชั้น ประถมศึกษาปีที่ 7 ทั้งผู้ชายและผู้หญิงรุ่นนั้นมีประมาณ 14 คน เรียนในระดับที่สูงขึ้นจนได้งานทำ นอกเหนือจากนั้นเรียนไม่สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ซึ่งอาจารย์ถวัลย์กล่าวว่าหากใครที่ออกนอก หมู่บ้านไปเรียนแล้วก็มักจะเรียนไประดับที่สูงขึ้นไปจนถึงระดับที่สามารถเข้าทำงานราชการได้

การไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นทำให้หนุ่มสาวบ้านภูได้รับโอกาสในการทำงาน ในที่ต่างๆตามความถนัดของตน ไม่ได้ทำนาและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลักเหมือนอย่างคนรุ่นพ่อแม่

ของตนหรือเพื่อนรุ่นเดียวกันกับตนบางคน ถึงแม้ว่าคนหนุ่มสาวบ้านภูจะมีโอกาสได้รับการศึกษาในระดับสูงและทำงานตามจังหวัดต่างๆในภาคราชการและภาคเอกชน แต่ก็มีคนหนุ่มสาวบางคนที่ไม่ได้เรียนต่อจนจบการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงอาศัยอยู่ที่บ้านภูและมีอาชีพทำนาโดยช่วยกันกับพ่อแม่ของตนที่ทำนาอยู่แล้ว บางคนถึงแม้จะเรียนไม่จบระดับอุดมศึกษาแต่หากมีโอกาสก็มักออกไปทำงานในภาคเอกชนตามจังหวัดต่างๆ แล้วแต่โอกาสของแต่ละคนจะอำนวย ฟิงคั้งเป็นสาวบ้านภูที่ไปศึกษาในระดับปริญญาตรีที่กรุงเทพมหานครและกลับมาอาศัยที่บ้านภูโดยมีอาชีพครูสอนอยู่ที่โรงเรียนในเขตอำเภอนิคมคำสร้อยรวมทั้งเรียนปริญญาโทไปในเวลาเดียวกันด้วย ฟิงคั้งบอกว่าเพื่อนอายุรุ่นเดียวกับเธอซึ่งเรียนในระดับมัธยมศึกษามาด้วยกันนั้นเธออาศัยอยู่ที่บ้านภูเพียง 1 คน โดยเพื่อนคนนั้นเรียนหนังสือจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วก็อยู่บ้านโดยมีอาชีพทำนาและรับจ้างทั่วไป ส่วนเพื่อนคนอื่นในบ้านภูที่มีอายุเท่ากันนั้นได้เรียนจบมหาวิทยาลัยและได้งานทำที่อื่นกันทั้งสิ้น ส่วนตัวของฟิงคั้งเองเมื่อเรียนจบแล้วก็กลับมาเป็นครูและอาศัยอยู่ที่บ้านเพื่อที่จะได้ดูแลพ่อแม่ด้วย เพราะพี่ๆทั้ง 4 คนของฟิงคั้งล้วนไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ที่บ้านภูแต่ไปได้อ่านและมีครอบครัวที่อื่น

ปัจจุบันคนหนุ่มสาวบ้านภูนิยมไปทำงานที่อื่น บางคนก็ไปแล้วมีครอบครัวของตนเองจึงไม่ได้กลับมาอาศัยอยู่ที่บ้านภูอีก แต่ก็มีหนุ่มสาวบางคนเคยออกไปทำงานภายนอกช่วงเวลาหนึ่งแล้วก็กลับมาทำนาอยู่ที่บ้านภูนี้ พี่ศรีบอกกับผู้เขียนว่าน้องชายของเธอเคยไปทำงานที่กรุงเทพมหานครแล้วไม่คุ้นเคยกับการใช้ชีวิตในเมืองและเวลาทำงานที่ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดโดยต้องมีเวลาเข้า-ออกงานเป็นเวลา น้องชายของพี่ศรีจึงกลับมาทำนาที่บ้านโดยให้เหตุผลว่ามาอยู่บ้านสบายใจกว่า ไม่เครียดและไม่มีความกดดันอยากทำงานเวลาใดก็ขึ้นอยู่กับเราที่จะจัดการกับเวลาทำงานเองเพราะเป็นที่นาของเรา แต่แม้ว่ามีคนรุ่นหนุ่มสาวอาศัยอยู่ที่บ้านภูบ้าง แต่ภาพที่ผู้เขียนได้เห็นคือ คนที่อาศัยที่บ้านภูมีคนอยู่ในช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป และเด็กอายุไม่เกิน 18 ปี เป็นส่วนใหญ่ จะไม่ค่อยพบคนอายุในรุ่นราวคราวเดียวกับผู้เขียนอยู่ในบ้านภู วันหนึ่งมีงานแต่งงานในบ้านภูโดยฝ่ายเจ้าสาวยังเรียนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาชั้น ผู้เขียนได้ยินชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวถึงเจ้าสาววัยรุ่นที่กำลังเข้าพิธีแต่งงานว่า

“ดูเถอะ อีกหน่อยจะอีกเขา พวกเพื่อนเขาได้ไปทำงานข้างนอก แล้วไม่ได้ไป”

คำพูดข้างต้นดูจะแสดงถึงความนิยมออกไปทำงานนอกหมู่บ้านของคนหนุ่มสาวบ้านภูได้ดี การออกไปทำงานที่อื่นแสดงให้เห็นถึงการได้รับโอกาสในชีวิตและประสบการณ์อันแปลกใหม่ซึ่งหาได้ยากในบ้านภูที่ยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักและมีวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับฤดูกาลดังเช่นสังคมเกษตรกรรมทั่วไป อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า บอกว่าปัจจุบันหนุ่มสาวบ้านภูจำนวน 80 % จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ผู้เขียนขอยกกรณีของครอบครัวอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ซึ่งเป็นอดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภูและปัจจุบันเป็นประธานกลุ่มโฮมสเตย์บ้านภูมาเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงการออกไป

ทำงานนอกหมู่บ้านว่า ลูกของอาจารย์ถวัลย์ 5 คนไปทำงานข้างนอกทั้งหมด คนโตเป็นนักวิชาการ ประมง ลูกอีก 2 คนไปค้าขายที่จังหวัดร้อยเอ็ด อีกคนหนึ่งเป็นเซลล์อยู่ที่จังหวัดอุดรธานี คนที่ 5 อยู่กรุงเทพมหานคร ด้วยเหตุนี้รายได้ของชาวบ้านบางส่วนหนึ่งก็จะมาจากเงินที่ลูกหลานที่ไปทำงานนอกหมู่บ้านส่งมาให้

ป้าอ่อน อายุ 52 ปีเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงการเริ่มออกไปทำงานนอกหมู่บ้านของชาวบ้านในสมัยก่อนว่าสมัยป้าอ่อนเป็นสาวนั้น “คนที่ไปทำงานข้างนอกต้องดี” คือ เดินทางไปทำงานโดยคิดคำนวณกับความต้องการของพ่อแม่ เพราะโดยทั่วไปแล้วสมัยที่ป้าอ่อนเป็นสาว คือ ประมาณ 30 ปีมาแล้ว พ่อแม่ก็ไม่อยากให้ลูกของตนต้องจากบ้านไปไกล โดยเฉพาะลูกสาวซึ่งมีโอกาสออกไปอยู่อาศัยนอกหมู่บ้านน้อยกว่าลูกชายเนื่องจากข้อแม้ทางกายภาพของผู้หญิงที่แตกต่างจากผู้ชาย “ผู้หญิงเขาไม่ค่อยให้ไปหรอก เขากลัวท้อง” แต่หลังจากที่มีถนนตัดเข้ามาผ่านหมู่บ้านราวพ.ศ. 2511-2513 คนบ้านภูก็เริ่มเดินทางออกไปนอกหมู่บ้านเพื่อทำงานหรือศึกษาต่อมากขึ้น เนื่องจากสภาพถนนดีขึ้นกว่าก่อนหน้านี้ที่ทางเดินออกไปนอกหมู่บ้านเป็นทางเกวียน และผู้ที่เดินทางออกไปต้องเดินข้ามภูเขาตามทางเกวียนออกไปยังตัวอำเภอหนองสูง ซึ่งต้องเดินเท้าเป็นระยะทางไกลราว 5 กิโลเมตรและเป็นเส้นทางลักษณะลาดชันบนภูเขาด้วย ส่วนป้าอีฟ อายุ 54 ปี เล่าเสริมว่าคนรุ่นที่เกิดช่วงพ.ศ. 2507 เมื่อคนรุ่นนี้โตขึ้นเป็นหนุ่มสาวแล้วนิยมออกไปนอกหมู่บ้านเยอะ ถือว่าเป็นช่วงเริ่มของค่านิยมออกไปทำงานหรือศึกษาต่อนอกหมู่บ้าน บางคนเมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาแล้วไม่สามารถสอบเข้าสถาบันการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไปได้ ก็จะไปทำงานก่อนแล้วจึงสอบเข้ามหาวิทยาลัยอีกครั้ง เมื่อสอบเข้าในสถาบันใดสถาบันหนึ่งได้แล้วแล้วจึงออกจากการทำงานมาเรียนมหาวิทยาลัย การออกไปทำงานหรือศึกษาต่อจะไปทั้งหญิงทั้งชาย เมื่อเห็นเพื่อนรุ่นเดียวกันไปเรียนหรือทำงานที่อื่นพวกเพื่อนๆก็จะพากันตามออกไป

แม้คนบ้านภูจะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไป และอาชีพหลักของชาวบ้านคือการทำนา แต่ชาวบ้านก็ยังให้ความสำคัญกับอาชีพ “ข้าราชการ”¹³ คนบ้านภูที่ทำงานในหน่วยงานราชการถือว่าเป็นบุคคลที่มีเกียรติ เป็นหน้าเป็นตาให้แก่ตนและพ่อแม่ ทั้งยังเป็นที่ยืนยันได้ว่าพ่อแม่ของลูกที่ทำงานราชการจะมีชีวิตที่สุขสบาย เพราะถือว่าอาชีพราชการเป็นอาชีพที่มั่นคงและมีรายได้แน่นอน คนบ้านภูดูภาคภูมิใจเมื่อพูดให้ผู้เขียนฟังถึงเรื่องอาชีพของคนในหมู่บ้านว่า “บ้านที่เห็นทุกหลังนี้มีข้าราชการทุกหลังเลยนะ อย่างน้อยต้องมีลูกคนหนึ่งในจำนวนลูกทั้งหมดที่ทำงานราชการ เป็นครู เป็นพยาบาล เป็นตำรวจ” “บ้านไหนเป็นข้าราชการก็ดี พ่อแม่สบาย” แม้ชาวบ้านหลายคนจะพูดให้ผู้เขียนฟังถึงข้อดีของอาชีพข้าราชการ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ในความเป็นจริง

¹³ งานของ สพลันต์ เพชรคำ ที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทในอำเภอบัววิชัย จังหวัดสกลนคร ก็กล่าวว่าคนผู้ไทให้ความสำคัญกับการศึกษา ส่งเสริมลูกให้เรียนสูงๆ การส่งลูกเรียนจึงเป็นค่านิยมที่คนผู้ไทแข่งขันกัน และข้าราชการเป็นเป้าหมายสูงสุดในการประกอบอาชีพ (2544: 23-24) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้เขียนได้จากการศึกษากลุ่มผู้ไทบ้านภูเช่นกัน ทำให้ผู้เขียนมีข้อสมมติฐานว่าค่านิยมการส่งลูกเรียนสูงๆเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อย่างน้อยก็ในกรณีของบ้านภูที่ชาวบ้านนำเสนอภาพลักษณ์ดังกล่าวแก่ผู้เขียน

ชาวบ้านภูทุกครอบครัวล้วนมีสมาชิกที่เป็นข้าราชการ ยังมีบางครอบครัวที่มีลูกเรียนไม่จบชั้นปริญญาตรีและไม่ได้เป็นข้าราชการ แต่ก็มีการทำงานและสามารถหาเลี้ยงตนเองได้ตามเส้นทางชีวิตของแต่ละคนโดยส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคเอกชนและการรับจ้างแรงงานทั่วไป

จากที่ได้กล่าวถึงอาชีพของชาวบ้านภูรวมทั้งการออกไปศึกษาและทำงานนอกหมู่บ้านแล้ว ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงการไปอาศัยอยู่ต่างประเทศของชาวบ้านภู โดยมีชาวบ้านภูบางคนที่ไม่ได้อยู่ต่างประเทศ เท่าที่ผู้เขียนได้ยินเรื่องราวคือมีกรณีที่ชาวบ้านภูผู้หนึ่งไปอาศัยอยู่กับสามีในประเทศญี่ปุ่นและเยอรมนี ซึ่งพ่อแม่ที่ลูกของตนไปต่างประเทศนั้นในความคิดเห็นของชาวบ้านคนอื่น ๆ ถือว่า หากบ้านไหนมีลูกที่ไปเมืองนอกถือว่าพ่อแม่ก็มีชีวิตที่สุขสบายไปด้วย โดยที่คนหนึ่งออกความเห็นว่าเป็นว่า “บ้านไหนได้ไปนอกก็รวยใหญ่ ยิ่งกว่ามีลูกที่เป็นข้าราชการอีก อย่างบ้านนั้นลูกไปญี่ปุ่นส่งเงินมาให้เดือนละสองหมื่นพ่อแม่ก็สบายมีเงินพอใช้ไม่ต้องทำงานอะไร” ผู้หญิงบ้านภูแต่งงานกับชาวต่างชาติจำนวนประมาณกว่า 10 คน โดยเป็นการแนะนำต่อกัน ผู้หญิงรุ่นก่อนไปอยู่ต่างประเทศจำนวนสัก 1-2 คนแล้วก็กลับมาแนะนำให้เพื่อนฝูงหรือรุ่นน้องที่อยู่บ้านภูได้มีโอกาสรู้จักกับชาวต่างชาติที่ตนได้รู้จักและแนะนำต่อกันไป โดยรวมแล้วผู้หญิงบ้านภูไปต่างประเทศผ่านการแต่งงาน แต่ผู้ชายก็มีโอกาสไปต่างประเทศเช่นกัน ดังเช่น ชาวบ้านภูคนหนึ่ง ปัจจุบันอายุราว 40 ปี บอกกับผู้เขียนว่าตนเคยไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน 3 ปี กลับมาก็มีโอกาสได้ทำงานสอนภาษาจีนตามโรงเรียนในละแวกนี้ และได้บอกถึงเส้นทางในการแสวงหาโอกาสของคนบ้านภูในยุคปัจจุบันว่า “เดี๋ยวนี้พวกหนุ่มสาว จนถึงวัยกลางคนก็หาทางไป ไม่ได้เป็นข้าราชการก็ทำงานบริษัทหรือไม่ก็ไปเมืองนอก”

การเกิดขึ้นของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครซึ่งเป็นการรวมตัวกันของหนุ่มสาวบ้านภูเมื่อ 40 ปีที่แล้ว (ประมาณ พ.ศ. 2511) โดยจุดประสงค์ที่รวมตัวกัน คือ การทำกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยการระเบิดหินแล้วนำหินที่ขว้างทางตัดถนนไปสร้างพระพุทธรูปที่วัดพุทธศิรินครนั้นถือเป็นกิจกรรมหลักอันเป็นจุดริเริ่มที่ก่อให้เกิดการตั้งกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครขึ้น ผู้เขียนเห็นว่ากลุ่มหนุ่มสาวศิรินครเมื่อ 40 ปีที่แล้วและการสิ้นสุดของกลุ่มเมื่อ 20 ปีที่แล้วนั้นเป็นสิ่งที่บอกเล่าถึงสังคมของบ้านภูได้ดี การรวมตัวของคนหนุ่มสาวเป็นกลุ่มที่ชัดเจนเมื่อ 40 ปีที่แล้วและมีหลักปฏิบัติของกลุ่มที่ชัดเจนนั้นแสดงให้เห็นถึงจำนวนของหนุ่มสาวที่อาศัยอยู่ในบ้านภูว่าจะมีจำนวนมากพอที่จะตั้งเป็นกลุ่มและร่วมมือกันทำกิจกรรมของหมู่บ้านได้ หนุ่มสาวในยุคกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครเป็นหนุ่มสาวที่อยู่บ้านและทำนาเป็นหลัก เป็นยุคที่บ้านภูมีคนหลายวัยอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และหนุ่มสาวก็ถือเป็นกำลังหลักในการทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน ต่างกับเมื่อราว 20 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันที่คนหนุ่มสาวซึ่งยังคงอาศัยในบ้านภูคือเด็กที่ยังไม่จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา หากจบการศึกษาแล้วเด็กส่วนใหญ่จะเดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อศึกษาต่อหรือหางานทำ การออกไปภายนอกหมู่บ้านมากขึ้นทำให้บ้านแต่ละหลังในบ้านภูซึ่งส่วนใหญ่เป็นบ้าน 2 ชั้นนั้นมีเพียงคนวัย

กลางคนอายุราว 50 ปีขึ้นไปอาศัยอยู่กับเด็กๆเท่านั้น เนื่องจากคนในวัยแรงงานต่างออกไปทำงานนอกหมู่บ้านตามจังหวัดต่างๆที่มีแหล่งงานและโอกาสที่เหมาะสมกับตนเอง คุณป้าคนหนึ่งซึ่งให้ผู้เขียนดูบ้าน 2 ชั้นที่ตั้งอยู่ในละแวกเดียวกัน 4-5 หลังพลางบอกว่า“บ้านที่เห็นแต่หลังนั้นจะเป็นตากับยายอยู่กันสองคน เป็นตายายทั้งนั้นแล้วก็หลาน ลูกไปอยู่ที่อื่นก็ส่งหลานมาให้เลี้ยง” สิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของบ้านภูนั้นมีชาวบ้านคนหนึ่งออกปากว่ามันคือ “ความห่างกัน” โดยชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่าเมื่อก่อนที่นี้อบอุ่นแต่ก็เริ่มห่างกันสักกว่าสิบปีที่ผ่านมาเนื่องจากชาวบ้านพากันออกไปทำงานข้างนอกหมู่บ้าน แต่แม้จะมีชาวบ้านส่วนใหญ่ออกไปนอกหมู่บ้าน ก็ยังมีคนหนุ่มสาวบางส่วนที่เมื่อศึกษาจบแล้วและได้งานทำแล้วก็มักจะขอย้ายกลับมาทำงานใกล้บ้าน เช่น สาวบ้านภูคนหนึ่งที่เป็นเภสัชกรก็ได้ย้ายกลับมาอาศัยที่บ้านภูและทำงานประจำอยู่ที่โรงพยาบาลอำเภอหนองสูง

2.3 ความเป็นผู้ไทในชีวิตประจำวัน

ความเป็นผู้ไทของคนบ้านภูสามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ตั้งแต่เรื่องอาหาร ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่กล่าวว่าตนกล่าวถึงความคุ้นเคยในการกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก คนบ้านภูกินข้าวเหนียวทั้งเวลาเช้า กลางวัน และเย็น ชาวบ้านกล่าวถึงการกินข้าวเจ้าว่ากินมากเท่าไรก็ไม่อึด หรือการกินข้าวเจ้า 3 จานจึงจะอึดเท่ากับกินข้าวเหนียว 1 จาน แต่ก็มีคุณตาท่านหนึ่งที่ผู้เขียนได้ร่วมวงกินข้าวด้วยบอกว่าช่วงระยะนี้คุณตาหันมากินข้าวเจ้ามากขึ้น เนื่องจากตนเป็นเบาหวาน และแพทย์สั่งให้งดการกินข้าวเหนียว ส่วนคุณตาอีกคนหนึ่งที่ผู้เขียนได้ร่วมกินอาหารด้วยบอกว่าวาระระยะนี้ชอบกินข้าวเจ้า และข้าวเจ้าทำให้เบาสบายท้องดี อย่างไรก็ตามแม้มีชาวบ้านโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ต้องควบคุมระดับน้ำตาลในร่างกายทำให้ต้องหันมาลดการกินข้าวเหนียวไปด้วย แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็กินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ยกเว้นแต่เจ้าของบ้านบางบ้านที่ผู้เขียนได้ไปพักอาศัยอยู่ด้วยจึงหุงข้าวเจ้าให้ผู้เขียนอีกส่วนหนึ่งไว้เป็นการเฉพาะ แม้ผู้เขียนจะบอกว่าสามารถกินข้าวเหนียวได้ก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าเจ้าของบ้านที่เตรียมข้าวเจ้าไว้ให้ผู้เขียนกินนั้นอาจเห็นว่าผู้เขียนไม่คุ้นเคยกับการกินข้าวเหนียวตลอดทั้งสามมื้อเหมือนชาวบ้านภู จึงเตรียมข้าวเจ้าแยกไว้ให้ต่างหาก แม้มีครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนจะไปกินข้าวที่บ้านชาวบ้านซึ่งผู้เขียนไม่ได้นอนค้างคืนที่บ้านหลังนั้น ชาวบ้านที่ปรารถนาดียังบอกให้ผู้เขียนเตรียมนำข้าวเจ้าจากบ้านที่ผู้เขียนพักอาศัยแบบค้างคืนไปด้วยเพราะบ้านหลังที่ผู้เขียนจะไปกินข้าวด้วยอาจไม่ได้เตรียมข้าวเจ้าไว้ให้ แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้เตรียมข้าวเจ้าไปเพราะผู้เขียนสามารถกินข้าวเหนียวได้ แต่สุดท้ายแล้วบ้านของชาวบ้านที่ผู้เขียนจะไปกินข้าวด้วย 1 มื้อก็ยังหุงข้าวเจ้าไว้ให้ผู้เขียนเป็นการเฉพาะอยู่ดี การกินข้าวเหนียวและข้าวเจ้าเป็นจุดแบ่งระหว่างชาวบ้านภูและแขกที่มาเยี่ยมเยียน โดยเฉพาะแขกที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาจากภาคอีสานก็จะเป็นจุดที่ทำให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะเจ้าของบ้านหลังที่แขกคนนั้นไปพัก

ด้วยเกิดความกังวลว่าแขกสามารถกินข้าวเหนียวได้หรือไม่ ในส่วนของผู้เขียนเองได้อาศัยที่บ้านของชาวบ้านภูมา 6 หลัง ซึ่งการปฏิบัติของเจ้าของบ้านแต่ละคนไม่เหมือนกัน เจ้าของบ้านบางคนถามผู้เขียนว่าสามารถกินข้าวเหนียวได้หรือไม่ เมื่อผู้เขียนตอบว่าได้ เจ้าของบ้านจึงนั่งข้าวเหนียวเพียงอย่างเดียวซึ่งผู้เขียนก็กินข้าวเหนียวเหมือนกับเจ้าของบ้าน เจ้าของบ้านบางคนนั้นแม้ผู้เขียนจะบอกว่าไม่ต้องหุงข้าวเจ้าเพิ่ม ผู้เขียนสามารถกินข้าวเหนียวได้แต่เจ้าของบ้านก็ยังหุงข้าวเจ้าไว้ให้ผู้เขียนอยู่ดี ต่างกับเจ้าของบ้านที่มีแนวคิดในแบบที่ว่าแขกควรจะเรียนรู้วัฒนธรรมและใช้ชีวิตตามแบบชาวบ้านได้ตามแนวคิดของการท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ที่แขกมาอาศัยร่วมกับชาวบ้านและกินอยู่แบบชาวบ้าน จึงไม่ถามว่าผู้เขียนสามารถกินข้าวเหนียวได้หรือไม่ แต่กลับนั่งข้าวเหนียวไว้เพียงอย่างเดียว ไม่ได้หุงข้าวเจ้าไว้ด้วยแต่อย่างใด

การกินข้าวเหนียวของชาวบ้านภูคือความเป็นผู้ไทในความคิดของผู้เขียน เป็นการที่ชาวบ้านกระทำในสิ่งที่เขาคุ่นเคยจนเป็นเรื่องปกติธรรมดาและเห็นว่าการกินข้าวเจ้าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของแขกที่มาพัก การกินข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าจึงถือเป็นความเป็นชาติพันธุ์อันเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมและความเป็นรากเหง้า(primordial) เป็นการแบ่งความเป็นพวกเราและพวกเขาผ่านอาหารหลักที่กินในชีวิตประจำวัน

อาหารของชาวบ้านภู

ชาวบ้านภูกินข้าวเหนียวกับแกงต่างๆ นอกจากนี้อาหารของชาวบ้านภูที่กินเป็นประจำในช่วงนั้นๆจะขึ้นอยู่กับการฤดูกาลด้วย เช่น ในฤดูฝนที่มีเห็ดและหน่อไม้มาก ชาวบ้านจะขึ้นไปเก็บเห็ดและหน่อไม้บนเขา และนำมาแกง ชาวบ้านยังใช้เวลาในช่วงฤดูฝนที่มีหน่อไม้มากนี้ทำหน่อไม้อัดปื๊ดไว้เพื่อเป็นการถนอมอาหารสำหรับในฤดูที่ไม่มีหน่อไม้ นอกจากนี้ยังมีการทำหน่อไม้เปรี้ยว คือนำหน่อไม้ที่ฝานแล้วแช่น้ำหนึ่งคืน แล้วหมักกับเกลือ คนให้เข้ากัน และนำไปเก็บไว้ในโหล จะมีรสชาติเปรี้ยวกว่าหน่อไม้ปื๊ด หน่อไม้บนเขาชาวบ้านเรียกหน่อไม้ไร่ หน่อไม้ขนาดเล็กและชาวบ้านชอบกินมากถึงขนาดมีชาวบ้านนำหน่อมาจากบนภูเขามาปลูกไว้ที่นา เพื่อที่จะได้ไม่ต้องขึ้นไปหาหน่อไม้บนเขาบ่อยๆ แต่เมื่อนำหน่อไม้บนเขามาปลูกไว้ที่นาแล้วล้มล้มใหญ่ ชาวบ้านบอกว่า "สงสัยดินที่นากับดินบนเขามันผิดกัน" นอกจากนี้หน่อไม้มาแกง ชาวบ้านยังนำหน่อไม้มาลวกเวลากินก็จิ้มกับแจ่ว(น้ำพริก) นอกจากนี้ในฤดูฝนยังมีแกงเห็ด ซึ่งในแกงหนึ่งถ้วยจะใส่เห็ดหลายอย่างเท่าที่สามารถหามาได้ในวันนั้นๆ เช่น เห็ดถ่าน เห็ดผึ้ง เห็ดระโงก ซึ่งเท่าที่ผู้เขียนได้พูดคุยมาพบว่าเห็ดระโงกเป็นเห็ดที่ชาวบ้านชอบกินเพราะมีรสชาติหวานอร่อย ในฤดูร้อนช่วงเดือนมีนาคมจะเป็นเวลาที่ผักหวานขึ้นมาก ผู้เขียนจึงได้กินแกงผักหวาน ผักหวานนี้เป็นผักที่ขึ้นตามภูเขา เจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปพักด้วยบอกว่าเขาไม่ได้ไปเก็บเอง แต่มีคนเก็บมาขายให้ในราคาภิโลกกรัมละ 200 บาท และแกงผักหวานนี้ที่บ้านภูจะแกงใส่ผักเท่านั้น ไม่ได้ใส่เนื้อสัตว์ลงไปด้วย ชาวบ้านอีกคน

บอกว่าป่าหนึ่งบอกว่า “คนลาวจะแกงใส่ปลาอย่างด้วย” คำว่า “คนลาว” นั้นชาวบ้านคนดังกล่าวขยายความว่า “หมายถึงคนที่อื่น จังหวัดอื่นนะ”

นอกจากแกงหน่อไม้ แกงเห็ด และแกงผักหวานแล้ว ชาวบ้านภูยังนำผักต่างๆมาแกง เช่น แกงยอดใส่ไก่ย่าง ทำโดยการใส่น้ำปลาร้า เกลือ และซุบก้อนอย่างละน้อย แล้วนำผักลงไปต้ม แกงอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านภูกินคือ แกงหวาย ทำได้โดยการนำลำต้นด้านในของต้นหวายมาแกง บางครั้งชาวบ้านเรียกแกงหวายว่า “แกงกะบั้ง” เพราะเป็นแกงที่ชาวบ้านบอกว่านิยมทำกินเวลาขึ้นเขา บนเขาไม่มีเครื่องครัว จึงนำไม้ไผ่ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายในป่าบนเขามาตัดเป็นกระบอกและใช้แทนหม้อต้มแกง จึงเรียกแกงกะบั้ง หรือกระบอกในภาษาไทยกลางนั่นเอง ชาวบ้านบอกว่าแกงชนิดนี้นิยมกินทั่วไปในแถบคนที่อาศัยอยู่ริมภูเขา คนบ้านภูชอบกินแกงหวายมาก และทุกบ้านต่างปลูกหวายไว้ที่นาของตน แกงหวายหรือแกงกะบั้งนี้เป็นอาหารที่ถูกนำมาเปรียบเทียบให้เกิดความแตกต่างกันระหว่างผู้ไทและลาวอีสาน โดยคุณช่อเพชร วิเศษศรี นักวิชาการวัฒนธรรมของอำเภอหนองสูง และเป็นคนหนองสูงโดยกำเนิดกล่าวว่า “ผู้ไทกินแกงหวาย แต่ลาวไม่กิน ผู้ลาวจะรู้ว่าอาหารชนิดนี้อยู่ แต่เขาจะไม่กิน”แกงหวายมีรสชาติออกขม ชาวบ้านภูบางคนบอกว่า “ลาวไม่ชอบกินแกงหวายเพราะมันขม แต่ผู้ไทชอบกิน” คำถามที่ว่าแกงหวายนี้คนลาวอีสานจะชอบกินหรือไม่ นั้นผู้เขียนก็ไม่อาจรู้ได้ แต่เท่าที่ได้คุยกับเจ้าของบ้านคนหนึ่งและผู้เขียนได้ไปอาศัยด้วย เจ้าของบ้านเล่าถึงคณะดูงานจากจังหวัดอุบลราชธานีมาพักที่บ้านนี้และได้เห็นแกงหวายก็บอกว่า

“เขารู้จักแกงหวาย และบ้านเขาก็มีแกงหวาย” (นิต, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2552)

แม้คนที่อื่นซึ่งไม่ได้บอกว่าตนเป็นผู้ไทต่างรู้จักแกงหวายและคุ้นเคยกับแกงหวายหรือที่คนบ้านภูเรียกว่า “แกงกะบั้ง” มากสักเพียงใดก็ตาม แต่แกงหวายก็ได้กลายเป็นอาหารที่คนบ้านภูใช้เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ของตน นอกจากชาวบ้านภูแล้วนักวิชาการวัฒนธรรมของอำเภอหนองสูงที่ไม่ใช่คนบ้านภูแต่ก็บอกว่าตนเป็นผู้ไทยังนำแกงหวายมาเป็นตัวแบ่งความแตกต่างระหว่างผู้ไทและลาวให้แยกออกจากกัน แกงหวายจึงนับเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) ที่แบ่งผู้ไทออกจากลาวอีสาน ทั้งแกงหน่อไม้ แกงเห็ด และแกงหวายเป็นแกงน้ำซัน โดยเวลาแกงชาวบ้านจะใส่น้ำใบย่านางและน้ำข้าวเปลือก (ข้าวเหนียวดำและค้ำคืนไว้ 1 คั้น) ลงไปด้วย น้ำแกงที่ได้จะออกสีน้ำตาลเข้มและมีความข้นเหนียว ส่วนแกงผักต่างๆนั้นเป็นแกงน้ำใส ไม่ใสใบย่านางและข้าวเปลือก รสชาติจะจืดกว่าแกงน้ำซัน นอกจากอาหารประเภทแกงแล้วคนบ้านภูยังกินแจ่วแทบทุกมื้อ ชาวบ้านบอกว่า “แจ่ว” หมายถึง “พริก” คำว่า “แจ่วซ้อม” หมายถึง “พริกดำ” แต่ชาวบ้านภูก็เรียกน้ำพริกที่ตนกินว่า “แจ่ว” ซึ่งก็คือน้ำพริกนั่นเอง แจ่วของบ้านภูเป็นแจ่วแห้ง ทำโดยนำพริกแห้งมาตำใส่น้ำปลาร้า และกระเทียม ไม่ใส่น้ำมันปลาและน้ำมัน อาจารย์จำรอง จันทน์เต็ม อาจารย์โรงเรียนบ้านภูซึ่งเคยไปศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยที่จังหวัดสกลนคร และได้พบกับเพื่อนที่เป็นผู้ไทเช่นกัน แต่เป็นผู้ไทซึ่งมีพื้นเพอยู่ที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมบอกว่า “อาหารของผู้

ไทนี้เหมือนกัน ผมไปบ้านเพื่อนที่เรณูก็กินเหมือนกัน เป็นแจ่วเหมือนกัน ทางอุบลฯแจ่วแมงดา ใส่น้ำมันด้วยไข่ม้อย แต่ที่นี่ไม่มี”

อาหารจึงเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของผู้ไทที่มีลักษณะเฉพาะทำให้รู้ว่าอาหารของผู้ไทต่างจากอาหารของคนกลุ่มอื่นอย่างไร และความชอบและคุ้นเคยในอาหารที่ตนเองกินเป็นประจำเป็นสิ่งที่สามารถแบ่งความเป็นผู้ไทออกจากคนอื่นที่ไม่ใช่ผู้ไท วันหนึ่งที่เจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปพักทำ ผัดพริกปลาทูหมึกให้ผู้เขียนกิน และในมือนั้นก็มีแกงหน่อไม้ด้วย ผู้เขียนไม่คุ้นเคยกับแกงหน่อไม้และไม่ชอบหน่อไม้เป็นการส่วนตัวจึงไม่แตะแกงหน่อไม้แต่กินผัดพริกปลาทูหมึกแทน เจ้าของบ้านจึงทักว่าชอบผัดปลาทูหมึกหรือ ไม่เหมือนตน หากมีอาหารมาให้ตนเลือกสองอย่างนี้ ตนก็จะเลือกแกงหน่อไม้ ซึ่งทำให้ผู้เขียนเห็นถึงความแตกต่างด้านความชอบของผู้เขียนกับเจ้าของบ้านมากขึ้น และคิดว่าทำอย่างไรผู้เขียนก็ไม่สามารถชอบกินอาหารในแบบชาวบ้านได้ เพราะผู้เขียนไม่ชอบกินหน่อไม้ และอาหารของชาวบ้านส่วนใหญ่เต็มไปด้วยผัก ซึ่งทำให้คนเลือกกินผักเป็นบางชนิดอย่างผู้เขียนเองรู้สึกลำบากใจในการกินผักที่ตนไม่ชอบได้เช่นกัน นอกจากนี้คนบ้านภูยังบอกถึงลักษณะนิสัยในการกินอาหารของตนเองว่า

“คนบ้านภูไม่กินกับข้าวเยอะ เพราะซีเกียจทำ แต่ตอนงานบุญทำเยอะ สำหรับหนึ่งสามสี่อย่าง” (ชาวบ้านภูคนหนึ่ง, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2551)

คนบ้านภูเรียกอาหารที่ตนกินอยู่เป็นประจำ ทั้งแจ่ว แกงหน่อไม้ แกงผัก แกงเห็ด แกงหอย หอยลวก ฯลฯ ว่า “อาหารพื้นบ้าน”¹⁴ และในงานบุญต่างๆ เช่น งานบุญข้าวสาก ซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมนั้น จะเห็นสำหรับอาหารที่ชาวบ้านนำมาถวายพระที่วัด ในสำหรับจะมี “อาหารพื้นบ้าน” ทั้งสิ้น เช่น แจ่ว แกงเห็ด แกงหอย แกงหน่อไม้ หน่อไม้ลวกจิ้มแจ่ว แต่มีบางสำหรับมีอาหารทั่วไป เช่น ปลากระป๋อง และขนมเค้ก อยู่ด้วย เจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปอาศัยด้วยบอกว่าสาเหตุที่ต้องทำอาหารพื้นบ้านในงานบุญเพราะปู่ตายายที่ตายไปแล้วชอบกินอาหารประเภทนี้ จึงต้องทำให้บรรพบุรุษที่ตายไปแล้วได้กิน โดยเฉพาะแกงหอยนี้ต้องมีในสำหรับอาหารเพื่อนำไปถวายพระ โดยทำอาหารในรูปแบบนี้เมื่อมีงานบุญมาตั้งแต่สมัยปู่ตายาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁴ ปราณี วงษ์เทศ กล่าวถึงคำว่า “พื้นบ้าน” ว่าน่าจะตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “folk” ซึ่งได้แก่สังคมที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น โดยปราณีให้นิยามตาม Alan Dundes ซึ่งใช้อย่างกว้างๆว่า “หมายถึงกลุ่มบุคคลใดก็ได้ที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งอย่าง” ดังนั้นเมื่อใช้คำว่า พื้นบ้าน กับสังคมไทย จึงควรหมายถึงพื้นบ้านในเขตเมืองและในกรุงเทพฯด้วย มิใช่จำกัดเฉพาะในชนบทเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ตามความเข้าใจทั่วไป พื้นบ้านน่าจะจะเป็นคำที่ใช้เรียกวัฒนธรรมที่มีพื้นฐานจากการทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก เพราะประชากรไทยกว่า 80% ... (ปราณี วงษ์เทศ, 2525: 59-60)

ภาพประกอบที่ 4 สำหรับอาหารที่ชาวบ้านเตรียมนำไปที่วัดในงานบุญเดือนสิบ มีแกงหวายและแจ่วผู้ไทเป็นส่วนหนึ่งของสำรับนี้ด้วย

นอกจากอาหารที่มีส่วนประกอบหลักที่สามารถหาได้ตามธรรมชาติ เช่น เห็ด และหน่อไม้แล้ว ชาวบ้านก็ยังกินอาหารประเภทซึ่งเป็นที่นิยมกินกันทั่วไป เช่น ต้มยำไก่ ต้มยำปลา ส้มตำ หมูทอด ไก่ย่าง ปลาย่าง ลาบหมู หัวหมูจิ้มน้ำจิ้ม ขนมจีนน้ำยาไก่โดยนำเนื้อไก่มาสับให้ละเอียดทำเป็นน้ำยาใส่กะทิ โดยอาหารที่ชาวบ้านกินในชีวิตประจำวันนั้นนอกจากอาหารพื้นบ้านจำพวกแกงหน่อไม้ แกงเห็ดและแกงผักแล้วก็ยังมีส้มตำซึ่งชาวบ้านนิยมกินในมือกลางวัน หรืออาจเป็นก๋วยเตี๋ยวและข้าวผัด ซึ่งมีร้านก๋วยเตี๋ยวและอาหารตามสั่งอยู่ในบ้านภู 2-3 ร้าน ในชีวิตปกติประจำวันชาวบ้านจึงไม่ได้กินอาหารพื้นบ้านอยู่ตลอดเวลา มีเพียงเฉพาะการกินข้าวเหนียวเท่านั้นที่หากชาวบ้านไม่ซื้อก๋วยเตี๋ยวหรืออาหารตามสั่งมากิน ก็จะกินข้าวเหนียวและมีกับข้าวที่สามารถกินกับข้าวเหนียวได้ บางครั้งเมื่อกินก๋วยเตี๋ยวหรือขนมจีนแล้ว ก็จะกินข้าวเหนียวและกับข้าวอย่างอื่นด้วยในมือเดียวกัน

แกงหวายหรือแกงกะบั้งก็ไม่ใช่อาหารที่ชาวบ้านทำกินบ่อยๆในชีวิตประจำวัน ซึ่งโอกาสที่แกงหน่อไม้จะมีในสำรับอาหารของชาวบ้านนั้นมีมากกว่าแกงหวาย โดยทั่วไปชาวบ้านจะทำแกงหวายเมื่อมีงานบุญหรือมีแขกมาเที่ยวหมู่บ้าน จึงทำแกงหวายให้แขกได้ลองกิน ชาวบ้านบางคนบอกกับผู้เขียนว่า แกงหวายเป็นแกงผู้ไท เพราะผู้ไทชอบกินหวาย นอกจากอาหารแล้ว ยังมีขนมที่คนบ้านภูทำบ่อยๆในงานบุญ คือ ข้าวต้มผัด เป็นขนมห่อด้วยใบตอง ทำจากข้าวเหนียว เนื้อขนมมีรสหวาน ชาวบ้านภูเรียกขนมว่าข้าวหวาน แป้งที่ใช้ทำขนมชาวบ้านนิยมซื้อแป้งสำเร็จ เป็นแป้งข้าวเจ้า หรือแป้งข้าวเหนียวแล้วแต่ชนิดของขนมที่ทำ แต่ก็มีการแช่ข้าวเพื่อนำไปไม่แป้งอยู่บ้าง เพียงแต่การทำเช่นนั้นจะใช้แรงงานและเวลามาก

ประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านภู

ชาวบ้านภูยึดถือฮีต 12 คอง 14 เหมือนอย่างชาวอีสานทั่วไป เมื่อมีงานบุญครั้งใดก็จะมีคนบ้านภูที่ไปทำงานที่อื่นกลับมาทำงานที่บ้านภู แต่งานบุญในฮีต 12 นี้ไม่สามารถเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านภูกลับมาบ้านได้เท่ากับวันปีใหม่หรือวันสงกรานต์ เพราะสองวันนี้เป็นวันหยุดสำคัญที่มีวันหยุดเป็นระยะเวลายาวนานกว่าวันอื่นๆ จึงทำให้มีเวลาว่างนานมากพอในการกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดได้ คนบ้านภูจะไปทำบุญที่วัดศรีนันทารามซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน และบางส่วนก็ไปที่วัดพุทธศิริ ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านไป 1-2 กิโลเมตร และเป็นวัดที่กลุ่มหนุ่มสาวศิรินครซึ่งเป็นการรวมตัวของหนุ่มสาวของบ้านภูในอดีตได้สร้างขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านภูยังนับถือผีปู่ตา อาจารย์ถวัลย์ ผิดำ อายุ 62 ปี ชาวบ้านภูที่ค้นคว้าเรื่องอดีตของหมู่บ้านกล่าวว่าศาลปู่ตาของบ้านภูมาจากบ้านโนนน้ำคำ อยู่ห่างจากอำเภอหนองสูงหนองสูงไปประมาณ 2-3 กิโลเมตร ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าไปเชิญมา มีชบวนแห่และมีขั้นตอนของพิธีกรรมในการเชิญผีมาประจำหมู่บ้าน ศาลปู่ตานี้เป็นที่นับถือของชาวบ้าน ใครจะเดินทางไปที่อื่นหรือลูกหลานบ้านภูจะไปเรียนหนังสือที่อื่นไกลบ้านก็จะไปไหว้ศาลปู่ตา ส่วนใครอยากได้โชคลาภหรือสิ่งที่ตนต้องการก็จะไปขอ พอขอได้ก็ต้องเอาของไป"จ้ำ" ซึ่งชาวบ้านภูคนหนึ่งชื่อป่าหมีว อายุ 57 ปี พูดคำที่ผู้เขียนไม่เคยได้ยินมาก่อน การจ้ำของป่าหมีว เหมือนกับการ "แก้บน" ที่ผู้เขียนรู้จัก คือเมื่ออยากได้สิ่งใดก็ไปขอกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อได้ตามต้องการแล้วเราก็นำสิ่งของไปแก้บน

งานบุญของบ้านภูนั้นมีตลอดปี เพราะชาวบ้านปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14 ป่าหมีวกล่าวว่า บุญที่สำคัญของบ้านภูคือบุญเดือนเก้ากับบุญเดือนสิบ ซึ่งตามฮีต 12 นั้น บุญเดือนเก้าคือบุญข้าวประดับดิน ส่วนบุญเดือนสิบคือบุญข้าวสาก แต่ที่บ้านภูเรียกงานบุญเดือนเก้าและเดือนสิบเหมือนกันทั้งสองวันว่า "บุญห่อข้าว" โดยบ้านทุกหลังในหมู่บ้านต้องนำสำรับไปถวายพระที่วัด เชื่อว่าเป็นการทำบุญให้ปู่ตายายที่ตายไปแล้ว บ้านทุกหลังต้องไปจึงถือว่าเป็นงานบุญที่สำคัญที่สุด

"พูดกันว่าบ้านไหนไม่ไปฝนไม่ตกที่นั่น"

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบที่ 5 สำหรับอาหารที่ชาวบ้านภูน้ำไปถวายพระในงานบุญเดือนสิบ มีสำหรับอาหารวางเรียงในศาลาวัดตั้งแต่บริเวณด้านหน้าจนถึงด้านข้าง

งานบุญของบ้านภูน้ำนั้นชาวบ้านจะไม่ได้เขียนไว้ในปฏิทินว่าวันใดเดือนใดมีงานบุญอะไร ชาวบ้านจะทำตามๆกันและจะบอกต่อกันว่าอีกกี่วันจึงจะถึงงานบุญ ผู้เขียนสังเกตว่าเมื่อผู้เขียนถามชาวบ้านถึงงานบุญในรอบ 12 เดือน ว่าเดือนใดมีงานบุญอะไรนั้น ชาวบ้านจะนึกไม่ออกเมื่อผู้เขียนถามชื่อเดือนและงานบุญว่า "เดือนอ้ายมีบุญอะไร" หรือ "เดือน 6 มีบุญอะไร" แต่เมื่อคุณตาคนหนึ่งหยิบหนังสือที่มีข้อมูลเกี่ยวกับฮีต 12 ของชาวอีสานมาอ่าน ชาวบ้านจึงนึกออกว่าที่บ้านภูมีงานบุญอะไรในช่วงเวลาใด และสามารถให้ข้อมูลได้ว่าตนทำอะไรในงานบุญนั้น และมีอยู่ครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนไปถามชาวบ้านคนหนึ่งชื่อป่าหนิงเกี่ยวกับงานบุญว่าบุญหน้าถัดจากเดือนนี้นั้นมีงานบุญตรงกับวันที่เท่าไร ป่าหนิงบอกให้ผู้เขียนไปถามอาจารย์ถวัลย์ซึ่งเป็นผู้นำด้านกิจกรรมของชาวบ้าน ฉะนั้นผู้เขียนจึงเห็นว่าชาวบ้านไม่ได้กำหนดในแผนการล่วงหน้าว่าช่วงเดือนต่างๆมีงานบุญในวันไหน แต่กลุ่มผู้นำด้านกิจกรรมของชาวบ้านจะประกาศให้ชาวบ้านรู้เป็นระยะๆว่าอีกกี่วันจึงจะมีงานบุญ หรือในช่วงเวลาดังกล่าวบ้านภูมีกิจกรรมใดบ้าง จะมีแขกมาพักโฮมสเตย์วันไหนบ้าง ข้อมูลเหล่านี้ก็จะถูกประกาศผ่านเสียงตามสายซึ่งสามารถได้ยินชัดเจนทั้งหมู่บ้าน

ในงานบุญชาวบ้านจะแห่กัณฑ์หลอน¹⁵ เพื่อเรียกรายเงินทำบุญ ดังที่ผู้เขียนได้เห็นคือ งานบุญเดือน 10 ก็จะมีการแห่กัณฑ์หลอนในบ้านภู การแห่เป็นไปแบบง่ายๆคือถือต้นกัณฑ์หลอนไปรอบ

¹⁵คำว่า "หลอน" เป็นภาษาถิ่นไทยอีสาน แปลว่า "แอบมาหา หรือลักลอบไปหา" โดยไม่บอกกล่าวล่วงหน้า "กัณฑ์หลอน" คือกัณฑ์เทศน์พิเศษนอกเหนือจากกัณฑ์เทศน์ใน "บุญพระเวศ" ซึ่งมีเพียง 13 กัณฑ์ และแต่ละกัณฑ์จะมีเจ้าภาพเป็นเจ้าของกัณฑ์นั้นๆ อยู่แล้ว กัณฑ์หลอน จึงเป็นกัณฑ์เทศน์ที่ไม่ได้จองไว้ก่อน แต่จะเป็นกัณฑ์เทศน์ที่ชาวบ้านแต่ละคุ้มร่วมกันจัดขึ้นในวันที่มีการเทศน์พระเวศนั่นเอง โดยผู้มีศรัทธาจะตั้งกัณฑ์หลอนไว้ที่บ้านของตนแล้วบอกกล่าวพี่น้องที่มีบ้านเรือนอยู่ในคุ้มนั้นๆ จัดหาปัจจัยไทยทานต่างๆ เท่าที่มีจิตศรัทธาหาได้ ซึ่งส่วนมากจะใช้กระปุงหรือกระจาดไม้ไผ่ หรืออาจจะเป็นถังน้ำพลาสติก ใส่ข้าวสารลงไปประมาณครึ่งถัง แล้วหาต้นกล้วยขนาดสูงประมาณ 1 เมตรตั้งไว้กลางกระปุง กระจาด หรือถังน้ำนั้น แล้วนำเงินชนิดต่างๆ เช่นใบละ 10,20,50,100,500 หรือ 1,000 บาท คีบด้วยไม้ไผ่

หมู่บ้าน เมื่อผ่านบ้านชาวบ้านที่อยากทำบุญ ชาวบ้านคนนั้นก็เลยไปเสียบไว้ที่ต้นกัณฑ์หลอน ตกเย็นผู้ที่แท้กัณฑ์หลอนจึงนำกัณฑ์หลอนไปถวายวัด โดยชาวบ้านเล่าว่าในสมัยก่อนชาวบ้านไม่เรียกเงินกันเพราะเงินหายากและชาวบ้านไม่มีเงินมาก แต่จะนำเส้นฝ้ายและเส้นไหมมาพันไว้ที่กัณฑ์หลอน เพื่อให้พระนำไปทอเป็นผ้าอาบน้ำฝน ระหว่างทางแท้กัณฑ์หลอนไปรอบหมู่บ้าน บางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นได้ทำการจุดบั้ง โดยการใส่ถ่านหินไว้ในกระบอกไม้ไผ่และเมื่อจุดไฟจะเกิดเสียงดัง ผู้ใหญ่บ้านซึ่งรวมกลุ่มกันชาวบ้านคนอื่นแท้กัณฑ์หลอนได้กล่าวอย่างติดตลกว่า “ไม่จุดบั้งหรอก แก่แล้ว ให้พวกวัยรุ่นจุดไป” ซึ่งจุดประสงค์ของการจุดบั้งนี้ชาวบ้านที่ผู้เขียนได้สอบถามแต่ละคนก็บอกแตกต่างกันไป บางคนกล่าวว่าจุดบั้งเพื่อบอกให้ชาวบ้านคนอื่นรู้ว่ามีการแท้กัณฑ์หลอน แต่บางคนก็บอกว่าจุดเพื่อไล่มาร นอกจากการแท้กัณฑ์หลอนแล้ว ผู้เขียนยังได้ยินเสียงกลองตุ้มดังมาจากบริเวณวัดอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งกลองตุ้มนี้เป็นเครื่องดนตรีชิ้นเดียวกับที่ใช้ในขบวนต้อนรับแขก โดยชาวบ้านกล่าวถึงกลองตุ้มว่ามีความหมายในลักษณะของการรวมตัวกัน เมื่อชาวบ้านได้ยินเสียงกลองตุ้มนั้นหมายถึงการมีงานบุญซึ่งเป็นงานที่ชาวบ้านพากันมารวมตัวที่วัด ชาวบ้านบางคนเรียกกลองตุ้มว่า “กลองโฮม” หรือ กลองรวม กลองตุ้มนี้ยังถูกใช้ในการต้อนรับขบวนต้อนรับแขกเมื่อมีแขกมาที่บ้านภูด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร

แล้วนำไปเสียบไว้ที่ลำต้นของต้นกล้วย ส่วนที่โคนต้นกล้วยนั้นนอกจากข้าวสารแล้วอาจจะนำปัจจัยอื่นๆ เช่น รูปเทียน ผงซักฟอก มะพร้าวอ่อน กล้วยสุก ยาสามัญประจำบ้าน ฯลฯ ใส่ไว้เป็นเครื่องไทยทาน

เมื่อได้เวลานัดหมาย คณะผู้มีศรัทธาจะพากันแท้กัณฑ์หลอนจากที่ตั้งโดยมีกลองยาว แคน ฉิ่ง ฉาบ ฯลฯ นำขบวน ผู้มีศรัทธาบางคนก็จะพากันเพื่อนำไปตามจังหวะเสียงกลองอย่างสนุกสนานพอลงถึงวัด จะแห่รอบศาลาโรงธรรมโดยเวียนขวา 3 รอบ แล้วนำกัณฑ์หลอนขึ้นบนศาลาถวายแด่ภิกษุที่กำลังเทศน์อยู่ในขณะนั้น กัณฑ์หลอน สามารถนำไปทอดได้ตลอดทั้งวันขณะที่มีการเทศน์มหาชาติ ซึ่งอาจจะถึงมีค่าก็ได้ และอาจจะมิกัณฑ์หลอนจากหมู่บ้านอื่นแท้มาสมทบอีกก็ได้โดยไม่จำกัดจำนวน ถือเป็นการสร้างความสามัคคีของคนระหว่างหมู่บ้าน ที่อยู่ใกล้เคียงกัน (<http://www.baanmaha.com/forums/archive/index.php/t-22470.html>, 31 มีนาคม 2553)

ภาพประกอบที่ 6 ต้นกัณฑ์หลอนที่ชาวบ้านแห่ในหมู่บ้านเพื่อเรียกรายเงินทำบุญ

ภาพประกอบที่ 7 กลองตุ้มในขบวนต้อนรับแขกของบ้านภู

ป่าสำหรับ งานไว ซึ่งเป็นประธานกลุ่มผ้าไหมบ้านภูบอกกับผู้เขียนว่าสิ่งที่แสดงถึงความเป็นผู้ไทคือ "การแต่งกาย และการพูดผู้ไท รวมทั้งงานบุญต่างๆ คือ การไหว้ผีปู่ตา (ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6) งานบุญกองข้าว (ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3) จำผู้ไท และชาวบ้านเอื้ออารี" ซึ่งความเป็นผู้ไทที่ป่าสำหรับบอกออกมานั้น สิ่งที่ชาวบ้านภูแสดงให้เห็นในชีวิตประจำวัน คือ การพูดผู้ไท และงานบุญต่างๆ โดยงานบุญถือเป็นเรื่องหนึ่งในการแสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทตามความคิดของป่า

สำหรับ แม้งานบุญที่บ้านภูจะเหมือนกับงานบุญที่จัดขึ้นตามฮีต 12 ซึ่งคนลาวอีสานก็ยึดถือฮีต 12 นี้ในการจัดงานบุญตลอดทั้งปีเช่นกันไม่เพียงเฉพาะกลุ่มผู้ไทเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น

ในด้านประเพณีพิธีกรรมที่ชาวบ้านภูบอกว่าสามารถแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ไทได้อย่างเด่นชัดคือ “การสมมา” ในพิธีแต่งงาน โดยชาวบ้านภูบอกว่าการสมมาเป็นประเพณีของผู้ไท โดยเจ้าสาวต้องนำผ่านวม ผ้าขาวม้า ที่นอน หมอน ไปมอบให้บ้านเจ้าบ่าวในพิธีแต่งงาน โดยอาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ผู้นำด้านกิจกรรมของชาวบ้านภูและอดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภูกล่าวว่า

“วัฒนธรรมผู้ไท ในการแต่งงาน หญิงต้องสมมาชาย เป็นผ้าห่มนวม ผ้าขาวม้า ถ้าสมมาปูย่า ต้องเป็นชุดใหญ่ ทั้งผ้าห่มนวมและที่นอน สมมาพอล่ามแม่ล่ามเป็นผ้าห่มนวม ที่นอน หมอน เป็นชุดใหญ่เลย”

ภาพประกอบที่ 8 ในพิธีแต่งงานของชาวผู้ไท

“ที่นอน” เป็นสิ่งที่ฝ่ายเจ้าสาวนำมาสมมาญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าว

ในการแต่งงานของผู้ไทจะมีพอล่าม ซึ่งฝ่ายเจ้าบ่าวจะทำหน้าที่หาพอล่ามโดยเป็นชายที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วและพอล่ามนี้มักจะเป็นบุคคลที่ฝ่ายเจ้าบ่าวนับถือ ส่วนแม่ล่ามก็คือภรรยาของพอล่ามนั่นเอง หน้าที่ของพอล่ามและแม่ล่ามคือทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเมื่อคู่แต่งงานเกิดทะเลาะเบาะแว้งกัน ชาวบ้านจึงเชื่อว่าหากคู่แต่งงานคู่ใดมีพอล่ามและแม่ล่าม คู่แต่งงานคู่นั้นมักจะไม่ค่อยเล็กกันเพราะเมื่อทะเลาะกันจะมีคนคอยไกล่เกลี่ย ทำให้คู่แต่งงานที่ทะเลาะกันหันมาคุยกันด้วยเหตุผลพอล่ามและแม่ล่ามนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ไทเพราะการแต่งงานของลาวอีสานนั้นไม่มีพอล่ามและแม่ล่าม ในปัจจุบันหากชาวบ้านภูซึ่งเป็นผู้ไทแต่งงานกับคนผู้ไทด้วยกันก็มักจะมีพอล่ามและแม่ล่าม แต่หากหนุ่มสาวบ้านภูไปทำงานและอยู่อาศัยที่อื่นและได้คู่รักที่ไม่ใช่คนผู้ไท ก็มักจะไม่ค่อยมีพอล่ามแม่ล่าม หรือหากคนที่อื่นซึ่งไม่ได้ผู้ไทมาแต่งงานกับคนบ้านภูคู่แต่งงานคู่นั้นก็

อาจไม่มีพ่อล่ำแม่ล่ำในพิธีแต่งงานก็ได้ ดังเช่นกรณีของยายคำตา ซึ่งปัจจุบันอายุกว่า 70 ปีแล้ว ยายคำตาบอกว่าตนเองเป็นลาวมาจากจังหวัดอื่น สมัยที่ยายแต่งงานกับตาซึ่งเป็นคนบ้านภูพิธีแต่งงานของยายจึงไม่มีพ่อล่ำแม่ล่ำเพราะยายเป็นลาว การมีพ่อล่ำแม่ล่ำในพิธีแต่งงานจึงขึ้นอยู่กับคู่แต่งงานเป็นสำคัญว่าต้องการที่จะมีพ่อล่ำแม่ล่ำในงานแต่งงานของตนหรือไม่ หากฝ่ายหนึ่งไม่ใช่ผู้ไทแต่หากผู้ใหญ่ของทั้งคู่เห็นพ้องกันว่าควรมีพ่อล่ำและเป็นทีตกลงใจของทุกฝ่ายแล้วในพิธีแต่งงานนั้นก็อาจมีพ่อล่ำก็ได้ ไม่ได้กำหนดอย่างตายตัวว่าคู่แต่งงานทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาวต้องเป็นผู้ไททั้งคู่จึงจะมีพ่อล่ำแม่ล่ำในพิธีแต่งงานได้

หมอชาวบ้าน

หนังสือหลายเล่มมักกล่าวถึงหมอเหยา ซึ่งเป็นคนสำคัญในสังคมผู้ไท หมอเหยาทำหน้าที่รักษาคนป่วยโดยใช้คาถาอาคม แต่ชาวบ้านภูกล่าวว่าบ้านภูมีหมอสูตรและหมอธรรม แต่ไม่มีหมอเหยา หมอสูตรคือคนที่เป็นผู้นำในพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน โดยทำหน้าที่สูชวัณในงานพิธีนั้น หมอสูตรคนสำคัญของบ้านภู คือ คุณตาวันแก้ว อายุกว่า 70 ปี โดยคุณตาเป็นมัคทายกที่วัดของหมู่บ้านด้วย และเป็นหมอเป่าด้วย การเป่านี้คือการเป่าเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น ปวดขา และคุณตาวันแก้วยังทำหน้าที่สูชวัณให้กับแขกที่มาเที่ยวหรือดูงานที่บ้านภูด้วย โดยจะทำการสูชวัณในช่วงเวลาของการทำกิจกรรมตอนเย็นที่ลานวัด หากคุณตาวันแก้วไม่ว่าง ก็จะมีคุณตาคำบนอีกคนหนึ่งทำหน้าที่สูชวัณในงานมงคล นอกจากหมอสูตรแล้วบ้านภูก็มีหมอธรรม คือ คุณตาสม กลางประพันธ์ อายุ 70 กว่าปี มีหน้าที่รักษาคนป่วยโดยจะนั่งสมาธิหลับตาและเสี่ยงทาย เพื่อทำนายอาการของคนป่วยและทำการรักษา นอกจากนี้บ้านภูยังมีคนที่เป่าหมอส่อง เมื่อชาวบ้านมาหาหมอส่องและให้หมอส่องช่วยหาสิ่งของของตนที่หายไป หมอส่องก็จะนั่งสมาธิเพื่อทำนายว่าสิ่งของที่หายไปนั้นปัจจุบันอยู่ที่ไหน โดยคำว่า "หมอส่อง" นี้คนในอำเภอหนองสูงเรียกเช่นนี้ บ้านภูมีเคยมีผีฟ้า แต่ในปัจจุบันไม่มีแล้ว

การทอดผ้าป่า

เมื่อถึงช่วงเวลาของการทอดผ้าป่า คือช่วงเดือน 12 จะมีกลุ่มคนจากหลายที่มาทอดผ้าป่าที่วัดศรีนันทาราม ซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ได้บอกเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงคณะดูงานที่มาจากอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรีว่าจะมาทอดผ้าป่าที่บ้านภู "เขาจะมาติดแอร์ให้ศูนย์เรียนรู้ฯ หากมาก็จะให้ไปนอนตามบ้านชาวบ้าน" การให้คณะผ้าป่าไปพักตามบ้านนั้นชาวบ้านไม่ได้เงิน แยกไม่ต้องจ่ายเงินให้เจ้าของบ้านเพราะถือเป็นการทำบุญ ระหว่างงานผ้าป่านั้นมีกิจกรรมที่วัด มีการจำหน่ายอาหารและเหล้า ซึ่งเหล้านี้อาจารย์ถวัลย์บอกว่าเพราะแขกมาทำบุญจึงอนุญาตให้มีการดื่มเหล้าได้ (ถวัลย์ ผิวขำ, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2551)

นอกจากนี้ยังมีการแสดงที่วัดตอนกลางคืนเหมือนกับกรณีที่มีนักท่องเที่ยวหรือแขกมาดูงาน สิ่งแตกต่างอีกอย่างหนึ่งระหว่างการทำท่องเที่ยวกับงานผ้าป่านั้น อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่า

“มาเที่ยวกินพาแลงและต้องนั่งพื้น เป็นรูปแบบที่เราตั้งไว้ ส่วนมาผ้าป่าไม่ต้องนั่งพื้น”

และมีการไค้รางวัลด้วย ซึ่งการไค้รางวัลเพื่อขอให้นางรำมารำคู่กับตนและคนมาไค้รางวัล ต้องให้เงินนางรำเพื่อเป็นการทำบุญเอาเงินเข้าวัดนั้น เป็นกิจกรรมที่อาจารย์ถวัลย์อยากจะให้จัดเหมือนที่เคยเป็นมาในสมัยก่อนและห่างร้างไป และอาจารย์ก็มีเป้าหมายว่าหากคณะจากชลบุรีมา จะจัดกิจกรรมรางวัล

การทอผ้า

การทอผ้านี้ที่บ้านภูเรียก “ต๋านูก” “ต๋านาย” บ้างก็เรียก “ต๋าน้า” การทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง¹⁶ ผู้ชายแม้จะมีเวลาในตอนกลางวันก็ไม่ทอผ้าดังเช่นกรณีเจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปพักด้วยนั้น ฝ่ายหญิงจะนั่งกรอด้วย ทอผ้าในตอนกลางวัน ส่วนสามีของเธอแม้จะว่างในเวลานั้นก็ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการทอผ้าเลย แต่จะนั่งอยู่ข้างๆ ภรรยาและก็พูดคุยกับภรรยาไปพลาง ชาวบ้านราว 6-7 คนที่เป็นผู้หญิงอายุประมาณ 40-50 ปีซึ่งกำลังนั่งรวมกลุ่มกันปักเสื่อในช่วงบ่ายวันหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่าคนที่บ้านภูหากอายุ 50 ปีขึ้นไป และอาศัยอยู่ที่บ้านภู ไม่ได้ออกไปทำงานหรือมีครอบครัวที่อื่น จะสามารถทอผ้าได้ดี แตกต่างจากคนที่ไปอยู่ที่อื่นก็จะได้ทอผ้าอย่างสม่ำเสมอจนถึงการทอผ้าไปในที่สุด ส่วนกรณีของคนบ้านภูที่อายุต่ำกว่า 50 ปี แม้ว่าจะอาศัยอยู่ที่บ้านภูมาตั้งแต่เกิดก็ไม่แน่นอนเสมอไปแล้วว่าจะทอผ้าเป็นทุกคน ชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ผู้หญิงเมื่อก่อนจะนิยมทอผ้าเก็บไว้ เป็นการอวดว่าตนขยันและเพื่อเก็บสะสมไว้ใช้เพื่อการสมมาบ้านเจ้าบ่าวในวันที่ตนแต่งงาน คนบ้านภูที่มีอายุ 50 ปีลงมาตั้งแต่โตมาในระยะเวลาที่ชาวบ้านภูเริ่มหยุดเลี้ยงไหม เพราะไม่มีที่ซึ่งสามารถปลูกไหมหม่อนได้เพียงพอ ชาวบ้านหลายคนเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าสาเหตุที่ตนต้องเลิกปลูกฝ้ายและเลี้ยงหม่อนปลูกไหมนั้นเพราะทางราชการประกาศควบคุมการใช้พื้นที่บนภูเขารอบหมู่บ้านในฐานะเป็นพื้นที่เขตป่าสงวน ผู้หญิงบ้านภูที่เติบโตมาในช่วงที่คนรุ่นพ่อแม่เริ่มหยุดการปลูกไหมหม่อนและเลี้ยงไหมนั้นจะไม่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงไหมและทอผ้า แม้ในปัจจุบันกลุ่มคนอายุ 40-50 ปีที่ทอผ้าไม่เป็น ได้เห็นแม่ของตนทอผ้าอยู่บ่อยครั้ง แต่ก็ไม่สามารถทอผ้าได้เพราะไม่ได้ฝึกฝนมาตั้งแต่เด็ก ดังเช่น น้ำเยาว์ อายุ 40 ปีที่ทอผ้าไม่เป็นและไม่เคยเลี้ยงไหม แม่ น้ำเยาว์เองก็ออกปากว่าคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกับลูกสาวของตนนั้นก็ทำไหมไม่เป็นแล้ว ส่วน ป้าอ้อน ซึ่งมีอายุราว 50 ปีกล่าวว่าสมัยป้าอ้อนเด็กๆคนบ้านภูต้องทอผ้าใส่เองเพราะไม่มีเงินซื้อเงินไม่แพร่หลายเหมือนในปัจจุบัน ต้องไปปลูกต้นฝ้ายบนภูเขา ขั้นตอนการทำฝ้ายคือ อี๊ด ดิด เจ็น สุกทำก็นำเส้นด้ายไปทอ ต้นฝ้ายนั้นต้องถางใหม่ทุกปีและปลูกใหม่ทุกปี จะไม่ถางก็ได้แต่ปีต่อไปมันจะให้ฝ้ายไม่สวย ต้นฝ้ายมีหลายขนาด ถ้าดินดีลำต้นจะมีขนาดใหญ่ ถ้าดินไม่ดีลำต้นก็เตี้ย

¹⁶ งานของสุริยา สมุทรคุปต์, พัฒนาศึกษา และ นันทิยา พุทธะ(2537: 34) กล่าวว่าในหมู่บ้านที่ผู้ชายไม่ทอผ้า แต่ผู้ชายก็มีบทบาทในการเป็นผู้ช่วยเหลือเพื่อสร้างอุปกรณ์ต่างๆในการทอผ้า เช่น ก็ กรวด้าย กรณีของบ้านภูก็พบว่าผู้ชายมีบทบาทดังกล่าวเช่นกัน

แต่เราสามารถนำฝ้ายมาใช้ได้จากทั้งต้นสูงและต้นเตี้ย คนบ้านภูในอดีตจึงทอผ้าเพื่อสวมใส่เอง โดยอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปี ผู้นำด้านกิจกรรมของบ้านภูกล่าวว่าราวปี พ.ศ. 2525 คนบ้านภูเริ่มซื้อผ้าซิ่นพิมพ์ลายจากตลาด ซึ่งคนบ้านภูเรียกว่า "ซิ่นเจ๊ก" มาสวมใส่ ป้าอ่อนที่ปัจจุบันอายุกว่า 50 ปีบอกว่าในอดีตช่วงที่คนบ้านภูทอผ้าใช้เองนั้นสักประมาณ 40 ปีที่แล้วใครใส่เสื้อเจ๊ก หรือซิ่นเจ๊กถือว่ามีฐานะดีมาก แต่ในปัจจุบันชาวบ้านภูใส่ "ซิ่นเจ๊ก" ในชีวิตประจำวัน ส่วนผู้หญิงที่ไม่ใส่ซิ่นเจ๊กก็จะสวมกางเกงผ้าที่ซื้อหามาจากร้านค้า

ราวพ.ศ. 2526-2527 นั้นชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มที่จะหยุดการปลูกฝ้าย ทำสวนหม่อนและเลี้ยงไหม เหตุผลที่ชาวบ้านหยุดเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายนั้นอาจารย์ถวัลย์ให้เหตุผลว่าเพราะมีคนบ้านภูออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเยอะจึงสามารถส่งเงินมาให้พ่อแม่ของตนได้ จึงมีเงินมากพอที่จะหาซื้อเสื้อผ้ามาใส่เองไม่จำเป็นต้องเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้าไว้สวมใส่เองอีกต่อไป ในช่วงประมาณปีพ.ศ. 2525 เป็นเวลาที่ชาวบ้านภูซื้อสิ่งของต่างๆมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น เพราะคนบ้านภูมีเงินมากขึ้นจากการที่ลูกหลานซึ่งไปทำงานที่อื่นส่งเงินมาให้พ่อแม่ของตนได้ใช้จ่าย ราวปีพ.ศ. 2532 ในตัวอำเภอหนองสูงเริ่มมีตลาดมาตั้ง เป็นตลาดนัดที่มาทุกวันศุกร์ซึ่งมีสินค้าจำหน่ายหลายอย่าง ทั้งเสื้อผ้า อาหาร และของใช้ในครัวเรือน คนบ้านภูจึงเริ่มที่จะจับจ่ายซื้อสิ่งของมากขึ้นจนเป็นเรื่องปกตินับแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งเสื้อผ้านั้นคนบ้านภูก็สามารถหาซื้อได้จากตลาดนัดที่จะมาจำหน่ายสินค้าราว 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ และเมื่อพ.ศ. 2535 ในตัวอำเภอหนองสูงมีตลาดขายของสดและเครื่องใช้ขึ้น การเกิดขึ้นของตลาดทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องทอผ้าเพื่อสวมใส่อีกต่อไป แต่ผู้เขียนยังเห็นชาวบ้านทอผ้าใช้เองอยู่ในปัจจุบัน ช่วงฤดูแล้งคือราวเดือนธันวาคม-มีนาคมเราจะสามารถเห็นชาวบ้านปั่นด้ายอยู่บริเวณบ้าน ซึ่งคุณยายคนหนึ่งและผู้เขียนได้คุยด้วยกล่าวว่าตนปั่นฝ้ายไว้เพื่อทอใช้เอง เป็นฝ้ายปลูกเองที่นา ปลูกไว้เป็นจำนวนน้อยแค่มิไว้พอใช้เอง โดยนำไปทอเป็นผ้าห่ม ส่วนบ้านข้างๆก็นำจิว (นุ่น) มายัดหมอน ทำเก็บไว้ใช้เองเช่นเดียวกัน

ปัจจุบันคนบ้านภูไม่ทอผ้าเพื่อสวมใส่ แต่ทอเพื่อขาย ช่องทางในการขายผ้ามีหลายช่องทางทั้งขายผ่านกลุ่มอาชีพต่างๆที่มีในบ้านภูซึ่งมีจำนวน 3 กลุ่มด้วยกันที่เป็นกลุ่มอาชีพที่มีการดำเนินการเกี่ยวกับการผลิตและจำหน่ายผ้าทอ นอกจากขายผ่านกลุ่มอาชีพแล้วการบอกต่อกันแบบปากต่อปากก็เป็นช่องทางในการกระจายผลผลิตได้อีกแบบหนึ่ง ชาวบ้านบอกว่ามีคนจากจังหวัดอื่นๆในแถบภาคอีสานนี้เดินทางมาซื้อหาผ้าที่บ้านภู ชาวบ้านจึงสามารถขายผ้าที่ตนทอได้เรื่อยๆเพราะมีตลาดรองรับอยู่ ลายผ้าที่ชาวบ้านภูทอเป็นประจำคือ ลายแก้วมุกดา ลวดลายเป็นรูปแม่น้ำโขง เจ้าหน้าที่จากตัวจังหวัดนำรูปแบบมาให้ชาวบ้านทอ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะชาวบ้านภูที่ทอลายแก้วมุกดา แต่ผู้หญิงในทุกหมู่บ้านละแวกเดียวกันกับบ้านภูก็ทอลายแก้วมุกดากันมากในปัจจุบัน เพราะเป็นที่ต้องการของตลาด เมื่อผู้เขียนถามถึงลายผ้าที่เป็นลายผู้ไทโดยเฉพาะชาวบ้านที่กำลังคุยกันกับผู้เขียนก็ตอบว่า ลายแก้วมุกดา ส่วนผ้าที่ทอกันมาก่อนหน้านี้ คือ ลายตุ้ม

ลายลูกโซ่ ลายตุ้มหู้อย ลายม้าน้ำ ที่กล่าวมาไม่ใช่ลายผู้ไท แม้เป็นลายที่นิยมกันทั่วไปรวมถึงทางภาคกลางก็นิยมลวดลายดังที่กล่าวมาด้วย ที่บ้านภูนี้มีกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวกับการทอผ้า 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิดบ้านภู กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้ายบ้านภู และกลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู ชาวบ้านนิยมทอผ้าที่ใกล้เคียงกัน ใครว่างก็มาทอพอเหนื่อยแล้วชาวบ้านอีกคนก็มาทอต่อ เมื่อนำผ้าผืนนั้นไปขายก็นำเงินมาแบ่งกัน ชาวบ้านคนหนึ่งชื่อปานิดก็ทอผ้ารวมกับน้องสามี ทอเสร็จแล้วก็นำไปขายให้กลุ่มผ้าไหม ปานิดบอกว่ามีคนมาหาซื้อผ้าทางนี้เยอะ เพราะผ้าบ้านภูเนื้อดีกว่าผ้าทางร้อยเอ็ด ลายผ้าที่ขายได้มากคือ ลายแก้วมุกดา

ครอบครัว

คนบ้านภูมีทั้งที่แต่งงานกันเองในหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ที่แต่งงานกันเองจะเป็นคนรุ่นอายุ 50 ปีขึ้นไป รวมทั้งมีกลุ่มที่แต่งงานกับคนนอกหมู่บ้าน มีทั้งจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านเป่า บ้านหนองสูง แต่งงานแล้วก็อาศัยอยู่ที่บ้านภูหรืออาจพากันไปอยู่ที่อื่น บางคนโดยเฉพาะคนอายุ 40 ปีลงมาซึ่งส่วนใหญ่ไปทำงานและอาศัยที่อื่นทั้งในกรุงเทพมหานครและตามจังหวัดต่างๆ นั้นต่างแต่งงานและมีครอบครัวตามสถานที่ที่ตนทำงาน กรณีที่แต่งงานกับคนในบ้านภูเหมือนกัน หลังจากแต่งงานแล้วขึ้นอยู่กับว่าคู่แต่งงานจะตกลงกันว่าฝ่ายหญิงจะมาอาศัยอยู่บ้านฝ่ายชาย หรือฝ่ายชายจะอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิง

การแต่งงานกับคนต่างถิ่นนั้นคุณยายคนหนึ่งกล่าวว่าถ้าคนบ้านภูแต่งงานกันเองมักไม่ค่อยเล็กกัน หากแต่งงานกับคนอื่นก็มีโอกาสในการเลิกร้างกันหลังจากแต่งงานมาก มีคนบ้านภูที่ได้สามีเป็นชาวต่างประเทศด้วย โดยผู้เขียนได้พูดคุยกับที่ผู้หญิงคนหนึ่งที่มีสามีเป็นชาวเยอรมนีที่คนนี้กับสามีของเธอจะอาศัยที่บ้านภูเป็นเวลา 6 เดือนในช่วงฤดูหนาว พอเข้าเดือนมีนาคมก็จะเดินทางไปอยู่ที่เยอรมนีเป็นเวลา 6 เดือน จนกว่าจะถึงช่วงฤดูใบไม้ร่วงของประเทศเซตหนาว พี่บอกว่า "หนีหนาวมาอยู่ที่นี่"

ปัจจุบันคนบ้านภูมีคำเรียกเครือญาติที่เหมือนกับคนภาคกลาง คือ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ แต่มีแตกต่างจากภาษาในกรุงเทพมหานคร คือ คนบ้านภูเรียก ทวด ว่า ยายเฒ่าหรือตาเฒ่า ขึ้นอยู่กับว่าทวดเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ส่วนคำว่าปู่และย่านั้น ป้าอ่อนได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ตนได้ฝึกให้หลานพูดเพราะๆ โดยให้เรียกตนซึ่งเป็นย่าว่า คุณย่า หลานของคนข้างๆบ้านก็เรียกปู่ย่าโดยมีคำว่า "คุณ" นำหน้า แต่ขณะเดียวกันผู้เขียนก็ได้สังเกตว่ามีเด็กบ้านภูที่อายุราว 6 ปีเรียกย่าของตนว่า "อีย่า" แบบที่ชาวบ้านภูเคยพูดในอดีต ซึ่งที่สุดแล้วคำเรียกเครือญาติอาจขึ้นอยู่กับการสั่งสอนเด็กของแต่ละครอบครัวว่าให้ใช้คำใดเรียกญาติผู้ใหญ่ของตน

คำศัพท์เกี่ยวกับครอบครัวที่คนบ้านภูยังใช้เรียกกันในปัจจุบันนั้น ยกตัวอย่างเช่น ลูกคนโต เรียกว่า ลูกกก หรือการที่ลูกสะใภ้เรียกแม่สามีว่า "ย่า" นอกจากนี้คนบ้านภูเรียกกันโดยใช้ชื่อลูกแทนชื่อตัวของคุณคนนั้น เช่น ผู้หญิงคนหนึ่งมีลูกชื่อส้ม ชาวบ้านจะไม่เรียกชื่อตัวของผู้หญิงคนนั้น

แต่จะเรียกว่า “แม่ส้ม” หมายความว่า เป็นแม่ของส้ม ส่วนผู้ชายที่เป็นพ่อของส้ม ชาวบ้านก็เรียกเขาว่า “พ่อส้ม” เช่นกัน ชาวบ้านราว 3-4 คนบอกกับผู้เขียนเมื่อได้พูดคุยกันถึงการเรียกในรูปแบบดังกล่าวว่า เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านรู้จักกันหมด รู้ว่าใครมีลูกชื่ออะไร ใครเป็นพ่อเป็นแม่ของใคร ซึ่งแสดงออกถึงความสนิทสนมว่าไม่ได้รู้เฉพาะชื่อตัวของคนๆ นั้นเพียงอย่างเดียว แต่รู้ไปถึงลูกด้วย ส่วนคนที่ไม่มีลูกก็จะเรียกชื่อตัวของเขา รวมถึงคนที่ไม่ได้แต่งงานก็ถูกเรียกด้วยชื่อตัวเพียงอย่างเดียว เพราะไม่มีลูก

เมื่อผู้เขียนอยู่ที่บ้านภูและพูดถึงชาวบ้านคนที่ 1 ให้ชาวบ้านคนที่ 2 ฟัง ชาวบ้านคนที่ 2 ก็บอกว่าชาวบ้านคนที่ 1 นี้เป็นญาติของตนแม้ว่าจะมีนามสกุลต่างกัน โดยชาวบ้านคนที่ 1 เป็น... ของชาวบ้านคนที่ 2 กล่าวคือชาวบ้านภูสามารถนับญาติระหว่างกันในหมู่บ้านได้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง อาจมีความเกี่ยวข้องกันตั้งแต่สมัยพ่อของปู่ แต่ก็สามารถเรียงลำดับได้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งเกี่ยวข้องทางเครือญาติกับตนแบบใด คนบ้านภูจึงมักบอกว่า “คนในหมู่บ้านนี้เป็นญาติกันทั้งนั้น” แต่เท่าที่ผู้เขียนได้สอบถามชาวบ้านพบว่ามีการที่คู่สามีภรรยาซึ่งเป็นญาติกันมาแต่งงานกันเอง แต่ก็ไม่ได้เป็นญาติใกล้ชิด คือ เกี่ยวข้องกันตั้งแต่สมัยปู่ทวดที่เป็นพี่น้องกัน ชาวบ้านบอกว่าหากเป็นญาติใกล้ชิดกันมากจะไม่แต่งงานกัน เพราะมีค่านิยมว่าเป็นญาติกันไม่ควรแต่งงานกันเอง กรณีที่คนรุ่นปู่ย่าตายายเป็นพี่น้องกันนี้ถือว่าใกล้ชิดกันมาก ต้องสืบไกลถึงปู่ของปู่จึงจะถือว่าเป็นผู้ที่มีสายเลือดที่ไม่เกี่ยวข้องกันและสามารถแต่งงานกันได้ โดยคู่ที่เป็นญาติกันและแต่งงานกันนี้ในบ้านภูมี 4-5 คู่

เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของชาวบ้านภูเป็นการผลิตในรูปแบบเกษตรกรรม โดยอาชีพหลักคือการทำนาทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งวัวและไก่ เป็นสัตว์ที่ชาวบ้านนิยมเลี้ยง

1. การทำนาและเลี้ยงสัตว์

การทำนาที่บ้านภูจะใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ เพราะที่นาของชาวบ้านภูต่อครัวเรือนนั้นอยู่ที่ประมาณ 3-10 ไร่ โดยชาวบ้านคนหนึ่งบอกว่า

“บ้านภูมีที่นากันคนละน้อย 10 ไร่บ้าง 8 ไร่บ้าง บางบ้านมีแค่ 2 ไร่กว่า เพราะพื้นที่ตรงนี้มีมันติดภูติดเขา มีที่กันคนละไม่มากหรอก”

การมีที่นาจำนวนไม่มากทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องจักรในการทำนา แค่ใช้แรงงานคนก็เพียงพอ ทั้งการไถนาซึ่งจะใช้วัวควายไถนา มีบ้างที่จะใช้รถไถเดินตาม แต่น้อยมาก เพราะชาวบ้านบอกว่าใช้รถไถก็ต้องใช้น้ำมัน และคนที่ทำนาก็จะเลี้ยงวัวด้วยควบคู่กัน จึงไม่เป็นการยากที่จะหาวัวมาเทียมคันไถ ส่วนการหว่าน ดำนา หรือเก็บเกี่ยว จนกระทั่งตีข้าว ให้ข้าวหลุดจากรวงนั้นก็ใช้แรงงานคนทั้งสิ้น ซึ่งอุปกรณ์ในการทำด้วยไม้ เป็นลักษณะไม่งามเพื่อหนีบข้าว เวลาตีก็ใช้ไม้หนีบมัดข้าวยกขึ้นและตีลงกับแท่นหินให้เม็ดข้าวหลุดจากรวง การใช้

แรงงานคนโดยเฉพาะขั้นตอนในการเก็บเกี่ยวนั้นทำให้ชาวบ้านได้ฟางข้าวเพื่อนำไปเลี้ยงวัว ต่างจากการเก็บเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวที่ฟางจะถูกกำจัดไปหมด โดยผู้ใหญ่บ้านภูได้พูดว่า

“ที่เราไม่ใช้รถเกี่ยวเพราะเราจะเอาฟาง เอารถเกี่ยวก็ไม่ได้ฟางนะสิ”

ฟางถือเป็นสิ่งที่มีค่ามากในพื้นที่ซึ่งคนมีอาชีพทำนาและเลี้ยงสัตว์ ฟางที่ได้จะถูกนำไปเลี้ยงวัวซึ่งถือเป็นวิตามินชั้นดีที่ชาวบ้านมักจะให้ฟางร่วมกับหญ้าสดแก่วัวของตนไปตลอดทั้งปี ฟางข้าวของปีนี้จะถูกเก็บไว้วัวกินจนพอที่จะได้ฟางข้าวขึ้นใหม่ซึ่งก็คือช่วงเวลาเกี่ยวข้าวในปีต่อไป ชาวบ้านภูจึงเกี่ยวข้าวโดยใช้แรงงานคน โดยแรงงานจะได้จากในครอบครัว เมื่อถึงวันเกี่ยวข้าวญาติพี่น้องก็จะมาช่วยกัน ทั้ง พ่อ แม่ ลูก และญาติๆ ขณะเดียวกันโรงเรียนมัธยมประจำตำบลคือโรงเรียนพลักราษฎร์พิทยาสรรพนั้นจะมีวันหยุดให้นักเรียนในช่วงฤดูเกี่ยวข้าว คือ ประมาณเดือนพฤศจิกายน เพื่อให้นักเรียนได้ช่วยงานพ่อแม่ โดยในการเกี่ยวข้าวระหว่างญาติหรือเพื่อนบ้านนั้น ชาวบ้านภูมักจะ “แลกแรง” กัน คือ คนอื่นมาเกี่ยวข้าวให้เรา และเราก็ไปช่วยเกี่ยวข้าวที่นาเขาตอบ การไปเกี่ยวที่นาเขาตอบแทนนี้ เรียกว่า “การส่งแรง” ซึ่งจะทำในหมู่ญาติ หรือเพื่อนบ้าน

ถ้าไม่แลกแรงดังที่กล่าวมา ก็จะเป็นการจ้างกัน ซึ่งจะมีชาวบ้านที่เกี่ยวข้องในนาตนเองเสร็จแล้วก็จะไปรับจ้างเพื่อนบ้านเกี่ยวข้าวโดยรับเงินค่าแรง ชาวบ้านเล่าว่าค่าจ้างเกี่ยวข้าวในช่วงเวลาที่ผู้เขียนเก็บข้อมูลคือช่วงปลายปี พ.ศ.2551 นั้นตกชั่วโมงละ 25 บาท ส่วนใหญ่จะนิยมเหมาเป็นครึ่งวัน คือเวลาเช้าถึงเที่ยงคนรับจ้างก็จะได้ 100 บาท กรณีพื้นที่นากว้าง ก็จะจ้างเหมาวันละ 300 บาท เก็บเกี่ยวไปจนเสร็จในพื้นที่นั้นๆแล้วแต่ละตกลงกัน ซึ่งคนที่รับจ้างเกี่ยวข้าวส่วนใหญ่จะเป็นเด็ก ไปจนถึงวัยหนุ่มสาว หลังจากเกี่ยวแล้วก็จะมีการมัดข้าว ค่าจ้างแรงงานในการมัดข้าว(ชาวบ้านที่เล่าให้ผู้เขียนฟังเรียกมัดข้าวว่า ตีข้าว) คือ 100 มัด 40 บาท นอกจากนี้ยังมีการรับจ้างในลักษณะต่างๆนอกจากงานในนา เช่น รับจ้างสร้างบ้าน เลื่อยไม้

ชาวบ้านภูทำนาทั้งนาหว่านและนาดำ แต่ส่วนใหญ่ที่ผู้เขียนได้ฟังชาวบ้านบอกเล่า จะเป็นนาดำ ซึ่งปลูกทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้าหอมมะลิ และมีชาวบ้านภูที่มีที่นาแต่ไม่ได้ทำเอง ดังที่ผู้เขียนได้ฟังคำบอกเล่ามาคือ ชาวบ้านภูคนดังกล่าวมีสามีเป็นข้าราชการครู และลูกๆก็มีอาชีพของตนเอง จึงไม่ต้องพึ่งพารายได้จากการทำนาจึงให้นาของตนเองแก่ชาวบ้านคนอื่นเช่า โดยค่าเช่านั้นคือส่วนแบ่งข้าวที่คนมาเช่าเก็บเกี่ยวได้ ในการทำนาของชาวบ้านนั้นจะใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีบ่อน้ำที่หน่วยงานของกรมชลประทานมาขุดให้ชาวบ้านใช้ซึ่งเป็นบ่อรวมที่ชาวบ้านที่มีนาอยู่ใกล้ๆบ่อน้ำดังกล่าวก็สามารถขุดน้ำในบ่อชลประทานไปใช้ได้

รูปแบบที่นาของชาวบ้านภูจะมีทั้งรูปแบบที่มีการปลูกข้าวอย่างเดียวเรียงรายกันหลายๆแปลงโดยไม่มีการปลูกพืชอย่างอื่นปลูกสลับ หรือจะเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นที่บ้านภูซึ่งจะเป็นลักษณะของนาสวนผสม มีพืชหลายอย่างในที่เดียวกัน ตรงกลางเป็นนาข้าว รอบๆจะเป็นพืชสารพัดชนิด เช่น ะอม กัลลวย มะพร้าว น้ำหอม แก้วมังกร พืชผักสวนครัวฯลฯ โดยจะปลูกพืชที่กินได้

และพืชที่กินไม่ได้แต่ให้ผลทางเศรษฐกิจก็มี เช่น ยูคาลิปตัส ยางพารา โดยที่เจ้าของนาที่พาผู้เขียนไปดูบอกว่าเป็นปลูกไว้แค่ 1-2 ต้นเป็นการทดลองปลูก โดยก่อนหน้านั้นก็ไม่เคยปลูกยางพารามาก่อน จะปลูกแต่พืชที่กินได้เป็นส่วนใหญ่ พี่บอกว่าปลูกไว้เพื่อจะเอาขี้ยางไปขาย

บริเวณด้านข้างพื้นที่นาของของชาวบ้านมีเพิงพักที่ชาวบ้านเรียกว่า เถียงนา มีลักษณะบ้านใต้ถุนสูงแต่มีขนาดเล็กกว่า ไร่สำหรับเป็นที่พักผ่อน และเก็บอุปกรณ์การเกษตร เวลามาทำงานที่นาก็จะมากินข้าวและเก็บล้างภาชนะที่เถียงนານี้ บริเวณใกล้ๆเถียงนาก็จะปลูกพืชที่กินได้ทั้งมะละกอ บวบ พริก และเถียงนาสามารถเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับชาวบ้านที่มานอนเฝ้านา และวัวควายของตน

ทุ่งนาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมเกษตรกรรมดังเช่นบ้านภู ทุกเช้าหลังจากกินข้าวเช้าแล้วผู้ชายก็จะ “ไปนา” ผู้หญิงอาจไปนาด้วยหรืออยู่บ้านเพื่อทำงานบ้านและอาหาร คนที่ไปนาจะทำงานอยู่ที่นาจนถึงเที่ยงจึงกลับบ้านมากินข้าวกลางวัน หรืออาจนำข้าวกลางวันไปกินที่นาด้วยเลยในกรณีที่นาของผู้นั้นอยู่ห่างไกลจากบ้าน เท่าที่ผู้เขียนสังเกตผู้ชายจะใช้เวลาอยู่กับทุ่งนามากกว่าผู้หญิง แต่ผู้หญิงก็ทำงานในนาเช่นกันแต่มักจะมีเวลาอยู่บ้านมากกว่าผู้ชายเพราะมีงานบ้านที่ต้องทำด้วย ซึ่งคำว่า “ไปนา” นี้เป็นคำพูดติดปากของชาวบ้านภูและผู้เขียนจะได้ยินเสมอเวลาจะมาพบชาวบ้านที่อยากจะพูดคุยซักถาม แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้พบเพราะคนที่อยู่บ้านเดียวกับคนที่ผู้เขียนอยากพบบอกว่า

“ไม่อยู่หรอก ไปนา” หรือ “...เพิงไปนาเมื่อกี้”

นอกจากคำว่า “ไปนา” ก็มีคำว่า “กลับจากนา” ซึ่งคำหลังเป็นคำที่ผู้เขียนอยากได้ยินขณะกำลังรอคอยให้ชาวบ้านที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) กลับมาจากนา เพื่อที่ผู้เขียนจะได้พูดคุยซักถาม ข้อมูล งานที่นานั้นขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่นหลังจากดำนาและอยู่ในช่วงต้นข้าวเจริญเติบโตก็ต้องไปคอยดูว่ามีแมลงศัตรูพืชไหม มีหญ้าขึ้นในนาไหม ถ้ามีก็ต้องคอยถอนคอยดึงออก ส่วนฤดูแล้งหลังจากเก็บเกี่ยวแล้วพื้นนาก็จะกลายเป็นพื้นที่สำหรับปลูกผัก ก็จะต้องรดน้ำผักและดูแลต้นผัก นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการหาสัตว์ต่างๆที่อยู่ในนามากินเป็นอาหารตามฤดูกาล เช่น ปลาตัวเล็กๆในหน้าน้ำหลาก ช่วงฤดูแล้งก็จะมีสัตว์อีกหลายชนิด อาทิ หอยขมซึ่งสามารถหาได้จากทุ่งน่านำมาทำแกงหอยขมกินได้ และหากใครเลี้ยงวัวก็ต้องให้อาหารวัว ซึ่งเท่าที่ผู้เขียนถามชาวบ้านภูจะเลี้ยงวัวกันเป็นส่วนใหญ่ บางบ้านก็เลี้ยงไว้ 9-10 ตัว แต่บางบ้านก็เลี้ยง 1-2 ตัวแล้วแต่ต้นทุนของตนที่จะซื้อลูกวัวมาเลี้ยง การเลี้ยงวัวนั้นชาวบ้านต้องนำหญ้ามาให้วัวกินทุกวันไม่ว่าจะเป็นฤดูฝนหรือฤดูหนาวซึ่งงานในนาได้ลดลงแล้ว แต่ชาวบ้านที่เลี้ยงวัวก็ต้องไปนาทุกวันเพื่อให้อาหารวัว

ระหว่างปีนั้นชาวบ้านต้องคอยดูแลข้าวในนาของตนอย่างสม่ำเสมอ เช่น คอยดูแลไม่ให้มีหญ้าขึ้นในนา โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่วัชพืชเจริญเติบโตเร็ว ต้องคอยดูแลคอยถอนวัชพืชออก

จากนา ในการถอนก็จะไม่ได้ใช้เครื่องมือ แต่ใช้มือถอน ถอนหญ้าแล้วก็เอาไปทิ้ง จะเอาไปให้วัวกิน ต่อก็ไม่ได้เพราะ

“หญ้าในนาที่เปื้อนโคลนวัวมันไม่กิน แต่ควายมันกินนะ”

ป่าคนหนึ่งเล่าให้ผู้เขียนซึ่งไม่เคยเลี้ยงวัวฟัง หญ้าที่ขึ้นเป็นวัชพืชในนานั้นจะนำไปให้วัวกิน ไม่ได้ ต้องหาหญ้าที่อยู่ในบริเวณคันนาที่เป็นหญ้าแห้งให้วัวกิน หรือหากเลี้ยงวัวไว้หลายตัวหญ้าตรงคันนาอาจไม่พอ ก็จะมีการปลูกหญ้าไว้โดยเฉพาะ แบ่งเป็นแปลงหญ้าแยกต่างหากจากแปลงข้าว ทุกวันก็ต้องคอยไปเกี่ยวหญ้าที่ปลูกไว้มาให้วัวกิน แต่ถ้าเป็นฤดูหนาวก็จะปล่อยให้วัวเดินกินหญ้าแห้งในนาที่เหลือจากต้นข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้ว หรืออาจมีหญ้าขึ้นใหม่ก็จะเป็นอาหารวัว วัวในฤดูหนาวจึงมีอิสระมากกว่าวัวในฤดูฝน เพราะข้าวยังไม่ได้ถูกเก็บเกี่ยว ถ้าปล่อยให้วัวให้เดินอย่างอิสระ วัวจะเดินลงไปเหยียบต้นข้าวเสียหาย จึงต้องเลี้ยงวัวไว้ในคอก และเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในฤดูหนาวแล้วต้องนำฟางข้าวเก็บไว้เพื่อให้วัวกิน จะเก็บไว้ทั้งปีเพื่อให้วัวกินฟางสลับกับหญ้าสด

ในช่วงฤดูแล้งหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ทุ่งนาที่เคยปลูกข้าวที่จะว่างเปล่า ชาวบ้านจึงมักจะใช้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นที่ปลูกผัก โดยชาวบ้านบอกว่าได้ปลูกผักจำนวนพอกินในครัวเรือน ไม่ได้ปลูกไว้ขาย ผักที่ปลูกก็อย่างเช่น ผักบุ้ง ผักกาด โดยที่ผู้เขียนเห็นผักของลุงคนหนึ่งได้ปลูกไว้ประมาณ 3-4 แปลง ไม่ได้ใช้พื้นที่นาทั้งหมดในการปลูก โดยลุงได้ออกตัวว่า “ปลูกน้อย ปลูกไว้กิน” ในฤดูแล้งนอกจากผักที่จะปลูกในนาแล้ว ผืนนาโดยเฉพาะบริเวณคันนายังมีต้นฝ้ายด้วย ซึ่งต้นฝ้ายนี้ต้องปลูกโดยใช้เมล็ดหวาน หรือบางทีก็ขึ้นเอง หากปลูกปีนี้ปีหน้าก็ต้องปลูกใหม่เพราะต้นฝ้ายอยู่ไม่ทน ต้นฝ้ายที่ผู้เขียนเห็นสูงประมาณ 1-1.5 ฟุต แต่ก็มีต้นฝ้ายต้นใหญ่ขนาดท่วมหัวด้วยเช่นกัน

ภาพประกอบที่ 9 ต้นฝ้ายที่ปลูกในทีนาช่วงฤดูแล้ง

ดูเหมือนว่าพื้นที่ของหมู่บ้านที่อยู่ติดเขานั้นเป็นข้อจำกัดต่อปริมาณพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้านภู แต่การทำนาในพื้นที่ที่ชาวบ้านออกตัวว่าที่นาของตนน้อยนั้น ก็ทำให้คนบ้านภูที่ทำนาเป็นอาชีพหลักไม่จำเป็นต้องซื้อข้าวมากิน คือมีข้าวไว้กินเองได้ตลอดปี เหลือกก็ขาย กรณีของข้าวเหนียวนั้นเก็บไว้กิน ส่วนข้าวเจ้าจะเก็บไว้เป็นส่วนน้อยเพื่อทำขนม ที่เหลือกก็ขาย แต่ชาวบ้านบางคนก็บอกว่าข้าวของตนไม่ค่อยได้ขายเพราะจะเก็บไว้กินปีต่อไป ในการขายข้าวก็จะมีพ่อค้าคนกลางที่อาศัยในบ้านภูนี้เองคอยรับซื้อ ซึ่งที่ศรี ชาวบ้านภูคนหนึ่งได้บอกกับผู้เขียนถึงราคาข้าวของบ้านภู่ว่า

“ที่ว่าข้าวบ้านที่แพงนะ ตอนไปเดินโลดส์เห็นราคาข้าวที่เขาขายใส่ถุงก็เอ๊ะทำไม

มันถูก”

นอกจากการทำนาและเลี้ยงวัวแล้ว ก็จะมีการเลี้ยงไก่ โดยสามารถเลี้ยงที่นาแล้วยังมีการทำไร่อีกด้วย เช่น ไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปลูกผัก ไร่ถั่ว ไร่ปอ ทำสวนยาง มีสวนยางที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปอีกระยะหนึ่งประมาณ 1-2 กิโลเมตร โดยปลูกค่อนข้างเยอะ ซึ่งสวนยางนี้เริ่มเป็นที่นิยมปลูกเมื่อ 5-6 ปีที่แล้ว

2. การซื้อขายในหมู่บ้าน

มีร้านค้าในหมู่บ้านเพื่อขายของชำ ของอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวันซึ่งมีทั้งร้านค้าในรูปแบบสหกรณ์ และร้านค้าของเอกชน นอกจากของกินใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว บ้านภูยังมีร้านค้าริมทางซึ่งขายผลผลิตจากบ้านภู เช่น ผ่าฝ้าย ให้กับคนที่เดินทางผ่านไปมา ร้านขายของฝากจะตั้งอยู่ริมถนนหลวงสายหนองสูง-นิคมคำสร้อย ซึ่งจะมีรถที่จะเดินทางไปยังต่างอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียงใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางอยู่เสมอ นอกจากการขายในรูปแบบร้านค้าแล้ว ยังมีการค้าขายของชาวบ้านให้กับชาวบ้านด้วยกัน โดยผู้ที่ไปเก็บของป่า หรือจับปลาจากหนองน้ำในนามามากเกินกว่าที่ตนจะกินเองภายในครัวเรือน ก็จะนำมาเดินขายไปตามบ้านในหมู่บ้าน บางคนก็ตั้งใจไปจับปลาหรือเก็บของป่าบนภูมาเพื่อขายเลยทีเดียว ผู้เขียนเคยเห็นหญิงวัยประมาณ 50 ปีคนหนึ่งเดินขายหน่อไม้ไร่ เป็นหน่อไม้ขนาดเล็กขึ้นเองบนภูเขา นำมาใส่ถุงพลาสติกจำนวนถุงละ 5-6 หน่อ ขายถุงละ 10 บาท โดยขายในช่วงวันก่อนวันบุญข้าวประดับดิน ซึ่งคนซื้อก็บอกว่าจะได้ไม่ต้องไปหาเองบนเขา และยังมีคนนำปลาซึ่งจับได้จากหนองน้ำหรือจับได้จากนาในช่วงฤดูฝนไปเดินขายตามบ้านต่างๆ ในหมู่บ้าน ก็มีชาวบ้านซื้อเพราะจะได้ไม่ต้องจับเอง ยายคนหนึ่งที่ถูกสะใภ้ นำปลาไปเดินขายตามบ้านบอกกับผู้เขียนที่สงสัยว่านำปลาไปขายเช่นนี้มีคนซื้อหรือไม่ว่า

“มีคนซื้อ ขายหมด คนหาเงินก็หา คนไม่หา ก็ซื้อกิน”

3. การกู้ยืมเงิน

คนบ้านภูมีการกู้ยืมเงิน จะกู้กับธนาคารหมู่บ้านเพราะไม่มีกำหนดเวลาในการส่งดอกเบี้ยคืน คนกู้จะส่งดอกเบี้ยเรื่อยๆจนหมด ส่วนกรณีธนาคารอื่นๆเช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและ

สหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) นั้นไม่ค่อยมีคนกู้เพราะมีกำหนดส่งดอก ชาวบ้านภูที่ภูเงินนั้นส่วนใหญ่เอาไปส่งลูกเรียน เป็นค่าเทอม ค่าอุปกรณ์การเรียน ซึ่งจะมีคนกู้เงินมากในช่วงเวลาเปิดเทอม ของนักเรียนนักศึกษา อีกกรณีหนึ่งคือกู้เงินเพื่อนำไปซื้อเครื่องมือทำการเกษตร เช่น ซื้อวัวเพื่อนำมาเลี้ยง ซื้อเครื่องสูบน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่คนที่กู้ไปเพื่อซื้อเครื่องมือทำการเกษตรนี้จะกู้เงินช่วงฤดูคานา

ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า “คนบ้านภูไม่ค่อยมีเงินหรอก ที่เห็นบ้านใหญ่ๆอย่างนี้มีแต่บ้านจริงๆนะ ลูกๆเขาส่งมา ก็เอามาสร้างบ้าน ไม่ได้เก็บเงิน” และยกตัวอย่างกรณีของตนเองที่หากครั้งหนึ่งไม่เคยไปเปิดร้านซ่อมรถที่ต่างอำเภอ ก็คงจะไม่มีรถเก๋งเก่าๆคันนี้มาเป็นเจ้าของ เพราะถ้าไม่ได้เปิดร้านซ่อมรถก็คงไม่สามารถเก็บเงินเพื่อซื้อรถยนต์ได้

กรณีของมอเตอร์ไซค์หรือรถปิกอัพซึ่งเป็นที่นิยมในต่างจังหวัดนั้น ชาวบ้านภูที่มีเงินอยู่แล้วจึงซื้อรถเก๋งหรือปิกอัพ โดยเงินที่นำมาซื้อก็คือเงินที่เก็บสะสมเอาไว้ จึงพอมีเงินก่อนไปดาวนรถและที่เหลือก็ผ่อนเอาหรือให้ลูกที่ทำงานแล้วผ่อนต่อ ซึ่งรถเก๋งและปิกอัพนั้นมีไม่เยอะในบ้านภู แต่มอเตอร์ไซค์จะมีเกือบทุกบ้าน

โดยสรุปจากที่กล่าวมา ความเป็นผู้ไทในชีวิตประจำวันของชาวบ้านคือสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติกันเป็นประจำ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าอาหารที่ชาวบ้านภูกินคือสิ่งที่บ่งบอกความเป็นผู้ไทของชาวบ้าน “แกงผู้ไท” หรือ “แจ่วผู้ไท” เป็นสิ่งที่ชาวบ้านยกมาแนะนำเสนาว่าสิ่งดังกล่าวแตกต่างไปจากคนกลุ่มอื่นและมีเอกลักษณ์ในความเป็นผู้ไทของตนเอง แกงที่ใส่ใบย่านางและน้ำข้าวเบือ หรือแกงผักหวานที่ไม่ใส่ปลาแห้งใส่เพียงแค่วุ้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ต่างกับคนลาวที่ใส่ปลาแห้งด้วย จนกระทั่งแจ่วผู้ไทที่มีส่วนประกอบหลักเพียงแค่วุ้นแห้งตำกับกระเทียมและน้ำปลาร้า ไม่ใส่น้ำมันและน้ำมันลงในน้ำพริกซึ่งชาวบ้านยืนยันว่าแจ่วผู้ไทนี้มีความแตกต่างจากน้ำพริกของภาคกลางหรือแจ่วของคนลาวอีสาน นอกจากเรื่องของอาหารแล้ว ความเป็นผู้ไทของชาวบ้านภูยังนำเสนอผ่านการสมมาในพิธีแต่งงาน ซึ่งผู้เขียนได้เห็นการแต่งงานที่จัดขึ้นในบ้านภูและฝ่ายเจ้าสาวก็ยังคงนำที่นอน เสื้อ หมอน มาที่บ้านเจ้าบ่าวเพื่อสมมาญาติฝ่ายเจ้าบ่าว การสมมาในพิธีแต่งงานทำให้หญิงผู้ไทต้องทอผ้าเป็นและทอผ้าเก็บไว้เพื่อใช้สำหรับการแต่งงานของตน หญิงที่แต่งงานแล้วก็ยังคงทอผ้าสะสมไว้ให้ลูกหลานเพื่อที่ลูกหลานจะได้นำผ้าที่แม่หรือยายทอไว้ให้นำไปสมมาเจ้าบ่าวของตนต่อไป ในบ้านของชาวบ้านภูที่ผู้เขียนได้ไปพักอาศัยและเข้าไปเยี่ยมเยียนล้วนมีตุ๊กกระดกตั้งอยู่หลายหลัง ภายในบรรจุผ้าหม่นวม หมอน ที่นอน โดยชาวบ้านผู้หญิงที่ผู้เขียนได้เข้าไปนั่งคุยในบ้านของเธอชี้ให้ผู้เขียนดูตุ๊กที่บรรจุผ้าอยู่ 2-3 ตุ๊ก และบอกกับผู้เขียนว่าผ้าและที่นอนเหล่านี้ยายของตนทำเก็บเอาไว้ให้ลูกหลานไว้ใช้ในวันแต่งงาน ซึ่งในปัจจุบันเด็กวัยรุ่นหนุ่มสาวบ้านภูทอผ้าไม่เป็นแล้ว หากหญิงสาวบ้านภูมีคู่แต่งงานเป็นผู้ไทเหมือนตนเองก็ต้องนำสิ่งของไปสมมาญาติเจ้าบ่าวเมื่อนั้นผ้าที่ยายและแม่เก็บไว้ให้ก็จะได้ใช้ประโยชน์ หากบ้านใดไม่มีผ้าที่ยายและ

แม่เตรียมไว้ก็ไปซื้อที่นอนและผ้าห่มที่ตลาดมาสมมาญาติเจ้าบ่าวก็ได้ถึงอยู่กับความสะดวกและสถานการณ์

3. ผู้ไท : ความไม่รู้และความไม่คุ้นเคยของผู้เขียน

ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าชาวบ้านภูโดยทั่วไปมีลักษณะของคนในสังคมชนบทซึ่งคนในหมู่บ้านจะรู้จักกันดีว่าใครเป็นใครหรือใครเป็นลูกหลานใคร และการปฏิบัติตนของชาวบ้านก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญต่อตัวเงินเพียงอย่างเดียว ดังเช่น ป้าหนึ่ง ที่ช่วยเหลือผู้เขียนอย่างมาก ในการจัดหาบ้านพักให้แก่ผู้เขียนในเวลาที่คุณเขียนเข้าไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านและเป็นธุระขับรถมารับ-ส่งผู้เขียนที่ท่ารถในตัวอำเภอหนองสูงแม้ว่าป้าหนึ่งจะไม่ใช่เจ้าของบ้านที่คุณเขียนไปพักก็ตาม ส่วนชาวบ้านคนอื่นก็ชักชวนให้ผู้เขียนกินข้าวหรือหาขนมผลไม้มาเลี้ยงในช่วงเวลาที่ผู้เขียนไปถึงบ้านของชาวบ้านคนดังกล่าวเพื่อขอสัมภาษณ์ สิ่งที่ชาวบ้านทำเป็นลักษณะของคนในชนบททั่วไปที่ชีวิตไม่เร่งรีบและมองคนอื่นที่ตนพูดคุยด้วยว่าเป็นดังญาติพี่น้องของตน จากการที่คุณเขียนได้ไปออกภาคสนามมาบ้างนั้นผู้เขียนเห็นว่าคนที่อาศัยอยู่ตามต่างจังหวัดในหมู่บ้านที่ชีวิตไม่เร่งรีบก็ล้วนมีการปฏิบัติตนเช่นที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่าการปฏิบัติของชาวบ้านภูจึงไม่ได้ถือว่าเป็นลักษณะของ"ชาวผู้ไท" แต่น่าจะเป็นลักษณะของคนชนบทโดยทั่วไป การที่ชาวบ้าน "ใจดี" นี้ทำให้ผู้เขียนรู้สึกว่าการเก็บข้อมูลน่าจะผ่านไปได้อย่างดี แต่ในการเก็บข้อมูลนี้ก็มีอุปสรรคอยู่บ้าง โดยระหว่างการเข้าไปอาศัยที่บ้านภูนี้ผู้เขียนได้พบเจอสิ่งๆ ที่ตนเองไม่รู้และไม่คุ้นเคยหลายอย่าง ตั้งแต่ในเรื่องของภาษาผู้ไทที่ต้องตั้งใจฟังเวลาชาวบ้านพูดจึงจะเข้าใจว่าชาวบ้านพูดอะไร โดยนำบริบทและสถานการณ์แวดล้อมมาเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจคำศัพท์บางคำที่คุณเขียนไม่รู้ถึงสิ่งที่ชาวบ้านพูดออกมา แต่ผู้เขียนเป็นคนนอกสำหรับชาวบ้านซึ่งต่างรู้กันทั่วไปว่าผู้เขียนไม่ใช่ผู้ไท เมื่อชาวบ้านพูดคุยกับผู้เขียนจึงใช้ภาษาไทยกลาง นอกจากเรื่องของภาษาแล้ว ผู้เขียนยังมีสิ่งๆ ที่ไม่คุ้นเคยหลายอย่างเมื่อไปอาศัยที่บ้านภู อย่างแรกคือการกินข้าวเหนียวทั้งสามมื้อ แม้ผู้เขียนจะยืนยันกับเจ้าของบ้านว่าสามารถกินข้าวเหนียวได้ก็ตาม การกินข้าวเหนียวบ่อยๆ เป็นเรื่องไม่คุ้นเคยสำหรับผู้เขียนเป็นอย่างมาก ในความคิดของผู้เขียนการกินข้าวทุกวันอย่างน้อยวันละ 2 มื้อนั้นทำให้หิวและย่อยยากสำหรับคนที่มีปัญหาเรื่องระบบการย่อยอาหารดังเช่นผู้เขียน แต่ผู้เขียนก็ยังยืนยันที่จะกินข้าวเหนียว ไม่ต้องการให้เจ้าของบ้านหุงข้าวเจ้าเพื่อให้เพราะไม่อยากจะให้เขาต้องทำอะไรเพิ่มไปจากการหุงข้าวโดยปกติของเขาซึ่งมีเพียงการนึ่งข้าวเหนียวเท่านั้นแต่เมื่อผู้เขียนไปอาศัยด้วยกลับทำให้เขาต้องมีหุงข้าวเจ้าเพิ่มด้วย แต่เจ้าของบ้านส่วนใหญ่ที่คุณเขียนไปอาศัยด้วยก็จะหุงข้าวเจ้าให้ผู้เขียนด้วย ทำให้ผู้เขียนได้กินข้าวเจ้าในบางมื้อ

นอกจากเรื่องของข้าวแล้วก็ยังมีเรื่องของ"กับข้าว"ด้วยที่คุณเขียนรู้สึกไม่คุ้นเคย ซึ่งตามชีวิตปกติของผู้เขียนเมื่ออยู่กรุงเทพมหานครนั้นไม่ได้ทำอาหารเอง แต่ซื้อกินตามร้านซึ่งก็จะเปลี่ยน

อาหารไปเรื่อยๆเพื่อไม่ให้ตัวเองเบื่อ มื้อนี้เป็นข้าวผัด มื้อหน้าเป็นก๋วยเตี๋ยว มื้อถัดไปเป็นข้าวแกง แต่เมื่อผู้เขียนไปอาศัยที่บ้านภูแล้วจะได้กินอาหารที่ชาวบ้านกินกันในเวลานั้น โดยอาหารของชาวบ้านจะขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่น เมื่อถึงฤดูฝน ชาวบ้านก็จะออกไปเก็บเห็ดหรือหน่อไม้เกือบทุกวัน ใครไม่ออกไปหากก็อาจได้รับเห็ดมาจากการแบ่งปันของเพื่อนบ้านหรือสามารถซื้อมาจากคนที่ขึ้นไปเก็บเห็ดและนำมาขายได้เช่นกัน เมื่อถึงฤดูที่เห็ดหรือหน่อไม้ ออกมาก อาหารที่คนบ้านภูกินในชีวิตประจำวัน คือ แกงเห็ด และแกงหน่อไม้ รวมทั้งหน่อไม้ลวกจิ้มกินกับแจ่วด้วย ผู้เขียนเองนั้นชอบแกงเห็ดมากแต่หากได้กินหลายมื้อเข้าก็เกิดความเบื่อหน่าย ในมื้อกลางวันบางครั้งผู้เขียนจึงไปกินก๋วยเตี๋ยวที่ร้านก๋วยเตี๋ยวเพื่อได้ตนเองได้กินอาหารที่ต่างออกไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามเจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปอาศัยด้วยล้วนดูแลผู้เขียนอย่างดี พยายามทำอาหารหลายประเภทมาให้ผู้เขียนได้กินสลับกันไปทุกมื้อ เช่น ต้มยำปลา หมูทอด ลาบหมู แต่ในสำหรับข้าวเกือบทุกมื้อจะมีแกงเห็ดหรือแกงหน่อไม้เป็นส่วนประกอบด้วยเสมอ

การเบื่ออาหารที่ชาวบ้านกินเป็นประจำตอกย้ำให้ผู้เขียนมองตนเองว่าเป็นคนนอกมากขึ้น โดยมองว่าตนเองมาเก็บข้อมูลและอาศัยที่บ้านภูในช่วงเวลาที่สั้นมาก แม้ชาวบ้านคนหนึ่งจะทักทายผู้เขียนว่า “มาบ้านภูบ่อยจนเป็นไต่บ้านภูแล้ว” ผู้เขียนคิดว่าตนเองไม่สามารถอาศัยที่บ้านภูตลอดชีวิตได้อย่างแน่นอน ความไม่คุ้นเคยในสถานที่ใหม่และการอยู่ห่างไกลจากคนที่ตนเองสนิทสนมคุ้นเคยนั้นเป็นเรื่องปกติของการเก็บข้อมูลทางมานุษยวิทยาและความรู้สึกดังกล่าวก็เกิดขึ้นกับผู้เขียนเช่นกัน ความไม่คุ้นเคยกับการกินข้าวเหนียวและความไม่คุ้นเคยกับการกินแกงเห็ดและแกงหน่อไม้ทุกมื้อในช่วงฤดูฝนทำให้มีเส้นแบ่งความเป็นพวกเขาและพวกเราในความคิดของผู้เขียนซึ่งเป็นผู้เก็บข้อมูลเอง ผู้เขียนมักได้ยินชาวบ้านพูดอยู่เสมอว่า “ผู้ไทอยู่ง่ายกินง่าย” แต่ทำให้ผู้เขียนคิดว่าตนเป็น “คนกินยาก” ทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยคิดมาก่อน หากผู้เขียนไปเก็บข้อมูลที่ภาคกลางหรือภาคตะวันออกอาหารของชาวบ้านอาจทำให้ผู้เขียนคุ้นเคยและคิดออกมาว่า “กินเหมือนที่บ้านเราเลย” แต่ในการมาอาศัยที่บ้านภูนั้นผู้เขียนไม่เคยคิดเช่นนั้นเลย เมื่อมาครั้งแรกผู้เขียนรู้สึกแปลกใจกับแกงน้ำซันที่มีน้ำแกงสีเขียวเข้มเกือบดำ และแปลกใจกับแจ่วที่แตกต่างไปจากที่เคยกิน ความไม่รู้ภาษาผู้ไทและความไม่คุ้นเคยกับการกินอาหารในแบบชาวบ้านทำให้คนบ้านภูคือ “ผู้ไท” ตามที่ชาวบ้านบอกผู้เขียนมา และชาวบ้านที่เป็นผู้ไทกับผู้เขียนซึ่งไม่ใช่ผู้ไทนั้นอยู่คนละกลุ่มและมีจุดร่วมบางอย่างที่แตกต่างกันอย่างน้อยก็ในเรื่องของภาษาพูดและอาหารการกิน

4. ผู้ไทบ้านภู : กระแสการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยจากรัฐ

ภายใต้กระแสความทันสมัยและนโยบายการทำงานของรัฐที่เน้นการพัฒนาและเข้าสู่ชุมชน ส่งผลให้คนบ้านภูได้ติดต่อกับคนที่มาจากนอกหมู่บ้านตลอดจนคนบ้านภูเองก็ได้เดินทางออกไปนอกหมู่บ้านและมีการติดต่อสร้างสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น คนบ้านภูบางคนเดินทางไปทำงาน

ที่อื่นและกลับมาอาศัยอยู่ที่บ้านภูเช่นเดิม บางคนก็ไปทำงานและอยู่ที่อื่นซึ่งจะกลับมาบ้านภูราว 2-3 ครั้งต่อปีเท่านั้น การเดินทางและพบปะคนหลากหลายส่งผลต่ออัตลักษณ์และความเป็นผู้ไทของคนบ้านภู เมื่อคนบ้านภูไปอยู่อาศัยที่อื่นความเป็นผู้ไทจะอ่อนลงและเข้มข้นซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ผู้ใหญ่บ้านภูหมู่ 1 เล่าให้ผู้เขียนฟังถึงสมัยที่ตนไปทำงานและอยู่อาศัยที่จังหวัดสมุทรปราการประมาณ 20 ปีที่แล้ว พอมีเพื่อนจากบ้านเดียวกันมาเยี่ยมก็จะพูดภาษาผู้ไทกัน เมื่อเพื่อนบ้านได้ยินที่ผู้ใหญ่คุยกับเพื่อนก็แปลกใจถามว่า “พูดภาษาเผ่าอะไร” โดยผู้เขียนเห็นว่าความเป็นผู้ไทของผู้ใหญ่บ้านได้ถูกแสดงผ่านภาษาพูด ก่อนหน้านี้เพื่อนบ้านที่รู้จักกับผู้ใหญ่มานานไม่รู้ว่าผู้ใหญ่เป็นผู้ไทเพราะเมื่อผู้ใหญ่ไปทำงานและอยู่อาศัยที่อื่นก็จะมีอัตลักษณ์เป็นคนจากต่างจังหวัดเข้าไปทำงานในสมุทรปราการ แต่เมื่อมีเพื่อนคนบ้านเดียวกันไปหาจึงแสดงอัตลักษณ์ของผู้ไทออกมา ซึ่งก็คือภาษาพูดนั่นเอง การออกไปอาศัยนอกหมู่บ้านบางครั้งทำให้สำนึกทางชาติพันธุ์ของคนบ้านภูชัดเจนขึ้น หากเรานิยามว่าสำนึกทางชาติพันธุ์นั้นมีเรื่องของความเคยชินเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกเหตุการณ์หนึ่งระหว่างที่ผู้เขียนกำลังนั่งกินข้าวกับเจ้าของบ้าน เจ้าของบ้านได้กล่าวถึงแกงยอดบวบที่เรากำลังกินกันอยู่ว่า

“แกงยอดบวบนี้ลูกของตนชอบกินมาก เมื่อไปเรียนมหาวิทยาลัยก็โทรมาบอกว่าอยากกินแกงผัก อยากกินหน่อไม้ พ่อแม่ก็เอาขนใส่รถไปให้”

ความอยากกินแกงยอดบวบของลูกชาวบ้านภูซึ่งเป็นผู้ไท ซึ่งแม้ไปเรียนในระดับมหาวิทยาลัยที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านแล้วยังอยากกินอาหารที่ตนชอบและคุ้นเคย ผู้เขียนเห็นว่าลูกของเจ้าของบ้านที่อยากกินแกงยอดบวบอาจคิดเหมือนกับผู้เขียนซึ่งไปเก็บข้อมูลภาคสนามที่บ้านภูแต่อยากกินถ้วยเดียวเนื้อเจ้าประจำที่อยู่ใกล้ที่พักในกรุงเทพฯ หรือเมื่อผู้เขียนอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่ก็อยากกินข้าวมันไก่เจ้าอร่อยของจังหวัดบ้านเกิด ในที่นี้ความเป็นชาติพันธุ์ก็คือสิ่งที่ทำในชีวิตประจำวัน เราอาจอยากกินอาหารหลายอย่างในหนึ่งวัน และการปฏิบัติตนของเราในสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็คือลักษณะหนึ่งของความเป็นชาติพันธุ์

ปัจจุบันความเป็นผู้ไทถูกตรวจสอบมากขึ้นจากชาวบ้านเองที่บอกว่าตนเป็นผู้ไท แต่ก็ทำงานในหน่วยงานราชการด้วย ผู้เขียนได้คุยกับคุณช่อเพชร วิเศษศรี นักวิชาการวัฒนธรรมอำเภอหนองสูงที่บ่นว่า “เด็กผู้ไทปัจจุบันมักจะเอาคำภาคกลางผสมลงไป เช่น ตายาย รุ่นที่จะเรียก อีตา อีนาย แต่เด็กจะเรียกตา ยาย ไปเลย หรืออย่างคำว่าต้นไม้ เด็กจะพูดต้นไม้ แต่ความจริงผู้ไทต้องพูดกักไม้” และอาจารย์จ้ารอง จันทน์เต็ม อาจารย์โรงเรียนบ้านภูก็ได้กล่าวไปในทางเดียวกันว่า “เดี๋ยวนี้คนบ้านภูโดยเฉพาะพวกเด็กๆ พูดสำเนียงไม่ถูก อย่างหัวเข้า พุด หัวเข้า นี้ไม่ถูก ต้องหัวไค้ย กลับเหือนไม่ถูก ต้องเมื่อเหือน” ผู้เขียนเห็นว่าแม้เด็กในบ้านภูหรือเด็กผู้ไทปัจจุบันจะมีการใช้คำพูดที่ต่างไปจากคนรุ่นก่อน แต่หากยังมีคนที่อยากกินแกงยอดบวบอยู่เมื่อต้องเดินทางจากบ้านไปไกลนั้น สำนึกความเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทก็ยังคงอยู่แต่ขึ้นอยู่กับว่าความเป็นผู้ไทจะถูกแสดง

ออกมาในเวลาใดเท่านั้น ความเป็นชาติพันธุ์ไม่ได้อยู่ที่การพูดเป็นสำคัญหากเด็กยังมีสำนึกว่าตนเป็นผู้ไท นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐยังผลิตซ้ำความเป็นผู้ไทอยู่เรื่อยๆดังเช่นกรณีที่มีการจัดงานลอยกระทงที่องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งป่ายที่เวทีกิจกรรมที่เป็นเวทีสำหรับการแสดงฟ้อนรำและประกวดร้องเพลงเขียนว่า “มหกรรมลอยกระทงภูไท” ส่วนงานลอยกระทงตอนกลางคืนก็มีการประกวดนางนพมาศโดยผู้ที่เข้าประกวดเป็นผู้ที่เรียนในระดับมัธยมปลายของบ้านภู อายุประมาณ 15-17 ปี ซึ่งจะสวมใส่ชุดผู้ไทในการประกวด

นอกจากนี้เด็กนักเรียนทุกระดับชั้นของบ้านภูยังการแต่งชุดผู้ไททุกวันพฤหัสบดี เพราะเป็นนโยบายของจังหวัดมุกดาหารที่ทุกวันพฤหัสบดีให้เด็กนักเรียนแต่งชุดตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ชุดผู้ไทที่เด็กแต่งนั้นแตกต่างจากชุดที่ใช้รับแขก ชุดผู้ไทที่เด็กผู้หญิงใส่ไปโรงเรียนเป็นเสื้อผ้าฝ้ายปักลายรอบคอ แขน และสาบเสื้อ ใส่กับกระโปรงนักเรียน ส่วนเด็กผู้ชายก็เป็นเสื้อในแบบเดียวกันใส่กับกางเกงนักเรียน คุณยายคนหนึ่งที่บ้านภูกำลังเย็บเสื้อให้หลานสองคนบอกกับผู้เขียนว่า หลานสองคนนี้อยู่ต่างโรงเรียนกัน จะใส่เสื้อแตกต่างกัน โรงเรียนในเขตอำเภอหนองสูงหนองสูงเป็นเสื้อม่อฮ่อม เย็บลายตรงริมขอบคอ แขน และสาบเสื้อ อีกโรงเรียนหนึ่งซึ่งไม่ได้อยู่ในอำเภอหนองสูงเป็นเสื้อม่อฮ่อมไม่เย็บลาย ทุกวันพฤหัสบดี เด็กนักเรียนต้องใส่ชุดผู้ไท ทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นน้องผู้ชายในวัยมัธยมปลายสวมเสื้อแขนยาว ปักลายบริเวณสาบเสื้อ รอบคอและบริเวณขอบกระเป๋

กรณีของป่าหนิงที่เล่าให้ผู้เขียนฟังว่าเมื่อเกือบ 50 ปีก่อนนั้นป่าหนิงกลัวคนลาวเพราะพูดกันไม่รู้เรื่องนั้น ปัจจุบันหาเด็กบ้านภูที่กลัวคนลาวอย่างป่าหนิงยากเต็มที เนื่องจากเด็กบ้านภูคุ้นเคยกับการเข้ามาของคนภายนอกมากขึ้น เมื่อเด็กเข้าโรงเรียนก็ต้องพูดภาษาไทยกลางกับอาจารย์ที่โรงเรียน เพราะเป็นการฝึกฝนให้เด็กได้มีโอกาสพูดภาษาไทยกลางมากขึ้น ในชีวิตประจำวันเมื่อเด็กกลับบ้านแล้วนั้นก็พูดภาษาของกลุ่มตนกับพ่อแม่และคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านภูคนหนึ่งที่มีอาชีพเป็นอาจารย์ในโรงเรียนประถมศึกษาที่อำเภอนิคมน้ำอ้อยเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงเด็กนักเรียนของเธอว่ามาจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งผู้ไท ไช่ ญ้อ ฯลฯ บางครั้งเด็กก็ใช้ภาษาไทยกลางผิด จึงต้องคอยบอกอยู่เสมอ เพื่อที่เขาจะได้ไม่ติดไปใช้ผิดๆต่อไปในอนาคต ในโรงเรียนบ้านภูซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษาและโรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ที่สอนในระดับมัธยมศึกษาและมีเด็กบ้านภูไปเรียนอยู่เป็นจำนวนมากก็ให้เด็กพูดภาษาไทยกลางที่โรงเรียน โดยเฉพาะกับอาจารย์ กรณีที่เด็กพูดคุยกับเพื่อนจึงพูดภาษาผู้ไทได้ ผู้เขียนเห็นว่าแม้โรงเรียนจะให้เด็กพูดภาษาไทยกลางในโรงเรียน แต่ก็ยังผลิตซ้ำความเป็นผู้ไทให้เด็กต้องแต่งชุดผู้ไทเป็นการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองผ่านเสื้อผ้าที่สวมใส่ในทุกวันพฤหัสบดี ซึ่งเป็นวันที่ทางจังหวัดมุกดาหารรณรงค์ให้เด็กนักเรียนแต่ละคนแต่งตัวโดยใช้เสื้อผารูปแบบของกลุ่มชาติพันธุ์ของ

ตนไปโรงเรียน กรณีของโรงเรียนบ้านภูนั้นมีเฉพาะเด็กจากบ้านภูเข้าเรียน เมื่อถึงวันพฤหัสบดีจึงพบเด็ก "แต่งตัวแบบผู้ไท" กันทั้งโรงเรียน

ภาพประกอบที่ 10 เด็กผู้ชายชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นสวม"ชุดผู้ไท"ไปโรงเรียนในวันพฤหัสบดี โดยสวมเสื้อที่ตัดจากผ้าฝ้าย แต่ยังคงสวมกางเกงเครื่องแบบของโรงเรียน

ในการติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐระดับอำเภอ ชาวบ้านภูก็กล่าวว่า "เจ้าหน้าที่ที่อำเภอ ก็เป็นคนพื้นบ้านชะเยอะ แต่มาจากภาคอื่นก็มี ไม่มีความเหลื่อมล้ำ เพราะผู้ไทคงง่ายจะตาย ไม่มีความเหลื่อมล้ำเพราะเป็นคนนั้นคนนี่" ในการแสดงอัตลักษณ์ผู้ไทในชีวิตประจำวันของชาวผู้ไทก็สามารถแสดงออกได้โดยความยินยอมจากเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การที่ชาวบ้านบอกว่าที่โรงพยาบาลหนองสูงนั้น แพทย์จะเข้าใจถึงวัฒนธรรมผู้ไท เมื่อแพทย์รักษาอาการป่วยไม่หายขาด แพทย์จะให้คนป่วยไปรักษาด้วยหมอเหยาได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าความเป็นผู้ไทมีหลายระดับและหลายสถานการณ์ ชาวบ้านภูพูดภาษาผู้ไทสื่อสารกันในหมู่บ้าน แต่เมื่อชาวบ้านภูออกไปซื้อของที่ตลาดหนองสูงหรือไปติดต่อราชการที่อำเภอหนองสูงนั้นชาวบ้านจะดูว่าฝ่ายตรงข้ามสนทนาภาษาอะไรกับตน ชาวบ้านบอกว่าพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดหนองสูงนั้นส่วนใหญ่เป็นผู้ไท ชาวบ้านภูไปซื้อของก็พูดภาษาผู้ไทสื่อสารกันได้ แต่หากไปติดต่อที่ว่าการอำเภอหรือไปโรงพยาบาลนั้นอาจมีเจ้าหน้าที่บางคนไม่สามารถสื่อสารภาษาผู้ไทได้ ชาวบ้านก็จะพูดภาษาลาวหรือภาษาไทยกลางกับเจ้าหน้าที่ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างกรณีของพัฒนากรอำเภอหนองสูง ซึ่งเป็นคนจากภาคกลาง แต่มาทำงานและมีครอบครัวที่อำเภอหนองสูง ซึ่งเมื่อชาวบ้านพูดคุยกับเขาชาวบ้านจึงมักใช้ภาษาไทยกลางในการสื่อสารกับพัฒนากรอำเภอผู้นี้

ด้วยเหตุนี้ความเป็นผู้ไทจึงมีหลายระดับ ความเป็นผู้ไทระดับหมู่บ้านจะมีความเข้มข้น เพราะชาวบ้านภูใช้ภาษาผู้ไทสื่อสารกัน มีความเป็นอยู่เหมือนกันและกินอาหารประเภทเดียวกัน

ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและกำลังเล่นเกมเดียวกัน คือ การทำกิจกรรมต่างๆ ในนามของหมู่บ้านและการนำเสนอความเป็นผู้ไทต่อผู้มาเยือนบ้านภู ผู้เขียนมักได้ยินคำว่า "บ้านภู" ควบคู่ไปกับคำว่า "ผู้ไท" อยู่เสมอเมื่อครั้งไปเก็บข้อมูลและอาศัยอยู่ที่บ้านภู โดยส่วนใหญ่ได้ยินจากชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มผู้นำทางกิจกรรมของหมู่บ้าน จากกรที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการมองขอบเขตในเชิงหมู่บ้านอาจเป็นเพราะการทำกิจกรรมและดำเนินนโยบายต่างๆ ซึ่งต้องทำในระดับหมู่บ้านผ่านการสนับสนุนของรัฐ เช่น การจัดงบประมาณต่างๆ ก็จัดสรรแบ่งเป็นหมู่บ้าน ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละหมู่บ้านจะนำเงินส่วนนี้ไปใช้ทำอะไร ผู้เขียนพบว่ากลุ่มผู้นำของบ้านภูมีการเปรียบเทียบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวของบ้านภูกับหมู่บ้านใกล้เคียงอยู่เสมอ ว่าบ้านภูนำเงินมาใช้เพื่อดำเนินการในส่วนนี้ แต่ไม่รู้ว่าหมู่บ้านนั้นนำเงินไปใช้ทำอะไร แม้ว่าหมู่บ้านที่ถูกกล่าวถึงจะเป็นหมู่บ้านผู้ไทเหมือนกัน แต่เหมือนกับว่าระหว่างหมู่บ้านดังกล่าวกับบ้านภูนั้นต่างไม่ได้อยู่ในเกมเดียวกัน ความเป็นผู้ไทกับความเป็นบ้านภูจึงดำเนินควบคู่กันมาอย่างเข้มข้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคนบ้านภูกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่เป็นผู้ไทเหมือนกันนั้นก็เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความเป็นผู้ไทต่อกันผ่านภาษาพูดที่ใช้สื่อสารกันเพราะแม้จะอยู่ต่างหมู่บ้านกันแต่ก็เป็นผู้ไทเหมือนกัน ในส่วนของความเป็นผู้ไทในระดับอำเภอนั้นมีความเข้มข้นพอสมควรจากข้อมูลที่ชาวบ้านภูกล่าวว่าในอำเภอหนองสูงนี้มีประชากรที่เป็นผู้ไทประมาณร้อยละ 90 ของประชากรทั้งอำเภอ มีเพียง 2-3 หมู่บ้านเท่านั้นที่มีคนลาวอาศัยอยู่ เมื่อชาวบ้านภูไปตลาด หรือไปพบปะญาติพี่น้องต่างหมู่บ้านก็มักใช้ภาษาผู้ไทในการสื่อสารกัน ความเป็นผู้ไทจะลดความเข้มข้นลงเมื่อชาวบ้านต้องปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่ใช่คนพื้นที่ และหากชาวบ้านภูต้องไปทำธุระหรือติดต่อราชการ(เช่น การโอนที่ดิน) ต่างอำเภอหรือมีปฏิสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่นซึ่งเป็นหมู่บ้านที่พูดลาว และหมู่บ้านที่พูดภาษาอื่นๆ เช่น ญ้อ ก็อาจทำให้ความเป็นผู้ไทลดความเข้มข้นลง

หรือในกรณีที่เด็กนักเรียนบ้านภูอยู่ในโรงเรียนจะถูกห้ามไม่ให้พูดภาษาผู้ไทกับครู สามารถพูดผู้ไทกับเพื่อนนักเรียนด้วยกันเท่านั้น ความเป็นผู้ไทก็มีความเข้มข้นน้อยลงเมื่อเด็กผู้ไทอยู่ในโรงเรียน ครูซึ่งแม้จะเป็นผู้ไทเหมือนกันก็จะไม่พูดภาษาผู้ไทกับเด็กนักเรียน กรณีนี้ความเข้มข้นของความเป็นชาติพันธุ์จึงขึ้นอยู่กับบริบทด้วย คือการปฏิสัมพันธ์เมื่ออยู่ในโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนจะสนับสนุนและปลูกฝังให้เด็กฟัง-พูด-อ่าน-เขียน ภาษาไทยกลางได้ ชาวบ้านภูที่เป็นครูในโรงเรียนในเขตอำเภอนิคมน้ำอ้อยซึ่งมีเด็กจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มาเรียนในโรงเรียนนี้กล่าวว่าหากให้เด็กพูดภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง จะทำให้เด็กใช้ภาษาไทยกลางผสมกับคำในภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน นำไปสู่การใช้ภาษาไทยกลางแบบผิดๆ ได้ในอนาคต

กรณีที่ชาวบ้านภูเดินทางไปทำงานหรือศึกษาต่อในกรุงเทพมหานครหรือจังหวัดต่างๆ ความเป็นผู้ไทก็ยิ่งลดลงจนแทบหายไปเลยเนื่องจากชาวบ้านภูต้องติดต่อปฏิสัมพันธ์กับคนจากส่วนต่างๆ ของประเทศซึ่งใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อ กรณีนี้ชาวบ้านภูจึงถือว่าเป็น "คนไทย"

คนหนึ่งหากพิจารณาในกรอบที่ใหญ่ขึ้นมากกว่ากรอบของหมู่บ้านหรืออำเภอ แต่เป็นกรอบของสังคมในเมืองใหญ่ที่มีคนจากหลายที่มาอยู่อาศัยรวมกัน ความเป็นผู้ไทยของคนบ้านภูจึงลดลงแต่มีภาพความเป็นคนไทยที่ชัดเจนขึ้นโดยอาจแสดงถึงความเป็นคนอีสานเมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับคนอีสานและพูดภาษาลาวกับคนอีสานเพื่อแสดงถึงความเป็นคนอีสานเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ความเป็นผู้ไทยจึงมีหลายระดับ ทั้งในระดับหมู่บ้าน ระดับอำเภอ และความเป็นผู้ไทยในระดับประเทศซึ่งความเป็นผู้ไทยลดความเข้มข้นลงจนแทบไม่เหลือความเป็นผู้ไทยอยู่เลย แต่กลายมาเป็น “คนไทยคนหนึ่ง” แทน นอกจากนี้ความเป็นผู้ไทยยังขึ้นอยู่กับบริบทด้วย โดยเด็กนักเรียนในโรงเรียนกับแม่ค้าที่ตลาดหนองสูงก็มีความเข้มข้นของความเป็นผู้ไทยไม่เท่ากันจากที่กล่าวมาแล้ว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

หมู่บ้านท่องเที่ยวโฮมสเตย์บ้านภู

จุดเริ่มต้นและความเป็นมาของโฮมสเตย์เกิดขึ้นในทวีปยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อผู้คนเริ่มแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวและที่พักที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนเมืองและความกดดันของภาวะสงครามโลกไปสู่ชนบทที่สงบร่มรื่น ธรรมชาติที่สวยงาม ซึ่งก่อให้เกิดที่พักแรมกับเจ้าของบ้านในพื้นที่ชนบทและมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ ที่พักและอาหารเช้า (bed and breakfast) บ้าน (house) บ้านพักในไร่ (farmhouse) เกสต์เฮ้าส์ (guest house) และ โฮมสเตย์ (homestay) ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศว่าจะเรียกอย่างไร ซึ่งที่พักทั้งหมดจะต้องอยู่ในชนบทที่ห่างไกลออกไปจากชุมชนที่มีประชากรหนาแน่น อีกทั้งเป็นชนบทที่มีทัศนียภาพที่สวยงาม ดังนั้นแนวความคิดในการพักแรมกับเจ้าของบ้านในพื้นที่ชนบทและเพลิดเพลินกับสภาพธรรมชาติจึงเริ่มก่อตัวขึ้นและได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก สำหรับประวัติความเป็นมาของโฮมสเตย์ไทย เริ่มจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่เน้นบทบาทการพัฒนาชุมชน และการที่รัฐบาลออกกฎหมาย การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เป็นแรงผลักดันให้องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ ให้ความสำคัญกับการสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นจุดขาย จึงทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวหลายรูปแบบในชุมชน ซึ่งการจัดกิจกรรม Home Stay ก็เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจมากที่สุดจากองค์กรท้องถิ่น องค์กรเอกชน และหน่วยงานภาครัฐ (ปวีณา งามประสม, 2550: 65-66)

1. การก่อตั้งโฮมสเตย์บ้านภู

อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ อายุ 62 ปี อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภูและเป็นผู้นำด้านกิจกรรมของบ้านภูกล่าวว่า ราวปีพ.ศ. 2508-2509 นั้นคนบ้านภูเริ่มมีพิธีต้อนรับคนที่มาทอดผ้าป่าที่บ้านภูนี้ ซึ่งวิธีการต้อนรับ คือ ชาวบ้านทุกคนจะออกไปยืนเข้าแถวอยู่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านเพื่อรอต้อนรับคณะผ้าป่าที่กำลังเดินทางมา อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านภูคุ้นเคยกับขั้นตอนและวิธีการในการต้อนรับคนภายนอกที่มาเยี่ยมเยียนหมู่บ้านตั้งแต่สมัยนั้น นับจากนั้นก็มีการทำบุญมาทอดผ้าป่าที่บ้านภูอย่างต่อเนื่อง โดยทุกปีต้องมีคนมาทอดผ้าป่าที่บ้านภูอย่างน้อยหนึ่งครั้ง และบางปีก็มีการทอดผ้าป่าที่บ้านภูจำนวนถึง 2-3 ครั้ง สาเหตุที่มีคนจากต่างถิ่นมาทอดผ้าป่าที่บ้านภูอยู่บ่อยครั้งนั้นเนื่องจากการชักชวนกันมาของเพื่อนหรือญาติ ชาวบ้านภูออกไปทำงานหรืออาศัยอยู่ที่อื่นจึงชักชวนเพื่อนของตนมาทอดผ้าป่าที่บ้านภู คนที่เคยมาที่บ้านภูแล้วจึงไปบอกกล่าวญาติพี่น้องของตนต่อกันไป เป็นการชักชวนแบบปากต่อปาก นอกจากแขกที่มาเยี่ยมเยียนบ้านภูในฐานะของกลุ่มคนที่มาทำบุญแล้ว บ้านภูยังคุ้นเคยกับการเข้ามาเยี่ยมเยียนของคนภายนอกบ่อยครั้ง จากบันทึกเหตุการณ์สำคัญของบ้านภูซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ผิวขำได้บันทึกไว้ในปีพ.ศ. 2516 มีการจัด

งานฉลองอาคารเรียนโรงเรียนบ้านภู ทั้งยังมีการโคจรดื่มตั้งพลุสาโดยได้รับการอนุเคราะห์จากพลเอกสายหยุด เกิดผล ประธานมูลนิธิมิตรภาพไทย-อเมริกันด้วย และยังมีคำบอกเล่าของชาวบ้านที่กล่าวถึงกลุ่มทหารที่มาช่วยกางเต็นท์ในงานทอดผ้าป่าด้วย

ในปีพ.ศ. 2547 บ้านภูเป็นหมู่บ้านนำร่องโครงการวิจัยหนุนเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็นโครงการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.) โดยการแนะนำของดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร พร้อมด้วยดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ ซึ่งเป็นภรรยาของดร.นิรันดร์ นอกจากนี้ดร.ศิริบุญยังเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากรด้วย จึงได้นำนักศึกษามาเข้าร่วมในการเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านภูโดยมีชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นผู้ร่วมเก็บข้อมูลและให้ข้อมูลด้วย จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าคนบ้านภูคุ้นเคยกับการที่มีคนภายนอกเข้ามาเยี่ยมเยียนและพูดคุยสอบถามข้อมูลด้านชีวิตความเป็นอยู่และประเพณีวัฒนธรรม โดยคณะผ้าป่าที่มาทำบุญที่บ้านภูนี้รวมถึงคณะอาจารย์และนักศึกษาที่เข้ามาเก็บข้อมูลนั้นเมื่อมาบ้านภูก็ได้พักอาศัยอยู่ที่บ้านของชาวบ้าน ซึ่งในขณะนั้นบ้านภูยังไม่เปิดหมู่บ้านให้อยู่ในรูปแบบหมู่บ้านท่องเที่ยวโฮมสเตย์ การที่มีแขกมาพักอาศัยที่บ้านของชาวบ้านนั้นเจ้าของบ้านจึงไม่ได้เก็บเงินแขกที่มาพัก ขึ้นอยู่กับความต้องการของแขกเองว่าจะออกเงินช่วยเหลือเจ้าของบ้านในเรื่องค่าอาหารหรือสิ่งอื่นใดก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของแขกเป็นหลัก

โฮมสเตย์บ้านภูก่อตั้งขึ้นเมื่อราวปลายปีพ.ศ. 2549 โดยมีจุดเริ่มต้นที่ผู้นำของบ้านภู ได้แก่ผู้ใหญ่บ้านและอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ซึ่งเป็นผู้นำในทางกิจกรรมของบ้านภูได้มีความต้องการให้บ้านภูเป็นที่รู้จักของผู้คนในวงกว้าง ไม่ใช่เพียงแคร์ู้จักกันในกลุ่มญาติพี่น้องหรือเพื่อนซึ่งมักจะชักชวนกันมาทำบุญทอดผ้าป่าที่บ้านภู กลุ่มผู้นำหมู่บ้านจึงเริ่มต้นพิจารณาว่าบ้านภูมีสิ่งใดที่จะนำเสนอให้ผู้มาเยือนได้เห็น ภายใต้การแนะนำของพัฒนากรอำเภอหนองสูง ซึ่งถือเป็นหน่วยงานที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านมาตลอดจากโครงการพัฒนาของรัฐหลายโครงการที่ผ่านมา เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ซึ่งโครงการนี้เกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2545 สมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร และรัฐบาลปีพ.ศ. 2545 ยังได้อนุมัติจัดตั้ง "กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา" โดยมีนางจุฑามาศ ศิริวรรณ เป็นผู้ว่าการ

เจ้าหน้าที่รัฐในระดับอำเภอและตำบลที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านจำนวน 3 คน คือ คุณ สมพร ทองคำเจริญ ที่มีตำแหน่งเป็นพัฒนากรอำเภอหนองสูง รวมถึงคุณสุดสาคร แสนสุข และ คุณ วิไลวรรณ เรืองเทศ มีตำแหน่งเป็นพัฒนากรตำบลบ้านเป้าได้ช่วยกันเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงเหตุการณ์ที่ทำให้บ้านภูกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์นั้นเนื่องมาจากนโยบายของรัฐที่เป็นโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยการส่งเสริมให้ทุกหมู่บ้านมี "ผลิตภัณฑ์" เป็นของตนเองนั้นเป็นที่มาอันสำคัญของการท่องเที่ยวบ้านภู เพราะโครงการดังกล่าวสนับสนุนให้ทุก

หมู่บ้านต้องมีผลิตภัณฑ์ประจำหมู่บ้านของตน กลุ่มพัฒนากรและชาวบ้านภูจึงมาระดมความคิดว่าบ้านภูจะมีผลิตภัณฑ์ใดในการเข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ได้บ้าง ทั้งหมดได้คำตอบว่าบ้านภูเป็น “ผู้ไท” และมีวิถีชีวิตของความเป็นผู้ไทซึ่งสามารถนำเสนอได้ จึงนำจุดเด่นของบ้านภูนี้เข้าสู่การก่อตั้งเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยววัฒนธรรมผู้ไทเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2549 ด้วยเหตุนี้ นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอันสัมพันธ์กับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับประเทศจึงมีอิทธิพลเข้ามาสู่บ้านภูผ่านนโยบายต่างๆที่เจ้าหน้าที่รัฐสนับสนุนและส่งเสริมแก่ชาวบ้าน แนวคิดด้านหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และการสนับสนุนการท่องเที่ยวนี้ถูกนำไปปฏิบัติผ่านการดำเนินงานลงมาเป็นลำดับขั้นในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ จนถึงระดับหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านมีเจ้าหน้าที่พัฒนากรเข้ามาส่งเสริมและวางแนวทางในการปฏิบัติ ตลอดจนงบประมาณที่มาจากรัฐบาลนั้นก็ถูกแจกจ่ายลงมาเป็นลำดับจนถึงระดับหมู่บ้านที่ทุกหมู่บ้านล้วนมีงบประมาณจากรัฐมาเพื่อเป็นต้นทุนในการสร้างผลิตภัณฑ์และทรัพยากรของตน

ประเด็นและขั้นตอนในการนำเสนอถึงความความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวของบ้านภูนั้น พัฒนาการประจำอำเภอหนองสูงกล่าวว่า

“ส่วนมากชาวบ้านจะคิดกันเอง ทำกันเอง ไม่มีองค์กรด้านท่องเที่ยวเข้ามา แต่เมื่อ ททท.(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)ประจำจังหวัดเห็นบ้านภูเป็นรูปเป็นร่างก็ส่งประกวด”

เจ้าหน้าที่พัฒนากรยืนยันว่าชาวบ้านมีส่วนอย่างมากและเป็นกำลังสำคัญให้บ้านภูเข้าสู่ความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ เจ้าหน้าที่ยังชมเชยชาวบ้านภูที่ “ร่วมมือกันทำงานดี” แต่ก็ยังมีปัญหาในเรื่องความรู้และขั้นตอนการปฏิบัติต่างๆอยู่บ้าง เจ้าหน้าที่พัฒนากรยังคงกล่าวต่อไปว่า ก่อนหน้าที่บ้านภูจะเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์นั้น ชาวบ้านไม่เข้าใจว่าโฮมสเตย์คืออะไร

“เราคิดว่าบ้านสองหลังนี้แหละคือโฮมสเตย์”

ภาพประกอบที่ 11 เรือนผู้ไทสองหลังที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดของหมู่บ้าน

ผู้เขียนนั่งคุยกับกลุ่มพัฒนากรที่ลานวัดประจำหมู่บ้านภู ซึ่งมีบ้านไม้ใต้ถุนสูงสองชั้นตั้งอยู่ริมด้านหนึ่งของลานวัด และวันนี้ที่ลานวัดมีการจัดกิจกรรมต้อนรับแขกที่มาดูงานที่บ้านภู

เจ้าหน้าที่พัฒนากรที่มีมือไปทางบ้านสองหลังนั้นซึ่งบริเวณใกล้กันกับบ้านสองหลังดังกล่าวมีเวทีการแสดงตั้งอยู่ ซึ่งบ้านไม้สองหลังนี้ชาวบ้านบอกกับผู้เขียนว่าเป็น “เรือนผู้ไท” การที่ชาวบ้านคิดว่า “เรือนผู้ไท” จำนวน 2 หลังที่ตั้งอยู่ในวัดประจำหมู่บ้านเป็น “โฮมสเตย์” นี้ แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องโฮมสเตย์มีที่มาจากภายนอก โดยมาพร้อมกับการแนะนำของเจ้าหน้าที่พัฒนากรที่ปลูกฝังให้ชาวบ้านมีกรอบแนวคิดเรื่องโฮมสเตย์อันสัมพันธ์กับการทำให้หมู่บ้านกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามนโยบายของรัฐและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

เรือนผู้ไทสองดังกล่าวถูกสร้างขึ้นจากงบประมาณที่รัฐจัดให้มาหมู่บ้านละ 30,000 บาท เป็นงบประมาณของกรมการพัฒนาชุมชนที่บ้านภูได้มา ชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มผู้นำด้านกิจกรรมของบ้านภูกล่าวว่า เงินส่วนนี้ทุกหมู่บ้านได้เหมือนกัน แต่ละหมู่บ้านสามารถนำเงินส่วนนี้ไปใช้ในกิจกรรมใดของหมู่บ้านก็ได้ แต่บ้านภูได้นำเงินส่วนนี้มาสร้างเรือนผู้ไทขึ้นโดยสร้างในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ก่อตัวของความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวของบ้านภู เมื่อแรกก่อตั้งเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวนั้นความเข้าใจในเรื่องของโฮมสเตย์ของชาวบ้านบางส่วนต่างจากลักษณะของโฮมสเตย์ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดไว้ เป็นสิ่งยืนยันว่าความรู้ในเรื่องโฮมสเตย์เป็น “ของใหม่” สำหรับชาวบ้านภูในช่วงปีพ.ศ. 2549 อันเป็นความรู้ที่มาจากภายนอกโดยการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่รัฐ

ปวีณา งามประสม (2550: 68) ได้กล่าวถึงความหมายของโฮมสเตย์ (homestay) ว่า เป็นการเปิดบ้านของชาวบ้านให้นักท่องเที่ยวได้พักร่วมกับเจ้าของบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด เจ้าของบ้านจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อบริการแก่ผู้ที่มาพัก โดยผู้ที่มาพักจะมีการจ่ายค่าตอบแทนแก่เจ้าของบ้านตามความเหมาะสม ความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับหลักในการประเมินโฮมสเตย์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยว่าโฮมสเตย์หลังนั้นผ่านมาตรฐานหรือไม่ โฮมสเตย์ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำหนดไว้ คือ แขกต้องอยู่บ้านหลังเดียวกับเจ้าของบ้าน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านภูก็เคยบอกกล่าวข้อกำหนดนี้ให้ผู้เขียนฟังว่า

“บ้านภูเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์มาตรฐานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ส่งไปให้การท่องเที่ยวฯ ตรวจสอบ 30 หลัง ผ่าน 29 หลัง เหตุที่อีกหลังหนึ่งไม่ผ่านมาตรฐานเพราะหลังนั้นไม่มีคนอยู่”

การก่อตั้งโฮมสเตย์จากคำแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐ

เมื่อมีการแนะนำการเจ้าหน้าที่พัฒนากรในระดับอำเภอและระดับตำบล ชาวบ้านภูเริ่มเข้าใจและรู้ว่าโฮมสเตย์นี้ชาวบ้านต้องอยู่กับแขก คือ แขกต้องไปพักที่บ้านของชาวบ้าน ซึ่งถ้าแขกไปอาศัยที่บ้านซึ่งไม่มีเจ้าของบ้านอยู่ด้วยจะไม่ใช่รูปแบบของโฮมสเตย์ การจัดการที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์นี้พัฒนากรอำเภอกล่าวว่า เจ้าหน้าที่ต้องเข้าไปแนะนำชาวบ้าน รวมถึงขั้นตอนในการต้อนรับแขกด้วย ในปัจจุบันการต้อนรับแขกของบ้านภูนั้นเป็นการต้อนรับในลักษณะที่มีการจัด

ชบวนต้อนรับ มีการเดินชบวนพาแอกจากบริเวณที่แขกลงจากรถและเดินเท้าเข้าไปในวัด มีเครื่องดนตรีเล่นนำชบวนต้อนรับ แต่ในช่วงแรกเริ่มของการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์บ้านภูนั้นการต้อนรับแขกของชาวบ้านเป็นลักษณะที่ชาวบ้านไปยืนต้อนรับแขกเพียงอย่างเดียว ไม่มีการเดินชบวน ไม่มีการเล่นดนตรี ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็แนะนำว่าการยืนต้อนรับอย่างเดียวดูไม่มีสีสัน

“ถ้ายืนต้อนรับเฉยๆมันจืด”

ชาวบ้านจึงปรับมาเป็นชบวนต้อนรับดังที่ผู้เขียนได้เห็น นอกจากการต้อนรับแล้ว สิ่งที่เจ้าหน้าที่แนะนำอีกอย่างหนึ่ง คือ เรื่องของความสะอาดของห้องน้ำในบ้าน ความสะอาดของถนนในหมู่บ้าน และการจัดการขยะ ไม่ให้มีขยะเกลื่อนกลาดตามทางเดิน เจ้าหน้าที่พัฒนากรกล่าวว่า นอกเหนือจากนี้ กิจกรรมต่างๆที่ตามมาเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคิดเอง นั่นก็คือ กิจกรรมในช่วงเย็นไปจนถึงกลางคืน ซึ่งชาวบ้านจัดรูปแบบและลำดับของกิจกรรมเอง รวมทั้งการจัดแสงไฟ เครื่องเสียง และคิดรูปแบบของการแสดงเองว่าจะให้มีการแสดงที่สุด มีการแสดงอะไรบ้าง รวมถึงบทพูดของพิธีกรในกิจกรรมตอนเย็น และการแต่งชุดผู้เฒ่าต้อนรับและทำกิจกรรมร่วมกันแขกนั้นก็เป็นที่ชาวบ้านคิดทำขึ้นเอง

ผู้เขียนเห็นว่าเจ้าหน้าที่พัฒนากรมีบทบาทอย่างมากในการทำให้บ้านภูกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวในปัจจุบัน แม้เจ้าหน้าที่พัฒนากรเองจะกล่าวว่าตนเพียงแค่นำไปแนะนำบางส่วนเท่านั้น แต่การแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐเหมือนกับเป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวในบ้านภู แม้เจ้าหน้าที่จะมีคำแนะนำให้เป็นบางส่วนแต่ก็เป็นสิ่งที่จุดประกายให้ชาวบ้านนำไปปรับปรุงรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวต่อไปเรื่อยๆ รวมทั้งจุดสำคัญของการนำเสนอ นักท่องเที่ยว คือ ฐานการเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน อันมีแนวคิดเชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ก็มาจากความคิดของเจ้าหน้าที่จากสำนักพัฒนากรเขต 3 (อุบลราชธานี) ซึ่งได้เดินทางมาที่บ้านภูราวปีพ.ศ. 2549 และได้คิดรูปแบบของฐานการเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน เพื่อให้ชาวบ้านนำไปใช้นำเสนอต่อแขก

และไม่เพียงแค่ว่าเจ้าหน้าที่พัฒนากรได้แนะนำในช่วงการก่อตั้งรูปแบบการท่องเที่ยวของหมู่บ้านในช่วงปีพ.ศ. 2549 เท่านั้น ช่วงเวลาที่ผู้เขียนเดินทางไปที่บ้านภูเป็นระยะๆ คือ ราวปลายปีพ.ศ. 2550 - ต้นปีพ.ศ. 2552 นั้น เจ้าหน้าที่พัฒนากรก็ยังคงเดินทางมายังบ้านภูอย่างสม่ำเสมอในช่วงที่มีคณะดูงานมาเยี่ยมหมู่บ้าน ซึ่งกลุ่มคนที่มาบ้านภูส่วนหนึ่งมาในลักษณะการศึกษาดูงานภายใต้การแนะนำของสำนักงานพัฒนาชุมชนเขต 3 (อุบลราชธานี) ซึ่งเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในระดับเขตนี้ก็รู้จักสนิทสนมกับชาวบ้านภูเป็นอย่างดีจากสาเหตุที่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนทั้งในระดับจังหวัด ระดับเขต และระดับภาค เคยเดินทางมาดูงานที่บ้านภูหลายครั้ง

แต่ทุกครั้งที่มีแขกมาที่บ้านภูเจ้าหน้าที่พัฒนากรในระดับอำเภอและตำบลซึ่งทำงานใกล้ชิด และรู้จักกันดีกับชาวบ้านก็จะมาดูแลและให้คำแนะนำต่างๆ ในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง

รูปแบบในการต้อนรับและกิจกรรมต่างๆ งานของพัฒนากรจึงเป็นการทำให้ชาวบ้านเข้าใจถึงลักษณะการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ซึ่งคือการทำที่บ้านและแขกมาเจอกัน อาศัยอยู่ร่วมกัน และเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน และโดยเจ้าหน้าที่พัฒนากรอำเภอมีคำพูดที่แนะนำชาวบ้านอยู่บ่อยๆว่าไม่ควรคิดว่าโฮมสเตย์เป็นธุรกิจรูปแบบหนึ่ง

“ถ้าคิดเรื่องโฮมสเตย์เป็นธุรกิจก็จบเลย ไปคิดในเชิงธุรกิจไม่ได้”

นอกจากคำแนะนำและการเข้ามาดูงานของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนทั้งในระดับจังหวัด ระดับเขตและระดับภาคแล้ว ยังมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีมาให้คำแนะนำชาวบ้าน เรื่องการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ว่าต้องทำอะไร แต่พัฒนากรอำเภอหนองสูงกล่าวว่า

“ผลที่ได้้น้อย เหมือนชาวบ้านทำมาก่อน ซึ่งเขาแนะนำตามหลักวิชา แต่บางส่วนเราก็ทำดีแล้ว”

เจ้าหน้าที่พัฒนากรกล่าวว่าเมื่อมีคนภายนอกแนะนำด้านการจัดการต่างๆ ในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะประชุมกันก่อนว่าจะนำคำแนะนำมาใช้หรือไม่ หรือนำมาปรับตรงจุดใด ผู้เขียนเห็นว่าเจ้าหน้าที่พัฒนากรในระดับจังหวัดและระดับเขตนั้นมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวของบ้านภูฐานการเรียนรู้ทั้ง 6 ฐานซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปนั้นนับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้บ้านภูมี “กิจกรรม” ในการนำเสนอให้แขกที่เดินทางมาบ้านภูได้เห็น

การก่อตัวของหมู่บ้านท่องเที่ยวโดยชาวบ้าน

แม้คำแนะนำด้านแนวคิดและรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ของบ้านภูจะมาจากเจ้าหน้าที่รัฐ แต่จุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวก็มาจากชาวบ้านนี่เอง ป้าหนิง ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการโฮมสเตย์บ้านภูกล่าวว่าจุดเริ่มต้นของการทำให้บ้านภูกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวนี้มาจากความต้องการของกลุ่มผู้นำของหมู่บ้าน ซึ่งก็คือผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านที่เป็นอาจารย์ในโรงเรียนบ้านภูและเป็นผู้นำด้านกิจกรรมของชาวบ้านมานานที่ต่างก็ต้องการให้บ้านภูกลายเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น ประกอบกับบ้านภูเป็นหมู่บ้านที่ “ทำกิจกรรม” นั่นคือเมื่อมีนโยบายอะไรหรือหน่วยงานใดจัดประกวดหมู่บ้านในด้านต่างๆ กลุ่มผู้นำของบ้านภูก็มักจะส่งหมู่บ้านเข้าประกวดอยู่เสมอ ซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภูและเป็นผู้นำด้านกิจกรรมหมู่บ้านเคยปากว่า

“บ้านภูเข้าร่วมประกวดบ่อยมาก ใครมีประกวดอะไร เราก็เอา”

ซึ่งรางวัลที่คนบ้านภูภาคภูมิใจและยังคงมานำเสนอออกกล่าวแก่แขกที่มาเยือนในปัจจุบัน นั้น คือ ชนะการประกวดหมู่บ้านวัฒนธรรมดีเด่นจังหวัดมุกดาหารในปีพ.ศ. 2541 และ รับโล่รางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในปีพ.ศ. 2549 โดยเฉพาะรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงนี้นำมาเป็นจุดสำคัญในการนำเสนอให้แก่ักท่องเที่ยว

ที่มาเยือนบ้านภู และแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านภูบอกว่าพวกเขายึดถือแนวคิดดังกล่าวเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งเจ้าหน้าที่พัฒนากรอำเภอหนองสูงกล่าวว่า ชาวบ้านภูยึดถือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและนำปรัชญาดังกล่าวไปใช้ผ่านการเข้ามาสนับสนุนของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนตั้งแต่ปีพ.ศ. 2543

ชาวบ้านภูโดยเฉพาะกลุ่มผู้นำของหมู่บ้านเป็น “นักกิจกรรม” ที่นำหมู่บ้านเข้าร่วมโครงการต่างๆของรัฐที่มีนโยบายมาถึง และเมื่อสามารถนำวัฒนธรรมมาเป็นทุนในการท่องเที่ยวได้ คนบ้านภูจึงใช้ “สิ่งที่ตนมี” มาเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งป่าหนึ่งได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า “พัฒนากรอำเภอก็มาช่วยแนะนำ ว่าเรามีอะไร ก็เอามันออกมา” ป่าหนึ่งและชาวบ้านที่เป็นผู้นำทางกิจกรรมจึงมาช่วยกันคิดว่าเรามีอะไร และเราเป็นผู้ไท จึงนำความเป็นผู้ไทนี้มาเป็นจุดที่สามารถนำเสนอได้ นอกจากความเป็นชาติพันธุ์ของคนบ้านภูแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านนึกถึงสิ่งที่ตนเองมี และสามารถนำออกสู่สายตาแขกผู้มาเยือนได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ กลุ่มอาชีพต่างๆที่มีความเข้มแข็ง เช่น กลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู ที่ตั้งมานานกว่า 20 ปี รวมทั้งยังมีกลุ่มอาชีพอื่นๆอีก คือ กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิด กลุ่มปุยหมักชีวภาพ กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้าย และกลุ่มทำขนมจีน ระยะเวลาที่ชาวบ้านกำลังพิจารณาถึงสิ่งที่จะนำมาออกสู่สายตาผู้มาเยือนนั้น เป็นระยะเวลาเดียวกันกับเจ้าหน้าที่จากสำนักพัฒนากรเขต 3 (อุบลราชธานี) ได้เดินทางมาที่บ้านภูและคิดรูปแบบของฐานการเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน เพื่อให้ชาวบ้านนำไปใช้นำเสนอต่อแขก ถือเป็นกรเริ่มต้นในการก่อตั้งระบบโฮมสเตย์ของบ้านภูไปในครั้งเดียวกัน โดยกำหนดรูปแบบให้บ้านภูเป็นหมู่บ้านที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่แขกจะเดินทางมาเพื่อเรียนรู้เนื้อหาของฐานทั้ง 6 ฐานและเข้าพักโฮมสเตย์ด้วย

จากการสร้างฐานการเรียนรู้ทั้ง 6 ฐานเพื่อให้แขกที่เดินทางมาบ้านภูใช้เป็นที่ศึกษาดูงาน ซึ่งเมื่อแขกได้ศึกษาเนื้อหาของฐานทั้ง 6 ฐานแล้ว แขกก็จะพักค้างคืนที่หมู่บ้านโดยพักที่บ้านของชาวบ้าน บ้านภูจึงเกิดการจัดการแบบโฮมสเตย์ขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยมีคณะกรรมการทำงานซึ่งกลุ่มคณะกรรมการทำงานนี้เป็นคนที่เคยทำงานกิจกรรมในด้านต่างๆของหมู่บ้านมาก่อนแล้ว โดยคณะกรรมการจะแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆตามความรับผิดชอบ เช่น ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายอาหาร ฝ่ายเหรียญ

ในช่วงแรกของการก่อตั้งคือปี พ.ศ. 2549 คณะกรรมการจะลงมือทำงานด้วยตนเอง เช่น คณะกรรมการฝ่ายอาหารก็ลงมือทำอาหารเอง โดยคณะกรรมการโฮมสเตย์ได้ลงมือทำด้วยตนเองมาเป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปีหลังจากนั้นต่อมาก็สามารถสร้างกลุ่มขึ้นเพื่อแบ่งงานกันทำให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทในงานมากขึ้น คณะกรรมการไม่ต้องลงมือทำเอง ซึ่งจะมีชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มต่างๆ หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันมาทำงาน และมีสลับหน้าที่กันตามความเหมาะสม เช่น แม่บ้านที่ทำอาหารเลี้ยงแขกครั้งนี้ เมื่อมีแขกมาครั้งหน้ากลุ่มแม่บ้านกลุ่มนี้ก็จะสลับไปบริการน้ำดื่มให้แขกแทน เพื่อให้กลุ่มแม่บ้านอีกกลุ่มหนึ่งสลับมาทำอาหารบ้าง

ก่อนปีพ.ศ. 2549 นั้นมีกรณีที่คนต่างถิ่นมาพักที่บ้านภู และอาศัยอยู่กับชาวบ้านโดยคนที่มาพักอยู่ด้วยก็จ่ายเงินให้แก่เจ้าของบ้าน ซึ่งจำนวนเงินนั้นขึ้นอยู่กับความสมัครใจว่าจะให้เป็นจำนวนเท่าไร คนต่างถิ่นที่มาที่บ้านภูจากกรณีดังกล่าวเดินทางมาโดยมีจุดประสงค์เพื่อการทำบุญเป็นหลักโดยการมาทำบุญกับคณะผ้าป่าและกฐิน รวมทั้งมาเพื่อการท่องเที่ยวบ้าง แต่ช่วงเวลานั้นชาวบ้านภูก็ยังไม่เคยทำการประชาสัมพันธ์บ้านภูอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังนัก คนที่มาเที่ยวได้ยินเรื่องเกี่ยวกับบ้านภูผ่านการพูดแบบปากต่อปากของญาติหรือเพื่อนฝูงเท่านั้น ต่างกับในปัจจุบันที่เราสามารถพบเรื่องราวของบ้านภูจากการประชาสัมพันธ์ผ่านนิตยสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น นิตยสารครัว และหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจเสาร์อาทิตย์ หรือผ่านทางอินเทอร์เน็ตเช่น banphu.com และ <http://thai.tourismthailand.org/attraction/mukdahan-49-882-1.html> ในระยะเวลาที่มีคนจากต่างถิ่นมาพักที่บ้านของชาวบ้านภูและจ่ายเงินให้แก่เจ้าของบ้านตามความสมัครใจนี้ เป็นช่วงเวลาที่บ้านภูยังไม่ได้ก่อตั้งระบบการจัดการแบบโฮมสเตย์ขึ้นในหมู่บ้าน กรณีที่เจ้าบ้านได้รับเงินจากแขกเจ้าบ้านก็จะได้เงินไปทั้งหมดเพียงฝ่ายเดียวไม่ต้องแบ่งให้ผู้อื่น หรือหากมีการแสดงรำวงที่ลานวัดกลุ่มนางรำก็จะได้เงินอย่างเต็มจำนวนไม่ต้องแบ่งเงินให้ชาวบ้านคนอื่น แต่เมื่อบ้านภูตั้งระบบการจัดการแบบโฮมสเตย์เมื่อปี พ.ศ.2549 แล้ว เจ้าของบ้านที่ได้รับเงินจากแขกต้องแบ่งเงินส่วนหนึ่งที่ได้ให้กับคณะกรรมการโฮมสเตย์ด้วย ในกรณีที่มีแขกเข้ามาในหมู่บ้าน เจ้าของบ้านที่รับให้แขกคนนั้นพักอยู่ด้วยต้องแบ่งเงินที่ได้จากแขกบางส่วนไปให้แก่คณะกรรมการโฮมสเตย์ซึ่งคณะกรรมการฯจะนำเงินส่วนนี้ไปใช้ในกิจการส่วนรวมอันเป็นกิจการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เช่น ตั้งเต็นท์หรือซื้อเก้าอี้มาไว้เพื่อให้แขกนั่งหรือกรณีของการแสดงที่ลานวัด จำนวนเงินที่เจ้าของบ้านแบ่งให้ส่วนกลางของหมู่บ้านขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เช่น มีนักท่องเที่ยวหนึ่งคนมาอยู่ที่บ้าน 3 วัน เจ้าของบ้านก็จะได้เงิน 900 บาท โดยคิดจากอัตราปกติที่มีนักท่องเที่ยวมาพักและเพียงแค่อินอาหารสามมื้อและนอนพักที่บ้านของชาวบ้าน ไม่มีกิจกรรมอย่างอื่นที่เป็นพิเศษเพิ่มขึ้นมานั้น จะมีค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายให้เจ้าของบ้านวันละ 300 บาท นักท่องเที่ยวมาอยู่ 3 วันก็ต้องจ่ายให้เจ้าของบ้าน 900 บาท ซึ่งเจ้าของบ้านต้องแบ่งเงินประมาณ 200 บาทไปให้แก่คณะกรรมการโฮมสเตย์ซึ่งจะมีฝ่ายเหรัญญิกคอยจัดการในเรื่องเงิน เมื่อมีคณะดูงานเป็นกลุ่มใหญ่และจ่ายเงินก้อนใหญ่ให้แก่คณะกรรมการโฮมสเตย์ของหมู่บ้าน คณะกรรมการโฮมสเตย์ต้องจัดสรรเงินรายได้ที่รับมาจากแขกก่อน จึงแบ่งมาให้ฝ่ายต่างๆที่ทำงาน ทั้งฝ่ายเตรียมอาหารชาวบ้านที่มาต้อนรับแขก กลุ่มนางรำและนักดนตรี ไปจนถึงจัดสรรเงินให้กับเจ้าของบ้านที่มีคณะดูงานไปพักอยู่ด้วย เนื่องจากบ้านที่รับแขกให้ไปพักอยู่ด้วยนี้ต้องทำอาหารเช้าให้แขก 1 มื้อเจ้าของบ้านก็ต้องมีภาระเรื่องค่าอาหารที่ทำให้แขกได้กินในมือเช้าและค่าสถานที่ที่ให้แขกมาพักค้างคืนรวมอยู่ด้วย

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านภู

นักท่องเที่ยวที่มายังบ้านภูนั้นโดยมากจะมาในรูปแบบของกลุ่มศึกษาดูงาน โดยผู้ที่มาก็คือชาวบ้านในจังหวัดต่างๆเดินทางมาเพื่อดูหลักปฏิบัติของชาวบ้านภูตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนำการศึกษาดูงานนี้ไปปรับใช้กับหมู่บ้านของตน ซึ่งหน่วยงานที่ทำให้เกิดการมาดูงานที่บ้านภูนี้คือ สำนักพัฒนาชุมชนเขต 3 (อุบลราชธานี) ที่กำหนดให้บ้านภูเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในการศึกษาเรียนรู้ชุมชนโดยเฉพาะหลักปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวคิดที่หลากหลายหมู่บ้านในประเทศไทยนำไปใช้และถือว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับการเผยแพร่และนำไปปฏิบัติอย่างมากในปัจจุบัน สำนักพัฒนาชุมชนเขต 3 มีเครือข่ายกับสำนักพัฒนาชุมชนเขตอื่น และแนะนำให้คนจากจังหวัดต่างๆมาดูงานที่บ้านภูในด้านเศรษฐกิจพอเพียง ถือได้ว่าคณะดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นแขกกลุ่มหลักของบ้านภู แต่บ้านภูก็มีนักท่องเที่ยวที่มากเพื่อท่องเที่ยวเดินมามายังบ้านภูเช่นกัน โดยไม่ได้เดินทางมาเพื่อศึกษาดูงาน แต่เดินทางมาท่องเที่ยวดูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจากที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังก็เคยมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาอาศัยที่บ้านภูเป็นเวลา 2 สัปดาห์และมาเที่ยวชัวร่วมกับชาวบ้าน และผู้เขียนก็ได้พบอาจารย์ของโรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานครเดินทางมาเพียงคนเดียวเพื่อมาดูกับตาว่าบ้านภูเป็นอย่างไร หลังจากที่ได้รู้จักบ้านภูผ่านรายการโทรทัศน์ไปแล้ว นอกจากนี้ยังมีผู้นำเที่ยวชาวไทยพานักท่องเที่ยวชาวฝรั่งเศส 2 คนมาแวะนอนค้างที่บ้านภู เพื่อที่ตื่นขึ้นมาตอนเช้าแล้วจะได้ขับรถต่อเข้าไปในประเทศลาวทางจังหวัดมุกดาหาร

ผู้เขียนขอรวมคณะดูงานที่มาศึกษาเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่บ้านภูเข้าอยู่ในกลุ่มของนักท่องเที่ยวด้วย เพราะอย่างไรก็ตามผู้ที่มาดูงานก็คือผู้ที่เปลี่ยนสถานที่อาศัยชั่วคราวตามความหมายของ "การท่องเที่ยว" ในมุมมองทางสังคมวิทยาที่กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือ การที่นักท่องเที่ยวจะเป็นผู้ที่เปลี่ยนที่อาศัยชั่วคราว เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นเพื่อผ่อนคลาย เพื่อพักผ่อน และเพื่อให้พลังกำลังที่สูญเสียไปในการทำงานกลับคืนมา โดยจะกระทำได้ในสิ่งแวดล้อมใหม่อันแตกต่างไปจากสิ่งแวดล้อมเดิมที่เขาดำรงชีวิตอยู่เป็นประจำ (ดู ชุมสาย, 2518: 41) และจุดที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยวตามความเห็นของ มล. ดู ชุมสาย ผู้บุกเบิกวิชาการท่องเที่ยวในประเทศไทย เห็นว่าหากจิตใจของผู้เดินทางรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินและอาจกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่นักท่องเที่ยวมักกระทำ ก็ยากที่จะคัดออกไปว่าเขาไม่ได้เป็นนักท่องเที่ยว เช่น กลุ่มคนที่รับจ้างคุมสินค้าเดินทางจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง หรือฝาย 4-5 คนที่รับจ้างพายเรือจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง รู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินในการเดินทาง ได้พบเห็นและศึกษาสิ่งน่ารู้ระหว่างทางหรือที่ปลายทาง และอาจซื้อของที่ระลึกระหว่างทางหรือที่ปลายทาง เขาก็เป็นนักท่องเที่ยวด้วยเหมือนกัน (ดู ชุมสาย, 2518: 40)

ผู้ใดก็ตามเมื่อเดินทางมาที่บ้านภู ชาวบ้านภูจะเรียกว่า "แขก" แต่ก็จะมีคำจำกัดเฉพาะของแขกอีกว่ามาทำอะไร เช่น "มีแขกจากกระยองมาดูงาน" หรือ "มีแขกมาพัก เพื่อน(เขา)มาเก็บ

ข้อมูล" เมื่อชาวบ้านพูดถึงผู้เขียนที่ไม่ได้มาดูงานอันมีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนแขกส่วนใหญ่ที่เดินทางมายังบ้านภู กิจกรรมของแขกที่มานั้นหากมาเป็นกลุ่มใหญ่ ซึ่งส่วนมากแขกที่มาเป็นกลุ่มใหญ่ก็คือแขกที่มาดูงานนั่นเอง โดยจะมาครั้งละไม่ต่ำกว่า 100 คน แต่หากเป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวเองจะมาครั้งละ 1-2 คน ซึ่งกิจกรรมที่ชาวบ้านภูจัดไว้สำหรับนักท่องเที่ยวอันเป็นกิจกรรมที่มีรูปแบบตายตัวชัดเจนนั้นมาถูกจัดขึ้นสำหรับแขกที่มาเป็นจำนวนมากเท่านั้น ซึ่งก็คือแขกที่มาเพื่อศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง และเนื้อหาของกิจกรรมที่ชาวบ้านเตรียมไว้ให้ นั้นมีก็เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่มาก

ผู้เขียนขอนำข้อความที่เกี่ยวกับรายการค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่มายังบ้านภู ซึ่งผู้เขียนคัดลอกมาจากเอกสารที่อาจารย์ถวัลย์ ผิดชาได้ทำขึ้นเพื่อแนะนำรายการกิจกรรมและค่าใช้จ่ายสำหรับกิจกรรมในแต่ละอย่าง ดังนี้

รายการค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว

รายการศึกษาดูงานแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1. ค่าเยี่ยมชม/ฟังบรรยายสรุปเศรษฐกิจพอเพียง	ฐานละ 500 บาท/คณะ
2. ค่าอาหารกลางวัน	- นักท่องเที่ยว 1-99 คน 100 บาท/คน
	- นักท่องเที่ยว 100 คนขึ้นไป 80 บาท/คน

รายการให้บริการโฮมสเตย์

1. ค่าอาหารขันโตกพาแลง	120 บาท/คน
2. ค่าพักค้างคืน ราคาคืนละ	100 บาท/คน
3. ค่าอาหารเช้าที่บ้านพัก	70 บาท/คน
4. พิธีบายศรีสู่ขวัญ/กิจกรรมแสดงวิถีชีวิตของผู้ไทบ้านภู/นันทนาการ	100 บาท/คน
5. ค่าอาหารว่าง	30 บาท/คน
6. มัคคุเทศก์นำเที่ยวป่า	15 บาท/คน
7. ค่าพาหนะนำเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเครือข่าย ไป-กลับวันเดียว	20 บาท/คน

กิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นให้นักท่องเที่ยวเลือก

- บุญ/ประเพณีตามฮีต 12 เช่น บุญปีใหม่ บุญกองข้าว งานสงกรานต์ บุญพระเวส งานเลี้ยงปู่ตา บุญห่อข้าวประดับดิน เป็นต้น
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชุมชน ชมลิ้มเก่า วัตถุประสงค์แก่ กลุ่มงานอาชีพ แนวเศรษฐกิจพอเพียงผู้ไทบ้านภู
- ท่องเที่ยวเดินป่า ชมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ อาหารพาแลงกินแกงกระบั้ง แสดงวิถีชีวิตผู้ไทบ้านภู/นันทนาการ

5. นำเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเครือข่ายใกล้เคียง
 - พุทธคีรี-ถ้ำโงตง
 - วัดบรรพตคีรี
 - ถ้ำธรรมสภาภูผาภูด
 - เจดีย์ชัยมงคล
 - สวนพฤกษศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
6. ชมสินค้าผ้าไหมเลิศหรู ชุดผู้ไทยขับแท้ และมากมายผลิตภัณฑ์ของชาวผู้ไท

ข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

1. ร่วม/ชมกิจกรรมที่ชุมชนจัด
2. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีชีวิตเพื่อสร้างสรรค์
3. ไม่เล่นการพนัน
4. ไม่ดื่มสุราและยาเสพติด
5. ไม่ส่งเสียงรบกวนการพักผ่อนในระหว่างเวลา 22.00 – 05.30 น.

เอกสารดังกล่าวอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการโฮมสเตย์บ้านภูได้จัดทำขึ้นและแจกจ่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่บ้านภู แต่นักท่องเที่ยวอาจไม่ได้เอกสารนี้ทุกคน หากมาดูงานเป็นหมู่คณะเอกสารนี้จะแจกให้แก่หัวหน้ากลุ่มที่พามา เพราะหากคนมาเป็นจำนวนมากก็อาจแจกจ่ายได้ไม่ทั่วถึงเนื่องจากเอกสารทำไว้เป็นจำนวนที่จำกัด ในเอกสารดังกล่าวระบุหลักปฏิบัติของนักท่องเที่ยวไว้ด้วย ซึ่งหลักปฏิบัติดังกล่าวนั้นบางครั้งก็สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ เช่น แม้จะกำหนดไว้ว่าไม่ให้ส่งเสียงรบกวนหลัง 22.00 น. แต่ก็มีคณะมาดูงานกลุ่มหนึ่งที่ยังคงร้องเพลงอยู่บริเวณลานวัดถึงเที่ยงคืน โดยสมาชิกคณะกรรมการโฮมสเตย์กล่าวว่า “คณะดูงานครั้งที่แล้วเขาอยู่ร้องเพลงถึงเที่ยงคืน เขาสนุก เลยขอถึงเที่ยงคืน เราก็กิน” ต่อจากนี้ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงกิจกรรมต่างๆที่ชาวบ้านภูได้จัดขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งขั้นตอนที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ทั้งการรับแขกและกิจกรรมตอนเย็นนั้น ชาวบ้านจะจัดให้สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มใหญ่ และบอกความประสงค์ไว้แก่ชาวบ้านล่วงหน้าว่าต้องการดูพิธีต้อนรับและการเข้าฐานเรียนรู้ สาเหตุที่นักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มใหญ่มักจะได้ดูขั้นตอนการต้อนรับอย่างเต็มรูปแบบเพราะมากับหน่วยงานของรัฐ เช่น เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ที่จะมิงงบประมาณไว้สำหรับให้ชาวบ้านได้ศึกษาดูงาน ต่างกับนักท่องเที่ยวที่มา 1-2 คนที่จะไม่มีการจัดการต้อนรับดังกล่าวให้และนักท่องเที่ยวที่มาด้วยตนเองก็จะมีงบประมาณเพียงพอในการขอให้ชาวบ้านจัดพิธีต้อนรับให้ เพราะค่าใช้จ่ายในการต้อนรับถือว่าเป็นภาระมากสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเป็นจำนวนน้อย ซึ่งหากนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวน 1-2 คนเหมือนอย่างกรณีของผู้เขียนที่ไปบ้านภูคนเดียวชาวบ้านจะไม่มีภาระแต่ชุดผู้ไทมาเยือนเข้าแถวต้อนรับหรือไม่มีการเข้าฐานเรียนรู้ รวมทั้งไม่มีกิจกรรมตอนเย็นด้วย นักท่องเที่ยวที่มาเป็นจำนวนน้อยนี้มีกิจกรรมเพียงแค่นั่งพักที่บ้านของชาวบ้านและกินอาหารที่เจ้าของบ้านทำให้กินเท่านั้น ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมในตอนเย็นและกินข้าวที่ลานวัดเหมือนนักท่องเที่ยวที่มาเป็น

กลุ่มใหญ่ และหากเจ้าของบ้านจะพาแขกของตนไปเที่ยวในสถานที่ใดก็ได้แล้วแต่จะตกลงกับแขกที่มาพักเอง

2.1 การต้อนรับแขกและการเข้าฐาน

เมื่อมีคนมาที่บ้านภู ชาวบ้านภูจะพากันมา "รับแขก" การต้อนรับแขกนี้ประกอบด้วย ขบวนต้อนรับ สิ่งสำคัญของขบวนต้อนรับคือเครื่องดนตรี ได้แก่ กลองตุ้ม โดยกลองตุ้มนี้อาจารย์ชาวบ้านเรียกว่ากลองโฮม หรือบางทีก็เรียกรวมกันว่า กลองตุ้มโฮม เป็นกลองที่ใช้ตีเวลามีงานบุญให้คนมารวมกัน คำว่า "โฮม" คือ "รวม" นั่นเอง หรืออย่างเช่นเมื่อมีงานบุญผแล ก็จะใช้กลองตุ้มหน้าผแลเวลาไปรอบหมู่บ้านและชาวบ้านก็จะช่วยกันทำบุญในงานบุญผแลนี้ นอกจากกลองตุ้มแล้ว เครื่องดนตรีที่ใช้ในขบวนต้อนรับก็มีฉาบ และฆ้อง ผู้เล่นเครื่องดนตรีในขบวนต้อนรับแขกนั้นคือชาวบ้านผู้ชายที่สามารถเล่นเครื่องดนตรีได้ โดยจังหวะในการเล่นเพื่อต้อนรับแขกนั้นเป็นจังหวะที่ไม่สลับซับซ้อนมากนัก โดยเล่นในจังหวะพ็อนเพื่อประกอบจังหวะนำขบวนชาวบ้านและแขกพ็อนไปด้วยกัน

ขั้นตอนในการ "รับแขก" ซึ่งชาวบ้านที่เป็นผู้นำกิจกรรมของบ้านภูเรียกว่า "พิธีต้อนรับ" นั้นเริ่มจาก เมื่อชาวบ้านภูได้ฟังการประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้านว่าวันใดเวลาใด จะมีแขกมาดูงานหรือมาเที่ยวที่หมู่บ้าน การประกาศเสียงตามสายเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรู้ว่าจะมีใครมานั้น ทำโดยผู้ใหญ่ไพฑูริ์ วิเศษศรี ผู้ใหญ่ผ่านหมู่บ้าน 1 ซึ่งในข้อความในการประกาศนั้นจะเป็นลักษณะของการบอกเล่าว่า เวลาใดจะมีแขกมา และให้พ่อแม่พี่น้องบ้านภูไปเจอกัน โดยแต่งชุดผู้ไท เมื่อชาวบ้านได้ยินประกาศแล้วก็จะจดจำไว้ว่าจะมีแขกมารวมทั้งบอกต่อกัน และจะนัดหมายกันไปต้อนรับ เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่คนในหมู่บ้านจะรับรู้ร่วมกันว่า วันใดจะมีกลุ่มคนจากที่ใดจังหวัดอะไรมาเยือน เมื่อถึงวันที่ผู้ใหญ่บ้านนัดหมาย ก่อนเวลานัดสักประมาณ 45 นาที ก็เริ่มมีชาวบ้านแต่งชุดผู้ไทเดินออกมาจากบ้านของตนเอง เดินทางไปยังสถานที่นัดหมาย คือบริเวณหน้าธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "กลางบ้าน" คือเป็นจุดศูนย์กลางของหมู่บ้าน ไม่ใช่ศูนย์กลางในลักษณะพื้นที่ แต่เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน เนื่องจากบริเวณกลางบ้านนั้นอยู่ใกล้กับทางเข้าวัดศรีนันทารามซึ่งเป็นวัดแห่งเดียวของบ้านภู

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบที่ 12 ชาวบ้านภูเดินมายังบริเวณหน้าวัดของหมู่บ้านเพื่อ "ต้อนรับแขก"

เมื่อใกล้ถึงเวลาที่แขกนัดหมายมาว่าจะมาถึงในเวลานั้นๆ เช่น แขกโทรศัพท์มาล่วงหน้าว่าจะถึงประมาณ 14.00 น. เวลา 13.15 น. ก็จะมีเริ่มเห็นชาวบ้านแต่งชุดผู้ไทเดินมาตามทางเดินในหมู่บ้านทั้งเดินเป็นกลุ่ม 4-5 คน ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านกันจับกลุ่มเดินเป็นเพื่อนกันมา หรืออาจจะเดินมาคนเดียว บ้างก็เป็นยายจูงหลานวัย 4 ปีมาด้วย ชาวบ้านที่มารับแขกนี้จำนวน 80 % เป็นผู้หญิงและเด็ก โดยเด็กมีอายุตั้งแต่ 3 - 12 ปีโดยประมาณ อาจมีเด็กวัยโตกว่าที่กล่าวมาบ้าง แต่เท่าที่ผู้เขียนได้เห็น จะไม่ค่อยมีเด็กวัยรุ่นของหมู่บ้านมาร่วมรับแขกสักเท่าใดนัก โดยมากแล้วกลุ่มชาวบ้านที่มาต้อนรับแขกอย่างสม่ำเสมอเป็นหญิงอายุตั้งแต่กว่า 40 ขึ้นไป คือเป็นแม่บ้านที่มีลูกแล้ว ไปจนถึงหญิงวัยสูงอายุที่จูงหลานมาด้วย บ้างก็มาคนเดียวหากหลานยังไม่ถึงเวลาเลิกเรียน ส่วนชาวบ้านผู้ชายไม่ค่อยมาต้อนรับมากนัก ซึ่งชาวบ้านผู้ชายที่มาต้อนรับโดยมากจะเป็นผู้เฒ่าที่ไม่ต้องพะวงกับงานในนามากนัก คือมีลูกหลานมาช่วยแบ่งเบาภาระ แต่ชาวบ้านผู้ชายที่มาร่วมกิจกรรมรับแขกอย่างสม่ำเสมอก็คือ กลุ่มนักดนตรีจำนวนประมาณ 8-10 คน ที่ต้องเล่นดนตรีในชบวนต้อนรับ เพราะชาวบ้านซึ่งอยู่ในกลุ่มผู้นำด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านคิดว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ชบวนต้อนรับต้องมีดนตรี

ภาพประกอบที่ 13 ชาวบ้านภูยืนรอต้อนรับแขก

เมื่อชาวบ้านแต่งชุดผู้ไทที่เป็นเสมือน “เครื่องแบบ” ในการรับแขก แล้วก็จะมายืนคอยอยู่สองฝั่งถนนที่ทอดตัวจากบริเวณธนาคารหมู่บ้านไปยังหน้าวัด ในการสวมใส่ชุดผู้ไทกันอย่างพร้อมเพรียงเช่นนี้เป็นสิ่งที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านที่แต่งกายในชุดผู้ไทมารับแขกด้วย เพราะจะได้เงินส่วนแบ่งจากรายได้ที่แขกนำมาให้ และคณะกรรมการโฮมสเตย์ก็จะมาแบ่งให้กับชาวบ้านที่มารับแขกในครั้งนั้นๆ ซึ่งหากใครมารับแขกแต่ไม่ได้ใส่ชุดผู้ไทมา แต่แต่งกายในแบบ “ปกติ” คือแต่งเหมือนที่แต่งในชีวิตประจำวัน เช่น เสื้อยืด กางเกงขาสั้น ก็จะได้เงินส่วนแบ่งนี้ การตรวจสอบว่าชาวบ้านคนใดมารับแขกบ้างก็จะมีชาวบ้านที่ทำงานในกลุ่มกรรมการโฮมสเตย์คอยจด เพราะชาวบ้านรู้จักกันทั้งหมด ไม่ต้องเดินไปถามชื่อ เพียงแค่เห็นหน้าคนมารับแขกก็รู้แล้วว่าเป็นใคร ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า

“ใครไม่ใส่ชุดผู้ไทมาไม่ได้ เขาไม่ให้ เขากลัวจะเป็นเยี่ยงอย่าง มีผู้ช่วยคอยจดว่าใครใส่มา ไม่ต้องถามชื่อ เห็นหน้าก็รู้แล้ว”

หลังจากชาวบ้านมาเยือนรอ บ้างก็หาที่นั่งรออยู่สองฝั่งถนนที่จะไปสู่วัดประจำหมู่บ้านแล้ว เมื่อแขกมาถึงแขกก็จะลงจากรถซึ่งเข้ามาจอดบริเวณหน้าธนาคารหมู่บ้าน แยกลงรถแล้วเดินมาตามทางจากหน้าธนาคารหมู่บ้านไปยังหน้าวัดเพื่อที่จะเข้าไปในวัด ชาวบ้านก็จะมายืนอยู่สองฝั่งถนนคอยต้อนรับแขก กล่าวทักทาย และยกมือขึ้นไหว้แขกทุกคน ส่วนแขกก็จะเดินมาเป็นแถวตอนเรียงหนึ่งหรือเรียงสอง การยืนต้อนรับเป็นลักษณะที่ชาวบ้านยืนอยู่ทั้งด้านซ้ายและขวาของแขกที่เดินเป็นแถวตอนอยู่ตรงกลาง กลุ่มนักดนตรีที่ยืนอยู่อีกมุมหนึ่งเล่นเพลงในจังหวะแบบง่ายๆ แยกเดินเรียงแถวมาและยกมือไหว้สวัสดิ์กับชาวบ้านที่ยกมือไหว้กล่าวสวัสดิ์เช่นกัน

ภาพประกอบที่ 14 การทักทายกันระหว่าง “เจ้าบ้าน” และ “แขก”

แขกเดินไปเรื่อยๆถึงในวัดแล้วตามด้วยกลุ่มนักดนตรีที่ตีจังหวะอยู่ตลอด นักดนตรีเดินเข้าไปในวัดตามด้วยชาวบ้านในชุดผู้ไทเดินปิดท้ายเพื่อส่งให้แขกเดินเข้าไปนั่งในศาลาวัด รูปแบบของ

ชาวบ้านต้อนรับในการพาแขกเข้าไปในวัดนี้มีการปรับเปลี่ยนอยู่บ้าง เมื่อครั้งแรกที่ผู้เขียนไปที่บ้าน
 ภูมิเพียงกลุ่มนักดนตรี และชาวบ้านเดินไปพร้อมกับแขกเข้าไปในวัดเท่านั้น แต่ที่ผู้เขียนไปครั้งหลัง
 นั้นมีชาวบ้านมาเดินนำนักดนตรีอยู่หน้าชาวบ้าน โดยบางคนถืออวนอันเล็กและห้อยปลาตะเพียน
 สานเอาไว้ด้วย บางคนสะพายข้อง(เครื่องจักสานชนิดหนึ่ง ชาวบ้านเอาไว้ใส่ของเวลาไปหาเห็ดและ
 หน่อไม้บนภูเขา)และถือสวิงช้อนปลา บางคนก็ใช้มือข้างหนึ่งถือเคียว อีกข้างหนึ่งถือฟางมัดเป็นกำ
 และมีเด็กผู้หญิงสองคนหาบไม้คานสองฝั่งของไม้คานเป็นท่อนไม้มัดเป็นกำเล็กๆ จำลองการหาบ
 สิ่งของต่างๆที่ชาวบ้านจะใช้ไม้คาน การถือสิ่งของต่างๆเป็นการจำลองถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ใช้
 เครื่องมือต่างๆเหล่านี้ในการทำมาหากิน กลุ่มชาวบ้าน 6-7 คนนี้จะถือสิ่งของเครื่องใช้ในแบบที่
 ต่างกันเดินนำชาวบ้าน ตามด้วยกลุ่มนักดนตรีพาแขกเดินเข้าไปในวัด ซึ่งเส้นทางในการเดินเพื่อเข้าไป
 ในวัดก็เปลี่ยนไป จากครั้งแรกๆที่เดินจากหน้าธนาคารหมู่บ้านตรงมาประมาณ 20 เมตรก็ถือประตู
 เข้าวัด เปลี่ยนมาเป็นเลี้ยวซ้ายเพื่ออ้อมไปเข้าทางประตูวัดอีกฝั่งหนึ่ง ให้เส้นทางเดินชาวบ้านต้อนรับ
 ไกลมากขึ้น จากแต่เดิมที่มีระยะทางสั้นกว่า และชาวบ้านก็ให้เหตุผลอีกว่า ประตูเดิมที่เข้านั้นมีใกล้
 ภูภิพระ เสียงดนตรีจะไปรบกวนพระ เข้าอีกประตูหนึ่งที่อยู่อีกฝั่งนั้นพระจะได้ไม่ถูกรบกวนด้วย
 เสียงดนตรีและเสียงคน

ภาพประกอบที่ 15 นักดนตรีในขบวนต้อนรับ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบที่ 16 ชาวบ้านและแขกเดินเข้าไปในบริเวณวัด

ภาพประกอบที่ 17 ชาวบ้านและแขกนั่งในศาลาวัด โดยชาวบ้านนั่งเรียงแถวต่อจากแถวของแขก
ที่นั่งอยู่ด้านหน้า

เมื่อเข้ามาในวัดแล้ว แขกจึงเข้าไปนั่งในศาลาวัด ซึ่งศาลาวัดนั้นเป็นลักษณะลานโล่งติดพื้นดิน ปูด้วยกระเบื้อง แขกจะเดินเข้าไปนั่งอยู่ในศาลาวัดโดยนั่งเรียงเป็นแถว เมื่อสิ้นสุดแถวที่แขกนั่งก็จะต่อด้วยแถวของชาวบ้านที่มานั่งปิดท้าย เมื่อนั่งในศาลาเต็มชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งก็จะยืนอยู่ข้างนอกรอบๆศาลา ศาลาอยู่ชั้น 1 จึงง่ายที่ชาวบ้านซึ่งนั่งอยู่นอกศาลาจะได้ยินและร่วมกิจกรรมไปกับคนที่นั่งในศาลาได้ เมื่อแขกมานั่งแล้วชาวบ้านที่มีหน้าที่เตรียมน้ำบริการก็จะจัดน้ำอัดลมใส่แก้วเดินบริการแขกที่นั่งอยู่ในศาลา เมื่อสักพักสักครู่และแขกได้ดื่มน้ำจนหายเหนื่อยแล้ว อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ซึ่งเป็นอดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภู และเป็นหัวหน้าคณะกรรมการโฮมสเตย์ได้กล่าวต้อนรับคณะแขกที่มานับญาติผ่านทางไมโครโฟน

ข้อความที่กล่าวต้อนรับนั้นมีสาระสำคัญที่ประวัติของบ้านภู และกิจกรรมของบ้านภูที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงรางวัลจากหน่วยงานราชการต่างๆที่บ้านภูได้รับ โดยเน้นการนำเสนอ

ด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เหล่านี้เป็นเนื้อหาบางส่วนที่ผู้เขียนได้ยืมมาจากคำกล่าวต้อนรับและแนะนำหมู่บ้าน

“ปี 2511 เกิดกลุ่มหนุ่มสาวศิรินคร เป็นกลุ่มหนุ่มสาวของหมู่บ้านในสมัยนั้น ได้ร่วมกันสร้างวัดคือวัดพุทธศรี

ปี 2515 ตัดถนน โดยใช้กำลังของชาวบ้าน มีการเวนคืนที่ดินหากที่ดินนั้นตรงกับทางที่มีถนนจะผ่าน ซึ่งก่อนหน้าที่จะตัดถนน ในหมู่บ้านมีถนนเพียงเส้นเดียวคดเคี้ยวไปมา

ปี 2517 ถนนเสร็จและหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ โดยการชักลากไม้จากภูเขามาเป็นเสาไฟ ซึ่งขณะนั้นมีบ้านประมาณร้อยกว่าครัวเรือน

ปี 2517 ชาวบ้านบางส่วนหนึ่งมีโอกาสเข้าเฝ้าในหลวงและราชินีที่พระตำหนักสวนจิตรลดา รโหฐาน เพื่อถวายผ้าไหม

ปี 2518 พัฒนาโรงเรียนมัธยมสามัญชั้น ตั้งชื่อว่าโรงเรียนพล่งราษฎร์พิทยาสรรค์ เป็นโรงเรียนมัธยมระดับตำบลแห่งแรกของประเทศ

ปี 2528 ประกวดหมู่บ้านอพ. ประกวดชนะเลิศภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปี 2547 เป็นหมู่บ้านนำร่องด้านวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่น

ปี 2549 เป็นปีที่พระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์ครบ 60 ปี ซึ่งมีแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และบ้านภูก็ได้เป็นหนึ่งในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมุกดาหาร ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐมาสู่โฮมสเตย์ รัฐบาลคือศูนย์พัฒนาชุมชนเขต 3 โดย ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (เคยดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารในช่วงปีพ.ศ.2544-2547) ซึ่งเป็นอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชนในขณะนั้น ทำให้บ้านภูต้องปรับปรุงบ้านให้ดีขึ้นและใครประกวดอะไรเราก็ประกวดด้วยทุกอย่างถ้าทำได้

ปี 2550 ประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ของสวช. (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ดิถีของภาคอีสาน ภาคกลางคือบ้านจำรุง”

หลังจากการกล่าวต้อนรับและแนะนำหมู่บ้านแล้ว กิจกรรมต่อไปคือการดูงาน โดยจะแบ่งแขกเป็นกลุ่มๆ เดินเวียนกันดูตามฐานต่างๆที่ชาวบ้านได้จัดเอาไว้ 6 ฐาน มีดังนี้

1.ฐาน “ลดรายจ่าย” สถานที่ดูงานอยู่บริเวณที่ตั้งของกลุ่มโรงปุ๋ยหมักชีวภาพของบ้านภู โดยแขกจะได้รู้ถึงกระบวนการทำปุ๋ยหมักชีวภาพที่มีวัตถุประสงค์จากธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ปลอดสารพิษ และสามารถลดต้นทุนจากการที่ต้องซื้อปุ๋ยเคมีที่มีราคาแพงกว่ามาก กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพยังมีการผลิตปุ๋ยเพื่อขายให้แก่คนในหมู่บ้านด้วย นอกจากนี้เนื้อหาในฐาน “ลดรายจ่าย” ยังกล่าวถึงวิธีอื่นๆที่สามารถช่วยให้ลดรายจ่ายได้ เช่น การปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ไว้กินเอง ไม่ต้องไปซื้อที่ตลาด รวมทั้งการผลิตของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำยาล้างจาน ด้วยตนเอง

2. ฐาน "เพิ่มรายได้" สถานที่ดูงานอยู่บริเวณที่ตั้งของกลุ่มทอผ้าไหมของบ้านภู เนื้อหาในฐานนี้จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการผลิตผ้าไหม และมีการทอผ้าให้แขกได้ชม เป็นการชี้ให้เห็นถึงวิธีการเพิ่มรายได้ทางอื่น นอกเหนือจากรายได้ซึ่งได้จากการทำนาและเลี้ยงสัตว์

3. ฐาน "ประหยัด" สถานที่อยู่บริเวณธนาคารหมู่บ้าน เนื้อหาของการบรรยายจะเกี่ยวกับระบบของงานธนาคารหมู่บ้าน และการส่งเสริมการออม รวมทั้งเป็นแหล่งเงินให้ชาวบ้านสามารถกู้เงินได้ โดยมีดอกเบี้ยที่ต่ำและไม่กำหนดระยะเวลาในการส่งดอกเบี้ย เป็นการดำเนินงานภายใต้ความไว้วางใจกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ

4. ฐาน "เรียนรู้" กิจกรรมในฐานนี้เป็นการบรรยายเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านภูที่มีความสัมพันธ์กับภูเขา รวมทั้งการหาอาหารตามฤดูกาลที่ต้องไปเสาะหาบนภูเขาหรือตามทุ่งนา ทั้งยังอธิบายเกี่ยวกับพันธุ์ไม้บางอย่างบนภูเขาวงว่ามีสรรพคุณอย่างไรบ้าง และมีเรื่องของประเพณีพิธีกรรมของหมู่บ้าน แนะนำคนในบ้านภูที่เป็นพราหมณ์ผู้ขำขัน หมอธรรม หมอมนต์ให้แขกได้รู้จัก รวมทั้งมีการสาธิตวิธีการจุดไฟด้วยหินเหล็กไฟ ซึ่งเป็นหินชนิดพิเศษที่สามารถหาได้จากภูหินเหล็กไฟที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน ฐานนี้มีเด็กชายบ้านภูที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษามาเล่นสะบ้าให้แขกดู ส่วนเด็กผู้หญิงนั้นมักไม่เล่นสะบ้า แต่นิยมเล่นหมากสะลักซึ่งเป็นมีวิธีการเล่นเหมือนหมากเก็บแต่ใช้แท่งไม้แทนก้อนหิน ในฐานนี้ก็มีเด็กผู้หญิงมาเล่นหมากสะลักให้ดูด้วย

5. ฐาน "อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" เนื้อหาของการบรรยายจะเป็นวิธีการดูแลและส่งเสริมการรักษาธรรมชาติภายในหมู่บ้าน รวมทั้งการอนุรักษ์น้ำและหน้าดินในพื้นที่รอบหมู่บ้านโดยเฉพาะบนภูเขาซึ่งชาวบ้านภูถือว่าเป็นแหล่งอาหารของพวกเขา นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะในหมู่บ้าน และรู้จักวิธีการจัดการกับขยะ

6. ฐาน "เอื้ออาทร" เนื้อหาของการบรรยายจะเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านภูที่มีการแบ่งปันกันบนความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการกินอยู่"แบบพอเพียง" ไม่ให้ความสำคัญกับวัตถุ แต่เน้นให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันของชาวบ้านและการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ผู้บรรยายในฐานทั้ง 6 ฐานดังกล่าวนี้เป็นชาวบ้านภูที่มีความรู้ในเนื้อหาของฐานนั้นๆ โดยฐานที่ 1 "ลดรายจ่าย" ผู้บรรยายก็คือประธานกลุ่มอาชีพหมักชีวภาพ ฐานที่ 2 "เพิ่มรายได้" นั้นผู้บรรยายคือป้าสำหรับ งานไว ซึ่งเป็นประธานกลุ่มอาชีพผ้าไหมบ้านภู ส่วนฐานที่ 3 "ประหยัด" นั้น ผู้บรรยายก็คืออาจารย์บุญธรรม แก้วศรีนวม ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะทำงานของธนาคารหมู่บ้าน ส่วนฐานที่ 4 "เรียนรู้" ก็มีผู้บรรยาย คือ อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ซึ่งรอบรู้ในวิถีชีวิตของชาวบ้านภูเมื่อครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาผ่านเอกสารและจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน อีก 2 ฐานสุดท้าย คือ ฐานที่ 5 "อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" และฐานที่ 6 "เอื้ออาทร" นั้นก็มีชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มผู้นำด้านกิจกรรมของหมู่บ้านและถนัดในการพูดต่อหน้าผู้คนมาบรรยายใน

เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและวิถีชีวิตของชาวบ้านด้านความเชื่ออารี การบรรยายในแต่ละฐานใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที

ภาพประกอบที่ 18 นักท่องเที่ยวทดลองทอผ้าในฐาน"เพิ่มรายได้"
ซึ่งตั้งอยู่ที่กลุ่มทอผ้าใหม่บ้านภู

หลังจากคณะดูงานได้เข้าฟังบรรยายครบทั้ง 6 ฐานแล้ว คณะดูงานจะแยกย้ายกันไปตามบ้านที่กำหนดให้เป็นโฮมสเตย์เพื่อนำสิ่งของสัมภาระไปเก็บและทำความรู้จักพูดคุยกับเจ้าของบ้าน รวมทั้งพักผ่อนสักครู่หนึ่ง บ้านที่เปิดรับแขกเข้าพักนั้นจะรับแขกที่มาพักบ้านละ 2-4 คน หากมีจำนวนมากเกินกว่านั้นจะไม่สะดวกในการจัดที่นอนและการใช้ห้องน้ำ เมื่อถึงเวลาเย็นราว 16.00-17.00 น. แขกจึงพากันเดินไปยังลานวัดเพื่อทำกิจกรรมตอนเย็น

2.2 กิจกรรมตอนเย็น

หลังจากที่แขกนำกระเป๋าเสื้อผ้าแยกย้ายกันไปตามบ้านหลังที่ตนเองพักแล้ว จึงเตรียมตัวไปทำกิจกรรมตอนเย็นและกินอาหารเย็นแบบพาแลงที่ลานวัดศรีนันทาราม โดยเมื่อมาถึงบริเวณวัดก็จะพบเต็นท์ผ้าใบหลัง 1-2 หลัง เพื่อใช้เป็นที่ตั้งโต๊ะขายสินค้า มีกลุ่มผ้าฝ้ายลายชนิดของบ้านภูนำผลผลิตของกลุ่มมาขาย มีทั้งผ้าฝ้ายเป็นผืน ผ้าขาวม้า ผ้าพันคอ เสื้อ กระเป๋า ตุ๊กตาเช็ดมือ ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นของที่ผลิตจากผ้าฝ้าย และมีชาวบ้านภูที่นำผลิตภัณฑ์จากผ้ามาขายในนามส่วนตัวด้วย นอกจากผ้าแล้วสินค้าที่นำมาขายให้แขกยังมีแจวบรรจุกระปุก ชาสมุนไพร ตุ๊กตา ข้องเล็กๆสานด้วยไม้ไผ่ พรหมสำหรับพันผมหลายสี ทั้ง สีขาว เหลืองและแดง รวมทั้งมีชุดผู้ไทสำหรับเช่าชุด 50 บาท โดยมีชาวบ้านที่มาขายในนามส่วนตัวและในนามกลุ่มอาชีพ

อีกด้านหนึ่งของวัดเป็นเป็นลานกว้าง มุมหนึ่งของวัดมีเรือนผู้ไทแบบเก่าตั้งอยู่ 2 หลัง เป็นลักษณะเรือนไม้ใต้ถุนสูง การทำกิจกรรมตอนเย็นถึงค้ำก็จะมีเรือนผู้ไทสองหลังนี้เป็นฉากหลัง ด้านหน้าของเรือนผู้ไทเป็นเวทีดนตรี และตรงกลางลานมีเสื่อปูอยู่หลายผืนสำหรับให้แขกนั่ง อีก

ด้านหนึ่งก็มีเก้าอี้ตั้งอยู่จำนวนหลายสิบตัว การทำกิจกรรมตอนกลางคืนมีช่วงสำคัญคือการแสดงต่าง ๆ ระหว่างที่แขกรับประทานอาหาร โดยแขกจะนั่งกับพื้นเพื่อดูการแสดงและทำกิจกรรม และนั่งกินข้าวกับพื้นซึ่งเป็นการกินในแบบพาดแลง โดยชาวบ้านบอกว่า “พา” หมายถึง ร่วมกัน ส่วน “แลง” หมายถึง เวลาเย็น ซึ่งก็คือเป็นการกินข้าวด้วยกันเป็นกลุ่ม

ลำดับของกิจกรรมตอนเย็นเริ่มจากเมื่อแขกที่แยกย้ายไปพักตามบ้านหลังต่างๆในบ้านภูเดินทางมาถึงวัดพร้อมกันแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าแขกบางคน โดยเฉพาะคนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวจะสวมใส่ชุดผู้ไทมาทำกิจกรรมตอนกลางคืนที่วัด ซึ่งชุดนั้นเป็นของเจ้าของบ้านที่ตนได้ไปอาศัยอยู่ในคืนนี้ และปกติแล้วบ้านหลังที่เข้ามาอยู่ในกลุ่มโฮมสเตย์ของบ้านภูจะมีชุดผู้ไทสำหรับให้แขกยืมใส่เมื่อมีแขกมาพัก แขกบางคนเห็นชาวบ้านใส่ชุดผู้ไทในการต้อนรับและทำกิจกรรมต่างๆตลอดวันก็อยากสวมใส่ชุดเช่นนั้นบ้าง บางครั้งเจ้าของบ้านก็มีน้ำใจเสนอให้แขกใส่เองเพื่อเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศของการทำกิจกรรม ซึ่งแขกโดยเฉพาะในวัยหนุ่มสาวจะตื่นเต้นและถ่ายรูปตนเองในชุดผู้ไทไว้เป็นที่ระลึกกันทุกคน

เมื่อแขกมาพร้อมกันที่ลานวัดด้วยบรรยากาศที่ตื่นเต้นและคึกคัก การทำกิจกรรมจะเริ่มขึ้น โดยมีพิธีกรซึ่งเป็นชาวบ้านภูเป็นผู้นำขั้นตอนในการทำกิจกรรม โดยเริ่มจากการแสดงดนตรีและร้องเพลงหมอลำ ต่อด้วยการฟ้อนสู่ขวัญ ซึ่งเป็นการแสดงโดยกลุ่มนักเรียนมัธยมศึกษาที่เป็นลูกหลานของชาวบ้านภู และมีพานสู่ขวัญขนาดใหญ่และสวยงามที่ทำขึ้นโดยฝีมือของชาวบ้านภู เป็นสิ่งของประกอบในการแสดงและพิธีกรรม

ภาพประกอบที่ 19 ชาวบ้านภูนำ "พานสู่ขวัญ" มาที่ลานวัดเพื่อใช้ประกอบในพิธีสู่ขวัญ

ภาพประกอบที่ 20 พราหมณ์สู่ขวัญทำพิธีสู่ขวัญให้แขก โดยแขกทุกคนต่างนั่งเป็น
รูปวงกลมล้อมรอบพานสู่ขวัญ

เมื่อเด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาพื่อนสู่ขวัญจบ ก็จะไปเข้าสู่พิธีบายศรีสู่ขวัญโดยมีคุณตาแก้ว
สุนทรรส ทำหน้าที่เป็นพราหมณ์สู่ขวัญ มีพานสู่ขวัญประกอบในพิธีด้วย ในพานมีไข่ไก่สำหรับให้
แขกกินระหว่างพิธีสู่ขวัญเพื่อเป็นสิริมงคล และมีผู้ใหญ่บ้านภู ทั้ง หมู่ 1 และ หมู่ 2 อยู่ในกลุ่มผู้นำ
ในพิธีสู่ขวัญด้วย เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนชาวบ้านในการสู่ขวัญแก่แขกที่มาเยือนหมู่บ้าน เมื่อ
สวดบทสู่ขวัญจบแล้ว ชาวบ้านทุกคนที่มาร่วมกิจกรรมที่ลานวัดแห่งนี้จะนำด้ายสีขาวมาผูกข้อมือ
ให้แก่แขกทุกคน โดยชาวบ้านคนหนึ่งสามารถผูกให้แขกได้หลายคน ไม่จำกัดว่าต้องเป็นชาวบ้าน
หนึ่งคนผูกให้แขกหนึ่งคนเท่านั้น และแขกหนึ่งคนก็สามารถมีด้ายที่ข้อมือได้หลายเส้น
บรรยากาศในการผูกข้อมือสู่ขวัญจะเป็นไปในลักษณะการอวยพรและการแสดงออกซึ่งน้ำใจต่อกัน
เช่น ข้อความที่ชาวบ้านพูดกับแขกว่าชาวบ้านไม่ต้องการอะไรแค่แขกที่มาเยี่ยมให้ชาวบ้านก็ดีใจแล้ว
“อย่างอื่นไม่สำคัญ แคื่อยิ้มให้กันก็พอ”

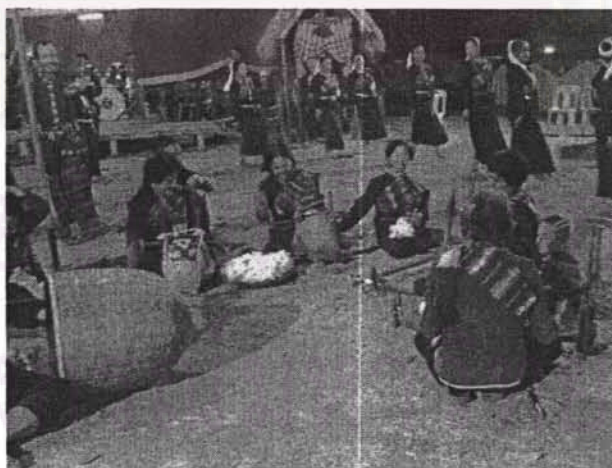

ภาพประกอบที่ 21 ชาวบ้านผูกข้อมือให้กับแขก

หลังจากพิธีสู่ขวัญและผูกข้อมือแล้วมีการแสดงอีกชุดหนึ่ง คือ ฟ้อนผู้ไท ผู้แสดงเป็นเด็กสาวในหมู่บ้านที่กำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษา แต่เป็นคนละกลุ่มกับผู้แสดงฟ้อนสู่ขวัญ และระดับอายุของผู้แสดงในชุดฟ้อนภูไทนั้นมีอายุน้อยกว่า เมื่อฟ้อนภูไทจบลงแล้วจึงถึงช่วงเวลารับประทานอาหารในแบบพาแลงโดยอาหารจะเป็นอาหารพื้นบ้านที่จัดมาในลักษณะขันโตก รายการอาหารมี แกงกะบัง แจ่วผู้ไท ผักต้ม ลาบหมู ปลาชนิดทอด โดยแขกต้องกินพาแลงแบบนั่งพื้น เป็นรูปแบบที่ชาวบ้านตั้งไว้ เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว กิจกรรมก็จะเป็นในลักษณะที่ยืดหยุ่นมากขึ้น แขกที่มำบ้านภูในลักษณะการดูงานก็อาจจะมีการสรุปงานกันจากการไปดูฐานทั้ง 6 ฐานเมื่อตอนกลางวัน รวมทั้งอาจมีการแสดงที่แขกซึ่งเป็นคณะมาดูงานเตรียมมาเพื่อแสดงให้เจ้าบ้านดูเป็นการแลกเปลี่ยน ดังเช่นที่ผู้เขียนได้เห็นกรณีของคณะดูงานจากอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ก็นำการแสดงรำวงมาแสดงที่บ้านภู ซึ่งกลุ่มดูงานก็สนุกกันในกลุ่มตนเอง

ภาพประกอบที่ 22 การฟ้อนผู้ไทโดยเด็กสาวบ้านภู

ภาพประกอบที่ 23 การฟ้อนชวงโดยผู้เฒ่าบ้านภู

ต่อจากนั้นบ้านภูก็มีการแสดงให้แขกได้ชมอีก การแสดงที่แสดงทุกครั้งที่มีแขกมา คือ การแสดงฟ้อนชวงโดยผู้เฒ่ามาแสดงการลงชวงเข็นฝ้าย พร้อมกับรำไปด้วย และมีผู้บ่าวมาเกี่ยว เมื่อ

การแสดงฟ้อนจบลงก็จะเป็นการร้องเพลงหมอลำ บางครั้งแขกที่มาอยากร้องเพลงบ้างจึงเข้ามา ร้องเพลงแทนนักร้อง กิจกรรมการร้องเพลงดำเนินต่อไปจนถึงสิ้นสุดในเวลาประมาณ 22.00 น. หลังจากนั้นแขกก็จะแยกย้ายกันกลับไปพักผ่อนที่บ้านหลังที่ตนเองนำสัมภาระมาเก็บไว้ตั้งแต่เวลา เย็น พอรุ่งเช้าแขกที่มาดูงานก็จะกลับออกจากบ้านภู ชาวบ้านก็จะทำการ “ส่งแขก” คือ สวมชุดผู้ไท มาเย็บเรียงแถวบริเวณหน้าวัดเพื่อส่งแขกขึ้นรถบัสกลับออกไป

3. รูปแบบของโฮมสเตย์บ้านภู

บ้านภูเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์มาตรฐานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งบ้านแต่ละหลังที่เปิดให้แขกเข้าพักเป็นโฮมสเตย์นั้นต้องไปลงทะเบียนไว้กับคณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภู ชาวบ้านเล่าว่าเมื่อแรกเริ่มจะให้บ้านภูเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์นั้น คณะกรรมการโฮมสเตย์ได้เดินมาถามชาวบ้านแต่ละบ้านว่าต้องการให้บ้านของตนเองเข้าสู่โฮมสเตย์หรือไม่ ซึ่งหากไม่มีข้อจำกัดอื่นใด ชาวบ้านมักต้องการให้บ้านของตนเองเป็นสถานที่ที่ให้แขกมาพักในระบบโฮมสเตย์ ส่วนบ้านที่ไม่ต้องการเข้าร่วมโฮมสเตย์ของหมู่บ้านนั้นจะมีเหตุผลหลักอยู่ที่ความไม่สะดวกในเรื่องต่างๆ เช่น ที่บ้านมีคนแก่หรือเด็กเล็กทำให้สมาชิกในบ้านไม่สะดวกในการที่จะต้องดูแลแขกในช่วงที่มีแขกมาพัก เพราะมีภาระในการดูแลเด็กเล็กหรือคนแก่ ความไม่สะดวกอีกอย่างหนึ่งคือด้านสถานที่ หากบ้านหลังไหนมีห้องน้ำที่อยู่แยกออกจากตัวบ้าน หรือเป็นบ้านใต้ถุนสูงแล้วห้องน้ำอยู่ใต้ถุนบ้านนั้นก็ถือว่าเป็นการทำให้แขกที่มาพักไม่สะดวก ต้องขึ้น-ลงบ้านเพื่อเข้าห้องน้ำ ดังนั้นเจ้าของบ้านที่มีห้องน้ำแยกออกจากตัวบ้านจึงไม่เข้าร่วมโฮมสเตย์ของหมู่บ้าน

คณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภูจะรวบรวมข้อมูลของบ้านแต่ละหลังที่เข้าร่วมโฮมสเตย์เพื่อส่งไปให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยการทยอยเก็บข้อมูลส่งไปให้ประเมิน ไม่ได้รวบรวมไปในครั้งเดียวทุกหลัง การรวบรวมข้อมูลที่ดี คือ การถ่ายรูปจุดที่สำคัญในบ้านแต่ละหลังที่เป็นโฮมสเตย์ เช่น ห้องนอนและห้องน้ำ ว่ามีความสะดวกเพียงพอที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยวหรือไม่แล้วส่งรูปเหล่านั้นไปเพื่อให้กระทรวงการท่องเที่ยวฯ ประเมิน โดยในปีพ.ศ. 2550 บ้านภูส่งข้อมูลของบ้านหลังที่เข้าร่วมโฮมสเตย์ไปให้การท่องเที่ยวฯ ประเมินจำนวน 30 หลัง ผ่าน 29 หลัง อีก 1 หลังที่ไม่ผ่านมาตรฐานเพราะไม่มีคนอยู่ คือ การเป็นโฮมสเตย์นั้นนักท่องเที่ยวต้องอยู่บ้านเดียวกับเจ้าของบ้าน มีครั้งหนึ่งที่มีผู้เขียนไปพักที่บ้านหลังหนึ่งและคืนหนึ่งคุณยายที่พักบ้านเดียวกับผู้เขียนไม่อยู่ ก็จะมีลูกของคุณยายที่อยู่บ้านติดกันมานอนเป็นเพื่อน คือเหมือนว่าเจ้าของบ้านจะไม่ให้แขกอยู่ในบ้านหลังใดหลังหนึ่งคนหนึ่งหรือกลุ่มเดียวโดยไม่มีชาวบ้านอยู่ด้วย

ภาพประกอบที่ 24 เกียรติบัตรรับรองว่าบ้านของเจ้าของบ้านหลังนี้มีคุณสมบัติ
ผ่านการประเมินมาตรฐานโฮมสเตย์

บ้านภูทั้งหมด 1 และ 2 มี 250 หลังคาเรือน แต่มี 80 หลังคาเรือนที่ไม่ร่วมโฮมสเตย์ บ้านภูนี้เริ่มเปิดเป็นโฮมสเตย์อย่างเป็นทางการราวปี พ.ศ. 2549 การจัดการของโฮมสเตย์ก็จะแบ่งเป็นคณะทำงาน มีฝ่ายต่างๆแยกกันทำงาน เช่น ฝ่ายอาหาร ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายการแสดง ฝ่ายเหรียญกษาปณ์ ส่วนฝ่ายรักษาความปลอดภัยเป็นหน้าที่ของกลุ่มอาสาป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) มารักษาความปลอดภัยให้ โดยกลุ่มอปพร.เป็นฝ่ายรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้าน กรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภูฝ่ายต่างๆเหล่านี้จะเปลี่ยนทุก 2 ปี

การประเมินว่าบ้านหลังไหนผ่านมาตรฐานโฮมสเตย์นั้น ทำโดยเจ้าหน้าที่จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทั้งในระดับจังหวัด ระดับเขต ระดับภาค และระดับประเทศ หลังจากประเมินในระดับจังหวัดไปแล้ว อีกครั้งหนึ่งเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดก็พาเจ้าหน้าที่ระดับเขตมา เจ้าหน้าที่ระดับเขตพาเจ้าหน้าที่ระดับภาคมา และเจ้าหน้าที่ระดับภาคก็จะพาเจ้าหน้าที่ในระดับสูงขึ้นมา จำนวนของเจ้าหน้าที่ที่มาในแต่ละครั้งนั้นอยู่ที่จำนวน 4 คนเป็นอย่างมาก บางครั้งก็มาแค่ 2-3 คน ในการประเมินนั้นเจ้าหน้าที่ของการท่องเที่ยวจะมาอำนวยความสะดวกและตรวจสอบโฮมสเตย์แต่ละหลัง บ้านหลังใดผ่านมาตรฐานแล้ว ถ้าไม่รักษามาตรฐานก็มีสิทธิ์โดยลบชื่อออก เกณฑ์ในการกำหนดมาตรฐานโฮมสเตย์นั้นมีหลายอย่าง เช่น ห้องน้ำต้องอยู่ในตัวบ้าน บ้านต้องสะอาด ในห้องน้ำนั้นถึงน้ำอาบต้องอยู่แยกกับถังน้ำรดชำระ ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกคณะกรรมการโฮมสเตย์เล่าให้ผู้เขียนฟังว่าไม่เพียงเฉพาะบ้านที่เข้าร่วมโฮมสเตย์เท่านั้นที่มีความสะอาด บ้านที่ไม่เข้าร่วมโฮมสเตย์นั้นก็สะอาดเช่นกัน แต่มีความไม่พร้อมบางอย่างทำให้ไม่สามารถรับแขกเข้าพักอาศัยด้วยได้

“คนเขาไม่พร้อมเช่นมีเด็กเล็ก มีคนแก่ แต่ความสะอาดนี้ทุกบ้านเป็นเหมือนกัน ผู้
โทนี่ยึดถือเรื่องความสะอาด ไม่ทิ้งขยะหน้าบ้าน เป็นมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว”

3.1 มาตรฐานโฮมสเตย์บ้านภู

พัฒนากรอำเภอหนองสูงบอกกับผู้เขียนว่า ชาวบ้านภูตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อใช้ในการปฏิบัติกรณที่มีแขกมาที่หมู่บ้านนั้น แขกต้องกินอาหารพื้นบ้านที่ชาวบ้านจัดให้ ต้องกินข้าวเหนียวแบบชาวบ้าน และไม่ส่งเสียงดังรบกวน การกำหนดกฎเกณฑ์นี้ถูกเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรในเอกสารแนะนำกิจกรรมการท่องเที่ยวของบ้านภูและรายการค่าใช้จ่าย แต่อย่างไรก็ตามข้อกำหนดดังกล่าวก็สามารถยืดหยุ่นได้ ดังกรณีที่มีการแสดงดนตรีที่ลานวัดลั่นสุดลงในเวลาเที่ยงคืนเพราะแขกขอไว้ แต่ชาวบ้านกำหนดว่ากิจกรรมในเวลาากลางคืนต้องไม่เกิน 22.00 น. หรือการที่มีนักท่องเที่ยวขอข้าวเจ้าขณะกำลังกินอาหารเย็นที่ลานวัด และชาวบ้านก็มีข้าวเจ้าเตรียมไว้ให้ เพราะแขกที่มานั้นมาจากภาคกลางซึ่งไม่ได้กินข้าวเหนียวเป็นหลัก

อาหารที่ทำให้นักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มใหญ่ได้กินขณะเข้าร่วมกิจกรรมในช่วงเย็นที่ลานวัด คือ ผักจิ้มแจ่ว เป็นผักต้มใช้จิ้มกับแจ่วซึ่งแจ่วนี้ทำจากพริกคั่ว ตำกับหอมแดงและกระเทียม ลักษณะคล้ายน้ำพริกตาแดงของภาคเหนือ คนจากอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรีมาเห็นก็บอกว่าเหมือนกับน้ำพริกตาแดง แจ่วนี้ชาวบ้านภูอายุราว 70 ปีบอกว่า “เป็นแจ่วพื้นบ้านนั่นแหละ มีทั่วไป”

นอกจากผักจิ้มแจ่วแล้ว รายการอาหารยังมีแกงไก่ใส่หอยหรือที่ชาวบ้านเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แกงกะบั้งเพราะเป็นแกงที่ต้มในกระบอกไม้ไผ่ เครื่องแกงประกอบด้วย ปลาร้า พริก เกลือ ใบย่านางตำกับข้าวเปลือก(ข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าก็ได้นำไปแช่น้ำค้างคืนและเอามาตำ) วิธีทำแกงกะบั้งคือ นำเครื่องแกงทั้งหมดหมักกับเนื้อไก่ และนำไปต้มในกระบอกไม้ไผ่ ใช้กระบอกไม้ไผ่แทนหม้อ ชาวบ้านบอกว่าเป็นการเพิ่มความหอมให้แกง นอกจากแกงกะบั้งแล้วรายการอาหารยังมีปลาทอดสมุนไพรหรือไก่ทอดสมุนไพร และไข่เจียว กินกับข้าวเหนียว ส่วนของหวานเป็นผลไม้ตามฤดูกาลและขนมพันตอง เป็นขนมทำจากแป้งข้าวเจ้า ไม้ใส่ไส้ รสออกหวาน ห่อด้วยใบตอง จึงเรียกขนมพันตอง ซึ่งรายการอาหารที่ผู้เขียนเห็นชาวบ้านภูจัดให้กับคณะดูงานได้กินในตอนเย็นที่ลานวัดมีเพียงเท่านี้ แต่เมื่อครั้งที่มีการโทรทัศน์มาถ่ายทำนั้น ชาวบ้านได้เพิ่มรายการอาหารเข้าไปอีกเล็กน้อย โดยมีชาวบ้านมาทำให้อูกันที่ลานวัดเลย คือ ข้าวหลาม ทำจากข้าวเหนียว กะทิ มะพร้าว น้ำตาลเผาในกระบอกไม้ไผ่ ชาวบ้านบอกว่าปกติจะกินข้าวหลามแทนข้าว ไม่ได้กินเป็นขนม และข้าวจี๊เป็นข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนนำมาชุบไข่และย่างไฟ หากกลุ่มแขกที่มาขอให้ชาวบ้านจัดอาหารกลางวันด้วยนั้น รายการอาหารกลางวันก็คือ ไข่เจียว ปลาทอด ส้มตำ

ชาวบ้านคนหนึ่งที่อยู่ฝ่ายทำอาหารให้แก่นักท่องเที่ยวบอกว่า “รายการอาหารโฮมสเตย์นั้นพัฒนากรชุมชนเขตสามมาบอกว่าถ้าเรากำหนดเป็นรายการอาหารอะไรไว้ ทุกครั้งที่มาแขกมาก็ทำรายการแบบเดิม ไม่ต้องเปลี่ยน ซึ่งถ้ามีแขกมากินอาหาร2คาบ กลางวันจะเป็น ส้มตำ ต้มยำไก่ หรือเปลี่ยนเป็นต้มยำปลา หรือหากคนภาคกลางมาขอให้จัดเป็นข้าวเจ้าก็ได้ หรือถ้าแกงกะทิ ถ้าเขาสั่งมาเราก็ทำให้ได้ อาจเป็นแกงเขียวหวานไก่ ทอดไข่ ส้มตำ ซึ่งปลาที่เขาไปทำกับข้าวเลี้ยงแขก

นั้นต้องซื้อ เป็นปลานิลจากตลาด เพราะปลานิลก้างน้อย ส่วนปลาที่เราเลี้ยงเองนั้นไม่พอเอาไปเลี้ยงแขก และเราก็ไม่ได้เลี้ยงปลานิล จะเป็นปลาสำลืออะไรพวกนี้ไว้กินเอง” ผู้เขียนมองว่าการที่บ้านภูเข้าสู่ความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์นี้ ทำให้เกิดการสร้างความเป็นมาตรฐาน (standardized) ขึ้นในหมู่บ้าน ตั้งแต่เรื่องของอาหารที่ทำให้แก่นักท่องเที่ยวที่มีการกำหนดประเภทของอาหารไว้ชัดเจนว่ารายการอาหารกลางวันมีอะไรบ้าง รายการอาหารเย็นมีอะไรบ้าง ไปจนถึงเรื่องความสะอาดของบ้านและภูมิทัศน์ของหมู่บ้านที่ต้องสะอาดสวยงาม อย่างที่ผู้เขียนเคยเล่าถึงสภาพแวดล้อมในบ้านภูไปแล้วว่า ถนนในหมู่บ้านเป็นคอนกรีต และมีลักษณะที่เป็นระเบียบและสะอาดในสายตาของผู้เขียน คือ ไม่ค่อยพบขยะเกลื่อนกลาด เกือบทุกบ้านมีถังขยะตั้งไว้หน้าบ้าน และมีการตั้งกระถางหรือกระบะเพื่อปลูกพืชผักสวนครัวไว้หน้าบ้าน กระถางจะเป็นลักษณะกระถางดินเผาและกระถางพลาสติก ยังมีกระบะที่ทำจากไม้ แล้วปลูกพืชผัก อย่างผักกาด ต้นหอม ใว้อย่างละต้นสองต้นในกระบะนั้น โดยชาวบ้านบอกว่างบประมาณในการซื้อกระถางดังกล่าวมาจากโครงการอยู่ดีมีสุข

ภาพประกอบที่ 25 กระถางปลูกต้นหอมที่ตั้งอยู่หน้าบ้านหลังหนึ่งในบ้านภู

โครงการต่างๆของรัฐ เช่น อยู่ดีมีสุข หรือ การดำเนินงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของกรมการพัฒนาชุมชนเข้ามาสร้างความเป็นมาตรฐานให้บ้านภู โดยหน้าบ้านของชาวบ้านส่วนใหญ่มีบ่อเลี้ยงปลา และมีการปลูกดอกไม้สวยงาม ซึ่งการที่บ้านภูเข้าสู่การเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวนี้ก็เป็ผลพวงมาจากการเข้าร่วมและดำเนินงานตามนโยบายต่างๆของรัฐที่เข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งแม้ชาวบ้านจะนำเสนอถึงความเป็ท้องถิ่น(local)ของตนมากเพียงใด แต่ภายใต้ความเป็ท้องถิ่นนั้นก็หนีความเป็สากล(global) ไปไม่พ้นและผสมผสานกันได้ ความสะอาดซึ่งเป็มาตรฐานที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำหนดไว้สำหรับโฮมสเตย์กลายมาเป็สัญลักษณ์ของผู้ไ้บ้านภูที่นำเสนอ “ความสะอาด” เป็อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งความสะอาดของห้องนอนและห้องน้ำในบ้านตามข้อกำหนดของการท่องเที่ยว และความสะอาดของถนนและภูมิทัศน์ในหมู่บ้านอันมาจากโครงการอยู่ดีมีสุข ชาวบ้านภูน่านโยบายที่รัฐมาให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง

ได้อย่างดี และเป็นส่วนสำคัญในการนำเสนอให้ผู้มาเยือนได้เห็นถึง "ลักษณะพิเศษ" ของผู้ไทบ้าน ภูที่ยึดถือความสะอาดเป็นเรื่องสำคัญ

3.2 การแต่งกายของ "ผู้ไทบ้านภู"

ชาวบ้านภูเริ่มแต่งกายแบบเดียวกันในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเมื่อพ.ศ. 2547 เป็นต้นมา โดยก่อนหน้านี้นักลุ่มที่ทำหน้าที่พอนต้อนรับผ้าป่าไม่ได้แต่งตัวเหมือนกับที่แต่งในปัจจุบัน เช่น ฝ่ายผูกผมในปัจจุบันทำจากไหมพรมสีขาว แต่ชาวบ้านคนหนึ่งอายุ 40 ปี บอกว่าสมัยที่เธอพอนต้อนรับผ้าป่าประมาณ 20 กว่าปีที่แล้วใช้ดอกไม้สดเช่น ดอกกรัก พันผม เครื่องแต่งกายก็แตกต่างไปจากปัจจุบัน ชุดที่ใช้สวมในการพอนตัดจากผ้าฝ้าย ใสเสื้อแขนยาวสีดำและหมสไบสีขาวและดำตัดกันเหมือนกับลายสก๊อต คล้ายกับผ้าขาวม้า สวมขึ้นล้นระดับเข่าสีดำตีนขึ้นสีขาว ต่อมากลุ่มพอนอีกรุ่นหนึ่งมีเครื่องแต่งกายต่างไป คือ ใสเสื้อแขนสั้นและปักด้านหลังเสื้อเป็นตัวอักษรคำว่า "ศรีนคร"

ภาพประกอบที่ 26 การแต่งกายของผู้หญิงบ้านภูเพื่อการต้อนรับแขก

ปัจจุบันลักษณะเครื่องแต่งกายของผู้หญิงในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ชาวบ้านสวมใส่เป็นแบบเดียวกันจนเป็นดัง "เครื่องแบบ" ในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน คือ ใสเสื้อแขนยาวสีดำมีขอบสีแดงเล็กๆบริเวณรอบลำคอ แขน สิบเสื้อ และชายเสื้อ หมสไบซึ่งมีสีแดงเป็นหลัก และนุ่งขึ้นที่มีสีพื้นสีแดงและมีลายขวางสีดำตลอดทั่วผืน ชาวบ้านเรียกขึ้นที่มีลวดลายเช่นนี้ว่า "ขึ้นทิว" ส่วนการแต่งกายของผู้ชายนั้นจะมีรูปแบบที่ยืดหยุ่นมากกว่า คือ สวมเสื้อแขนยาวหรือสั้นก็ได้ ส่วนใหญ่นิยมสีน้ำเงินและคราม มีแบบทั้งมีลายปักบริเวณรอบคอ สิบเสื้อ ชายเสื้อและรอบกระเป๋าก้น และแบบไม่มีลายปัก สวมกางเกงขายาวหรือโสร่ง พันผ้าขาวม้าที่เอว หรืออาจไม่พันผ้าขาวม้าก็ได้ ซึ่งจากที่ผู้เขียนเห็น การแต่งกายของผู้หญิงจะมีลักษณะของ

ความเป็น "เครื่องแบบ" มากกว่าของผู้ชาย คือเป็นแบบเดียวกันมากกว่า ทั้งชุดที่ใส่ต้อนรับแขกและสวมใส่ในการแสดงตลกกลางคืนก็มีรูปแบบเดียวกัน แต่ชุดฟ้อนของเด็กวัยรุ่นนั้นแตกต่างจากผู้ใหญ่ คือ ลายละเอียดในชุดเหมือนกันทั้งหมดยกเว้นความยาวของซิ่นที่เด็กวัยรุ่นจะสวมซิ่นที่ยาวแต่ระดับเข่า แต่แม่บ้านจะสวมซิ่นยาวถึงข้อเท้า ชุดของเด็กเล็กก็มีความแตกต่างเช่นเดียวกันโดยตัดเย็บซิ่นให้อยู่ในรูปแบบของกระโปรง มีลายทิวเหมือนกันแต่ตัวกระโปรงจะกว้างกว่าซิ่นทำให้เด็กเคลื่อนไหวได้ถนัดและไม่อึดอัด

ภาพประกอบที่ 27 การแต่งกายของผู้ชายบ้านภูเพื่อการต้อนรับแขก

จากที่ผู้เขียนได้เห็นชุดที่ชาวบ้านสวมใส่เพื่อต้อนรับแขก ผู้เขียนเห็นว่าการแต่งกายของผู้ชายสามารถประยุกต์เข้ากับชีวิตปกติได้ง่ายกว่า ดังเช่นบางคนที่สวมเสื้อแขนยาวสีครามและใส่กางเกงสแล็คยาวสีดำแบบปกติก็สามารถมาต้อนรับแขกได้ ส่วนเด็กผู้ชายมีชุดที่ใช้ในการรับแขกเหมือนผู้ใหญ่แต่ประยุกต์เป็นกางเกงขาสั้น ไม่ใช่กางเกงยาวถึงข้อเท้าเหมือนผู้ใหญ่

อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ และอาจารย์บุญธรรม แก้วศรีนวม ช่วยกันเล่าถึงที่มาของเครื่องแต่งกายที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ว่าชาวบ้านเริ่มแต่งกายเหมือนกันในการทำกิจกรรมต้อนรับแขกเมื่อราวปีพ.ศ. 2547 โดยก่อนหน้านั้นเมื่อมีแขกมาเยี่ยมหมู่บ้านทั้งในงานทำบุญผ้าป่าและการเข้ามาเยี่ยมเยียนและนำนักศึกษามาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้านของดร.ศรีบุญ จงวุฒิเวศย์ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากรนั้นชาวบ้านก็จะแต่งชุดผู้ไทมาต้อนรับเช่นกัน แต่เป็นแบบต่างคนต่างแต่งในแบบของตนเอง บางคนก็สวมซิ่นตีน และไม่ได้ห่มสไบ แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาสวมซิ่นทิว และห่มสไบเหมือนกัน การแต่งตัวแบบผู้ไทเพื่อต้อนรับแขกนี้ หมู่บ้านผู้ไทที่ใช้วัฒนธรรมเป็นจุดขายก็มีรูปแบบเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกัน โดยอาจารย์ถวัลย์ยกตัวอย่างบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ว่า

“ที่โคกโก่งก็เป็นผู้ไทเหมือนกับเรา แต่เขาแต่งไม่เหมือนเรา ที่โคกโก่งเป็นจีนตีนหรือจีนมัดหมี่ แต่ของเราเป็นจีนทิว แต่รูปแบบเสื้อและสไบจะเหมือนกัน”

การจัดรูปแบบของเครื่องแต่งกายเพื่อสวมใส่ในการต้อนรับแขกนั้นทำให้ชาวบ้านภูหันมาสวมใส่ร้องมากขึ้น โดยอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปี กล่าวว่า การนุ่งใส่ร้องหายไปเมื่อ 50 ปีแล้ว และหันมานุ่งกันใหม่เมื่อราวปี พ.ศ. 2547 ส่วนลวดลายของสไบในเครื่องแต่งกายผู้หญิงที่ใช้กันในปัจจุบันนั้นอาจารย์บุญธรรม แก้วศรีนวม อาจารย์โรงเรียนบ้านภู นำรูปแบบและลวดลายมาจากจังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อปีพ.ศ. 2540 เมื่อแรกที่นำรูปแบบมาชาวบ้านก็ทอกันหลายสี มีทั้งสีเขียว สีเหลือง แต่เริ่มมาหม่สไบสีแดงเมื่อปีพ.ศ. 2544

“และคิดว่าจะเป็นแบบนี้ ไม่เปลี่ยนแล้ว นี่คือรูปแบบที่ลงตัวแล้ว และต้องเป็นชุดอย่างนี้จริงๆเหมือนกันทั้งหมด เรื่องชุดไม่ได้บังคับ แต่ชาวบ้านจะเลียนแบบกัน”

ชาวบ้านภูมักจะไปหาซื้อผ้าจากตลาดหนองสูง และจ้างช่างที่หนองสูงตัดชุดผู้ไทให้ มีคำกล่าวของชาวบ้านบางคนว่าช่างที่หนองสูงตัดดี แต่ค่าจ้างแพงกว่าช่างที่บ้านภู ที่บ้านภูก็มีคนรับตัดชุดเหมือนกัน ซึ่งก็มีคนไปจ้างให้ตัดอยู่พอสมควร ผ้าที่ใช้ตัดนั้นชาวบ้านใช้ “ผ้าเจ็ก” ซึ่งก็คือผ้าฝ้ายโหดที่มาจากโรงงาน ซึ่งมีความคงทน สีซีดยาก ชาวบ้านบอกถึงเหตุผลที่ไม่ใช้ผ้าที่ตนเองตัดชุดผู้ไทที่ใช้ในการรับแขกว่า

“ผ้าฝ้ายบ้านเราสีซีดเร็ว”

เมื่อมีกิจกรรมรับแขกหรือการเดินทางไปพร้อมกับแขกตามฐานเรียนรู้ ชุดผู้หญิงผู้ไทที่ชาวบ้านใส่เข้าร่วมกิจกรรมนั้น เป็นชุดสีดำที่ออกโทนเดียวกันทั้งหมด ผู้เขียนไม่ค่อยพบชาวบ้านใส่เสื้อย้อมครามสีซีดไปรับแขกสักเท่าไรนัก มีพบเห็นอยู่เพียง 2-3 คนเท่านั้น และผู้เขียนเห็นคุณยายคนหนึ่งเวลาที่คุณยายพักผ่อนอยู่บ้านใส่เสื้อย้อมครามสีเก่าซีด แต่ไปรับแขกใส่เสื้อสีดำ ชาวบ้านบอกว่าที่บ้านภูนิยมผ้าโหดสีดำที่ย้อมสีจากโรงงานมากกว่า สีจึงออกไปในโทนดำเสมอกัน นอกจากนี้ผู้เขียนไม่ค่อยพบชาวบ้านนำชุดที่ใช้รับแขกมาสวมใส่ในชีวิตประจำวันสักเท่าไรนัก มีเห็นเพียงหนึ่งครั้งคือ เห็นผู้หญิงบ้านภู 2-3 คน ใส่ชุดผู้ไทซึ่งใช้รับแขกไปงานลอยกระทงซึ่งจัดขึ้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป้า และบางครั้งชาวบ้านก็ใส่จีนทิวในชีวิตประจำวันบ้าง แต่เสื้อแขนยาวสีดำจะใส่เฉพาะการรับแขกหรือในงานประเพณีของท้องถิ่นเท่านั้น อาจเรียกได้ว่าเป็น “เสื้อออกงาน” ก็ว่าได้

การแต่งชุดผู้ไทของผู้หญิงบ้านภูซึ่งเป็นในลักษณะชุดเครื่องแบบนี้ประกอบด้วยเสื้อแขนยาวสีดำขอบแขนสีแดง หม่ทับด้วยสไบ ท่อนล่างเป็นจีนทิว ส่วนของผู้ชายจะเป็นเสื้อแขนยาวหรือแขนสั้นก็ได้ ส่วนใหญ่ตัดด้วยผ้าย้อมครามสีดำหรือน้ำเงิน กางเกงผ้าฝ้ายย้อมครามเช่นกัน ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่าไม่เคยรับแขกเพราะยังไม่ได้ตัดชุด ตนมีเพียงเสื้อผู้ไทในแบบเสื้อของผู้ชายเท่านั้น แต่ถ้าผู้หญิงใส่เสื้อแบบผู้ชายและใส่กางเกงไปต้อนรับแขก คณะกรรมการฯเขาก็ให้เงิน แต่ตนไม่มีเวลาไปเพราะต้องทำงานในเวลาราชการด้วย การใส่ชุดผู้ไทเพื่อต้อนรับแขกจึง

เป็น "ธรรมเนียม" ของชาวบ้านภู่ว่าหากมารับแขกก็ต้องสวมชุดผู้ไทเท่านั้น ผู้เขียนได้ถามพี่คนหนึ่งที่ไม่ได้อยู่บ้านภูทั้งปี แต่ใช้เวลาอีกครั้งปีในการอาศัยที่บ้านสามีที่ประเทศเยอรมนีเหตุว่าชาวบ้านคนนี้มีชุดผู้ไทเพราะไม่ได้กลับบ้านตลอดจึงไม่ได้ตัดชุด เมื่อผู้เขียนถามว่าเวลามีแขกมานั้นเคยไปดูชาวบ้านคนอื่น ๆ ตั้งแถวต้อนรับแขกหรือไม่ พี่คนนั้นบอกว่า "ไม่ได้ไปดู เราไม่มีชุด ไม่ได้ใส่ชุดผู้ไทไปก็อายเขา" การใส่ชุดผู้ไทในการต้อนรับแขกของชาวบ้านภูจึงถือเป็นหน้าที่และเป็นหน้าเป็นตาของผู้สวมใส่ ถึงขนาดที่ว่าชาวบ้านที่ไม่มีชุดผู้ไทไม่ได้ไปดูเพื่อนบ้านต้อนรับแขกเพราะอายที่ไม่ได้ใส่ชุดผู้ไทเหมือนคนอื่น

นอกจากการใส่ชุดผู้ไทเพื่อต้อนรับแขกและเข้าร่วมประเพณีที่จัดขึ้นในละแวกบ้านภูเองแล้ว ชาวบ้านไม่มีโอกาสใส่ชุดผู้ไทนอกหมู่บ้านมากนัก ชาวบ้านภูคนหนึ่งอายุราว 40 ปีบอกว่าปัจจุบันการแต่งชุดผู้ไทออกไปนอกหมู่บ้านนั้นเท่าที่เห็นมีเพียง 2 ครั้ง ครั้งแรกคือ เมื่อครั้งที่เจ้าอาวาสของวัดศรีนันทารามได้เป็นพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาสเพิ่งได้อุปัชฌาย์ปี พ.ศ. 2552 ทางอำเภอประกาศให้มีการเดินขบวนแห่เจ้าอาวาสมาจากตัวอำเภอหนองสูงมายังบ้านภู เป็นการทำบุญ ชาวบ้านภูจึงพากันแต่งกายชุดผู้ไทเหมือนกับที่ใช้ต้อนรับแขกไปร่วมขบวนแห่เจ้าอาวาสมาจากตัวอำเภอ โดยเดินแห่มาจากตัวอำเภอหนองสูงเป็นระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตรจนถึงบ้านภู ส่วนการแต่งชุดผู้ไทของชาวบ้านภูนอกหมู่บ้านครั้งที่ 2 นั้น คือ เมื่อตอนที่จังหวัดมุกดาหารจัดงาน "ชุมนุมเผ่าไทยมุกดาหาร มะขามหวานชายโขง" ซึ่งจัดขึ้นประจำปีในราวเดือนมกราคม หน่วยการปกครองต่างๆ ในจังหวัดมุกดาหารได้เข้าเดินขบวนร่วมในงาน ซึ่งชาวบ้านภูก็ได้เข้าร่วมกับตำบลบ้านเป้าเดินขบวนในงานดังกล่าวและผู้เข้าเดินขบวนก็ได้แต่งชุดผู้ไทในครั้งนั้น

ชุด "ผู้ไท" ของผู้หญิงที่ประกอบด้วยเสื้อแขนยาวสีดำ สไบสีแดง และซิ่นทิวนั้นไม่ถูกนำมาสวมใส่ในชีวิตปกติประจำวัน กรณีของชุดผู้ชายที่ใช้รับแขกก็เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามรูปแบบของชุดที่ผู้ชายบ้านภูใช้ในการรับแขกก็สามารถสวมใส่ในชีวิตประจำวันได้อย่างสะดวก แต่ผู้ชายส่วนใหญ่ก็ยังสวมเสื้อเชิ้ตหรือเสื้อยืดแบบทั่วไปเข้าร่วมงานบุญมากกว่า ส่วนชาวบ้านผู้หญิงส่วนหนึ่งนั้นสวมเสื้อคู่กับซิ่นไหมที่สวยงามที่สุดของตนไปงานบุญที่วัดของหมู่บ้าน อีกส่วนหนึ่งก็สวมใส่ชุดผ้าไหมไปงานบุญซึ่งคุณป้าคนหนึ่งบอกให้ผู้เขียนได้เข้าใจได้ง่ายว่า "ใส่ชุดไปทำบุญแบบเดียวกับไปงานรับปริญญาลูก" คือเป็นชุดผ้าไหมที่มีลวดลายเดียวกันทั้งชุด อาจารย์จารย์ จันทน์เต็ม อาจารย์โรงเรียนบ้านภูบอกกับผู้เขียนว่าอยากให้ชาวบ้านแต่งชุดผู้ไทเหมือนกับที่ใส่รับแขกไปงานบุญของหมู่บ้านด้วย และอยากปรึกษากับคณะกรรมการโฮมสเตย์ ส่วนตัวอาจารย์จารย์จึงคิดว่าการแต่งกายช่วยเรื่องความสามัคคี

3.3 การดูแลแขก

เมื่อมีแขกมาพักที่บ้าน เจ้าของบ้านจะดูแลแขกอย่างเต็มที่ในแบบของตนเอง จากที่ในวัฒนธรรมซึ่งไม่มีแขกมาพักนั้นชาวบ้านจะใช้เวลาในช่วงบ่ายถึงเย็นที่ทุ่งนาของตน แต่เมื่อมีแขกมาพักที่บ้าน สมาชิกในบ้านอย่างน้อยหนึ่งคนยอมที่จะไม่ไปนาตามปกติ แต่จะอยู่บ้านและคอยดูแลแขก ซึ่งหากแขกไปเยือนบ้านภู่ในช่วงที่ชาวบ้านยุ่งกับงานในนา เช่น ฤดูเกี่ยวข้าว ชาวบ้านจะเปรยว่า “มีแขกมาบ่อยช่วงนี้ เลยไม่ได้เกี่ยวข้าว ข้าวแห้งคาคันหมดแล้ว”

ผู้เขียนมาอยู่บ้านภู่ในรูปแบบของโฮมสเตย์ โดยชาวบ้านภู่เรียกผู้มาจากต่างถิ่นที่มาเพื่อทำงานหรือท่องเที่ยวที่บ้านภู่ ทั้งมาเป็นกลุ่มใหญ่ 200-300 คน หรือ มาแค่ 1-2 คน ว่า “แขก” เมื่อคุณไม่ใช่คนบ้านภู่และเดินทางไปเที่ยวบ้านภู่คุณก็จะกลายเป็นแขกที่เจ้าบ้านจะต้อนรับและดูแล ซึ่งเมื่อมีกำหนดว่าจะมีคณะมาทำงานในอีก 2-3 ชำนาญ ชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มคณะกรรมการโฮมสเตย์ก็จะมาบอกตามบ้านว่า “เดี๋ยวจะพาแขกมาให้” ซึ่งเจ้าบ้านก็จะมีการดูแลมากเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับเจ้าบ้านและแขกคนนั้นเอง โดยผู้เขียนที่เคยเป็นแขกของชาวบ้าน ในการไปเก็บข้อมูลที่บ้านภู่และได้อยู่อาศัยที่บ้านของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการโฮมสเตย์ เจ้าบ้านก็จะมีลักษณะในการดูแลต่างกันไป มีบ้านหลังหนึ่งมีลูกสาวอายุ 8 ขวบ น้องก็จะตามผู้เขียนไปในทุกที่ ทั้งเวลาเดินไปที่ต่างๆ ในหมู่บ้าน พูดคุยกับชาวบ้านคนอื่นๆ หรือแม้กระทั่งไปซื้อของที่ร้านค้า ระหว่างทางน้องก็พบเพื่อนในวัยเดียวกันและเพื่อนก็ชวนเล่นด้วย แต่น้องไม่เล่น ผู้เขียนจึงบอกน้องว่า “ไปเล่นกับเพื่อนก็ได้ เพื่อนเขาอยากเล่นด้วยนะ” น้องตอบว่า “ไม่เอา หนูต้องอยู่กับพี่” ซึ่งทำให้ผู้เขียนรู้สึกแปลกใจกับคำพูดนั้นมาก ผู้เขียนคิดเองว่าน้องคงได้รับการสั่งสอนจากพ่อแม่ว่าให้ดูแลพี่ที่เป็นแขก พี่ทำอะไรก็ต้องบริการ แม้มีเพื่อนมาชวนเล่นก็ไม่ควรเล่น แต่เวลาที่น้องคอยบริการและไปเป็นเพื่อนผู้เขียนในทุกที่เป็นเฉพาะช่วงที่โรงเรียนปิด แต่ผู้เขียนก็เจอแต่กับลูกสาวของบ้านหลังนี้เท่านั้น เมื่อผู้เขียนเปลี่ยนบ้านไปอาศัยกับบ้านที่มีลูกอายุอยู่ในวัยมัธยมศึกษา หรือในบ้านที่มีเพียงตาบยาย ก็ไม่มีใครมาตามบริการไปทุกที่เช่นนี้อีก มีบ้านหลังหนึ่งมีเด็กอยู่ในวันอนุบาล ซึ่งคงเด็กเกินไปที่จะทำหน้าที่ดูแลแขก น้องที่อยู่ในวัยอนุบาลจึงสนใจเล่นกับเพื่อนในวัยเดียวกันมากกว่าอยู่กับพี่หรือการบริการแขกในแบบใกล้ชิดอาจไม่เป็นทุกบ้าน แต่อยู่ที่พ่อแม่จะสั่งสอนลูกให้ลูกปฏิบัติเช่นไร ในเวลาที่มีแขกมาบ้าน

เมื่อเวลาที่ผู้เขียนไปบ้านภู่โดยเฉพาะในช่วงหลังๆ เจ้าบ้านก็จะบอกให้ผู้เขียนทำสิ่งต่างๆ ได้ตามใจ บางครั้งผู้เขียนตื่นมาก็ไม่พบเจ้าของบ้านแล้ว เพราะเขาออกไปนาตั้งแต่เช้า จึงกินข้าวเช้าที่เจ้าของบ้านเตรียมให้และออกไปหาข้อมูลในหมู่บ้านเอง บางครั้งแค่บอกเจ้าของบ้านว่าเดี๋ยวออกไปบ้านชาวบ้านคนนั้นคนนี้เขาก็แค่รับรู้ และไม่ได้ถามสิ่งใดเป็นพิเศษ แต่ก็เคยไปอาศัยบ้านหลังหนึ่งที่เจ้าของบ้านที่เป็นผู้ใหญ่แล้วอยากรู้เป็นพิเศษว่าวันนี้ผู้เขียนจะทำอะไร มีแผนการจะไป

พูดคุยกับใครในวันนี้ ซึ่งผู้เขียนคิดเองว่าคงเพราะความเป็นห่วงว่าผู้เขียนจะได้รับความสะดวกต่างๆ ในหมู่บ้านหรือไม่ หรือว่าจะมีความปลอดภัยหรือไม่

ผู้เขียนไปเก็บข้อมูลที่บ้านภูเป็นระยะๆ โดยไปครั้งหนึ่งผู้เขียนอยู่ที่บ้านภูประมาณ 1-2 สัปดาห์ บ้านที่ผู้เขียนไปพักด้วยส่วนใหญ่่นั้นเมื่อถึงวันที่ผู้เขียนกลับกรุงเทพฯ เจ้าของบ้านจะให้ผู้เขียนช่วยเขียนคำบรรยายลงไป ในสมุดเยี่ยม ซึ่งมีแขกที่เคยมาพักที่บ้านหลังนั้นเขียนไว้อยู่ก่อนแล้ว ข้อความของแขกเหล่านั้นส่วนใหญ่กล่าวถึงความประทับใจที่ได้มาบ้านภู ได้กินอาหารและชมการแสดงผู้ไท รวมไปถึงความประทับใจต่อเจ้าของบ้าน โดยผู้เขียนก็เขียนข้อความไปในสมุดเยี่ยมในแนวทางดังกล่าวเช่นกัน การที่ผู้เขียนเดินทางจากกรุงเทพฯ เพียงคนเดียวมาอาศัยอยู่ที่บ้านภูนี้ ย่อมรู้สึกไม่คุ้นเคยกับสถานที่แม้ว่าจะไปบ้านภูหลายครั้งแล้ว แต่ก็รู้สึกคุ้นเคยเท่ากับบ้านตนเอง แม้ชาวบ้านจะ “ดูแล” ผู้เขียนเหมือนกับว่าผู้เขียนเป็นคนบ้านภูมากขึ้นก็ตาม ในครั้งหนึ่งเมื่อผู้เขียนจะกลับกรุงเทพฯ เจ้าของบ้านที่ผู้เขียนพักอยู่ด้วย ทำพิธีสู่ขวัญให้แก่ผู้เขียน เจ้าของบ้านคู่สามีภรรยาทำให้ผู้เขียนเรียกตนเองว่าพ่อ-แม่ และบอกกับผู้เขียนว่า “มาอยู่หลายวัน จะกลับแล้วก็คิดถึงเนาะ” และมีชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งอยู่บ้านใกล้ๆ กับบ้านที่ผู้เขียนไปพักก็มาผูกข้อมือให้ผู้เขียนด้วย ผู้เขียนรู้สึกแปลกใจเพราะจำได้ว่าตนเองเคยพบชาวบ้านคนนี้เพียง 1-2 ครั้ง และไม่เคยพูดคุยกันเลย แต่ชาวบ้านคนนี้ก็มาผูกข้อมือให้แก่ผู้เขียนและบอกว่าผู้เขียนเหมือนลูกสาวของตน

การดูแลแขกของชาวบ้านจึงไม่ได้เป็นหน้าที่เฉพาะเจ้าของบ้านดูแลเพียงแคแขกที่มาพักที่บ้านของตนเท่านั้น ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าการที่ชาวบ้านซึ่งผู้เขียนไม่เคยพูดคุยด้วยมาผูกข้อมือสู่ขวัญให้ผู้เขียนนั้นเป็นการดูแลแขกบนความสัมพันธ์ที่แขกมาพักกับเจ้าบ้านและต้องจ่ายเงินให้เจ้าบ้านตามความเหมาะสมหรือไม่ ความสัมพันธ์ระหว่างแขก (guests) และ เจ้าบ้าน (hosts) ที่บ้านภู จึงอาจมากกว่าการให้บริการด้านการท่องเที่ยว แต่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติอันเป็นความสัมพันธ์ระดับปฐมภูมิอยู่ด้วย

รูปแบบการท่องเที่ยวที่กำหนดไว้อย่างตายตัวเลื่อนไหลตามสถานการณ์ได้เสมอ โดยเฉพาะหากแขกที่มาไม่คุ้นเคยกับความเป็นอยู่ของบ้านภูและมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมต่างกับชาวบ้านโดยสิ้นเชิง เช่น กรณีที่มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาที่บ้านภู แขกไม่ทำตามกฎของโฮมสเตย์ที่ชาวบ้านตั้งไว้ โดยแขกไม่กินข้าวที่ชาวบ้านจัดให้ ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า “ฝรั่งที่มาเขาไม่ค่อยกินข้าวเขากลับท้องเสีย เขากินแต่เหล้า ซ้อพวกเหล้าอุกันมา ก็เมาอ้วกกัน และไม่ยอมอาบน้ำทั้งเย็นทั้งเช้าเลย พอเช้าทำข้าวต้มให้กินก็ไม่กินเพราะเขามวนท้อง ก็ออกกรดไปลาวต่อ” ชาวต่างชาติ 2 คนนี้มาพร้อมไกด์ชาวไทยอีก 1 คน โดยชาวบ้านจัดพิธีสู่ขวัญให้ และมีการพอนผู้ไทให้ดูด้วย ทั้งที่ชาวบ้านมีกฎว่าหากแขกมาน้อยจะไม่จัดพิธีกรรมในเวลาเย็นให้ ซึ่งหนึ่งในคณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภูกล่าวว่า “บายศรีนี้ไม่อยู่ในแพ็คเกจ เขาจ่ายแค่มากินข้าวและนอน แต่ที่เราทำให้เพื่อให้เขาถ่ายรูปไปบอกเพื่อนๆ เขาที่ต่างประเทศ เพื่อโฆษณาเราด้วย”

นอกจากนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มำบ้านภูเพียง 1 คืนแล้ว นักท่องเที่ยวชาวตะวันตกเข้ามาท่องเที่ยวยังบ้านภูอีก ที่ชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังก็มีนักท่องเที่ยวชาวเนเธอร์แลนด์หนึ่งคน เคยมาอยู่มานานประมาณครึ่งเดือนและได้ไปเที่ยวช่ำกับชาวบ้านทุกวัน อีกกลุ่มหนึ่งก็เป็นนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกมาเป็นคู่รักวัยหนุ่มสาว เจ้าของบ้านที่นักท่องเที่ยวต่างชาติคู่นั้นมาอาศัยอยู่ด้วยนั้นเล่าว่า

“ฝรั่งผู้หญิงอยู่ง่ายกินง่าย อาหารขอแค่มิมีเนื้อสัตว์ ก็ทำแกงพื้นบ้านให้เขากิน พวกแกงผัก”

เจ้าของบ้านได้พานักท่องเที่ยวต่างชาติไปดำนานและหว่านแห แต่ได้ปลามากก็ปล่อย และได้ทำไถ่อย่างให้นักท่องเที่ยวกินโดยใช้ไถ่ที่ตนเองเลี้ยงไว้ที่เถียงนา นักท่องเที่ยวทั้งสองทำท่ากลัวเมื่อเจ้าของบ้านบอกว่าไถ่อย่างที่กินก็เป็นไถ่ที่เดินๆอยู่ที่นี่แหละ

“เขาก็ กลัว กลัว แต่พอดูเขาอีกมัย บอกเอา”

โดยมากนักท่องเที่ยวต่างชาติจะเดินทางมาถึงหมู่บ้านเอง ชาวบ้านเดาว่านักท่องเที่ยวอาจพบข้อมูลเกี่ยวกับบ้านภูทางอินเทอร์เน็ตจึงได้เดินทางมาเที่ยว เมื่อมาถึงก็ถามหาโฮมสเตย์ ซึ่งแม่พริ้ง ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 นั้นสามารถสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ นักท่องเที่ยวต่างชาติที่มำบ้านภูจึงอาศัยที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 การดูแลนักท่องเที่ยวต่างชาติไม่ต่างจากนักท่องเที่ยวชาวไทยนัก เพราะโดยหลักแล้วสิ่งที่ชาวบ้านจะนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวคือวิถีชีวิตปกติในชีวิตประจำวัน เรียกได้ว่าหากมาเที่ยวบ้านภูในช่วงที่ไม่มีคณะดูงานกลุ่มใหญ่เข้ามาทำให้ชาวบ้านต้องรวมตัวกันออกไปยืนเรียงแถวต้อนรับแล้ว จะสามารถเห็นชีวิตของชาวบ้านในแบบ “ปกติ” มากกว่านักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มใหญ่ซึ่งใช้เวลาไปกับการศึกษาดูงานในฐานะเรียนรู้

ชาวบ้านมักเล่าบอกว่าตนเคยพูดคุยสิ่งใดกับแขกที่เคยมาพักอยู่ที่บ้านของตน เช่น แขกที่มาพักบ้านนี้ครั้งก่อนเขาบอกว่า... ซึ่งจะเป็นการบอกเล่าว่าชาวบ้านกับแขกที่มาพักอยู่ที่บ้านของตนพูดคุยอะไรกับตนหรือมีประสบการณ์ใดมาแลกเปลี่ยนว่าบ้านเขาก็มีบางสิ่งเหมือนบ้านภู แต่ชาวบ้านจะบอกเล่ากันในรูปแบบการซุบซิบและเชิงบ่นถึงแขกที่มีพฤติกรรมแปลกๆที่ชาวบ้านเห็นว่าแปลกไปจากความคุ้นเคยของพวกเขา มาก เช่น การที่ชาวบ้านพูดคุยกันเป็นประเด็นใหญ่ถึงแขกต่างชาติที่มาพักแบบโฮมสเตย์และไม่ยอมกินข้าวที่ชาวบ้านเตรียมให้ และยังไม่อาบน้ำทั้งเวลาเช้าและเย็นทั้งที่ขณะนั้นเป็นฤดูร้อน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและแขกโดยเฉพาะแขกที่มาดูงานและค้าง 1 คืนนั้นเป็นไปในลักษณะเดียวกัน ไม่ว่าจะแขกจะเป็นคนภาคกลาง คนอีสาน หรือคนผู้ไท การบริการแขกจะเหมือนกันเพราะขั้นตอนในการต้อนรับแขกที่มาเป็นกลุ่มคณะของบ้านภูส่วนใหญ่จะเป็น package คือ มีการจัดขบวนต้อนรับ มีการจัดฐานบรรยาย และมีกิจกรรมตอนกลางคืนที่ลานวัด จะต่างกันที่หากเป็นแขกที่มาจากภาคกลางนั้นชาวบ้านจะเตรียมข้าวเจ้าไว้ให้ด้วย จากเดิมที่อาหารเย็น

กำหนดให้กินข้าวเหนียว นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างในการใช้ภาษาพูดระหว่างแขกและชาวบ้าน เช่น หากแขกเป็นคนอีสานและแขกใช้ภาษาลาวพูดคุย ชาวบ้านภูอาจเข้าใจผิดกับคำบางคำที่แขกพูดได้เพราะเพราะภาษาลาวกับภาษาผู้ไทมีการใช้คำที่แตกต่างกัน แต่ในเรื่องของการบริการและความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านของแขกนั้นเป็นไปในรูปแบบเดียวกันไม่ว่าแขกจะเป็นคนลาวอีสานหรือคนผู้ไทก็ตาม

3.4 การแสดงเพื่อต้อนรับแขก

ชาวบ้านภูจัดการแสดงให้แขกที่มาเป็นกลุ่มใหญ่และมีกิจกรรมในตอนเย็นที่ลานวัดได้ชม โดยการแสดงนั้นนอกจากมีวงดนตรีโดยมีเครื่องดนตรีหลัก คือ โปงกลาง แคน พิณและกลอง นอกจากนี้ยังมีการตีโหมประโคมการรำด้วย มีนักร้องร้องเพลงหมอลำและรำไปด้วย นักดนตรีในวงดนตรีเป็นคนบ้านภูและคนบ้านเป่าผสมกันรวมตัวกันตั้งวงดนตรีขึ้น

นอกจากวงดนตรีหมอลำแล้ว ยังมีการฟ้อนของผู้หญิงบ้านภู ซึ่งคนที่ฟ้อนก็มีหลายกลุ่มทั้งกลุ่มเด็กอนุบาล เด็กที่ศึกษาในระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย จนถึงกลุ่มแม่บ้าน การฟ้อนนั้นมีหลายแบบ ทั้งฟ้อนผู้ไท และฟ้อนดงหวาย นอกจากนี้ยังมีการรำแพรวาด้วย และมีการแข่งแบบอีสานรวมทั้งการรำเกี่ยวกับระหว่างชายหญิง การรำเกี่ยวกับกล่าวชาวบ้านเรียกว่า ฟ้อนลงช่วง เนื่องจากเป็นการสมมุติเหตุการณ์ว่าฝ่ายหญิงกำลังเซ็นฝ้ายอยู่แล้วฝ่ายชายเข้ามารำเกี่ยว

การฟ้อนและวงดนตรีของบ้านภูในอดีต

“การฟ้อน” เป็นการแสดงเพื่อต้อนรับคณะผ้าป่าที่จะมาทำบุญที่บ้านภูเป็นประจำทุกปี บ้านภูมีการฟ้อนเพื่อต้อนรับผ้าป่ามานานแล้วตั้งแต่ราวพ.ศ. 2508 โดยกลุ่มที่ฟ้อนคือคนรุ่นหนุ่มสาวของหมู่บ้านซึ่งเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อนคือ กลองตุ้ม อันเป็นกลองที่ชาวบ้านใช้ในงานบุญ แต่เมื่อถึงปีพ.ศ. 2511 บ้านภูเริ่มมีการนำเครื่องเสียงมาใช้เพื่อประกอบการฟ้อน โดยในขณะนั้นบ้านภูยังไม่มีไฟฟ้าใช้ในการใช้เครื่องเสียงจึงต้องอาศัยพลังงานจากแบตเตอรี่ พี่ศรี อายุ 44 ปี เล่าว่าตนเคยอยู่ในกลุ่มฟ้อนรับผ้าป่าช่วงปี พ.ศ. 2520-2522 ทุกๆปีตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงปัจจุบันมีผ้าป่ามาที่บ้านภูทุกปี ซึ่งหนุ่มสาวของหมู่บ้านจะต้องมีหน้าที่ในกิจกรรมของหมู่บ้านจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มหนุ่มสาวศรีนคร กิจกรรมของกลุ่มผู้หญิงก็จะเป็นการฟ้อน ซึ่งการแสดงที่แสดงรับผ้าป่าบ่อยๆคือ ฟ้อนผู้ไท ฟ้อนไม้ (ลาวกระทบไม้) และเซิ้ง ในการฝึกซ้อมนั้นมีทั้งชาวบ้านซ้อมกันเอง และมีคนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์มาสอนให้ด้วย ในสมัยที่พี่ศรียังอยู่ในกลุ่มฟ้อน ชาวบ้านที่มาฟ้อนรับผ้าป่าจะอยู่ในวัยสาว คือ อายุ 15 ปีขึ้นไป และยังไม่แต่งงานและยังอาศัยอยู่ที่บ้านภูไม่ได้ไปทำงานที่อื่น เพราะสมัยนั้นคนไปทำงานที่อื่นน้อย หนุ่มสาวจะอยู่บ้านและทำนา ช่วงที่พี่ศรีอยู่ในกลุ่มหนุ่มสาวศรีนครนั้นกลุ่มมีสมาชิกถึง 100 กว่าคน ต่างจากปัจจุบันที่มีแม่บ้านซึ่งแต่งงานแล้วเข้ามาฟ้อน เพราะคนหนุ่มสาวไปทำงานที่อื่นกันมากขึ้นทำให้เหลือหนุ่มสาวอยู่ในหมู่บ้านน้อย

ในอดีตนอกจากการฟ้อนเพื่อต้อนรับแขกที่มาทอดผ้าป่าแล้ว "รำวง" ก็เป็นอีกกิจกรรมเสริมของหญิงสาวในการฟ้อนต้อนรับผ้าป่า คนรุ่นสาวของบ้านภูจะรำวงที่ลานวัดโดยแขกที่มาทักคณผ้าป่าจะพากันมาโค้งนางรำเพื่อขอให้นางรำมารำวงกับตน โดยจะรำวงไปรอบๆลาน ในการโค้งจะมีการจ่ายเงินให้นางรำด้วยซึ่งเงินที่ได้นั้นเป็นเงินทำบุญบริจาคให้วัดของหมู่บ้านทั้งหมด เป็นรำวงการกุศล ในช่วงปีพ.ศ. 2516 มีการจัด جشنครั้งใหญ่ที่บ้านภู มีการจัดรำวงการกุศลที่วัดได้เงินมาจำนวน 7,000 บาท ซึ่งชาวบ้านบอกว่า "ถือว่าเป็นเงินจำนวนมากในขณะนั้น"

รำวงการกุศลนั้น ผู้ที่มาโค้งขอนางรำให้มารำวงคู่กับตนจะจ่ายเงินเป็นรอบ หากรำวงจนครบหนึ่งรอบลานวัดที่จัดให้เป็นที่รำวงแล้วต้องการรำวงต่ออีกรอบหนึ่งก็ต้องจ่ายเงินอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า เล่าว่า

"จ่ายรอบละบาท พอหมดรอบอยากรำวงต่อก็ต้องมาโค้งใหม่ แล้วจ่ายเงินใหม่ เงินรำวงเป็นเงินเข้าวัดทำบุญ"

ในส่วนของคนภายนอกที่เข้ามาสอนการฟ้อนให้บ้านภูนั้นมีกลุ่มคนจากบ้านกุดหว้า อำเภอภูจินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่รวมตัวกันตั้งเป็นวงชื่อวงมะพร้าวหัวสาวดอกคูณ ซึ่งเป็นวงต้นแบบในการฟ้อนซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วไปในแถบจังหวัดใกล้เคียงมาสอนการฟ้อนให้กับชาวบ้านภู 1 ครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2535-2536 และการฟ้อนของบ้านภูก็ดำเนินมาเรื่อยๆโดยฟ้อนเพื่อการต้อนรับผ้าป่า แต่การฟ้อนของบ้านภูมีถึงช่วงตอนปีพ.ศ. 2540-2547 คือหยุดการฟ้อนไปเลยเพราะคนวัยเด็กจนถึงวัยสาวไม่สืบทอดการฟ้อนอย่างต่อเนื่อง บทบาทการฟ้อนในช่วงเวลานี้จึงมาอยู่กับกลุ่มแม่บ้านที่มีการรวมกลุ่มฟ้อนต้อนรับผ้าป่าและไปฟ้อนในที่ต่างๆตามแต่จะมีคนมาชักชวน ซึ่งโดยมากจะเป็นการไปฟ้อนที่โรงแรมแกรนด์มุกดาหาร เพื่อต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

นอกจากการรวมกลุ่มกันเพื่อฟ้อนต้อนรับผ้าป่าหรือเพื่อไปแสดงที่อื่นตามแต่จะมีคนมาว่าจ้างหรือชักชวนแล้ว บ้านภูยังเคยมีวงดนตรีพื้นบ้านด้วยในปีพ.ศ. 2531 ชื่อวงซุ่มอีสาน สมาชิกในวงเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน มีโปงลางเป็นเครื่องดนตรีหลักในวง วง "ซุ่มอีสาน" นี้ยุบวงราวปีพ.ศ. 2535-2536 ต่อมามีวงดนตรีเกิดขึ้นใหม่ในปีพ.ศ. 2539 ชื่อวง "หนุ่มภูผาขาว สาวภูผาแดง" สมาชิกมาจากคน 2-3 หมู่บ้าน จากบ้านภูบ้างและจากหมู่บ้านใกล้เคียง 2-3 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นการรวมตัวในระดับตำบล โดยตั้งวงดนตรีขึ้นเพื่อไปเล่นในที่ต่างๆ อาทิ ในโรงแรมที่มาว่าจ้างให้ไปเล่น

ช่วงปีพ.ศ. 2547 บ้านภูเข้าร่วมโครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากรมาที่บ้านภูหลายครั้งเพื่อเก็บข้อมูลร่วมกับชาวบ้าน และให้ชาวบ้านมีส่วนในการสืบค้นข้อมูล ให้ข้อมูล และเก็บข้อมูล ในช่วงที่มีการวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นนี้เองที่บ้านภูมีการฟ้อนลาน คือให้คนฟ้อนเข้าแถวตอต่อๆกัน ยิ่งเป็นจำนวนมากแถวและแถวยาวมากเท่าไรก็ยิ่งดี เพราะยังมีแถวยาวและมีมากแถวแสดงว่ามีคนเข้าร่วมฟ้อนเป็นจำนวนมาก คนที่ฟ้อนอยู่ข้างหลังต้องทำตามฟ้อนตามคนที่ฟ้อนอยู่หัวแถว และแต่ละแถวก็ต้องฟ้อนท่าเหมือนกันด้วย ซึ่งคนดูการ

พ็อนลานจะเห็นผู้พ็อนทำการพ็อนในท่าทางเดียวกันและพร้อมเพียงกัน และคนพ็อนลานต้องใส่เสื้อผ้าเหมือนกันด้วย

การพ็อนในปัจจุบัน

การแสดงของบ้านภูที่ให้แก่ชมได้ชมนั้น คือ พ็อนผู้ไท เป็นการแสดงที่ชาวบ้านภูเคยแสดงเมื่อนานมาแล้วเพื่อต้อนรับรำผ้าป่า แต่ได้เลิกไป นักพ็อนคนหนึ่งที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่นเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า ปี พ.ศ. 2542 ผู้เฒ่าในหมู่บ้านที่เคยเห็นท่าพ็อนในสมัยก่อน แต่ไม่เคยพ็อนเอง มาบอกกลุ่มพ็อนในปัจจุบันว่าท่าพ็อนต่างๆที่ตนเคยเห็นมีท่าทางอย่างไร กลุ่มพ็อนก็นำท่าทางที่ผู้เฒ่าบอกมาเปรียบเทียบกับท่าพ็อนในวีซีดีและประยุกต์ท่าพ็อนกันเอง การพ็อนนี้มีหลายคนเข้ามาฝึกสอนให้เด็กวัยรุ่นบ้านภู เช่น อาจารย์ในโรงเรียนมัธยม และน้องวัยมัธยมก็รวมตัวกันฝึกซ้อมเองด้วย ในปัจจุบันกลุ่มที่เป็นหลักในการพ็อนต้อนรับแขกคือกลุ่มเด็กมัธยมศึกษาตอนปลายของบ้านภูและกลุ่มแม่บ้าน มีเด็กที่เรียนในชั้นประถมศึกษาเริ่มฝึกพ็อนบ้างแล้วจากการสัมภาษณ์ อาจารย์จำรองจันทร์เต็ม อายุ 50 ปี อาจารย์โรงเรียนบ้านภู กล่าวว่าในกิจกรรมต่างๆของบ้านภูนั้น เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ก็เป็นกลุ่มเด็กที่เข้าพ็อนด้วย และได้พ็อนต้อนรับแขกบ้างหากรุ่นพี่ที่เรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาไม่ว่างแสดงในช่วงเวลานั้น ซึ่งวิชาพ็อนรำนี้ไม่ได้ถูกจัดให้อยู่ในวิชาเรียนของหลักสูตรชั้นประถมศึกษา แต่เป็นกิจกรรมเสริมของเด็ก โดยครูในโรงเรียนมีบทบาทในการสอนพ็อนรำให้กับเด็ก นักเรียนชั้นประถมศึกษาจะพ็อนผู้ไท และรำตั้งหวาย ซึ่งที่โรงเรียนมีงบประมาณไว้ให้เด็กตัดชุดผู้ไทเพื่อการแสดงด้วย

ผู้เขียนได้ถามน้องหญิงหนึ่ง อายุ 10 ปี เกี่ยวกับการฝึกหัดพ็อนรำ น้องหญิงหนึ่งบอกว่าเพิ่งเริ่มหัดพ็อนกับเพื่อนที่โรงเรียนบ้านภู ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้าน โดยมีครูที่โรงเรียนสอนให้ น้องหญิงหนึ่งตอบอย่างชัดเจนและมั่นใจว่าอยากรำเป็น “เพราะการรำเป็นการอนุรักษ์ประเพณีผู้ไท และจะได้แสดงให้เห็นคนอื่นได้เห็นประเพณีของเรา” นอกจากเด็กชั้นประถมศึกษาที่เริ่มมีบทบาทในการพ็อนของหมู่บ้านแล้ว การแสดงตอนกลางคืนยังมีสีสันอยู่ที่เด็กเล็กๆที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นอนุบาลออกมาเรียงแถวพ็อนให้แก่ดู ซึ่งท่าพ็อนของเด็กเล็กๆก็ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน เพียงแค่เด็กพ็อนไปตามจังหวะเพลงแขกก็ชื่นชอบในความน่ารักของเด็กแล้ว

เท่าที่ผู้เขียนได้เห็นนั้นชาวบ้านภูไม่ได้เคร่งครัดกับท่าพ็อนมากนัก ป้าหนึ่งเคยบอกให้ผู้เขียนฟังว่าที่เห็นเด็กวัยรุ่นบ้านภูพ็อนนี้เป็น “การพ็อนผู้ไทประยุกต์” และไม่ได้เคร่งครัดกับการระบุความหมายของคำว่า “พ็อน” และ “รำ” ว่าแตกต่างกันอย่างไร บางครั้งชาวบ้านก็เรียกคู่กันไปเป็น “พ็อนรำ” ก็มี

นอกจากการพ็อนผู้ไทแล้วการแสดงของบ้านภูยังมีอีกมาก เช่น กลุ่มแม่บ้านซึ่งพ็อนลายศรีไตรบูร และมีการแสดงเชิงโดยกลุ่มแม่บ้านของบ้านภูเช่นกัน บางครั้งก็มีรำศรีบุญและรำแพรวา ชุดของการแสดงจะเปลี่ยนเวียนกันไปไม่ได้แสดงครบทุกประเภทให้แก่แขกทุกกลุ่มที่มาในแต่ละครั้ง

การจัดการแสดงชุดใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความพร้อมของผู้แสดงในแต่ละช่วงเวลาที่มีแขกมา ส่วนการแสดงที่ต้องแสดงให้แขกทุกกลุ่มที่มาบ้านญาติคือ ฟ้อนผู้ไท และฟ้อนลงช่วง ผู้สอนการฟ้อนดังกล่าวนั้นก็ไม่ได้จบระบุว่าจบการศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์หรือมีความรู้เฉพาะด้านแต่อย่างใด ชาวบ้านเล่าว่ามีคนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์มาสอนให้บ้าง แต่คนที่มิบทบาทในการสอนการแสดงให้แก่ชาวบ้านมากที่สุดคืออาจารย์ในโรงเรียน และอาจารย์บางคนก็ฝึกหัดการฟ้อนด้วยตนเอง ดังเช่นอาจารย์ผู้ชายโรงเรียนบ้านภูคนหนึ่งมาเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าตนสอนให้เด็กรำด้วยการเรียนรู้ท่ารำจากวีซีดี บางครั้งชาวบ้านผู้แสดงออกท่าทางฟ้อนเองโดยไม่มีรูปแบบที่ตายตัวกำหนดไว้ เช่น ฟ้อนลงช่วง ที่ผู้แสดงเป็นผู้เฒ่าชายหญิง ผู้เฒ่าผู้หญิงจะทำการอื้อฝ้ายและเงินฝ้ายไปและมือก็รำไปด้วย ส่วนผู้ชายก็จะเข้ามาและฟ้อนเกี่ยวกัน โดยท่าฟ้อนลงช่วงนี้เป็นท่าฟ้อนแบบง่ายๆและไม่มีรูปแบบที่ตายตัวแน่นอน ท่าฟ้อนจะขึ้นอยู่กับอารมณ์และความสนุกสนานของผู้แสดง

ภาพประกอบที่ 28 กลุ่มแม่บ้านใช้เวลาหลังจากรับแขกเสร็จแล้วเพื่อซ้อมรำแพรวา

ผู้เขียนได้มีโอกาสได้ดูกลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันซ้อมรำแพรวาหลังจากทำกิจกรรม “ต้อนรับแขก” เสร็จแล้ว กลุ่มแม่บ้านที่ทำหน้าที่ฟ้อนก็รวมกลุ่มกันมาซ้อมที่บ้านของหนึ่งในสมาชิกกลุ่มฟ้อน มีการเปิดเพลงคลอไปด้วย ท่าฟ้อนนั้นคนฟ้อนทุกคนเคยฟ้อนและแสดงให้แขกดูมาแล้ว ทั้งยังเคยไปแสดงให้แขกบ้านแขกเมืองดูที่โรงเรียนในตัวจังหวัดมุกดาหารด้วย แต่หากไม่ได้ฟ้อนนานก็ลืม เลยพากันมาซ้อม โดยมีกลุ่มฟ้อนวัยแม่บ้านคนหนึ่งเล่าว่าไม่ได้ฟ้อนมา 8 เดือนแล้วจึงลืมท่าฟ้อน ทั้งยังรู้สึกตื่นเต้นนิดๆเมื่อกลับมาฟ้อนอีกครั้ง

การละเล่น

การละเล่นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้ดู โดยมีการละเล่นเด่นๆอยู่ 2 ประเภท คือการเล่นสะบ้าและการเล่นหมากสะลึก สะบ้า นั้นเป็นพืชที่มีต้นเป็นเถาพันรอบต้นไม้ใหญ่เป็นลักษณะของพืชล้มลุก เมล็ดมีเปลือกและมีลูกสะบ้าข้างใน อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62

ปึกกล่าวว่สมัยตนเป็นเด็ก เมื่อแม่ไปเก็บของปากก็จะเก็บลูกสะบ้ามาให้ลูกด้วย สมัยอาจารย์เป็นเด็กเสพติดการเล่นสะบ้าจนแม่บอกว่า “เล่นจะบ้า” แต่การเล่นสะบ้านี้หายไปเมื่อประมาณ 15 ปีที่แล้ว นำมาเล่นใหม่เมื่อ 3-4 ปีที่แล้ว ขั้นตอนการเล่นสะบ่านั้นจะมีการแบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายตั้งลูกและฝ่ายเล่นลูก ฝ่ายตั้งลูกตั้งลูกให้ชิดกันที่เขตตั้งลูก ส่วนฝ่ายเล่นลูกจะเริ่มเล่นส่งลูกสะบ้าให้ไปชนลูกตั้งให้ล้มในแต่ละท่าส่ง โดยการส่งลูกในแต่ละท่าส่งนั้นทำได้ไม่เกิน 2 ระยะเวลา คือ ระยะเวลาพุ่งส่งลูกออกไปให้ตรงจุดตั้งลูกให้มากที่สุด ถ้าลูกส่งไปชนลูกตั้ง ก็ถือว่าผ่านในท่านั้น ถ้าลูกส่งยังไม่ชนลูกตั้ง แต่ลูกยังอยู่ในเขตหรือไม่ล้ำเขตตั้งลูก (ลูกยังไม่ออก) ก็ให้ใช้นิ้วมือตีดส่งลูกเพื่อให้โดนลูกตั้งได้อีกครั้งหนึ่ง (ถ้าไม่ผ่านในท่าใด ก็ให้หยุดไว้ในท่านั้นเพื่อเปลี่ยนฝ่ายเล่น) สำหรับท่าส่งลูกสะบ้า ชาวบ้านเรียกว่า “อ้าย” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย เหตุฯ, 2544: 193)

ภาพประกอบที่ 29 เด็กบ้านภูเล่นสะบ้าให้แขกดูในขั้นตอนการดูงานใน “ฐานเรียนรู้” วันนี้ไม่มีเด็กผู้ชายชั้นประถมศึกษามาต้อนรับแขก เด็กผู้หญิงจึงทำหน้าที่เล่นแทน

ปัจจุบันในโรงเรียนบ้านภูซึ่งเป็นโรงเรียนที่ทำการสอนในระดับประถมศึกษานั้นนักเรียนจะเล่นสะบ้าและหมากสะลิกอยู่บ้างในเวลาว่างที่โรงเรียน ในอดีตอาจารย์จำรอง จันทร์เต็ม อายุ 40 ปี ได้เห็นเด็กเล่นสะลิกและสะบ้าอยู่บ้าง แต่การเล่นดังกล่าวได้หายไป ซึ่งสาเหตุที่ห่างหายไปมีสาเหตุมาจากครูในโรงเรียนด้วย คือ ครูมักจะห้ามเด็กไม่ให้เล่นสะบ้า เพราะกลัวลูกสะบ้าจะโดนสิ่งของต่างๆเสียหาย แต่เดี๋ยวนี้ครูถึงกับต้องเตรียมอุปกรณ์ให้เด็กเล่น เพราะเด็กไม่เล่นเอง อาจารย์จำรองกล่าวว่าไม่มีข้อมูลว่าสะบ้าเป็นของเล่นของผู้ไทหรือไม่ แต่เป็นของเล่นของเด็กที่อยู่ริมภูซึ่งมีต้นสะบ้าอยู่ในบริเวณนั้น เหมือนกับการละเล่นหมากเข่ง (หมากเขย็ก) กับ ไม้ต่อขา (มะเย่งย่าง) เช่นกันที่อาจารย์จำรองเกิดมาก็เห็นคนเล่นแล้ว

ภาพประกอบที่ 30 เด็กบ้านภูสอนให้แขกซึ่งมีวัยใกล้เคียงกับตนเองเล่น “สะลีก”

นอกจากสะบ้าแล้ว หมากสะลีกก็เป็นการละเล่นอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านภูเล่นให้นักท่องเที่ยวได้ดูขณะเข้าศึกษาดูงานในฐานเรียนรู้ซึ่งเป็น 1 ใน 6 ฐานการเรียนรู้ของบ้านภู หมากสะลีกมีวิธีการเล่นคล้ายหมากเก็บแต่ใช้แท่งไม้ยาวประมาณ 5 นิ้วและมีความกว้างประมาณ 1 เซนติเมตรแทนก้อนหิน วิธีการเล่นก็คือการโยนและเก็บแท่งไม้ให้ได้เหมือนกับการเล่นหมากเก็บ หน้าที่การเล่นสะบ้าและสะลีกเมื่อมีนักท่องเที่ยวมายังบ้านภูนั้นคือหน้าที่ของเด็กที่กำลังศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งสาเหตุที่เด็กเล่นเป็นก็เพราะมีผู้ใหญ่สอนซึ่งผู้ใหญ่ที่อายุ 40 ปีขึ้นไปนั้นล้วนได้เล่นทั้งสะบ้าและสะลีกมาแล้วทั้งสิ้นในสมัยที่ตนเป็นเด็ก ซึ่งเด็กผู้ชายเล่นสะบ้า ส่วนเด็กผู้หญิงเล่นสะลีก บางครั้งหากไม่มีเด็กมาต้อนรับแขกก็จะมีผู้หญิงวัยกลางคนมาเล่นสะลีก และผู้ชายวัยกลางคนมาเล่นสะบ้าให้แขกดู

4. ความเป็นผู้ไทในการท่องเที่ยวบ้านภู

4.1 ชาวบ้านภูแต่งกายชุด “ผู้ไท”

เมื่อมีคณะดูงานเดินทางมาศึกษาแนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่บ้านภู หรือมีรายการโทรทัศน์มาถ่ายทำ (เช่น รายการรอยยิ้มของแผ่นดินทางช่อง 11) รวมถึงกรณีที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาบ้านภูเป็นกลุ่มใหญ่ ชาวบ้านจะพากันแต่งกายชุดผู้ไทมาต้อนรับ ผู้เขียนเห็นว่าการแต่งกายถือปฏิบัติเป็นอัตลักษณ์ของผู้ไทในการท่องเที่ยวเพราะเป็นสิ่งที่สามารถเห็นและจับต้องได้ง่าย อันเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่สวมใส่เสื้อผ้าแบบปกติ เมื่อมีแขกมาเที่ยวที่บ้านภู ชาวบ้านจะนำ “ความเป็นผู้ไท” ที่จับต้องได้ง่ายมานำเสนอให้นักท่องเที่ยวเห็น ซึ่งสำหรับ งานไว อายุ 56 ปี ประธานกลุ่มผ้าไหมบ้านภูได้กล่าวถึงการแต่งกายว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่บอกให้รู้ว่าคนบ้านภูเป็นผู้ไท การสวมชุดผู้ไทนี้เป็นตัวบ่งชี้ถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตน ผู้เขียนได้ถามเจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปพักขณะที่หมู่บ้านกำลังมีการเดินขบวนจากวัดศรีนันทน์

ทารามไปยังสระน้ำท้ายหมู่บ้านเพื่อลอยกระทง โดยมีชาวบ้านเข้าร่วมขบวนด้วยซึ่งทุกคนสวมชุดผู้ไท การเดินขบวนนี้เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวบ้านภูจัดขึ้นเพื่อต้อนรับรายการโทรทัศน์รายการหนึ่งที่มาถ่ายทำรายการที่บ้านคู โดยมีประเด็นหลักในการนำเสนอของรายการคือเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้เขียนได้ถามเจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปอาศัยอยู่ด้วยว่าทุกปีชาวบ้านจะสวมใส่ชุดผู้ไทมาลอยกระทงเช่นนี้ทุกปีหรือ เจ้าของบ้านก็ตอบว่าเป็นเช่นนี้ทุกปี แต่ผู้เขียนได้ไปถามชาวบ้านคนหนึ่งด้วยคำถามเดียวกัน ชาวบ้านบอกว่าไม่เป็นเช่นนั้น ทุกปีกิจกรรมของชาวบ้านภูจะมีการจัดงานลอยกระทงบริเวณใกล้บ่อน้ำท้ายบ้านแห่งนี้โดยมีการตั้งเวที มีการร้องเพลงและประกวดนางนพมาศ ทำเช่นเดียวกับที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป้าจัด แต่ปีนี้ชาวบ้านภูไม่ได้จัดประกวดนางนพมาศ เพราะปีนี้หนาวตั้งแต่หัวปี จึงต้องรีบเกี่ยวข้าวเพราะไม่เช่นนั้นข้าวอาจแห้งและร่วงหล่นคาต้นได้ เนื่องจากปีนี้อากาศหนาวและแห้งมาก การเดินขบวนในชุดผู้ไทจากบริเวณหน้าวัดของหมู่บ้านมายังบ่อน้ำเพื่อจะลอยกระทง จึงทำเพื่อการถ่ายรายการครั้งนี้โดยเฉพาะ ซึ่งชาวบ้านที่มาร่วมขบวน ถือเป็นหนึ่งในช่วงตอนการ “รับแขก” และได้มีโอกาสลอยกระทงไปด้วย ในความคิดของเจ้าของบ้านที่บอกว่าชาวบ้านแต่งชุดผู้ไทมาลอยกระทงทุกปีนั้นเขาคงคิดว่าการแต่งกายในชุดผู้ไทน่าจะนำเสนอภาพความเป็นผู้ไทได้ชัดเจนและเข้มข้นกว่าการที่จะบอกว่าชาวบ้านแต่งกายแบบปกติทั่วไปมาลอยกระทง เป็นการทำให้ภาพของผู้ไท “ชัด” ขึ้นภายใต้กิจกรรมในการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

4.2 อาหารพาลง

ชาวบ้านนำเสนอ “อาหารผู้ไท” ลงในลำรับพาลง หรือลำรับอาหารเย็นที่กินด้วยกัน “แกงกะบั้ง” หรือบางที่เรียกแกงหวาย คือแกงไก่ใส่หวาย แต่ที่เรียกแกงกะบั้งเพราะเป็นอาหารที่นิยมทำกินบนเขา และไม่มีหม้อ จึงใช้กระบอกไม้ไผ่แทนหม้อต้มแกง จึงเรียกแกงหวายนี้ว่าแกงกะบั้ง เพราะเป็นแกงที่แกงในกะบั้ง(กระบอกไม้ไผ่) ส่วนหวายนี้ชาวบ้านบอกว่าเป็นพืชที่ขึ้นบนเขาจึงนิยมเอามาแกง แกงหวานเป็นแกงที่ชาวบ้านภูกินมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย นิยมทำในงานบุญ แต่ถ้าไม่ในงานบุญก็ทำกินบ้างถ้าอยากกิน แต่ไม่ได้กินบ่อยขนาดกินทุกวัน เครื่องแกงกะบั้งหรือแกงหวายนี้มีปลาร้า พริก เกลือ ใบย่านาง(ใบของต้นย่านางตำคั้นน้ำแล้วมีสีเขียวเข้ม ใช้ใส่ในแกงที่รู้จักกันดี อย่างเช่น แกงเปรอะ ทำให้น้ำแกงมีสีเขียวคล้ำถึงดำ)ตำกับข้าวเปลือก(ข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าแช่น้ำค้างคืน) นำเครื่องแกงหมักกับเนื้อไก่และต้มในกระบอกข้าวหลาม ในการทำให้แกงกินนั้นจะทำที่ครัวซึ่งอยู่ติดกับลานวัด เป็นครัวสำหรับทำอาหารเลี้ยงแขก เวลาทำแกงกะบั้งเลี้ยงแขกจะแกงในกระบอกข้าวหลาม แม้ครัวบอกว่าทำให้แกงมีกลิ่นหอม แต่ก็สามารถแกงในหม้อปกติได้เช่นกันแต่ไม่หอมเท่า ชาวบ้านจะทำแกงกะบั้งทุกครั้งเวลามีแขกมาที่บ้านภู

ชาวบ้านบอกว่าแกงกะบั้งคืออาหารของผู้ไท เพราะคนลาวไม่ชอบกินหนวยเนื่องจากหนวยมีรสชาติดม และแกงหนวยใส่น้ำใบย่านางและน้ำข้าวเบือซึ่งชาวบ้านก็บอกว่าแกงของผู้ไทมักจะใส่สองอย่างนี้ลงไปผสมด้วย นอกจากแกงกะบั้งแล้วอาหารของผู้ไทที่ชาวบ้านจัดไว้ในสำหรับพาแลงคือ แจ่ว หรือ น้ำพริก ชาวบ้านบางคนบอกว่าแจ่วนี้ก็เป็นแจ่วพื้นบ้าน มีกินทั่วไปในแถบนี้ ไม่ได้เป็นผู้ไทโดยเฉพาะ ในด้านอาจารย์จำรอง จันทน์เต็ม ซึ่งมีเพื่อนเป็นผู้ไทเช่นกันแต่อยู่ที่อำเภอเรณูนครก็กล่าวว่าที่บ้านเพื่อนของตนก็กินแจ่วแบบนี้เช่นกัน ผู้เขียนจึงเห็นว่าอาหารที่ชาวบ้านทำให้นักท่องเที่ยวที่ลานวัดก็น่าเสนอความเป็นผู้ไทที่ปรากฏในการท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้

ชาวบ้านคนหนึ่งชื่อป่าเตยพูดให้ผู้เขียนฟังว่า ตนอยากเสนออาหารที่ทำให้นักท่องเที่ยวกินตอนเย็นโดยใช้เป็นรายการอาหารในพาแลง คือ แกงมะยี่มะโย้ย เป็นแกงที่ป่าเตยเคยได้กินสมัยเป็นเด็ก แต่คนรุ่นลูกป่าเตยไม่รู้จักแกงชนิดนี้แล้ว แกงชนิดนี้มีส่วนผสม คือ เหยียด ปู หอยนา ปูนา ผักชีลาว ผักชีขม ผักชีล้อม แกงใส่ข้าวเบือและใบย่านาง เรียกได้ว่าอาหารถือเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวบ้านต่างอยากนำเสนอให้นักท่องเที่ยว ชาวบ้านภูแต่ละคนอาจมีรายการอาหารที่ตนเองคิดว่าอยากให้นักท่องเที่ยวได้ลองกินมากกว่าแกงหนวยที่ทำให้นักท่องเที่ยวกินในปัจจุบัน อาหารที่ชาวบ้านนำเสนอ นั้นชาวบ้านต้องแน่ใจว่านักท่องเที่ยวที่มากินจะต้องรู้สึกแปลก (exotic)

4.3 เพื่อนผู้ไท

เพื่อนผู้ไทเป็นอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านนำเสนอในการท่องเที่ยว เมื่อผู้แสดงสวมชุดผู้ไทในการแสดงด้วยแล้วก็สามารถสร้างและตอกย้ำถึงอัตลักษณ์ผู้ไทให้ผู้มาเยือนได้เห็น โดยหลักแล้วผู้ที่มีหน้าที่เพื่อนผู้ไทให้แขกที่มาบ้านภูได้ชม คือ กลุ่มหญิงวัยรุ่นของบ้านภูที่กำลังเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษา มีอยู่จำนวน 10 คนที่เพื่อนต้อนรับแขกเป็นประจำ การเพื่อนผู้ไทนั้นนอกจากจะเพื่อนให้แขกที่มาเยือนบ้านภูได้ชมแล้ว กลุ่มเด็กมัธยมศึกษากลุ่มนี้ยังได้ไปเพื่อนตามงานต่างๆที่มีการว่าจ้างติดต่อมาด้วย

ความเป็นผู้ไทที่ชาวบ้านนำเสนอให้เห็นอย่างเด่นชัด คือ สามสิ่งทีกล่าวมาข้างต้น นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอวิถีชีวิตต่างๆของชาวบ้าน เช่น การแสดงฟ้อนขวง ที่ผู้เฒ่าผู้หญิงมานั่งเฝ้าฝ้ายและมีผู้ชายมารำเกี่ยว แต่ชาวบ้านก็นำเสนอไปให้เชิงของวิถีชีวิตของชาวบ้านมากกว่าการนำความเป็นผู้ไทมาผสมผสานกับการแสดงเฝ้าฝ้าย ส่วนความเป็นผู้ไทที่ผู้เขียนเห็นว่าเด่นชัดมากในชีวิตประจำวัน นั่นคือ ภาษาผู้ไทนั้น ในบริบทการท่องเที่ยวชาวบ้านจะพูดภาษาไทยกลางกับแขก โดยเฉพาะในการบรรยายขณะเข้าฐานและการบรรยายระหว่างกิจกรรมตอนกลางคืนที่ลานวัด หากแขกเป็นคนอีสานหรือคนผู้ไท ชาวบ้านก็จะใช้ภาษาลาวหรือภาษาผู้ไทคุยกับแขก แต่จะพูดคุยกันระหว่างเจ้าของบ้านพักกับแขกที่มาพัก คือพูดคุยกันในกลุ่มคนจำนวนน้อย หากเป็นการบรรยายให้คนจำนวนมากฟังนั้นชาวบ้านจะใช้ภาษาไทยกลางในการสื่อสาร

5. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับความเป็นผู้ไท

เศรษฐกิจพอเพียง

ชนิตา ชิตบัณชิตย์ (2547: 307) ได้กล่าวถึงอุดมการณ์การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่ามีจุดเริ่มต้นจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ พลกนิกรในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2540 อันเป็นจุดเริ่มต้นของการสนองแนวทางการพัฒนาตามพระราชดำริโดยหน่วยงานราชการ และองค์กรต่างๆอย่างกว้างขวาง เกิดเป็นโครงการการพัฒนาตามแนวพระราชดำริในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และทรงขยายความต่อในพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541 โดยมีใจความสำคัญ คือ “การมีเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน (having enough to live and to eat) หมายถึง สามารถเลี้ยงตนเองได้

เสรี พงศ์พิศ กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีมาก่อนหน้านี้นานแล้ว โดยกล่าวถึงพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันพระราชทานปริญญาบัตรมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ที่ว่า “3. การพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพอสมควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...5. ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้องทั้งหมด แม้แต่ครั้งก็ไม่ต้อง อาจจะมีสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็สามารถอยู่ได้ การแก้ไขอาจจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่ายดาย โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือนร้อน แต่ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถที่จะแก้ไขได้...” (เสรี พงศ์พิศ, 2550: 7) นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะอื่นอีกว่า คุณหมอประเวศ วะสี อธิบายขยายความเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง ชีวิตที่พอเพียง ไม่ใช่เพียงเรื่องเงิน เรื่องการกิน การอยู่อย่างเดียว แต่เป็นชีวิตโดยรวม ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2550 แก่บรรดาทูตานุทูตก่อนไปรับหน้าที่ในต่างประเทศว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องการทำให้ชีวิตมีความสุข (เสรี พงศ์พิศ, 2550: 10)

เศรษฐกิจพอเพียงของชาวบ้าน

การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ของหน่วยงานราชการต่างๆนั้นได้ส่งผลมาถึงบ้านภูด้วยเช่นกัน และเป็นจุดที่ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อนำหมู่บ้านเข้าสู่การประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ปี พ.ศ. 2548 ในช่วงที่บ้านภูเข้าประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในระดับจังหวัดจะมีกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐในระดับจังหวัดและระดับอำเภอเดินทางมาที่บ้านภูเพื่อประเมินหมู่บ้านและให้คะแนน ชาวบ้านก็มีการเตรียมการหลายอย่างในครั้งนั้น ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่าการปลูกพืชผักหลายประเภทที่กระถางหน้าบ้านนั้นก็มาเหตุมาจากการนำ

หมู่บ้านเข้าสู่การประกวดในครั้งนี้ รวมทั้งการเลี้ยงปลาในบ่อหน้าบ้านด้วย การเข้ามาประเมินหมู่บ้านด้านเศรษฐกิจพอเพียงนั้นชาวบ้านได้จัดขบวนต้อนรับเจ้าหน้าที่เหมือนกับต้อนรับผ้าป่าดังที่ชาวบ้านเคยทำมาในอดีต โดยจัดขบวนต้อนรับเหมือนกับมีขบวนผ้าป่ามาจริง แม้คณะกรรมการที่มาจากอำเภอและจังหวัดมากันเป็นกลุ่มจำนวน 3-5 คนเท่านั้น

การนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับชีวิตของแต่ละคนขึ้นอยู่กับ การ “ตีความ” ของผู้นั้น ว่าเขามีความคิดต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบใด สามารถจะนำมาใช้กับตนเองได้อย่างไร “เศรษฐกิจพอเพียง” ของเขาคืออะไร ชาวบ้านหรือคนที่ทำงานอยู่ในองค์กรพัฒนาเอกชนตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐอาจมีความคิดต่อ “เศรษฐกิจพอเพียง” แตกต่างกันในกรณีของชาวบ้านภูนั้นกล่าวว่าตนเองเป็นคนที่ปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงอยู่คู่กับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั้งการกินแกงเพียงถ้วยเดียวเป็นกับข้าวในแต่ละมื้อ และคำพูดของชาวบ้านที่ว่า “ผู้ไทอยู่ง่ายกินง่าย” ชาวบ้านบอกว่าคนบ้านภูไม่ต้องไปหาซื้อของจากนอกหมู่บ้านมาก เพราะปลูกเองกินเอง คนบ้านภูกินข้าวที่ปลูกเอง กินผักที่ปลูกเอง หรือไปเก็บหา มาจากภูเขา ใครมีอะไรก็แบ่งปันกันกินหรือขอกันกินได้ “อย่างบ้านนั้นเลี้ยงปลาตุ๋กไว้หน้าบ้านก็ขอกันกินได้ พวกพี่ผักก็ขอกันได้ ยกเว้นพวกไก่ หมู สัตว์ใหญ่อย่างนี้ต้องซื้อ” ซึ่งเวลาที่ผู้เขียนอยู่ที่บ้านภูนั้น ชาวบ้านจะถามผู้เขียนอยู่เสมอว่า “กินอาหารของชาวบ้านได้หรือไม่ ผู้ไทกินอย่างนี้ อยู่ง่ายกินง่าย มีอะไรให้กินก็กินอย่างนั้น” ชาวบ้านภูบอกว่าคนในหมู่บ้านนี้ปลูกพืชผักไว้กินเอง แต่ก็ซื้อกินบ้างตามสถานการณ์และความเหมาะสม

แนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นอาจเป็นสิ่งที่ชาวบ้านทำกันมานานแล้ว หากเราตีความว่าเศรษฐกิจพอเพียงคือ “ความพอมี พอกิน พอใช้” อย่างน้อยก็ในภาพของหมู่บ้านในอดีตราว 70 ปีมาแล้วที่ชาวบ้านภูเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า “พวกเรามีชีวิตพออยู่พอกิน หาอะไรได้พวกหน่อไม้ ของป่าได้ก็กินอย่างนั้น” และเมื่อบ้านภูได้รับโลรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในฐานะหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว บ้านภูก็มีเจ้าหน้าที่พัฒนากรในระดับเขตเข้ามาเยี่ยมเยียนและมีคนมาที่ต่างๆ มาดูงานเป็นกลุ่มใหญ่อยู่บ่อยครั้ง จนนำไปสู่การเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย ปฏิเสธไม่ได้ว่าความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวของบ้านภูในปัจจุบันนี้มีพื้นฐานมาจากความเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมาก่อน การพออยู่พอกินของชาวบ้านในอดีตถูกนำมาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย เมื่อเศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็น “กระแสหลัก” อยู่ในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงเห็นว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้นเปรียบได้กับ “ทรัพยากร” อย่างหนึ่งซึ่งนำมาใช้ในการท่องเที่ยวได้ เมื่อบ้านภูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและบ้านภูก็เปลี่ยนหมู่บ้านให้กลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวด้วย ชาวบ้านจึงนำแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งถือเป็นประเด็นหลักที่ชาวบ้านใช้นำเสนอต่อแขกที่มาเยือนหมู่บ้าน ซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่า กล่าวว่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นจุดสำคัญที่บ้านภูนำเสนอให้แก่ผู้ที่มาเยือนได้เห็น

“เศรษฐกิจพอเพียงคือการท่องเที่ยวอย่างหนึ่ง คือวิถีชีวิต นั่นคือสิ่งที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจพอเพียง มันแยกกันไม่ออก ถ้าแยกออกก็ไม่ต้องดูอะไรแล้ว”

บ้านภูทำให้ผู้เขียนเห็นว่าการท่องเที่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงสามารถอยู่ด้วยกันได้ บ้านภูใช้ฐานการเรียนรู้ 6 ฐานและเรื่องของอาหารมานำเสนอให้นักท่องเที่ยว รวมถึงสินค้าของบ้านภูที่คนมาเที่ยวนิยมซื้อกลับไปนั่นก็คือผ้าฝ้ายและผ้าไหมนั้นก็เกี่ยวพันกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เจ้าหน้าที่ของรัฐมาสร้างและผลิตซ้ำ ชาวบ้านภูที่ผู้เขียนคุยด้วยกล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีมานานแล้ว ตั้งแต่ปู่ย่าตายาย คือการปลูกเองกินเอง บ้านไหนไม่มีก็ซื้อกินได้ คนบ้านภูทำเช่นนั้นมานานแล้ว“เพิ่งจะรู้ตอนที่เขามาบอกนะว่ามันเศรษฐกิจพอเพียงนะ” “เขา”ที่ชาวบ้านกล่าวถึงนั้นคือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่มาสร้างความหมาย (significance) ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และชาวบ้านเองก็มีส่วนในการผลิตซ้ำความหมายนั้นด้วย

ปัจจุบันบ้านภูเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบในระดับพออยู่พอกิน ตามการวัดระดับแบบสามระดับ คือ พออยู่พอกิน อยู่ดีกินดี และมีศรีสุข โดยอาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่า กล่าวว่าบ้านภูมีปัญหาที่บัญชีครัวเรือน เจ้าหน้าที่พัฒนากรกล่าวถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่แพร่หลายเป็นอย่างมากว่าหน่วยงานที่ใช้ประเด็นเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในการทำงานนั้น โดยหลักคือกระทรวงมหาดไทย แต่โดยทั่วไปแล้วแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแพร่หลายไปทุกหน่วยงาน โดยเฉพาะหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชนนั้นต่างพากันใช้ประเด็นดังกล่าวเป็นหลักในการดำเนินงาน

ในความคิดของชาวบ้านภูนั้นคิดว่าวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ทั้งในชีวิตประจำวันและในบริบทการท่องเที่ยว คือ “การผลิตเองใช้เอง” เช่น การปลูกผักกินเอง เลี้ยงปลากินเอง โดยชาวบ้านภูต่างกล่าวว่าพวกเขาไม่ต้องซื้อสิ่งของมากมายจากนอกหมู่บ้าน สามารถผลิตเองได้ในหมู่บ้าน ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นอาหารให้นักท่องเที่ยวกินนั้นมาจากในหมู่บ้านนี้เอง โดยชาวบ้านยกตัวอย่างว่า “คณะดูงานที่มาเมื่อ 2-3 วันก่อนนั้น สิ่งของต่างๆที่นำมาทำอาหารมาลั่นมาจากในหมู่บ้าน ยกเว้นมะเขือเทศกับปลานิล ที่ซื้อมาจากตลาดหนองสูง” และกล่าวเสริมว่า “ความจริงมะเขือเทศเราก็ปลูกเองได้ แต่ช่วงนี้มะเขือเทศไม่สวยเพราะเป็นหน้าฝน”

แน่นอนว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่มาจากภายนอกผ่านการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ แต่สิ่งที่ผู้เขียนแน่ใจคือชาวบ้านได้รับประโยชน์จากรัฐในด้านการดำเนินนโยบายของหมู่บ้านตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การจัดตั้งฐานเรียนรู้ 6 ฐานที่มีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเขต 3 (อุบลราชธานี) มาคิดรูปแบบให้และจุดประกายในการทำให้บ้านภูเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ประโยชน์ที่เห็นชัดที่สุดเมื่อบ้านภูได้เข้าเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวไฮมสเคย์ คือ ชาวบ้านมีรายได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต้อนรับแขก ซึ่งแขกที่มาก็มาจากการแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำงานด้านการส่งเสริมนโยบายตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเชื่อมโยงกับการ

ท่องเที่ยวได้ตามความคิดของเสรี พงศ์พิศที่กล่าวถึงการท่องเที่ยวที่เป็นตัวอย่างของการพัฒนา คลัสเตอร์(ชุดหรือเครือข่ายกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กัน เกื้อกูลกัน)เดี่ยวที่มีกิจกรรม ตามมานับร้อย โยงไปถึงมากมายหลายเรื่องและเกี่ยวพันกับคลัสเตอร์อื่น ไปเกี่ยวกับอาหาร ผัก พื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ผลไม้ ไม้กวาด ฯลฯ หัตถกรรม ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าย้อมสีธรรมชาติ(เสรี พงศ์พิศ , 2550: 49)

ชาวบ้านภูน้ำเสนอวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทการท่องเที่ยวของหมู่บ้านที่ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นประเด็นหลักที่ชาวบ้านต้องการนำเสนอให้แก่นักท่องเที่ยว และชาวบ้านยังได้นำ "ความเป็นผู้ไท" มาผนวกกับวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงด้วย โดยในขณะที่ชาวบ้านนำเสนอ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงก็แสดงความเป็นชาติพันธุ์ของตนไปในขณะเดียวกัน เช่น การที่ชาวบ้าน สวมชุดผู้ไทรับแขกหรือยืนตามฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน รวมถึงการนำ "แจ่วผู้ไท" ลงไปในรายการ อาหารสำหรับแขกด้วย แต่หากเป็นแขกที่มาดูงานที่บ้านภูโดยมาค้างเพียง 1 คืนนั้นภาพของ เศรษฐกิจพอเพียงกับภาพของผู้ไทอาจไม่ผสมผสานกันนั้น แขกจะมีการรับรู้ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ พอเพียงอยู่ก่อน(เพราะแขกส่วนใหญ่ที่มาบ้านภูมีจุดประสงค์ในการมาเพื่อดูงานเรื่องหลักปฏิบัติ ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง) การเห็นชาวบ้านสวมชุดผู้ไทถือเป็นประสบการณ์ใหม่ของแขกอีกชุด หนึ่ง แขกจะรับรู้ว่าคุณไททอผ้า ปลูกฝ้าย กินข้าวเหนียว กินแจ่ว จากการแสดงตอนกลางคืนและจาก อาหารที่ชาวบ้านจัดให้ แต่ผู้เขียนคิดว่าภาพของผู้ไทที่มีวิถีชีวิตพอเพียงนั้นอาจไม่เด่นชัดนักในการ รับรู้ของแขกที่มาดูงานเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เพราะชาวบ้านนำเสนอทั้งสองสิ่ง(เศรษฐกิจพอเพียง และความเป็นผู้ไท) แยกออกจากกัน ชาวบ้านไม่กล่าวว่า "ผู้ไทมีวิถีชีวิตพอเพียง" แต่ชาวบ้านจะ กล่าวว่ "บ้านภูมีวิถีชีวิตพอเพียง" แทนในช่วงเวลาที่มีการแนะนำหลักปฏิบัติโดยวิทยากรที่เป็น ชาวบ้านภูตามฐานเรียนรู้ต่างๆ และผู้เขียนเห็นว่าในบริบทที่ทำงานเกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐที่ เน้นการปฏิบัติงานด้านแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง(เช่น พัฒนาการเขต และพัฒนากรอำเภอ) ชาวบ้านจะนำเสนอความเป็นบ้านภูมากกว่าความเป็นผู้ไท เพราะในบริบทของสังคมการเมืองใน ปัจจุบัน ในบางบริบทและสถานการณ์ภาพของหมู่บ้านตามการจัดของราชการอาจส่งผลประโยชน์ ต่อชาวบ้านมากกว่าภาพของความเป็นชาติพันธุ์ อย่างน้อยก็ในกรณีของบ้านภูที่แสดงภาพของ หมู่บ้านและชื่อของหมู่บ้านมากเพราะนำมาซึ่งชื่อเสียงและงบประมาณจากรัฐและองค์กรต่างๆที่ จะมาสู่หมู่บ้าน

ภาพของ "ชาวบ้านภูที่เป็นผู้ไท" จะชัดเจนกับแขกที่มาอาศัยที่บ้านภูนานกว่ามาแค่เพียง เพื่อการดูงาน เช่น ในกรณีของนักศึกษาที่มาเก็บข้อมูลวิจัยทางวัฒนธรรม หรืออย่างตัวผู้เขียนเอง ที่มาอยู่ที่บ้านภูนานระยะหนึ่ง ทำให้มีเวลาพูดคุยกับชาวบ้านหรือได้ยินชาวบ้านใช้ภาษาผู้ไทใน การสื่อสารระหว่างกัน ก็จะทำให้ภาพของชาวบ้านภูที่เป็นผู้ไทชัดเจนขึ้นประกอบกับวิถีชีวิตของ ชาวบ้านที่มักเก็บหาของป่าตามฤดูกาลมาทำเป็นอาหารก็สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่

ชาวบ้านให้ความหมายไว้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงของชาวบ้านคือปลูกกินเองหรือไม่ก็ไปหาของตามภู
มาทำอาหาร ไม่ซื้อของแบบสิ้นเปลือง ความเป็นผู้ไทกับวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของ
ชาวบ้านภูก็ผสมผสานรวมกันมากขึ้นในสายตาของแขกที่มาอยู่บ้านภูนานสักช่วงเวลาหนึ่ง (ประมาณ5
วัน-2 สัปดาห์) ซึ่งจะเห็นภาพของชาวบ้านแตกต่างกับแขกที่มาดูงานเพียง 1 คืนมอง ซึ่งอย่างหลังนี้
ภาพของความเป็นผู้ไทกับเศรษฐกิจพอเพียงอาจจะไม่ได้ผสมผสานรวมกันมากเท่ามาดูถึงวิถีชีวิตของ
ชาวบ้านขณะที่ไม่ได้จัดกิจกรรมที่เป็นลักษณะ package เพื่อต้อนรับคณะดูงานที่มาบ้านภูเพียง 2
วัน 1 คืน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

หมู่บ้านภู : รัฐและเศรษฐกิจสมัยใหม่

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านภูกับเจ้าหน้าที่รัฐ คือ กิจกรรมต่างๆของชาวบ้านที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในช่วงเวลานั้น เช่น การเข้าประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ในปีพ.ศ. 2530 ซึ่งบ้านภูได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 บ้านภูชนะการประกวดหมู่บ้านวัฒนธรรมดีเด่นจังหวัดมุกดาหาร และบ้านภูยังได้เข้าร่วมประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในปีพ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชครองราชย์สมบัติครบ 60 ปี โดยบ้านภูได้ที่ 1 ในการเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดมุกดาหาร นอกจากนั้นจากการที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์คุณสมพร ทองคำเจริญ พัฒนาการอำเภอหนองสูง ก็พบว่าบ้านภูได้เน้นนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติตั้งแต่พ.ศ. 2543 ซึ่งแนวทางปฏิบัตินี้เป็นนโยบายในการดำเนินงานของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย แนวทางปฏิบัติด้านเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวคิดที่พัฒนาการแนะนำให้ชาวบ้านปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าว และในปัจจุบันชาวบ้านภูก็นำแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะในการนำเสนอผ่านการเป็นสถานที่ศึกษาดูงานและการท่องเที่ยว

เจ้าหน้าที่พัฒนาการในระดับตำบลและอำเภอกล่าวให้ผู้เขียนฟังถึง “ลักษณะเด่น” ของบ้านภู ว่า “บ้านภูเด่นที่สุดคือเรื่องคน คนทำงานรวมตัวกันดี ทุกคนมีส่วนร่วม” พัฒนาการยังกล่าวถึงหมู่บ้านอื่นว่าน้อยใจภาครัฐที่ให้เงินบ้านภูมากกว่า แต่ความจริงให้เท่ากันขึ้นอยู่กับแต่ละหมู่บ้านว่าจะเอาเงินไปทำอะไร จากคำพูดของพัฒนาการแล้วอาจกล่าวได้ว่าคนบ้านภูเป็นนักกิจกรรมในการพาหมู่บ้านเข้าสู่โครงการต่างๆของภาครัฐ ซึ่งเท่าที่ผู้เขียนได้เห็นมานั้น อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปี เป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นนักกิจกรรม อาจารย์ถวัลย์เรียกตนเองว่าเป็น “ผู้นำตามธรรมชาติ” คือไม่ได้เป็นผู้นำทางตำแหน่ง แต่ก็มีส่วนในกิจกรรมของหมู่บ้าน และผู้เขียนยังได้ยินชาวบ้านหลายคนพูดถึงอาจารย์ถวัลย์ว่า “เป็นคนเก่งและรอบรู้หลายเรื่อง”

เนื่องจากอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า เป็นผู้นำทางด้านกิจกรรมของบ้านภู ผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงประวัติของอาจารย์ถวัลย์ในที่นี้ด้วย อาจารย์ถวัลย์เกิดและเติบโตที่บ้านภู เมื่อจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านภูแล้ว ได้ศึกษาต่อที่โรงเรียนมัธยมสามัญคำชะอีจนจบชั้นมัธยมปีที่ 3 ในช่วงปีพ.ศ. 2508-2510 อาจารย์ถวัลย์ได้เดินทางไปทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น ถางป่า คายหญ้าฟืชไร่ ที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และทำงานรับจ้างตัดไม้ซุงให้โรงเลื่อยจักร ในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปีพ.ศ. 2511 อาจารย์ถวัลย์ได้ทำหน้าที่เป็นครูช่วยสอนที่โรงเรียนบ้านภู และสอบบรรจุเข้ารับราชการครูในปีพ.ศ. 2512 นอกจากงานในอาชีพครูแล้ว

อาจารย์ถวัลย์ยังมีบทบาทต่อกิจกรรมของหมู่บ้านตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2511 โดยทำหน้าที่เป็นพิธีกรในงานต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง งานบุญประเพณีอื่น ๆ และทำหน้าที่เป็นพิธีกรในงานต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ นอกจากนี้อาจารย์ถวัลย์ยังมีส่วนในการริเริ่มก่อตั้งกลุ่มหนุ่มสาวศิรินคร โดยเป็นผู้เขียนแผนงานของกลุ่มและเป็นประธานฝ่ายชายของกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครคนแรก และยังมีส่วนร่วมในการประกวดหมู่บ้านตามโครงการต่างๆหรือการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น การเข้าประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง หรือการดำเนินการตัดถนนในหมู่บ้าน นอกจากนี้อาจารย์ถวัลย์ยังเป็นนักวิจัยท้องถิ่น ตามโครงการหนุนเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านภูเมื่อปีพ.ศ. 2547

เมื่อบ้านภูมีชาวบ้านที่ทำกิจกรรมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ นโยบายของรัฐที่เข้ามายังหมู่บ้านจึงมีชาวบ้านช่วยกันสานต่อโดยมีผู้นำด้านกิจกรรมเป็นคนชักชวนและทำตนเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านคนอื่นได้เห็นถึงการดำเนินงานตามนโยบายเหล่านั้น อาจารย์ถวัลย์ให้ความสำคัญกับเรื่องการรวมตัวกันของชาวบ้านในการทำกิจกรรมของชุมชนมาก และบอกเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าปัจจุบันคนบ้านภูทำกิจกรรมของหมู่บ้านน้อยลง ไม่ค่อยรวมตัวกันเหนียวแน่นเหมือนกับในสมัย 20-30 ปีที่แล้วซึ่งเป็นช่วงที่ยังคงมีกลุ่มหนุ่มสาวศิรินครอยู่ในบ้านภู โดยอาจารย์ถวัลย์กล่าวว่า

"ในอดีตคนบ้านภูรวมตัวกันทำงานมากกว่านี้ ในปัจจุบันชาวบ้านจำนวนเพียง 20 % เท่านั้นที่มีส่วนกับกิจกรรมของหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านเนื่องจากผู้หญิงคุ้นเคยกับการต้อนรับผ้าป่ามาก่อน"

1. บ้านภูและรัฐ

1.1 บ้านภู : แนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เหตุผลสำคัญที่ผู้เขียนเห็นว่าชาวบ้านภูนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ คือ การปลูกพืชผักสวนครัวบริเวณพื้นที่หน้าบ้าน หรือข้างบ้านของชาวบ้านภู กล่าวได้ว่าบริเวณพื้นที่ว่างบริเวณรอบๆบ้านของชาวบ้านภูนั้นมีการปลูกพืชผักต่างๆที่สามารถนำมาประกอบอาหารได้ การปลูกผักไว้กินเองนี้เป็นสิ่งที่สามารถเห็นได้ทั่วไป แต่สิ่งที่ทำให้ผู้เขียนรู้สึกแปลกใจคือการที่ผู้เขียนพบกระถางผักตั้งอยู่บริเวณหน้าบ้านของชาวบ้าน โดยบ้านหลังหนึ่งมีกระถางตั้งอยู่หน้าบ้านจำนวนราว 2-3 กระถาง และกระถางวางอยู่ในระดับที่สูงกว่าพื้นดินประมาณ 1-2 เมตร กระถางนี้เป็นกระถางพลาสติกสีดำและภายในกระถางปลูกผักอย่างต้นหอม สะระแน้ ผักชี ผักกาดขาว จากการที่ได้สอบถามชาวบ้าน พบว่ากระถางที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าบ้านของชาวบ้านภูเกือบทุกหลังนี้จัดซื้อมาโดยงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกผักหน้าบ้านอันเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านภูทำร่วมกันเพื่อนำหมู่บ้านเข้าประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจ

พอเพียงราวปีพ.ศ. 2548-2549 ชาวบ้านภูเกล้าให้ผู้เขียนฟังเมื่อผู้เขียนถามถึงที่มาของการปลูกผักหน้าบ้านว่า

“ที่ปลูกผักสวนครัวลงกระถางหน้าบ้าน ทำตอนเข้าประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง”

ภาพประกอบที่ 31 บ้านบางหลังใช้ถังน้ำปลูกผักแทนกระถางพลาสติกที่จัดซื้อมา ด้วยงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล

บางบ้านไม่ได้ใช้กระถางพลาสติกแต่นำกระติบข้าวเหนียวหรือถังน้ำมาประยุกต์เป็นกระถางแทน ซึ่งนอกจากการปลูกผักใส่กระถางแล้ว บริเวณบ้านของชาวบ้านภูยังมีบ่อเลี้ยงปลาด้วย บ่อเลี้ยงปลาเป็นอ่างปูนหรืออ่างพลาสติกเลี้ยงปลาประเภทที่นำมาทำเป็นอาหารได้ เช่น ปลาตุ๊ก การเลี้ยงปลานี้ชาวบ้านภูทำไม่แพร่หลายเท่าการปลูกผักลงกระถาง กล่าวคือ การปลูกผักลงกระถางนี้ผู้เขียนพบบริเวณหน้าบ้านของชาวบ้านเกือบทุกหลังจนผู้เขียนรู้สึกสะดุดตา กล่าวได้ว่า สัดส่วนบ้านชาวบ้าน 10 หลังนั้นมีบ้านจำนวน 7 หลังที่ปลูกผักใส่กระถางหน้าบ้าน แต่การเลี้ยงปลานี้ทำไม่แพร่หลายเท่า บ้านชาวบ้าน 10 หลังมีจำนวนเพียง 3 หลังเท่านั้นที่มีบ่อเลี้ยงปลาอยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งการเลี้ยงปลานี้มีคุณยายคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า

“หลงให้เลี้ยงปลาทุกครัวเรือน เลี้ยงมาประมาณ 3 ปีแล้ว”

นอกจากการปลูกผักใส่กระถางและเลี้ยงปลาในบ่อเล็กๆไว้ในบริเวณบ้านแล้ว หน้าบ้านของชาวบ้านภูหลายหลังยังปลูกดอกไม้หลายชนิด เช่น ดอกบานชื่น ดอกบานไม่รู้โรย ซึ่งชาวบ้านก็เล่าให้ผู้เขียนฟังอีกว่าการปลูกดอกไม้หน้าบ้านนี้เมื่อก่อนชาวบ้านก็ทำอยู่แล้ว โดยปลูกกันเองเพื่อความสวยงาม แต่ในช่วงปีพ.ศ. 2548-2549 นี้มีการปลูกดอกไม้หน้าบ้านมากขึ้น โดยได้รับงบประมาณจากโครงการอยู่ดีมีสุข¹ การปลูกดอกไม้นี้ทำในระยะเวลาเดียวกันกับการประกวด

¹ โครงการอยู่ดีมีสุขมาจากการยุติโครงการอสมแอลในช่วงต้นปีพ.ศ. 2550 แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “โครงการพัฒนาหมู่บ้านชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยให้ดำเนินโครงการดังกล่าว ร่วมกับแผนงานการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “โครงการอยู่ดีมีสุข” การทำงานเน้นบทบาทและการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาค มุ่งให้ประชาชนและครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ ใช้กลไกชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม โดย 5 แผนงานหลักของ

หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงและการทำบ้านภูให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวซึ่งมีที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์ โดย 1 ใน 5 แผนงานหลักของโครงการอยู่ดีมีสุข คือ การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เรียกได้ว่าการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ถูกปลูกฝังจากรัฐซึ่งให้งบประมาณแก่ชาวบ้าน และชาวบ้านก็นำงบประมาณที่ได้รับไปดำเนินการต่างๆภายใต้กรอบปฏิบัติที่ถูกกำหนดขึ้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติโดยเป็นการปฏิบัติตามแนวทางนโยบายของรัฐ ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนด้านแนวคิดและให้เงินทุนในการปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าว

1.2 บ้านภูกับการเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

ในช่วงปีพ.ศ. 2549 ดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ซึ่งเป็นอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชนในขณะนั้น ได้นำเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจากศูนย์พัฒนาชุมชนเขต 3 (อุบลราชธานี) มาที่บ้านภู และมาอาศัยที่บ้านภูโดยพักที่บ้านของชาวบ้านในรูปแบบโฮมสเตย์ เรียกได้ว่าชาวบ้านภูเริ่มรู้จักและเรียนรู้ระบบของโฮมสเตย์ในเวลานั้นจากการเข้ามาของเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้ความรู้และประสบการณ์ใหม่ในการนำหมู่บ้านเข้าสู่การเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว

ชาวบ้านซึ่งอยู่ในกลุ่มคณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภูเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ มีความสนิทสนมกับชาวบ้านภูมากและได้เดินทางมาบ้านภูหลายครั้งสมัยที่ท่านเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารในช่วงพ.ศ. 2544-2547 และยังได้แนะนำให้ภรรยาของท่าน ซึ่งก็คือ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ เดินทางมาทำวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่บ้านภูและส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลและเก็บข้อมูลในท้องถิ่นของตนด้วย ดร.ศิริบุญเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งหลังจากมาทำวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็นโครงการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.) แล้ว ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ยังพาอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรมาศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านภูอย่างสม่ำเสมอทุกปีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง จนกระทั่งปัจจุบันปีพ.ศ. 2552 นี้ก็มีอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรมาที่บ้านภูทุกปี โดยส่วนมากจะมาในช่วงที่บ้านภูมีงานบุญ ผู้เขียนเห็นว่าจากการสนับสนุนของดร.นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์และภรรยาซึ่งเป็นการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐและนักวิชาการจากส่วนกลางนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านภูได้ค้นพบ “ทรัพยากร” ด้านการท่องเที่ยวของตนเพื่อนำมาจัดตั้งเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเขต 3 ทำให้ชาวบ้านได้รู้

โครงการ คือ 1.การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2.การพัฒนาอาชีพและสร้างโอกาสทางการตลาดให้แก่ชุมชน 3.การฟื้นฟูอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4.การส่งเสริมผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ และ 5.การบริการขั้นพื้นฐาน

ระบบโฮมสเตย์ที่ในปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว ทำให้ชาวบ้านได้รู้สิ่งที่ “อยู่ในกระแส” ชาวบ้านจึงได้นำสิ่งเหล่านั้นมาปรับใช้กับการท่องเที่ยวของบ้านภู และการสนับสนุนให้ชาวบ้านได้เป็นนักวิจัย ศึกษาค้นคว้าสิ่งที่อยู่ในท้องถิ่นของตนทำให้ชาวบ้านได้ค้นพบสิ่งที่สามารถนำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม ประเพณีพิธีกรรม จนกระทั่งรวบรวมว่าในหมู่บ้านมีหมอธรรมกี่คน การเก็บข้อมูลวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นในช่วงปี.ศ. 2547 ทำให้ชาวบ้านได้ค้นหาและรวบรวมวัตถุดิบสำคัญเพื่อจะนำมาต่อยอดสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านได้

นอกจากข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้ว กลุ่มอาชีพต่างๆที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้านก็เป็นวัตถุดิบสำคัญในการนำเสนอด้านการท่องเที่ยว โดยการนำกลุ่มอาชีพมาประยุกต์เป็นฐานเรียนรู้ 6 ฐานเพื่อให้กลุ่มศึกษาดูงานจากที่ต่างๆมาดูแลหลักการปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มอาชีพของบ้านภูมีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายชิตบ้านภู กลุ่มเลี้ยงโคแม่พันธุ์ กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มปุยหมักชีวภาพ กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้ายบ้านภู กลุ่มทำขนมจีน กลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู ซึ่งกลุ่มอาชีพที่ถูกนำมาเป็นฐานเรียนรู้มีทั้งหมด 2 กลุ่ม คือกลุ่มปุยหมักชีวภาพและกลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู กลุ่ม “ปุยหมักชีวภาพ” ถูกนำมาปรับเนื้อหาเป็นฐาน “ลดรายจ่าย” เนื้อหาในฐานนี้สัมพันธ์กับการดำเนินงานของกลุ่ม คือการผลิตปุ๋ยให้สมาชิกเมื่อมีคนมาศึกษาดูงานเนื้อหาของฐานนี้จะนำเสนอเกี่ยวกับกระบวนการทำปุ๋ยหมักชีวภาพที่มีวัตถุดิบจากธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ปลอดสารพิษ และแสดงให้เห็นว่าการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพนี้สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ ทำให้เกษตรกรสามารถลดรายจ่ายเพราะไม่ต้องซื้อปุ๋ยที่มีราคาแพงเกินไปมาใช้ ส่วนกลุ่มอาชีพอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกนำมาประยุกต์เป็นฐานเรียนรู้ คือ “กลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมบ้านภู” ถูกนำมาปรับเนื้อหาเป็นฐาน “เพิ่มรายได้” เนื้อหาในฐานนี้จะ เป็นกระบวนการในการผลิตผ้าไหม เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านภูมีการผลิตผ้าไหมจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ ส่วนฐานเรียนรู้อีก 4 ฐาน คือ ฐานประหยัด ฐานเรียนรู้ ฐานอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และฐานเชื้ออารีนั้น ไม่ได้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ ฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐานที่กล่าวมานั้นเป็นความคิดของเจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาชุมชนเขต 3 (อุบลราชธานี) ซึ่งมาช่วยชาวบ้านคิดและกำหนดฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ว่าแต่ละฐานควรมีเนื้อหาในการนำเสนออย่างไรบ้าง ซึ่งทำให้ผู้เขียนมองเห็นถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามามีส่วนในการกำหนดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวและการศึกษาดูงานของบ้านภูดังที่กล่าวมาข้างต้น

ภาพประกอบที่ 32 ทางเข้าศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู มีรูปผู้หญิงแต่งกายชุดผู้ไทยกมือไหว้ต้อนรับ

ภาพประกอบที่ 33 ชาวบ้านนำต้นกะหล่ำปลีมาปลูกไว้บริเวณด้านหน้าศูนย์เรียนรู้ชุมชน

ปัจจุบันบ้านภูเป็นหมู่บ้านศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ในบริเวณวัดของหมู่บ้านมีอาคารตั้งอยู่หนึ่งหลังโดยป้ายที่ติดไว้บริเวณหน้าอาคารเขียนว่า “ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู” ภายในจัดแสดงเกี่ยวกับวิถีชีวิตของบ้านภู มีการนำอุปกรณ์ในการปั่นฝ้ายมาจัดแสดง และมีการจัดนิทรรศการนำเสนอเกี่ยวกับบ้านภู ทั้งบุคคลสำคัญในด้านพิธีกรรม รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับอาหารและการทำมาหากินด้วย นอกจากนี้ยังมีหุ่นโชว์ใส่เสื้อผ้าผู้ไททั้งเสื้อผ้าแบบของผู้ชายและผู้หญิง มีกระดานบันทึกตารางผู้เข้าศึกษาดูงานที่บ้านภูว่าในช่วงเวลานั้นมีคณะดูงานจากที่ไหนมาเยือนบ้านภูบ้าง นอกจากนี้ยังมีแผ่นป้ายเขียนข้อความพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องกับเศรษฐกิจที่สำคัญด้านหนึ่งของบ้านภู คือ การทอผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริมจากการทำนํานั่นเอง โดยมีข้อความต่อไปนี้

“ข้าพเจ้า อยากให้คนไทยทุกคนยึดมั่นในศาสนา รักใคร่สามัคคี
 ไม่ถือเขาถือเรา ข้าพเจ้าอยากเห็นชาวนาชาวไร่ มีงานศิลปอาชีพพิเศษ
 เป็นอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 และเพื่ออนุรักษ์ศิลปปะโบราณ อันงามวิจิตรของคนไทยไว้

ให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทย งานศิลปะที่พิเศษจะดีเด่นเพียงไร
ก็อยู่ที่ความขยัน ความประณีต ในการออกแบบ และมีมือ
ในการประดิษฐ์ของช่างโดยเฉพาะ”

ภาพประกอบที่ 34 ชาวบ้านภูและแขกพุดคุยกันระหว่างการศึกษาดูงานตามฐาน ซึ่ง
ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการ “แลกเปลี่ยนเรียนรู้” ระหว่างเจ้าบ้านและแขก

อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า อายุ 62 ปีกล่าวว่า “ศูนย์เรียนรู้เป็นพื้นที่ที่ให้คนมาเรียนรู้แลกเปลี่ยน
วัฒนธรรมกัน คนจากภายนอกมาดูวัฒนธรรมเรา สิ่งที่เรามี แล้วก็บอกเล่าสิ่งที่เรามีไปด้วย จึงเกิด
การเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกัน คำว่าศูนย์เรียนรู้บ้านภูไม่ใช่แค่ที่อาคารศูนย์เรียนรู้ แต่เป็นทุกที่ใน
หมู่บ้านสามารถเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ทั้งหมด” การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้นี้อาจารย์ถวัลย์เล่า
ให้ผู้เขียนฟังว่ากรมการพัฒนาชุมชนได้เลือกให้บ้านภูเป็นศูนย์เรียนรู้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
เรียกได้ว่าเป็นหมู่บ้านนำร่องซึ่งในอนาคตต่อไปก็จะมีศูนย์เรียนรู้เช่นนี้อีกมากในหลายหมู่บ้าน
ของประเทศไทย อาจารย์กล่าวได้ว่าการตั้งศูนย์เรียนรู้ของชุมชนนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน
ภาครัฐที่สนับสนุนบ้านภูมาโดยตลอด คือ ศูนย์พัฒนาชุมชน เขต 3 (อุบลราชธานี) นอกจากนี้
หน่วยงานดังกล่าวยังให้การสนับสนุนบ้านภูในเรื่องของการทำเว็บไซต์ banphu.com เพื่อเป็นการ
ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลของบ้านภูแผ่ขยายออกไป

บ้านภูยังได้รับการคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 8 หมู่บ้านจากทั่วประเทศที่กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย ยกให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว
ประจำปี 2552 ซึ่งเป็นการนำเอาประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งแหล่ง
ท่องเที่ยวทางธรรมชาติมาผนวกกับผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP ให้เป็นจุดขาย
ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยกรมการพัฒนาชุมชนได้ทำบันทึกข้อตกลงร่วมมือกันระหว่าง

ผู้นำหมู่บ้านและบริษัทท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้เป็นผู้จัดหานักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการ เป็นการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนให้เป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

จากการที่บ้านภูได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้านในโครงการ "พัฒนาหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว" ซึ่งมีชื่อเรียกหมู่บ้านที่อยู่ในโครงการดังกล่าวว่า "หมู่บ้าน OVC (OTOP Village Champion)" นั้นจะทำให้บ้านภูได้มาซึ่งงบประมาณและคำแนะนำจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น โดยเฉพาะจากกรมการพัฒนาชุมชน และการเข้ามามีส่วนร่วมจากบุคคลและองค์กรภายนอก โดยอาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่า เล่าให้ผู้เขียนฟังในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 ว่า อีกไม่นานจะมีกลุ่มคนที่เคยคิดแผนโครงการท่องเที่ยวให้อธิบดีนายกรัฐมนตรีย้ายเข้ามาให้คำแนะนำ และมีสถาปนิกมาช่วยตกแต่งภูมิทัศน์ และให้คำแนะนำเรื่องการตกแต่งหมู่บ้านด้วย

1.3 เพลงของบ้านภู

ครั้งแรกที่ผู้เขียนให้ความสนใจกับเรื่องราวของเพลงของบ้านภูนั้นเกิดมาจากขั้นตอนหนึ่งในการต้อนรับนักท่องเที่ยวของชาวบ้าน กล่าวคือ เมื่อมีคณะดูงานเดินทางมาที่บ้านภู ชาวบ้านจะตั้งแถวต้อนรับและพาคณะดูงานมานั่งในบริเวณชั้นล่างของศาลาวัดประจำหมู่บ้าน หลังจากนั้นอาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่า ประธานคณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภูได้กล่าวต้อนรับและมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเป็นผู้หญิงอายุราว 50-60 ปีออกไปยืนด้านหน้าและร้องเพลง "ผักสวนครัวรั้วกินได้" เมื่อกลุ่มแม่บ้านของบ้านภูร้องเพลง ทั้งชาวบ้านภูเองและแขกที่นั่งอยู่ในที่นั้นก็ช่วยกันปรบมือตามไปด้วย ซึ่งถือเป็นขั้นตอนหนึ่งที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานขึ้นและเกิดบรรยากาศที่ผ่อนคลายระหว่างเจ้าบ้านและแขกผู้มาเยือน การร้องเพลงนี้ยังมีอีกในขั้นตอนของกิจกรรมในเวลาเย็นจนถึงค่ำที่แขกจะมารวมตัวกันอยู่ที่ลานวัดเมื่อกินอาหารเย็นและชมการแสดงที่ชาวบ้านเตรียมไว้ ซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่า ก็จะทำหน้าที่เป็นพิธีกรและในระหว่างการพูดคุยก็ได้ร้องเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบ้านภูด้วย ผู้เขียนจึงมีความสนใจในเรื่องเพลงต่างๆ ที่อาจารย์ถวัลย์และกลุ่มแม่บ้านได้ร้องให้แขกฟัง ซึ่งอาจารย์ถวัลย์ ฝิวซ่าได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่าเพลงต่างๆ ที่ร้องกันในกิจกรรมของหมู่บ้านนั้นเป็นเพลงที่อาจารย์ถวัลย์แต่งเนื้อร้องเองบ้างโดยนำเนื้อร้องมาใส่กับทำนองเพลงที่เป็นที่นิยมในขณะนั้น นอกจากนั้นก็มีเพลงประจำโครงการหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ซึ่งเป็นเพลงจากโครงการอพป.เพื่อให้ชาวบ้านใช้ร้องอยู่แล้ว นั่นคือเพลง "พืชผักสวนครัวรั้วกินได้" โดยมีเนื้อร้องดังนี้

"มีพืชมีผักสวนครัว ไม่ต้องกลัวจะขัดสน สุขใจไม่ต้องกังวลจงปลูกทุกคนไว้ริมรั้วบ้าน จะทำอาหารได้ทันทั่วทั้งที่

ไม่ต้องไปซื้อไปหาประหยัดเงินตราไว้แหละดี ข้าตะไคร้ควรมี พริกผักชีโหระพา ทั้ง
กะเพรา กระหน้าไปซื้อไปหาเขามาทำไม ปลูกรั้วกินได้ จะสุขสดใสได้ไวดามิน

ปลูกหอมไว้ใส่คั่วขึ้น ปลูกผักตำลึงลวกกินกับแจ่ว ปลูกผักแพวไว้ใส่ลาบก้อย ซอยแช่แม่
ใส่บี ดีแหละมี ผักบุงตัน หมากนุ่ง หอมเป สาละเพแนวผักอ่อมแกงกะยังได้ สังวรใจไว้ด้วย ถึง
ยามชวยคิดให้ถ้วนถี่ คั้นแม่มีกะละซุบหมากมี ยังสิดได้แม่ใส่หอม นั้นละนาคนไคนีนา ละนา
คนไคนีนา ต้มส้มไก่ยังได้ใส่ข้า ต้มส้มปลายังพอได้ใช้ ปลูกหัวซิกเคออยู่ฮิมฮั่ว ปลูกหัวซิกเคออยู่
ริมรั้ว”

อีกเพลงหนึ่งที่ชาวบ้านขับร้องบ่อยครั้งในปัจจุบัน คือ เพลงครอบครัวยิ่งใหญ่ ซึ่งมีเนื้อร้อง
ดังนี้

“ครอบครัวยิ่งใหญ่คือชาติไทยของเรา ทั้งสองร่มเกล้าคือบิดา มารดา เหล่าประชากร
เหมือนพี่น้องคลานตามกันมา เป็นของแน่วว่าย่อมมีผดพ้องหมองใจ

คิดไปเหมือนเช่นล้นกับพินันหนา ถึงคราวพลาดท่าจังหวะพาดไป เมื่อพินกัถ์ล้นยัง
เกิดมีเลือดรินรำไร อย่าไปใส่ใจ ไม่นานหายพลัน

ดังเพื่อนไทยที่เคยหมองใจกันมา โปรดลืมเถิดหนาคิดว่าผ่านไปเหมือนฝัน รักกันดีกว่า
หันหน้าสามัคคีกัน ร่วมสมานฉันท์ป้องกันแคว้นไทย

น้องพี่วิวาทคอยแต่บาดหมางกัน เหมือนดั่งมีดบังใจพ่อแม่แคไหน อีกเป็นช่องทางคน
นอกซ้าย้ายดวงใจ ชุ่นเคื่องเรื่องใด อย่าใฝ่คิดจำ”

เพลงที่กล่าวมาจำนวน 2 เพลงนั้นเป็นเพลงที่อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า เล่าว่าได้ใช้ขับร้องอยู่
บ่อยครั้งในปัจจุบันเมื่อมีแขกมาเยือนบ้านญาติ ชาวบ้านก็จะร้องเพลงดังกล่าวให้แขกฟังในขั้นตอน
ของการต้อนรับและแนะนำหมู่บ้าน โดยอาจารย์ถวัลย์ ได้รวบรวมเนื้อเพลงทั้งหมดที่ตนได้แต่งเนื้อ
ร้องตลอดจนเพลงจากโครงการหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง(อพป.)ไว้ในเอกสาร มี
จำนวนทั้งหมดประมาณ 12 เพลง เมื่อผู้เขียนได้เห็นเอกสารนั้นจึงรู้สึกสนใจเพลงจำนวน 2 เพลงที่
มีคำว่า “บ้านญาติ” อยู่ในชื่อเพลงด้วย คือเพลง “บ้านญาติน่าอยู่” และเพลง “ผู้ไทบ้านญาติ” ในส่วนของ
เพลงบ้านญาติน่าอยู่นี้อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ได้แต่งเนื้อร้องขึ้นมาเมื่อปีพ.ศ. 2547 โดยนำเอาทำนอง
ของเพลงวิหคและลมมาใส่เนื้อร้องใหม่ เพลงบ้านญาติน่าอยู่มีเนื้อร้องดังนี้

“แสนสุขสันต์บ้านญาติน่าอยู่ ได้เรียนรู้เรื่องราว วัฒนธรรมผู้ไทสืบสาว ผู้เฒ่านั่นเล่า
สู่เราเรื่องราวอดีตฝังใจชื่นชม

บ้านญาติน่าอยู่หมู่บ้านพัฒนา วิจัยค้นคว้าส่งเสริม ได้รู้พูนเพิ่มถึงภูมิปัญญา วิถี
ประชาสุขสันต์รื่นรมย์ สังคมบ้านญาติผูกพัน ลูกหลานประสานความดี ภูมิใจเรามีวัฒนธรรม
เลิศล้ำ วิจัยนำสืบ ค้นถึงความเป็นมา บ้านญาติคือวิไล ภูมิปัญญาของคนผู้ไท วิจัยนำได้
วัฒนธรรมสืบสาน”

เพลงบ้านภูน้ำอยู่ที่ได้กล่าวถึงไปข้างต้นนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเข้ามาয়บ้านภูของ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ เพื่อมาเก็บข้อมูลในการทำวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่นในช่วงพ.ศ. 2547-2548 เมื่อจบโครงการวิจัยวัฒนธรรมท้องถิ่นอาจารย์ถวัลย์ได้แต่งเพลงบ้านภูน้ำอยู่ขึ้น และได้้นำเนื้อร้องของเพลงนี้ใส่ไว้ที่ปกหลังของเล่มรายงานการวิจัยด้วย ส่วนอีกเพลงหนึ่งคือเพลง ผู้ไทบ้านภู นั้น อาจารย์ถวัลย์ ผิดซ้ำ เป็นผู้แต่งทั้งเนื้อร้องและทำนอง โดยแต่งเพลงนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2520 โดย อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่าเด็กที่เคยเรียนกับอาจารย์ที่โรงเรียนบ้านภู ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่อาจารย์ถวัลย์เคยสอนอยู่นั้นสามารถร้องเพลงผู้ไทบ้านภูได้ทุกคน โดยเพลงผู้ไทบ้านภูนี้ยังใช้เป็นเพลงที่ร้องในการประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ในช่วงปีพ.ศ. 2529-2530 เนื้อร้องของเพลงผู้ไทบ้านภู มีดังนี้

“บ้านภูผู้ไทเราร่วมใจพัฒนา หญิงชายทั่วหน้าสามัคคีกลมเกลียว จิตใจแน่นเหนียว
เกี่ยวพันดังครอบครัวใหญ่ เชื้อสายผู้ไท มีไมตรีสมานกันมัน

ร่วมกันรักษาหวงแหนแผ่นดินปู่ย่า เราจะพัฒนาประชาร่วมคิดสร้างสรรค์ พัฒนา
บ้านภูชูชื่อรุ่งเรืองเร็วพลัน มากกลุ่มสัมพันธ์ บ้านภูแดนทอง

ชาวบ้านภูรักชาติอยู่เหนือชีวา พุทธศาสนาผดุงบำรุงเรื่องรอง แผ่นดินทองนี้เกิดทุน
องค์มหาราช เราร่วมใจหาญกล้าป้องกันแคว้นไทย

จ.ป.ฐ. หรือความจำเป็นพื้นฐาน ทั้งแปดประการสามสิบสองตัวที่บ่งไว้ ชาวบ้านภู
มันคงมุ่งจำนงหมาย พัฒนาร่วมใจไปสู่คุณธรรม”

จาก 4 เพลงที่กล่าวมานั้น เพลง“พืชผักสวนครัวรั้วกินได้” เป็นเพลงที่ใช้ร้องบ่อยที่สุดในปัจจุบันโดยกลุ่มแม่บ้านเป็นผู้ขับร้อง ส่วนมากนั้นจะร้องเพลงนี้เมื่อมีนักท่องเที่ยวหรือคณะครูงานมาเยือนบ้านภูเป็นกลุ่มใหญ่โดยร้องในขั้นตอนของการต้อนรับแขกที่ศาลาวัด หรือร้องเพลงนี้เมื่อมีเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น เจ้าหน้าที่จากศูนย์พัฒนาชุมชนเขต 3 มาเยือนหมู่บ้าน และในช่วงที่บ้านภูเข้าประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัดในพ.ศ. 2548 ก็ได้นำเพลงดังกล่าวมาใช้ซึ่งชาวบ้านได้ร้องเพลงเพื่อต้อนรับเจ้าหน้าที่จากระดับอำเภอและจังหวัดซึ่งเข้ามาประเมินหมู่บ้านในขั้นตอนของการประกวดด้วย อาจารย์ถวัลย์เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า

“พอเขามาก็ร้องเพลง พอประกวด คณะกรรมการมาบ๊ีบ ก็จะมีขบวนต้อนรับ ทำ

รูปแบบเหมือนมีแขกมาจริงๆ แม้กรรมการจะน้อย (3-5 คน) ก็ต้อนรับแบบนี้”

เนื้อร้องของเพลงที่อาจารย์ถวัลย์ได้แต่งเป็นตัวแทนที่ทำให้ผู้เขียนได้เห็นถึง “กระแสหลัก” ของบ้านภูในช่วงเวลานั้น จากการที่อาจารย์ถวัลย์เป็นผู้นำด้านกิจกรรมของบ้านภูและเป็นคนที่ชาวบ้านยกย่องว่ามีความรู้ความสามารถ สิ่งที่เป็นผลงานของอาจารย์ถวัลย์ซึ่งก็คือเนื้อเพลงสามารถบ่งบอกภาพรวมของหมู่บ้านในช่วงเวลานั้นได้ ผู้เขียนสังเกตว่าเนื้อร้องในเพลงดังกล่าวมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับรัฐอยู่มาก และแสดงถึงความเป็นคนที่รักชาติ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

หวงแห่นแผ่นดินและเป็นหมู่บ้านที่มีความสามัคคี ทั้งยังรวมภาพความเป็นผู้ไทไว้ในเพลงด้วยดังที่เห็นได้ในเพลง “ผู้ไทบ้านภู” ไม่สามารถยืนยันได้ว่าสิ่งที่อยู่ในเนื้อหาของเพลงเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม หรือเป็นอัตลักษณ์ของอาจารย์ถวัลย์ในฐานะที่เป็นข้าราชการครูในสมัยนั้นที่ได้แสดงอัตลักษณ์ของตนผนวกรวมกับอัตลักษณ์ของหมู่บ้านและถ่ายทอดลงในเนื้อร้อง แต่ที่สำคัญที่สุดผู้เขียนเห็นว่าในปัจจุบันชาวบ้านภูเป็นพลเมืองของรัฐที่ดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้านตามนโยบายของรัฐ เห็นได้จากการนำเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพืชผักสวนครัวมาใช้ร้องรับแขกและใช้ร้องให้เจ้าหน้าที่จากกรมการพัฒนาชุมชนได้ฟังเมื่อเข้าประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง การร้องเพลงของชาวบ้านถือเป็นการผลิตซ้ำภาพความเป็นบ้านภูที่ดำเนินกิจกรรมภายใต้กรอบแนวคิดของรัฐ โดยผลานความเป็นผู้ไทลงไปด้วยจากการที่ชาวบ้านบอกกับผู้เขียนว่าความเป็นผู้ไทของชาวบ้าน คือ การอยู่อย่างกินง่าย ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงที่ภาครัฐได้ดำเนินการอยู่

2 บ้านภูกับเศรษฐกิจสมัยใหม่

2.1 เศรษฐกิจสมัยใหม่กับการท่องเที่ยว

การเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมส่งผลให้คนบ้านภูมีรายได้มากขึ้นจากเงินส่วนแบ่งของการเข้าร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมต้อนรับแขก และการเปิดบ้านให้แขกพักในรูปแบบของโฮมสเตย์ เงินที่ชาวบ้านได้รับจากการที่ได้เข้าร่วมพิธีต้อนรับแขกนั้นเป็นอัตราที่ไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับงบประมาณที่แขกกลุ่มนั้นๆ ได้ให้ไว้กับคณะกรรมการโฮมสเตย์ ชาวบ้านบอกว่ายิ่งแขกมาเป็นกลุ่มใหญ่มาก ส่วนแบ่งที่ชาวบ้านได้จะมีอัตราที่มากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะแขกที่มาดูงานโดยการนำมาของกรมการพัฒนาชุมชนซึ่งจะมีงบประมาณมาให้โดยคิดจากจำนวนของผู้ที่เข้าร่วมศึกษาดูงาน ยังมีจำนวนคนมากงบประมาณในการดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่บ้านภูในคราวนั้นก็มากตามไปด้วย

การต้อนรับแขก

ชาวบ้านภูเรียกค่าตอบแทนจากการต้อนรับแขกในแต่ละชั้นตอนว่า “แรง” ชาวบ้านบอกว่าเมื่อมีแขกมาแล้วชาวบ้านไปยื่นเข้าแถวต้อนรับแขกและพาแขกไปนั่งในศาลาวัดได้เงิน 1 แรง หากแขกจะศึกษาดูงานตามฐานเรียนรู้ที่มีอยู่ 6 ฐานนั้นชาวบ้านภูจะกระจายกันไปยืนตามฐานต่างๆ เพื่อให้แขกเห็นว่ามีชาวบ้านมาร่วมในกิจกรรมการดูงานในแต่ละฐานด้วย การประจำฐานนี้ได้เงินอีก 1 แรง และหากชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมในเวลาเย็นที่ลานวัดของหมู่บ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมในเวลาเย็นนี้ชาวบ้านภูจะแต่งกายชุดผู้ไทเข้าไปนั่งอยู่ในบริเวณวัดและนั่งดูการแสดงไปพร้อมกับแขกก็ได้เงินอีก 1 แรง และในเช้าวันรุ่งขึ้นถึงเวลาที่แขกกลับและชาวบ้านแต่งกายชุดผู้ไทไปยืนตั้งแถวส่งแขกขึ้นรถก็จะได้เงินอีก 1 แรง

ภาพประกอบที่ 35 ชาวบ้านภูแต่งกายชุดผู้ไทมานั่งร่วมกับแขกในขั้นตอนการเข้าฐาน

ดังนั้นหากมีแขกมาเพื่อดูงานสัก 1 กลุ่มแล้วชาวบ้านร่วมกิจกรรมต้อนรับทั้ง 4 ขั้นตอนที่กล่าวมาหรือทั้ง 4 แร่งนั้นก็สามารถทำได้ ซึ่งจำนวนเงินต่อ 1 แร่งที่ชาวบ้านได้รับเมื่อมีคณะดูงานเป็นจำนวนราว 200-300 คนนั้นส่วนใหญ่อยู่ที่ 20 บาท/คน/แร่ง ซึ่งถือเป็นจำนวนเงินที่มาก บางครั้งก็ได้แรงและ 10-15 บาท เมื่อมีคณะดูงานมาครั้งหนึ่งแล้วชาวบ้านไปต้อนรับทั้ง 4 ขั้นตอนนั้นก็จะได้เงินราว 40-80 บาท การเข้าร่วมกิจกรรมต้อนรับนี้ชาวบ้านต้องแต่งกายชุดผู้ไทเท่านั้น หากแต่งกายชุดแบบปกติมาจะไม่ได้เงิน กลุ่มเด็กๆ ของบ้านภูนั้นอาจได้เงินพิเศษที่แขกให้ด้วยความเอ็นดู เช่นเมื่อแขกจะขึ้นรถกลับแล้วมีเด็กอายุ 3-5 ขวบแต่งกายชุดผู้ไทไปส่งแขกขึ้นรถ แขกบางคนอาจให้เงินแก่เด็กๆ ที่มาส่งทุกคน ซึ่งยายของเด็กคนหนึ่งเล่าให้ผู้เขียนฟังถึงการส่งแขกในครั้งหนึ่งว่าเด็กได้รำให้แขกดู แขกจึงให้เงินมา 20 บาทซึ่งเด็กคนอื่นที่รำก็ได้เงินในจำนวนนี้เช่นเดียวกัน

ภาพประกอบที่ 36 เด็กน้อยบ้านภูสามารถหาเงินช่วยพ่อแม่ได้จากการแต่งกายในชุดผู้ไทมาต้อนรับแขก

การสำรวจว่าชาวบ้านคนใดเข้าร่วมกิจกรรมต้อนรับในเวลาใดบ้างก็คือจะมีชาวบ้านที่ทำงานอยู่ในคณะกรรมการโฮมสเตย์ของหมู่บ้านเป็นผู้เดินตรวจที่ละฐานและบันทึกไว้ในสมุดว่าใครมาต้อนรับบ้าง ซึ่งเพียงแค่เห็นหน้าก็รู้แล้วว่าเป็นใครเพราะชาวบ้านรู้จักกันทั้งหมด เมื่อแขก

กลับไปแล้วก็จะนำเงินที่ได้จากแขกเป็นก้อนใหญ่มากระจายให้กับชาวบ้านที่มาต้อนรับใน 4 แรง ดั่งที่กล่าวไปข้างต้น หากมีแขกมาน้อย เช่น กรณีที่ชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่ามีรายการโทรทัศน์ รายการหนึ่งมาถ่ายทำซึ่งมีแขกมาในคราวนั้นเพียง 3-4 คน ชาวบ้านได้เงินจากการต้อนรับในครั้ง นั้นคนละ 5 บาท ซึ่งชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังในเชิงขบขันแล้วก็ปิดท้ายว่า "5 บาทก็เอา เป็นเงินก็ เอาหมด ได้เงินดีกว่าไม่ได้"

ชาวบ้านที่ไม่ได้ต้อนรับก็จะทำอาหารหรือคอยยกอาหารบริการให้แขกก็จะได้เงินส่วนแบ่ง เช่นกัน คนที่ทำงานในส่วนอื่นๆ เช่น นักดนตรี นางรำ รวมทั้งทุกคนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการ ท่องเที่ยวของหมู่บ้านก็จะได้เงินส่วนแบ่งอย่างทั่วถึง การนำเงินมากระจายให้แก่ชาวบ้านนี้ทำโดย ชาวบ้านเองที่ทำงานในฝ่ายทรัพยากรของคณะกรรมการโฮมสเตย์ และการจ่ายเงินนี้เป็นเรื่อง ของการเชื่อใจกัน คุณนายคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า "ไม่ได้เงินส่วนแบ่งต้อนรับมาหลายวันแล้ว แต่ เดี่ยวเขาก็เอามาให้ เงินต้อนรับได้มากหลายแรงรวมกันบางครั้งได้ถึง 100 บาท" การเข้าร่วม กิจกรรมต้อนรับแขกของหมู่บ้านนี้ชาวบ้านที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง แม้ชาวบ้านผู้ชายจะมี เวลาว่างในช่วงเวลาที่มีแขกมาที่บ้านภูก็มักจะไม่ไปต้อนรับโดยให้ภรรยาไปแทนแม่บ้านของ ครอบครัวจึงเปรียบเหมือนเป็นตัวแทนของครอบครัวในการไปต้อนรับ เมื่อมีแขกมาชาวบ้านผู้หญิง ของบ้านภูซึ่งส่วนใหญ่อายุราว 40-60 ปีนั้นจะเข้าร่วมในการต้อนรับแขกอย่างสม่ำเสมอ ชาวบ้าน ผู้หญิงคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า "คนบ้านภูไม่มีค้อยมีรายได้ พออะไรที่ทำแล้วได้เงินก็ทำ" การที่ ชาวบ้านผู้ชายมักไม่เข้าร่วมในพิธีต้อนรับนี้อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ให้ความเห็นว่า "บ้านภูพวก พ่อบ้านหรือผู้ชายมาร่วมกิจกรรมแค่ 10% แม่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนมากกว่าชายเพราะจาก ดั้งเดิมที่ผู้หญิงพอร่ามาก่อน"

แม้ชาวบ้านจะได้เงินจากการต้อนรับแขกแต่ชีวิตประจำวันของคนบ้านภู คือ การทำนา และเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะหากบ้านไหนเลี้ยงวัว ก็ต้องไปที่นาทุกวันเพื่อหาหญ้าให้วัวกิน แต่ ชาวบ้านก็สามารถแบ่งเวลาไปต้อนรับแขกเมื่อมีแขกมาที่บ้านภู ชาวบ้านหลายคนมีรายได้จากการ ต้อนรับแขกด้วยและยังทำอาชีพแบบที่ตนทำเป็นปกติด้วย คุณตาคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนหลังจาก ยินต้อนรับนักท่องเที่ยวเข้าฐานเรียนรู้เสร็จแล้วว่า "ตาต้องรีบไปแล้ว ไปดูวัวที่นา เลี้ยงวัวไว้" ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนเมื่อเห็นผู้เฒ่าของบ้านภูมาต้อนรับแขกกันเป็นกลุ่มว่า คุณตาคุณ ยายเหล่านี้ได้เงินจากลูกหลานที่ส่งมาให้อยู่แล้ว และชีวิตประจำวันก็ไม่ได้ใช้เงินมาก รวมทั้งผู้เฒ่า ก็มักจะกินผักและกินปลาที่ตนเลี้ยงเอง ทำให้ไม่เดือดร้อนเรื่องเงินนั้ เงินที่ได้จากการมาต้อนรับ แขกจึงเป็นรายได้เสริม

"เงินพวกนี้เป็นทิป ไม่ใช่เงินหลัก คนที่นั่นมีลูกเป็นข้าราชการได้เงินเยอะแล้ว มา รับแขกได้ 5-10 บาท ถือเป็นเงินทิป"

การต้อนรับแขกจึงถือเป็นหนึ่งช่องทางที่ทำให้คนบ้านภูมีรายได้จากการเปิดหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและหมู่บ้านศึกษาดูงานตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้มีคนจากที่ต่างๆเดินทางมายังบ้านภูและนำรายได้เข้ามาในหมู่บ้านจากเดิมที่ชาวบ้านมีอาชีพหลักคือทำนาและเลี้ยงสัตว์

การจำหน่ายสินค้า

การที่มีคนจำนวนมากเดินทางมายังบ้านภูนั้นเปิดโอกาสให้ชาวบ้านภูได้จำหน่ายสินค้าทั้งสินค้าที่เป็นผลผลิตจากกลุ่มอาชีพต่างๆในหมู่บ้านและสินค้าส่วนตัว สินค้าที่ชาวบ้านจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวหรือแขกที่มาศึกษาดูงานนั้นมีหลากหลาย เช่น แจ่วผู้ไท โดยชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำ การรวมกลุ่มนี้มี 2 กลุ่ม จากแม่บ้านหมู่ 1 จำนวน 1 กลุ่มและแม่บ้านหมู่ 2 อีก 1 กลุ่ม คือแยกกลุ่มกันทำแต่เวลาขายก็นำสินค้านำมาวางขายด้วยกัน ซึ่งชาวบ้านบอกว่าแจ่วเป็นสินค้าที่ขายดีแขกได้มากินแล้วก็ดีใจ แจ่วของบ้านภูนี้ที่ฉลากข้างกระป๋องเขียนว่า "แจ่วซอมนภูไทบ้านภู" คนซื้อก็มีทั้งซื้อกลับไปเลยและสั่งให้ชาวบ้านทำแล้วให้ส่งของทางไปรษณีย์ไปให้ นอกจากแจ่วแล้วก็มี การรวมกลุ่มกันทำตุ๊กตาด้วย หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือเป็นการทำชุดตุ๊กตาที่ตัดเย็บจากผ้าที่ชาวบ้านทอ แล้วนำเสื้อผ้ามาใส่ให้ตุ๊กตาพลาสติกที่ชาวบ้านซื้อมา เวลาขายก็จะขายทั้งตัวตุ๊กตา โดยมีชิ้นที่ชาวบ้านผลิตเองคือชุดของตุ๊กตานั่นเอง นอกจากนี้ยังมีสินค้าอย่างอื่น เช่น ชาสมุนไพรขนาดเล็กทำจากไม้ไผ่เพื่อเอาไว้แขวนประดับตกแต่ง รวมถึงดอกไม้จาลองซึ่งทำมาจากไหมพรมสีต่างๆ (สีชาจะเป็นที่นิยมที่สุด) สำหรับมัดผมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแต่งกายของหญิงผู้ไท และมีการให้เช่าชุดผู้ไทด้วย

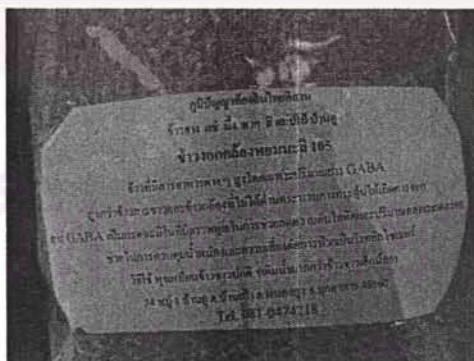

ภาพประกอบที่ 37 สินค้าที่ชาวบ้านนำมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว จากรูปมี ข้าวฮาง ข้าวกล้อง แจ่วผู้ไท และไหมพรมพันผมสีต่างๆ

ภาพประกอบที่ 38 นักท่องเที่ยวกำลังเลือกซื้อผ้าฝ้ายที่ผลิตและจำหน่ายโดยกลุ่มอาชีพบ้านภู

นอกจากสินค้าที่กล่าวมาแล้วสินค้าที่เป็นจุดเด่นที่แขกชอบกันมากคือผลิตภัณฑ์ที่มาจากผลผลิตของกลุ่มผ้าฝ้ายลายขิดของบ้านภู เช่น ผ้าสำหรับตัดเสื้อ ผ้าพันคอ กระเป๋า เสื้อ ฯลฯ การจำหน่ายสินค้าดังกล่าวข้างต้นนั้นจะจำหน่ายในช่วงเวลาเย็นถึงค่ำที่ลานวัดในช่วงเวลาที่แขกมาทำกิจกรรมกันที่ลานวัด และวันรุ่งขึ้นในเวลากลางวัน โดยตั้งโต๊ะวางสินค้าที่ลานวัดระหว่างที่แขกกำลังกินอาหารกลางวันก่อนขึ้นรถกลับ โดยสินค้าทุกอย่างจะถูกนำมาวางไว้ที่เดียวกันทั้งสินค้าที่จำหน่ายในนามกลุ่มอาชีพและจำหน่ายในนามบุคคล ผู้ที่ผลิตสินค้าเอง เช่น ทำไหมพรมพันผมก็สามารถนำของที่ตนผลิตเองมาฝากขายได้ นอกจากวางจำหน่ายที่ลานวัดแล้ว ยังมีคุณตาคนหนึ่งนำยาสมุนไพรแบบยาลูกกลอนมาตั้งขายที่ฐานเรียนรู้อันหนึ่งที่นักท่องเที่ยวศึกษาดูงานตามฐานตัวยามีหลายตัวและมีสรรพคุณแตกต่างกัน ทั้งแก้เบาหวาน ความดัน ฯลฯ คุณตาบอกว่าได้สูตรยามาจากเพื่อนที่จังหวัดร้อยเอ็ด จึงนำมาทำกินเองและทำขายด้วย ซึ่งก็มีแขกสนใจอยู่บ้าง คุณตาบอกว่าหากต้องการมากจะให้ตนส่งไปรษณีย์ตามไปที่หลังก็ได้

ภาพประกอบที่ 39 “ข้าวกล้องงอก” สินค้าตัวใหม่ของแม่โป้ที่ขายดีไม่แพ้ข้าวฮาง

สินค้าที่ชาวบ้านบอกว่ากำลังเป็นที่นิยมในเวลาที่คุณเขียนเก็บข้อมูลที่บ้านภูช่วงปีพ.ศ.2552 นั้นคือข้าวฮาง อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ เป็นผู้เริ่มการทำข้าวฮางเพื่อจำหน่ายโดยให้ชื่อว่า “ข้าวฮางแม่โป้” ซึ่งแม่โป้เป็นภรรยาของอาจารย์ถวัลย์ ชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับคุณเขียนว่า ข้าวฮางของแม่โป้ขายดี มีรายการโทรทัศน์มาถ่ายทำและได้ลงในหนังสือด้วย ทำให้เป็นที่รู้จักของคนในที่ต่างๆ จึงได้

โทรศัพท์มาสั่งให้ส่งทางไปรษณีย์ไปให้ และบอกอีกว่าข้าวฮางมีประโยชน์มากกว่าข้าวกล้อง ข้าวฮางยังเป็นสินค้าที่วางจำหน่ายแก่แขกที่เดินทางไปยังบ้านภูด้วย อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่าอยากให้ข้าวฮางเป็นสินค้าของบ้านภู ตัดตราสินค้าของบ้านภู และตอนนี้ตนกำลังพัฒนาข้าวอีกหลายแบบ พร้อมกับเปรยถึงปัญหาว่าข้าวกล้องซึ่งเป็นที่นิยมทั่วไปนั้นไม่สามารถนำข้าวเหนียวมาทำเป็นข้าวกล้องได้ เพราะหากนำข้าวเหนียวมาทำเป็นข้าวกล้องแล้วเวลากินจะไม่สามารถใช้มือปั้นข้าวให้เป็นก้อนเหมือนเวลากินข้าวเหนียวได้

“เพราะข้าวกล้องหุงแล้วมันไม่มียาง มันปั้นเป็นก้อนไม่ได้”

อาจารย์ถวัลย์บอกถึงปัญหาของข้าวกล้อง จึงมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวแบบอื่นที่สามารถปั้นเป็นก้อนในแบบข้าวเหนียวได้ ซึ่งช่วงปีพ.ศ. 2552 นั้นเป็นช่วงที่อาจารย์ถวัลย์กับกลุ่มแม่บ้านได้ช่วยกันคิดผลิตภัณฑ์ข้าวซ้อมมือเพื่อจำหน่าย เพราะข้าวซ้อมมือมียาง สามารถปั้นเป็นก้อนกินในแบบข้าวเหนียวได้ เรื่องข้าวที่จะทำเป็นสินค้าของหมู่บ้านนี้ อาจารย์ถวัลย์ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสินค้าประเภทข้าวมาก และยังบอกอีกว่าหากสินค้าเป็นที่นิยมแล้วข้าวที่ปลูกในบ้านภูทำได้ไม่พอขาย ก็อาจจะต้องไปซื้อข้าวมาจากที่อื่น อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่าข้าวบ้านภูนั้นดีเพราะอยู่ต้นน้ำ ได้น้ำดีและไม่ได้ใส่ยาฆ่าแมลง ชาวบ้านภูอาศัยการไปดูแลรักษาต้นข้าวที่นาบ่อยๆ หากมีวัชพืชขึ้นในนาก็ถอนทิ้ง ไม่ได้ใช้ยาปราบวัชพืช เรื่องของปุ๋ยนั้นมีการใช้ปุ๋ยเคมีบ้าง แต่อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่าระดับการใช้ปุ๋ยในนา ของชาวบ้านภูถือว่าเป็นอัตราที่ดี

“คนบ้านภูใส่ปุ๋ยเคมีน้อย 5 ไร่ต่อ 1 กระจบถือว่ามีน้อย ส่วนใหญ่จะใช้มูลวัวปุ๋ยหมักชีวภาพกัน” และอาจารย์ถวัลย์ได้กล่าวถึงความต้องการของตนว่า

“อยากให้บ้านภูมีสินค้าของตัวเอง อยากมีตราสินค้าบ้านภู ใดๆที่เราตั้งแล้ว แต่เรายังไม่ตั้ง ยังอยู่ในช่วงเดิน เราอยากมีผลิตภัณฑ์ของตัวเองให้คนมาเที่ยวได้ซื้อ อย่างเสื้อผ้าลายบ้านภูนี้เขามาซื้อก็ไม่ได้ซื้อไปใส่หรอก แค่ซื้อเพราะมาบ้านภูจึงซื้อ”

นอกจากนี้อาจารย์ถวัลย์กำลังพัฒนาสินค้าที่เกี่ยวกับกะลามะพร้าว ว่าสามารถนำกะลามะพร้าวไปผลิตเป็นสินค้าอะไรได้บ้าง

2.2 การทอผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า

การทอผ้านี้ผู้หญิงบ้านภูจะทำกันมากในช่วงที่ว่างจากงานในนา เป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว นั่นคือช่วงประมาณปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเมษายนซึ่งเป็นฤดูแล้งและชาวบ้านว่างจากงานในนา การทอผ้าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านภูมีรายได้ ผู้เขียนได้พบยายคนหนึ่ง อายุ 71 ปี กำลังทอผ้าบริเวณหน้าบ้าน ยายเล่าให้ฟังว่าได้รวมกลุ่มกันมาทอผ้าที่ก็เดียวกัน ใครว่างก็มาทอ ทอให้กลุ่มผ้าฝ้ายซึ่งเป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพที่ชาวบ้านภูรวมตัวกันตั้งขึ้น เมื่อทอผ้าได้ความยาว 1 เมตรจะได้เงินจากกลุ่มผ้าฝ้าย 50 บาทเมื่อได้เงินแล้วก็นำเงินมาแบ่งกัน โดยเส้น

ฝ้ายนั้นกลุ่มผ้าฝ้ายหามาให้ คนทอก็จะลงทุนแค่แรงและฝีมือ การทอผ้านอกจากจะนำมาซึ่งรายได้แล้วยังนำมาซึ่งความภาคภูมิใจด้วย โดย ป้าหมีว ชาวบ้านภูคนหนึ่งกล่าวว่า “กำลังอยู่ในช่วงทอผ้าประกวด ปีที่แล้วก็ได้รางวัลมา” ซึ่งผู้เขียนรับรู้ได้ถึงความภาคภูมิใจของป้าหมีวที่แสดงออกมาทางน้ำเสียงและสีหน้า การทอผ้าของผู้หญิงบ้านภูจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลแก่ชาวบ้านมากไปกว่าตัวเงิน

สิ่งที่มีส่วนสนับสนุนอย่างมากต่อการทอผ้าของชาวบ้านภูนั้น คือ กลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทอผ้า โดยเฉพาะกลุ่มผ้าไหม ซึ่งเป็นกลุ่มอาชีพที่เก่าแก่ที่สุดของบ้านภู โดยเริ่มตั้งกลุ่มเมื่อราว 30-40 ปีที่แล้ว การดำเนินงานในระบบกลุ่มอาชีพนี้ป้าอ่อนกล่าวว่าเคยมีคนจากจังหวัดราชบุรีมาสอนการทำงานในแบบกลุ่มอาชีพให้แก่ชาวบ้านภูเมื่อพ.ศ. 2517 และมีช่วงเวลาที่กลุ่มผ้าไหมบ้านภูเคยหยุดการดำเนินกิจกรรมไปหนึ่งครั้งและป่าสำหรับ งานไว ประธานกลุ่มในปัจจุบันตั้งขึ้นมาใหม่ ในระยะหลังกลุ่มผ้าไหมหันมาผลิตผ้าฝ้ายมากขึ้น ซึ่งป้าอ่อนบอกกับผู้เขียนว่า

“รพช.(สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท)เขาเน้นผ้าฝ้าย เพราะหาตลาดง่ายกว่า จึงแยกออกมาตั้งกลุ่มผ้าฝ้ายอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มคู่แข่งกัน”

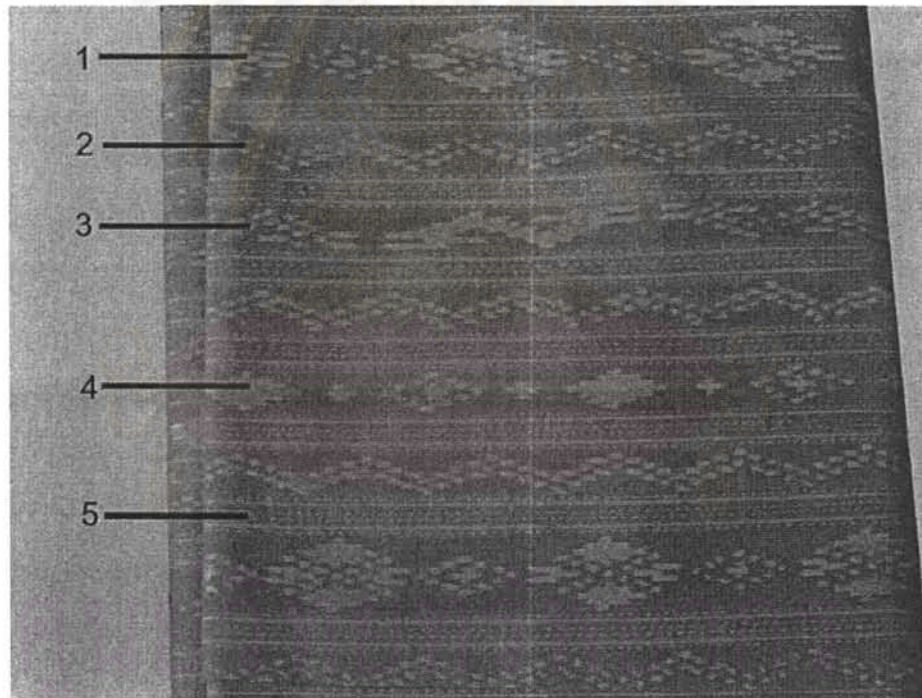
เมื่อชาวบ้านทอผ้าแล้วสามารถนำผ้าไปขายได้หลายช่องทาง จะนำไปฝากขายกับกลุ่มอาชีพของหมู่บ้านก็ได้ นำไปขายกับชาวบ้านภูด้วยกันเองที่เป็นคนกลางรับซื้อผ้าจากชาวบ้านเพื่อนำไปขายต่อก็ได้ หรือบางครั้งมีคนจากจังหวัดต่างๆเดินทางมาที่บ้านภูเองเพื่อขอซื้อผ้าจากชาวบ้านโดยตรง ชาวบ้านที่ทอผ้าจำหน่ายบอกกับผู้เขียนว่าผ้าของบ้านภูคุณภาพดี คนที่อื่นชอบมาหาซื้อ ต่างจากข้อมูลที่ผู้เขียนได้จากชาวบ้านภูคนหนึ่งที่เป็นผู้จัดหาและจำหน่ายผ้า และคุ้นเคยกับผ้าไหมของจังหวัดต่างๆ ชาวบ้านคนดังกล่าวบอกกับผู้เขียนว่า

“ผ้าไหมที่บ้านภูสู้ผ้าไหมโคราชหรือร้อยเอ็ดไม่ได้เพราะที่นี้ค่าขนส่งเส้นไหมซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญมาที่นี้แพง ราคาต้นทุนจึงสูงกว่าที่โคราช ร้อยเอ็ด บ้านภูทอผ้าไหมออกมาจึงมีราคาแพง พวกลูกค้าไม่นิยมเท่าไหมโคราชเพราะราคาจะถูกกว่า”

ภาพประกอบที่ 40 ผู้หญิงบ้านภูใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันไปกับการทอผ้า

ลายผ้าที่ชาวบ้านภูทอกในปัจจุบันนั้นก็คือลายที่เป็นที่นิยมและมีลูกค้าต้องการมาก ลายผ้าซึ่งเป็นที่นิยมลายหนึ่งคือ "ลายแก้วมุกดา" สาเหตุที่เป็นที่นิยมเพราะเป็นลายผ้าประจำจังหวัดมุกดาหารซึ่งข้าราชการในจังหวัดมุกดาหารทุกคนต้องแต่งกายด้วยผ้าลายนี้ ลายแก้วมุกดานี้เพิ่งถูกคิดค้นใหม่โดยสมาชิกกลุ่มทอผ้าใหม่บ้านภูเมื่อพ.ศ. 2549 โดยชาวบ้านนำรูปแบบของลายผ้าเก่ามาผสมผสานกันจนเป็นลายใหม่หนึ่งลาย สาเหตุที่ชาวบ้านภูได้มีส่วนในการคิดลายประจำจังหวัดมุกดาหารนั้น ชาวบ้านเล่าว่าผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารในขณะนั้นเข้ามาที่กลุ่มผ้าใหม่บ้านภูบ่อยๆ และได้ขอให้ป่าสำหรับ งานไว ซึ่งเป็นประธานกลุ่มผ้าใหม่รวมถึงสมาชิกกลุ่มคนอื่นๆ ช่วยกันคิดลายผ้าประจำจังหวัดมุกดาหาร ทางกลุ่มจึงปรึกษากันว่าจะป็นลายอะไร สุดท้ายมาลงตัวที่สมาชิกกลุ่มช่วยกันเสนอลายผ้าเดิมที่ทอกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย โดยนำลายผ้าที่ทอมาแต่เดิมจำนวน 5 ลายมารวมกันเป็นลายแก้วมุกดา และมีการให้ความหมายของลายผ้าดังกล่าวใหม่โดยมีความหมายสอดคล้องกับสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งความหมายของลายผ้าดังกล่าวนั้นผู้เขียนได้ฟังมาจากสมาชิกของกลุ่มผ้าใหม่บ้านภู ดังนี้

ภาพประกอบที่ 41 ผ้าทอลายแก้วมุกดา

ลายที่ 1 ลายดอกกระบวน เรียกใหม่เป็นลายดอกข้างน้ำว ซึ่งป็นดอกไม้ประจำจังหวัดมุกดาหาร ความหมายของลายดอกข้างน้ำวนี้ คือ ความกลมเกลียว

ลายที่ 2 ลายด็อกแด็ก (บางคนเรียกลายน้ำไหล) นำมาเรียกใหม่เป็น ลายแม่น้ำโขง

ลายที่ 3 ลายขอ (บางคนเรียก ขอนาค บางครั้งก็เรียก ลายจอกแจ๊ก) นำมาเรียกใหม่เป็น ลายนาคน้อยหรือบางครั้งก็เรียกลายพญานาค

ลายที่ 4 ลายตุ้ม เรียกใหม่เป็น ลายดวงแก้ว มีความหมายสื่อถึงหอแก้วมุกดา สถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดมุกดาหาร

ลายที่ 5 ลายเส้นตรง เป็นลายโบราณเช่นกัน นำมาดัดแปลงความหมายเป็นเส้นเขตแดน ลายเส้นเขตแดนนี้ประกอบด้วยสีชมพู สีเหลือง สีฟ้า และสีขาว โดยสีชมพูและสีเหลืองเป็น สัญลักษณ์ของเจ้าแม่สองนางสถิตย์ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดมุกดาหาร เจ้าแม่ขอปี่ เหลืองและสีชมพู ส่วนสีฟ้าในลายเส้นเขตแดนคือสีประจำจังหวัดมุกดาหาร ส่วนสีขาวในลวดลาย หมายถึงความเป็นหนึ่งเดียว

จากลายผ้าจำนวน 5 ลายที่กล่าวมานี้ ชาวบ้านภูน้ำลายทั้ง 5 มาทอลงในผ้าผืนเดียวกัน และเรียกผ้าที่ทอด้วยลวดลายทั้ง 5 รูปแบบในผืนเดียวกันว่า ลายแก้วมุกดา โดยสีพื้นของผ้าเป็นสี ฟ้า อันเป็นสีประจำจังหวัดมุกดาหาร

สินค้าของกลุ่มผ้าไหมบ้านภูนั้นมีหลายชนิด เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมพื้นเรียบ และผ้า ไหมหางกระรอก ผ้าไหมมัดหมี่นั้นนิยมทอเป็นลายแก้วมุกดามากที่สุด นอกจากลายแก้วมุกดา แล้ว ลายผ้าอีกลายหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นชาวบ้านทอกันมาก คือ ชิ่นทิว โดยลายแก้วมุกดานั้นจะเป็นผ้า ไหมมากกว่าเพราะผู้ซื้อเป็นข้าราชการของจังหวัดที่จะซื้อผ้าลายแก้วมุกดาไปตัดเป็นเสื้อทำงาน ต่างจากชิ่นทิวที่ทอด้วยผ้าฝ้ายโทหรือฝ้ายจากโรงงาน ลูกค้ายกกลุ่มสำคัญของชิ่นทิวคือชาวบ้านภู ด้วยกันนั่นเอง เพราะชิ่นทิวเป็นองค์ประกอบของการแต่งกายชุดผู้ไทของผู้หญิงบ้านภู ความต้องการ ชิ่นทิวจึงมีจำนวนมากแต่ฝ้ายโทเริ่มซื้อเสียคือใส่แล้วร้อนเพราะไม่ซับเหงื่อเหมือนฝ้ายเขินเองทอเอง แต่ชาวบ้านก็นิยมฝ้ายโทเรามากกว่าเพราะแม้จะผ่านการซักหลายครั้งสีก็ไม่ซีด ต่างจากผ้าฝ้ายเขิน เองที่สีซีดเร็ว ชุดที่ชาวบ้านใช้รับแขกจึงไม่ได้ตัดเย็บจากฝ้ายที่ชาวบ้านเขินและทอเอง ฝ้ายที่ ชาวบ้านเขินเองนั้นมักจะถูกนำไปทำเป็นหมอน ผ้าปูนอนและผ้าห่มซึ่งเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวไม่ได้ พบเห็นหรือพบเห็นได้ยากกว่าชุดผู้ไทที่ชาวบ้านนำเสนอว่าเป็นอัตลักษณ์ของตนในการท่องเที่ยว อัตลักษณ์ของผู้ไทในการท่องเที่ยวหรือชุดที่ตัดเย็บจากผ้าฝ้ายโทเรจึงอยู่ห่างไกลกับวิถีชีวิตของผู้ ไทในอดีตที่เขินฝ้ายและทอผ้าใช้เอง

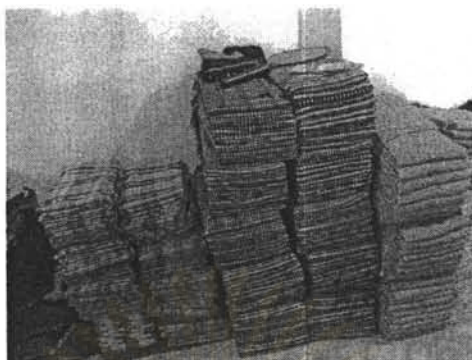
ในฤดูแล้งนอกจากการทอผ้าแล้ว ผู้หญิงบ้านภูที่ทอผ้าไม่เป็นหรือทอเป็นแต่ให้ ความสำคัญกับการปักเลื้อมากกว่า ก็จะรับเลื้อผ้าฝ้ายแขนยาวและแขนสั้นมาปักลวดลาย เล็กๆน้อยๆ เป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ หรือลายเส้นลากไปมาเพื่อความสวยงามบริเวณขอบเลื้อรอบคอ แขน สบเลื้อ และชายเลื้อ นอกจากการปักเลื้อแล้วยังมีการทำตุ๊กตาเข็ดมือด้วย การทอผ้า ปัก เลื้อและทำตุ๊กตาเข็ดมือนี้เป็นกิจกรรมหลักของผู้หญิงในฤดูที่ว่างเว้นจากการทำนา การทอผ้ามี มากถึงขนาดที่ผู้เขียนได้ยินเสียงทอผ้าจากที่บ้านดังในหมู่บ้านตลอดในช่วงเวลากลางวัน

ชาวบ้านเล่าว่าเมื่อคนบ้านภูเหล็กเลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย และทอผ้าใช้เองราว 20-30 ปีที่แล้ว ต่อจากนั้นก็ไม่มีใครทอผ้าไว้สวมใส่แต่หันมาซื้อเสื้อผ้าจากตลาดแทน มีบางคนทีปลูกฝ้ายไว้จำนวนหนึ่งในที่นาของตนบ้างเพื่อนำฝ้ายมาทอเป็นผ้าห่มหรือผ้าปูนอนเพื่อใช้ในครัวเรือนแต่ไม่ได้ทอเป็นผ้านุ่งหรือเสื้อเพื่อสวมใส่ ชาวบ้านภูเริ่มทอผ้ามากขึ้นราว 16 ปีที่แล้วและการทอผ้าเพื่อพู่ที่สุดเมื่อมีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และเมื่อผู้เขียนถามชาวบ้านว่าปักผ้าส่งให้ใครหรือทำตุ๊กตาเซ็ดมือส่งให้ใครหรือทำแล้วนำไปขายที่ไหน ชาวบ้านที่ผู้เขียนได้พูดคุยด้วยตอบไปในทางเดียวกันว่า “ส่งให้ป่าเตย” ผู้เขียนจึงได้ไปพูดคุยกับป่าเตยเพื่อถามถึงการค้าขายและการรับซื้อผ้าของป่าเตย

ป่าเตย อายุ 52 ปี ป่าเตยบอกว่าตนเป็นแม่ค้าขายผ้าที่นำผ้าจากบ้านภูและหมู่บ้านละแวกใกล้เคียงไปขายที่โรงแรมห้าดาวในจังหวัดมุกดาหาร โดยป่าเตยจะไปขายผ้าทุกวันถ้าไม่ต้องไปขายผ้าที่ต่างจังหวัดหรือในกรุงเทพมหานคร ป่าเตยเล่าว่าเมื่อก่อนป่าเตยก็ทอผ้าอยู่ในกลุ่มผ้าไหมซึ่งเป็นกลุ่มอาชีพของบ้านภู และมีโอกาสนำผ้าไปขายในนามกลุ่มผ้าไหมที่ศูนย์สินค้าพื้นเมือง และจากการนำสินค้าจากกลุ่มอาชีพของหมู่บ้านไปจำหน่ายในหลายๆที่นั้น ทำให้เมื่อประมาณ 16 ปีที่แล้วป่าเตยได้มีโอกาสได้พบกับผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้น ป่าเตยก็ได้พูดขอร้องผู้ว่าราชการจังหวัดให้ท่านช่วยพูดกับเจ้าของโรงแรมในตัวจังหวัดมุกดาหารให้ป่าเตยได้ไปขายผ้าที่โรงแรมนั้น ซึ่งเป็นช่วงที่โรงแรมเพิ่งเปิดให้บริการใหม่ๆ ป่าเตยจึงได้ขายผ้าที่โรงแรมแห่งนั้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยไม่เสียค่าเช่าที่ ทุกครั้งที่ไปขายผ้าที่โรงแรม ป่าเตยได้แนะนำตัวแก่ลูกค้าว่ามาขายในนามตัวแทนกลุ่มทอผ้าไหม-ผ้าฝ้ายบ้านภู

ภาพประกอบที่ 42 หุ่นสวมชุดผู้ไทที่ป่าเตยนำไปแสดงตามที่ต่างๆที่ตนไปจำหน่ายผ้า

ภาพประกอบที่ 43 ผ้าฝ้ายบางส่วนที่ตั้งอยู่ในบ้านป่าเตยเพื่อรอนำไปจำหน่าย

ในการหาผ้าตามคำสั่งของลูกค้านั้น ป่าเตยหาผ้าจากชาวบ้านที่ทอผ้าในบ้านหนองสูง บ้านภู บ้านเป้า ซึ่งเป็นหมู่บ้านละแวกนี้ ใครทอผ้าแล้วก็สามารถนำผ้าที่ตนทอมาฝากป่าเตยขายได้ หากมีคนภายนอกต้องการผ้าเป็นจำนวนมาก ป่าเตยจะมีคำสั่งต่อไปยังชาวบ้าน

“ป่าเตยจะมีสเป็คไปบอกชาวบ้าน แต่เรื่องสีนี้สำคัญ เราต้องย้อมเองแล้วค่อยเอา
ด้ายไปให้เขาทอ”

ป่าเตยให้ความสำคัญกับสีของด้ายที่นำไปให้ชาวบ้านทอและเป็นคนย้อมสีเองหรือให้ลุงเตยผู้เป็นสามีเป็นคนย้อม การที่ป่าเตยให้ความสำคัญกับเรื่องของการย้อมสีมากเพราะอาจส่งผลต่อสีของด้ายหลังย้อมเสร็จแล้ว เช่น ฝ้ายย้อมครามมีสีดำ ซึ่งเวลาย้อมต้องใช้ครามเยอะ ถ้าใช้ครามไม่เยอะหลังย้อมฝ้ายจะออกสีน้ำตาล ป่าเตยมักประยุกต์นำสิ่งรอบตัวมาใช้ย้อมสีฝ้าย เช่น โคลน เมื่อนำโคลนมาย้อมฝ้ายแล้วทำให้ฝ้ายที่ได้มีสีออกสีน้ำตาลเข้ม หรือย้อมด้วยเปลือกมะม่วง ป่า หลังย้อมจะได้สีเขียว ป่าเตยให้เหตุผลว่าหากให้คนทอย้อมเอง สีอาจเพี้ยนและไม่ตรงกับความต้องการของลูกค้าที่มีคำสั่งมาว่าอยากได้สีแบบใด ป่าเตยเน้นที่สีของผ้าว่าต้องเป็นสีที่สามารถขายได้หรือเป็นที่นิยมในขณะนั้น สินค้าของป่าเตยส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายเพราะขายง่ายและราคาไม่สูงมากนัก ผ้าฝ้ายที่ป่าเตยย้อมสีเองและนำไปให้ชาวบ้านทอนั้นเป็นฝ้ายจากโรงงาน เพราะปัจจุบันคนปลูกฝ้ายและเข็นฝ้ายปั่นฝ้ายเองมีน้อย ส่วนใหญ่ทำไว้เพื่อทอเครื่องนุ่งห่มใช้เองในบ้านของตน และหากมีแต่ใช้ฝ้ายปั่นเองก็ไม่ทันกับความต้องการผ้าที่มีเข้ามา

ในการนำคำสั่งของลูกค้าไปให้ชาวบ้านนั้นป่าเตยจะกระจายงานโดยดูที่ความถนัดของชาวบ้านเป็นคนที่ทอผ้า คนนี้ตัด คนนี้ปักลาย ส่วนอุปกรณ์ในการปัก เช่น ไหมสีต่าง ๆ นั้นต้องหามาเอง การที่มีลูกค้าสั่งผ้าเข้ามาป่าเตยต้องดูความเป็นไปได้ว่าจะสามารถหาผ้ามาให้ตรงและทันเวลาที่ลูกค้าต้องการหรือไม่ รวมทั้งพิจารณาความเสี่ยงด้วยว่าหากรับคำสั่งของลูกค้าแล้วจะมีผลกระทบอย่างไรตามมาหรือไม่ โดยป่าเตยยกตัวอย่างกรณีที่มีหน่วยงานหนึ่งมาสั่งเสื้อสีเขียว 300 ตัว แต่ป่าเตยไม่หาให้

“เพราะถ้าเรารับหาให้ ได้ผ้ามาแล้วเขาไม่เอาเราจะทำอย่างไร เพราะสีเขียวขายยาก”

ป่าเตยทำให้ผู้เขียนเห็นถึงทิศทางการผลิตและจำหน่ายผ้าในบริบทของหมู่บ้าน แม้จะเรียกว่าเป็นผ้าทอมือ แต่ฝ้ายก็เป็นฝ้ายโรงงานและมีการกระจายการผลิตไปสู่ผู้ที่ถนัดในชั้นตอนนั้นๆ ป่าเตยยังให้ความสำคัญกับมาตรฐานที่ตนตั้งเอาไว้คือเรื่องสี และปฏิเสธคำสั่งของหน่วยงานที่ให้ป่าเตยหาผ้าสีที่ไม่เป็นที่นิยมเพื่อไม่ให้ตนต้องเสี่ยงหากผ้าดังกล่าวขายไม่ได้และอาจทำให้ป่าเตยต้องเป็นผู้รับผลกระทบ การรับซื้อและจำหน่ายผ้าจนถึงการกระจายงานให้แก่คนในบ้านภูและหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นตัวอย่างของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เน้นความเป็นมาตรฐานของสินค้าและคำนึงถึงกระแสความนิยมของสินค้าดังกล่าว นอกจากการไปขายผ้าที่โรงแรมในจังหวัดมุกดาหารเป็นประจำเกือบทุกวันแล้ว หากในกรุงเทพมหานครหรือเมืองใหญ่ๆ มีการจัดแสดงสินค้าพื้นบ้าน ป่าเตยก็จะได้รับเชิญให้นำสินค้าไปจำหน่ายในงานดังกล่าวอยู่เสมอ เช่น งานแสดงสินค้า OTOP ที่จัดขึ้นที่เมืองทองธานีหรือในละแวกมาบุญครองและสยามสแควร์ ซึ่งหน่วยงานที่ป่าเตยมีเครือข่ายติดต่อยุ่มีพาณิชย์จังหวัด กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 5 (ขอนแก่น) และกรมการพัฒนาชุมชน ในการเดินทางไปขายผ้ายังที่ต่างๆ นั้นป่าเตยเดินทางไปกับสามีโดยขับรถวนไปซึ่งในรถของป่าเตยมีผ้าและสินค้าที่ทำจากผ้าวางเต็มเบาะหลังและพื้นที่หลังรถ

ป่าเตยเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าในช่วงเวลา 6-7 ปีนี้เองที่ชาวบ้านทอผ้ากันมากขึ้นจนเรียกกันว่า “แข่งกันทอ” แต่เมื่อ 16 ปีก่อนอันเป็นเวลาป่าเตยเริ่มไปขายผ้าในโรงแรมที่มุกดาหารนั้น ป่าเตยต้องบังคับให้ชาวบ้านทอผ้า เพราะสมัยนั้นชาวบ้านไม่ทอผ้าเพื่อขาย แต่ทอจำนวนน้อยเพื่อใช้เองเท่านั้น ซึ่งป่าเตยบอกกับผู้เขียนให้เห็นภาพการทอผ้าของชาวบ้านในปัจจุบันว่า

“เดี๋ยวนี้ทอผ้ากันใหญ่ เมื่อก่อนไม่ค่อยจะยอมทอ”

2.3 ผลกระทบและอนาคตของการท่องเที่ยวหมู่บ้าน

ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

เมื่อบ้านภูกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวและการศึกษาดูงานแล้ว ชาวบ้านหลายคนกล่าวว่าชีวิตของตนไม่เปลี่ยนไปจากที่เคยทำในสมัยที่หมู่บ้านยังไม่เปิดเพื่อการท่องเที่ยว และในสายตาของผู้เขียนนั้นชาวบ้านสามารถแบ่งเวลาได้ระหว่างชีวิตประจำวันที่เป็นปกติของตนนั่นคือการไปนา นำหญ้าไปให้วัวฯฯ กับการต้อนรับแขก แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปนั่นคือเวลาที่มีแขกมาเยือนหมู่บ้านซึ่งทำให้ชาวบ้านต้องไป “ต้อนรับ” นั้นสามารถมาเบียดบังเวลาของชาวบ้านที่กังวลกับการรับแขกได้ ชาวบ้านต้องแบ่งเวลาส่วนหนึ่งของตนเพื่อมารับแขก แต่ชาวบ้านก็เลือกได้ว่าตนจะมารับแขกหรือจะไปนาเพื่อนำหญ้าไปให้วัวที่เลี้ยงไว้ ในส่วนของชาวบ้านที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวบ้านผู้ชายนั้นเรียกได้ว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงสักเท่าไรนักจากการที่หมู่บ้านกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ รวมไปถึงชาวบ้านภูบางส่วนที่ประกอบอาชีพเป็นข้าราชการ เช่น เจ้าหน้าที่อนามัย ครู และมีสถานที่ทำงานที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านก็คงคิดว่าชีวิตของ

ตนไม่ต่างไปจากสมัยที่หมู่บ้านยังไม่เปิดเพื่อการท่องเที่ยว ชาวบ้านภูที่ทำงานข้าราชการบางคน อาจไม่เคยร่วมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านหรือหาโอกาสเข้าร่วมได้ยากมากเพราะเวลาทำงานนั้นเป็นเวลาราชการซึ่งไม่สอดคล้องกับเวลาที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาบ้านภูซึ่งมักเป็นช่วงเวลากลางวันของวันธรรมดา คณะกรรมการโฮมสเตย์บ้านภูคนหนึ่งกล่าวถึงชีวิตของชาวบ้าน หลังจากหมู่บ้านเข้าสู่ความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวและศึกษาดูงานว่า วิถีชีวิตของชาวบ้านโดยรวม ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงมาก ชาวบ้านยังไปนา หาเห็ด หาของป่าบนภูเขาอยู่เหมือนเดิม แต่ถ้าแขกมาเป็นจำนวนมาก และมาถี่ อาจส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในช่วงเวลานั้นๆ เช่น ชาวบ้านจะไม่ไปหาเห็ดหาปลา ไม่ไปนาในช่วงนั้น แต่จะนำเงินที่ได้จากการรับแขกไปซื้อกับข้าวมากินแทน

“แทนที่เขาจะไปนา ก็ต้องมาคอยต้อนรับ จนเริ่มไม่หากินเองแล้ว มารับแขกแล้ว

ติดใจ ซื้อเอาดีกว่า 30 บาทก็ได้กับข้าวแล้ว”

ความถี่ของการมาเยือนของแขกนั้นทำให้ชาวบ้านมีโอกาสได้รับเงินเพิ่มขึ้น เช่น แขกมาวันนี้ ชาวบ้านได้เงินค่าต้อนรับไป 1 รอบ อีก 2 วันต่อมามีแขกมาอีกกลุ่มหนึ่ง ชาวบ้านก็ได้เงินต้อนรับอีก 1 รอบ ก็จะทำให้ชาวบ้านได้เงินส่วนแบ่งจากค่าต้อนรับได้เป็นจำนวนหนึ่ง เท่ากับว่า สัปดาห์ใดมีแขกมาหลายกลุ่มเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านก็จะนำเงินที่ได้จากค่าต้อนรับไปซื้อกับข้าวเข้าบ้านได้ ไม่ต้องไปหาปลาหรือหาเห็ดมาทำเป็นอาหารกินในครอบครัว และอาจเป็นเพราะว่าเมื่อชาวบ้านมาใช้เวลาไปกับการต้อนรับแขก และอยู่ประจำตามฐานต่างๆ ก็จะทำให้เวลาของชาวบ้านที่จะใช้ไปกับการไปนาหรือขึ้นภูเขาหมดไปกับการรับแขกดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อไม่มีเวลาไปหาอาหารเองแต่มีเงิน ชาวบ้านจึงเลือกที่จะนำเงินที่ได้จากการรับแขกไปซื้ออาหารแทน

ส่วนอาจารย์ถวัลย์ ผิวซำกล่าวถึงบ้านภูในช่วงปีพ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นปีที่บ้านภูเริ่มมีแขกเข้ามาจากการมาทำวิจัยของดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ว่า “หลังปีพ.ศ. 2547 วิถีชุมชนไม่เปลี่ยน แต่ช่วงหลังปีพ.ศ. 2549 วิถีชีวิตเปลี่ยน เมื่อก่อนชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อความสะอาด แต่ในช่วงหลังปีพ.ศ. 2549 ชาวบ้านหันมาทำความสะอาดมากขึ้นทั้งความสะอาดของบ้านเรือนและพื้นที่หน้าบ้าน พิษสวนครัวก็มีให้เห็นตลอดปี เมื่อก่อนไม่ตลอดปีอย่างนี้ เมื่อก่อนมีแค่ปลายฝนต้นหนาว แต่ปัจจุบันปลูกทั้งปี และการพนันและเหล้าลดลง เมื่อก่อนคนสูบบุหรี่เยอะ สูบแล้วทิ้งกัน บุหรี่ เดินสูบตามถนน เดี่ยวนี้ก็สูบ แต่ไม่เดินสูบ” อาจารย์ถวัลย์ยังบอกถึงการเปลี่ยนไปของชาวบ้านหลังจากที่หมู่บ้านเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวและมีการให้เงินแก่ชาวบ้านที่มาต้อนรับแขกว่า “เมื่อก่อนพอมีแขกมาเยี่ยมหมู่บ้าน คนก็ไปต้อนรับด้วยใจ พอใครไม่ไปเขาก็จะถามกันว่าคนนั้นคนนั้นไม่มาหรืออย่างไร แต่เดี๋ยวนี้มันมีเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง วิถีชีวิตเปลี่ยน”

อาจารย์จำรอง จันท์เต็ม อาจารย์โรงเรียนบ้านภู พูดถึงการท่องเที่ยวของหมู่บ้านกับชาวบ้านว่า “ชาวบ้านสามารถปรับตัวได้ ชาวบ้านจำนวน 20% นั้นจะคอยมองก่อนว่าเขามีส่วนได้ส่วนเสียไหม แล้วจึงจะตัดสินใจว่าจะทำอย่างไรต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน การท่องเที่ยว

ส่งผลกระทบต่อทางดีเรื่องความสะอาด คนใส่ใจหน้าบ้านตนเอง และปลูกดอกไม้หน้าบ้าน ซึ่งเริ่มปลูกเมื่อเปิดการท่องเที่ยว โดยการปรึกษากันของคณะกรรมการโฮมสเตย์ ก่อนหมู่บ้านเปิดการท่องเที่ยวในบ้านภูจะมีขยะตามถนน และชาวบ้านก็คอยดูแลความสะอาดกันเอง แต่เดี๋ยวนี้เปิดท่องเที่ยวก็มีการดูแลมากขึ้น มีการปลูกดอกไม้ในหมู่บ้าน ซึ่งดอกไม้ส่วนหนึ่งได้มาจากงบบของอยู่ดีมีสุข แต่บางบ้านนั้นชาวบ้านก็ปลูกของเขาเองอยู่แล้ว พอมีดอกไม้ตรงนี้ ขยะลด"

จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เปลี่ยนไปเมื่อบ้านภูเปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยววันนี้คือ ความสะอาด ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการทำความสะอาดโดยเฉพาะบริเวณหน้าบ้านของตนและบริเวณทางเดินในหมู่บ้านมากขึ้น มีการปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงามและมีการตรวจตราดูแลความสะอาดอย่างเป็นระบบมากขึ้น เรื่องความสะอาดนี้ชาวบ้านบางคนบอกกับผู้เขียนว่าความสะอาดเกี่ยวข้องกับผู้ไท ผู้ไทเป็นกลุ่มที่รักความสะอาดมาก แต่การท่องเที่ยวของหมู่บ้านนั้นก็มีส่วนในการทำให้หมู่บ้านสะอาด ความสะอาดและการท่องเที่ยวกับความเป็นผู้ไทบ้านภูในโลกสมัยใหม่ที่การท่องเที่ยวเข้าไปมีส่วนกำหนดชีวิตของชาวบ้านนั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก

อนาคตของการท่องเที่ยวบ้านภู

อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ อดีตอาจารย์โรงเรียนบ้านภูและปัจจุบันเป็นประธานคณะกรรมการโฮมสเตย์ของบ้านภูกล่าวถึงแผนการของตนในอนาคต คือ ความต้องการที่จะนำงานบุญข้าวจี๋ ซึ่งเป็นประเพณีที่ทำขึ้นเป็นประจำทุกปีและ เป็นฮีต 1 ใน 12 ของชาวอีสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านภู เนื่องจากงานบุญข้าวจี๋จัดขึ้นในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูหนาว อันเป็นฤดูที่คนนิยมท่องเที่ยว โดยเฉพาะในภาคอีสานที่จะมีอากาศหนาวเย็นจะมีคนจากภาคต่างๆมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก และการสนับสนุนให้งานบุญข้าวจี๋เข้าเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวของบ้านภูนั้นจะทำให้บ้านภูมีจุดที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆในภาคอีสานซึ่งนิยมนำงานบุญบั้งไฟเข้ามาเป็นจุดเด่นในการประชาสัมพันธ์มากกว่างานบุญข้าวจี๋ โดยอาจารย์ถวัลย์ ผิวขำกล่าวว่า

"งานบุญข้าวจี๋นี้น่าจะส่งเสริม และไม่เหมือนกับที่อื่น เพราะบุญบั้งไฟมีเยอะแล้ว"

งานบุญข้าวจี๋นั้นชาวบ้านจัดกัน 2 วัน วันแรกคือ วันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 เป็นงานบุญรวมข้าว คือ ชาวบ้านจะนำข้าวมากองรวมกันที่วัด ในอดีตสมัยปู่ย่าตายายยังเป็นหนุ่มสาวนั้นคินนี้จะมี การเล่นนิทานและการเล่าเรื่องตลกต่างๆ เป็นกิจกรรมนันทนาการที่ลานวัด ต่อมาการเล่นนิทานที่ลานวัดในคินงานบุญกองข้าวหายไปแต่มีการละเล่นหนังตะลุงและหมอลำเข้ามาแทน แต่ในปัจจุบันไม่มีการละเล่นหรือกิจกรรมใดๆที่ลานวัดในคินงานบุญกองข้าวแล้ว โดยหลังจากชาวบ้านนำข้าวลงมาที่วัดแล้วก็แยกกันกลับบ้าน ไม่ได้อยู่ทำกิจกรรมที่ลานวัดต่อ ซึ่งกิจกรรมที่ลานวัดที่อาจารย์ถวัลย์อยากให้มีในงานบุญกองข้าวคือ

"อยากให้มีรำวงการกุศลเหมือนในงานผ้าป่าหรือกฐินสมัยก่อน"

ส่วนการจัดงานอีกหนึ่ง คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ชาวบ้านจะทำข้าวจีไปถวายพระที่วัดซึ่งจากการที่มีอาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรมาทำวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นในปีพ.ศ. 2547 นั้นเป็นจุดเริ่มต้นให้อาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า นึกถึงงานบุญและกิจกรรมต่างๆที่ชาวบ้านเคยรวมตัวกันทำในอดีต

“ตั้งแต่ปี 47 ที่อาจารย์สมประสงค์²มา ทำให้เราอยากจะทำบุญ”

ย้อนยุคในความหมายของอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ก็คือ การนำสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตมาทำให้เกิดขึ้นใหม่อีกครั้ง (revitalized) และอาจารย์ถวัลย์ ผิวซ่า ยังเล่าต่อว่า อาจารย์สมประสงค์มาและได้พานักศึกษามางานบุญข้าวจี ทุกคนที่มาพอใจกันมาก และได้มางานบุญข้าวจีที่บ้านภูติติดต่อกันทุกปี

“แต่เมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ. 2550) งานบุญของข้าว ชาวบ้านเอาข้าวไว้ในกระสอบ ไม่ได้กองไว้ที่ลานวัด อาจารย์สมประสงค์มาเมื่อปีที่แล้วเลยไม่พอใจเท่าไรนัก”

อาจารย์ถวัลย์กล่าวว่างานบุญของข้าวเมื่อก่อนมีเพื่อให้คนที่ข้าวไม่พอกินอิ่มและเอาข้าวไปถวายวัด เพื่อให้ขายเอาเงินเข้าวัด เมื่อก่อนคนมีข้าวไม่พอกินมีเยอะ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้วเพราะชาวบ้านรู้จักบำรุงดิน และปลูกผักในนาตอนฤดูหนาวและนำวัวมาเลี้ยงในที่นาให้มูลวัวเป็นปุ๋ย

อิทธิพลของรัฐและเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เข้ามาในบ้านภูยอมส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์และความ เป็นชาติพันธุ์ของคนบ้านภู ผู้ไทบ้านภูในอดีตที่การคมนาคมยังไม่สะดวกสบายย่อมมีความแตกต่างกับผู้ไทบ้านภูในปัจจุบันที่มีคนของรัฐตลอดจนนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเดินทางมายังบ้านภูเพื่อทำงานร่วมกับชาวบ้านในด้านการพัฒนาและด้านการวิจัยชุมชน นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาบ้านภูอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวบ้านเองที่คนหนุ่มสาวบ้านภูไม่ทำนาตามแบบพ่อแม่แต่นิยมไปทำงานในเขตเมืองหรือในกรุงเทพมหานคร ทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนมีผลต่ออัตลักษณ์ของบ้านภูที่ได้รับอิทธิพลจากความทันสมัยและปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ นอกจากนั้นนโยบายของรัฐที่เข้ามาดำเนินงานในหมู่บ้านจนมีส่วนทำให้ชาวบ้านภูต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเขาเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายที่รัฐได้กำหนดขึ้นก็มีส่วนต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชาวบ้านภูเช่นกัน

² อาจารย์ที่เดินทางมาบ้านภูพร้อมกับดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ เพื่อมาทำวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

บทที่ 8 วิเคราะห์และสรุปผล

งานศึกษานี้ผู้เขียนศึกษา "อัตลักษณ์ของผู้ไท" ทั้งในชีวิตประจำวันและในบริบทของการท่องเที่ยว โดยมีสมมุติฐานว่า "อัตลักษณ์ของผู้ไทมีการปรับเปลี่ยนในบริบทของการท่องเที่ยว" โดยเมื่อเข้าสู่บริบทการท่องเที่ยวของหมู่บ้านแล้ว สิ่งที่ชาวบ้านกระทำในชีวิตประจำวันจะมีการปรับเปลี่ยนและสร้างบางอย่างขึ้นเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ในบทที่ 4 ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้เขียนกล่าวถึงประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและสภาพทั่วไปของบ้านภูซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ใช้เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ เพื่อให้ผู้อ่านได้รู้ที่มาว่าชาวบ้านภูมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บ้านภูปัจจุบันได้อย่างไร ตลอดจนให้ผู้อ่านได้รู้วาระราว 30-40 ปีที่แล้วนั้นชาวบ้านภูได้รวมตัวกันทำกิจกรรมของหมู่บ้านและพัฒนาหมู่บ้านด้านสาธารณูปโภค อันทำให้ชาวบ้านภูเป็นชาวบ้านที่คุ้นเคยกับการรวมตัวทำกิจกรรมของหมู่บ้านและมีรูปแบบในการจัดการหมู่บ้านอย่างเป็นระบบมาตั้งแต่นั้น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวชุมชนในปัจจุบัน ส่วนเนื้อหาในบทที่ 5 ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีประเด็นสำคัญที่วิถีชีวิตของชาวบ้านภู และอัตลักษณ์ของความเป็นผู้ไทที่ชาวบ้านสามารถแบ่งแยกความเป็นผู้ไทออกจากกลุ่มลาวอีสาน ซึ่งทำให้ผู้อ่านมองเห็นความเป็นผู้ไทบ้านภูในชีวิตประจำวัน ส่วนเนื้อหาในบทที่ 6 มีจุดสำคัญอยู่ที่การสร้างอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูเพื่อเข้าสู่บริบทการท่องเที่ยว โดยสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นนั้นนำเสนอผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนช่วยกันคิดขึ้น ในบทนี้ผู้อ่านสามารถเห็นอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูที่มีการปรับเปลี่ยนในบริบทการท่องเที่ยว ส่วนเนื้อหาในบทที่ 7 นั้นกล่าวถึงอิทธิพลจากโครงการของรัฐและเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่มีผลกระทบต่อความคิดด้านการจัดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวบ้านภู

ในการวิเคราะห์เรื่องอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูทั้งในชีวิตประจำวันและในบริบทการท่องเที่ยวนั้น สามารถนำมาวิเคราะห์อยู่ในกรอบแนวคิดได้ดังต่อไปนี้

1. อัตลักษณ์และความเป็นชาติพันธุ์

1.1 อัตลักษณ์

อัตลักษณ์ของชาวบ้านภูจะมีได้ก็ต่อเมื่อเกิดการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างคนบ้านภูเองและคนภายนอกหมู่บ้าน ดังที่ Jenkins กล่าวว่ายัตลักษณ์เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อให้เกิดความหมาย(meaning)ที่เข้าใจร่วมกัน Jenkins (1996: 3) อัตลักษณ์จึงเป็นทั้งสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างกัน สำหรับในชีวิตประจำวันของชาวบ้านภูนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับคนอื่น ๆ จะมีได้ก็ต่อเมื่อมีญาติหรือเพื่อนเดินทางจากนอกหมู่บ้านมาเยี่ยมคนในบ้านภู รวมถึงการที่คนบ้านภูเดินทางออกไปนอกหมู่บ้านด้วย

อัตลักษณ์ยังเปลี่ยนแปลง เลื่อนไหลได้ตามสถานการณ์ นอกจากนี้อัตลักษณ์ยังมีความหลากหลายทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่มด้วย ในที่นี้ผู้เขียนจึงขอแบ่งการวิเคราะห์อัตลักษณ์เป็น 2 ส่วน คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ของกลุ่ม

อัตลักษณ์ระดับบุคคล(individual identity)

ปัจเจกมีตัวตน ความรู้สึกนึกคิดเฉพาะของตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ปัจเจกตัดสินใจแสดงอัตลักษณ์ของตนเองให้เหมาะสมในบริบทเฉพาะแต่ละบริบท อัตลักษณ์ของปัจเจกที่แสดงออกในการปฏิสัมพันธ์จึงอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบริบทหรือในแต่ละสถานการณ์ได้ ในส่วนของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของชาวบ้านภูนี้มีความเลื่อนไหลและยืดหยุ่นโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่แวดล้อมตัวบุคคล เมื่อบุคคลอยู่ในบ้านภูซึ่งเป็นหมู่บ้านที่คนพูดภาษาไทยและเรียกตนเองว่าเป็น “คนผู้ไท” เมื่อปัจเจกอยู่ในหมู่บ้านของตนที่เป็นชาวผู้ไทจึงแสดงอัตลักษณ์ที่บ่งบอกว่าตนเป็นชาวผู้ไทตามอัตลักษณ์ของกลุ่ม โดยการพูดภาษาไทยกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน เมื่อมีคนจากที่อื่นหรือนักท่องเที่ยวเดินทางมายังหมู่บ้าน ปัจเจกก็ยังคงแสดงอัตลักษณ์ในความเป็นผู้ไทอยู่ โดยการบอกกับผู้มาเยือนว่าตนเป็นคนบ้านภูและเป็นคนผู้ไท แม้ว่าปัจเจกอาจไม่ได้พูดภาษาไทยกับแขกก็ตาม ซึ่งเป็นไปตามอิทธิพลของกลุ่มที่มีผลต่อการแสดงอัตลักษณ์ของปัจเจก ซึ่งปัจเจกแสดงอัตลักษณ์ความเป็นผู้ไทของตนออกมาเพื่อเป็นการบอกว่าตนเป็น “พวกเดียวกัน” กับชาวบ้านภู เป็นผู้ไทเหมือนกันทั้งหมู่บ้าน ซึ่งมีความต่างกับแขกที่มาเยือนซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวและเป็นคนกลุ่มอื่นที่มาเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวผู้ไท

แม้ปัจเจกจะแสดงตนเป็นผู้ไทเมื่ออยู่ในกลุ่มผู้ไทบ้านภูเพื่อแสดงว่าตนเป็นผู้ไทที่มีความแตกต่างจากแขก อันแสดงถึงความเป็น “พวกเรา” และ “พวกเขา” แต่หากปัจเจกคนดังกล่าวเดินทางเข้าไปติดต่อราชการที่อำเภอหนองสูง แล้วเจ้าหน้าที่ที่ติดต่อด้วยพูดภาษาลาว อัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูของชาวบ้านภูคนนั้นก็ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ โดยการพูดภาษาลาวกับเจ้าหน้าที่ และหากปัจเจกเดินทางไปศึกษาต่อหรือทำงานในจังหวัดอื่นหรือในกรุงเทพมหานคร อัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลก็เลื่อนไหลไปตามสถานการณ์ เมื่อไปเจอเพื่อนร่วมงานที่พูดภาษาไทยภาคกลาง ชาวบ้านภูก็จะพูดภาษาไทยกลางกับเขา และเมื่อชาวบ้านภูคนดังกล่าวได้พบเจอเพื่อนที่มาจากบ้านภูเหมือนกันและพูดคุยกันเป็นภาษาผู้ไท อัตลักษณ์ของความเป็นผู้ไทจึงแสดงออกได้ผ่านภาษาพูดภายใต้สถานการณ์ที่คนผู้ไทจากหมู่บ้านเดียวกันมาพบปะพูดคุยกัน อัตลักษณ์ส่วนบุคคลของเด็กบ้านภูที่อยู่ในหมู่บ้านก็ยังมีปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ โดยเมื่อเด็กอยู่ในโรงเรียน ครูจะไม่อนุญาตให้เด็กสื่อสารภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์กับตน เด็กนักเรียนบ้านภูที่เรียนอยู่ในโรงเรียนบ้านภูในระดับชั้นประถมศึกษาและเรียนในโรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ในระดับมัธยมศึกษาจึงต้องพูดภาษาไทยกลางกับครู ในสถานการณ์นี้อัตลักษณ์ส่วนบุคคลจึงปรับเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน

ผู้เขียนจึงเห็นว่าอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเลื่อนไหลและยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ได้ง่ายตามแต่บริบทที่ปัจเจกบุคคลผู้นั้นได้พบเจอ แต่อย่างไรก็ตามอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลก็ขึ้นอยู่กับความเป็นสมาชิกกลุ่ม อัตลักษณ์ของกลุ่มซึ่งก็คืออัตลักษณ์ของความเป็นผู้ไทบ้านภูนั้นไม่อาจหายไปจากปัจเจกบุคคลที่เป็นชาวบ้านภูได้ เมื่อชาวบ้านภูที่เดินทางไปศึกษาหรือทำงานที่อื่นกลับมาเยี่ยมบ้านภู ความเป็นผู้ไทซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มก็ถูกแสดงออกผ่านภาษาผู้ไทที่ปัจเจกบุคคลใช้สื่อสารกับชาวบ้านภูคนอื่น

อัตลักษณ์ระดับกลุ่ม(group identity)

การมองอัตลักษณ์ในระดับกลุ่มนี้จะมองถึงภาพความเป็นบ้านภูที่ชาวบ้านเป็นผู้ไท ซึ่งอัตลักษณ์ระดับกลุ่มจะถูกนำเสนออย่างชัดเจนในบริบทการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านที่มาต้อนรับแขกถือเป็นตัวแทนในการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่ม คนที่มาต้อนรับแขกแต่งกายชุดผู้ไท และมีการนำเสนองานอาหารผู้ไทลงในรายการอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้อัตลักษณ์ของบ้านภูยังมีภาพของหมู่บ้านที่ชาวบ้านดำรงชีวิตแบบพอเพียงตามหลักปรัชญาทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ชาวบ้านนำเสนอให้แก่นักท่องเที่ยวในบริบทของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์นี้เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มและเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงออกถึงชีวิตของชาวบ้าน ไม่ใช่อัตลักษณ์ของชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง และอัตลักษณ์ของกลุ่มก็ส่งผลต่อปัจเจกชนด้วยโดยปัจเจกชนต้องนำอัตลักษณ์ของกลุ่มมาผนวกเข้ากับอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแล้วนำเสนอในบริบทของการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน

อัตลักษณ์ในระดับกลุ่มนี้ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านต้องปฏิบัติตนเหมือนกัน โดยถือเป็นตัวแทนของอัตลักษณ์ในระดับกลุ่ม ชาวบ้านต้องสวมชุดผู้ไทในรูปแบบเดียวกัน ชาวบ้านคนใดไม่มีชุดผู้ไทหรือไม่ได้สวมชุดผู้ไทจะไม่ไปปรากฏตัวในบริเวณที่มีการต้อนรับและการจัดกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยว เพราะถือว่าไม่มีสัญลักษณ์ในการบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นผู้ไทบ้านภู ดังที่ชาวบ้านคนหนึ่งและผู้เขียนได้พูดคุยด้วยกล่าวว่าไม่กล้าไปดูชาวบ้านต้อนรับแขกเพราะตนไม่มีชุดผู้ไท หากไปยืนในบริเวณที่เขาต้อนรับกันก็อายเขา

โดยสรุปแล้วอัตลักษณ์ของชาวบ้านภูสามารถมองได้ทั้งในระดับบุคคลและระดับหมู่บ้านซึ่งในบริบทของการท่องเที่ยวนั้น อัตลักษณ์ของกลุ่มจะถูกนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้เห็นภาพรวมของหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้นำเสนอ การนำเสนออัตลักษณ์ทำได้โดยผ่านสัญลักษณ์ทั้งเรื่องของภาษาผู้ไท การแต่งกายผู้ไท ตลอดจนการฟ้อนผู้ไท สัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่แบ่งให้เห็นความแตกต่างระหว่างเจ้าบ้านที่เป็นผู้ไทและแขกที่ไม่ใช่ผู้ไท แต่อย่างไรก็ตามอัตลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งสร้างทางสังคม จึงสามารถหยิบยืมกันได้ ด้วยเหตุนี้ นักท่องเที่ยวที่แต่งกายในชุดผู้ไทที่เจ้าของบ้านให้ยืม จึงสามารถแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของความเป็นผู้ไทผ่านเครื่องแต่งกายได้ แต่เป็นอัตลักษณ์ที่ไม่คงที่ถาวรและยังสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อ

แขกที่สวมชุดผู้ไทกลับมาสวมเครื่องแต่งกายแบบปกติของตน อັตลักษณ์ที่ยืมมาจากชาวบ้านภูก็ จะหายไป

อັตลักษณ์ของชาวบ้านภูยังได้รับอิทธิพลจากภายนอกด้วย โดยเฉพาะจากเจ้าหน้าที่ พัฒนาการในระดับอำเภอและเขตที่มีส่วนเข้ามาสร้างอັตลักษณ์ให้แก่ชาวบ้านภูในบริบทของการทำ ให้บ้านภูเป็นหมู่บ้านเพื่อการศึกษาดูงานและการท่องเที่ยว นอกจากนี้ข้อกำหนดของรัฐ เช่น การ กำหนดให้เด็กนักเรียนและข้าราชการทุกคนในจังหวัดมุกดาหารแต่งกายชุดชาติพันธุ์ของตนทุกวัน พุธหลังดี ซึ่งส่งผลต่อการแสดงอັตลักษณ์ของชาวบ้านที่เป็นนักเรียนหรือข้าราชการที่ต้องแสดงอັต ลักษณ์ของตนโดยอิงอยู่กับความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ อັตลักษณ์ของปัจเจกกับอັตลักษณ์ของกลุ่มจึง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อกัน

1.2 ความเป็นชาติพันธุ์

ชาวบ้านภูเป็น “ผู้ไท” ซึ่งความเป็นชาติพันธุ์นี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความแตกต่างและ ความเหมือนทางวัฒนธรรม ดังที่ผู้ไทบ้านภูสามารถบอกความแตกต่างได้ว่าภาษาผู้ไทกับภาษา ลาวไม่เหมือนกัน และผู้ไทกับลาวอีสานมีความแตกต่างกันทางชาติพันธุ์ ดังนั้น “ผู้ไท” จึงถือว่าเป็น ชาติพันธุ์ตามสำนึกของชาวผู้ไทบ้านภูเองที่บอกว่าตนแตกต่างจากลาวอีสานและคนไทยภาคกลาง แต่มีวัฒนธรรมร่วมกัน(shared meaning) กับคนผู้ไทด้วยกันไม่ว่าจะเป็นคนผู้ไทที่มีที่อยู่ห่างไกล กัน

ความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะรากเหง้าดั้งเดิม(primordialism)

การพิจารณาความเป็นชาติพันธุ์ในบริบทของผู้ไทบ้านภูนั้นสามารถพิจารณาได้ทั้งในเชิง รากเหง้าดั้งเดิม (primordialism) ที่เชื่อว่าความเป็นชาติพันธุ์สามารถสืบผ่านทางสายโลหิตและ บุคคลมีความเป็นชาติพันธุ์ได้ตั้งแต่เกิดมา(primordial attachments) ความเป็นชาติพันธุ์ใน มุมมองนี้เน้นที่อารมณ์ความรู้สึกบนความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งนักคิดซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ Clifford Geertz ซึ่งที่มาของต้นกำเนิดร่วมอันเป็นอັตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ได้แก่ การมีภาษา ศาสนา หรือความเชื่อของสังคมที่เรากับคนอื่นปฏิบัติเหมือนกันในฐานะสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์

ผู้ไทบ้านภูให้ความหมายของความเป็นผู้ไทของตนว่าเป็นสิ่งที่ได้มาเมื่อเกิด คือ เมื่อเด็ก เกิดในบ้านภู และมีพ่อแม่เป็นชาวบ้านภู เด็กคนนั้นก็ถือว่าเป็นเด็กผู้ไท และหากพ่อเป็นคนผู้ไท ที่มาจากที่อื่นและแม่เป็นผู้ไทบ้านภู เด็กคนนั้นก็ถือเป็นเด็กผู้ไทเช่นกัน ในกรณีของคนจากต่างถิ่นที่ ไม่ใช่ผู้ไทแต่มาแต่งงานกับคนบ้านภู ชาวบ้านภูก็ยังไม่ถือว่าคนผู้นั้นเป็นผู้ไท เพียงแต่พูดว่า “เขากิน อาหารเหมือนคนผู้ไท” ความเป็นคนต่างถิ่นที่ไม่ได้พูดภาษาผู้ไทจึงยังทำให้เขา “ไม่ใช่คนผู้ไท” ใน สายตาของคนบ้านภูส่วนใหญ่และในสำนึกของคนผู้นั้นเอง ดังเช่นกรณีของยายคนหนึ่งที่เป็นคน

ลาว แม้มายู่ที่บ้านภูถึง 40 ปีก็ยังบอกว่าตนเป็นคนลาว ไม่ใช่คนไทย นอกจากนั้นความเป็นผู้ไท จะมากขึ้นอยู่กับพ่อและแม่ของเด็กว่าเป็นผู้ไทหรือไม่ และเด็กคนนั้นพูดภาษาผู้ไทได้หรือไม่

สิ่งที่กล่าวมาเป็นภาพรวมที่ชาวบ้านภูให้คำจำกัดความถึงความเป็นชาติพันธุ์ของเขา โดยชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการเกิดว่าคนๆ นั้นเกิดที่ไหนและพูดภาษาผู้ไทได้หรือไม่ มีพ่อแม่เป็นผู้ไทหรือไม่ เหมือนกับว่าชาวบ้านให้ความสำคัญกับสิ่งที่ได้มาจากการเกิด(given) แต่สิ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญมากในการบอกถึงความเป็นผู้ไทคือ "ภาษาผู้ไท" หากคนผู้นั้นสามารถพูดภาษาผู้ไทได้อย่างไม่เพี้ยน แม้จะเป็นคนลาวมาแต่งเข้าบ้านภู แต่หากสามารถพูดภาษาผู้ไทได้ก็ดูเหมือนว่าชาวบ้านจะถือว่าคนผู้นั้นเป็นคนนอกมาแต่งเข้า มีการตั้งคำถามว่ารากเหง้าดั้งเดิมที่มาจากกาการเกิด(primordial) นั้นมีจริงหรือไม่ คนจะรับสิ่งต่างๆ ตั้งแต่แรกเกิดได้จริงหรือ และเมื่อดูที่การให้คำจำกัดความในความเป็นผู้ไทในมุมมองของชาวบ้านภูนั้นจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่ได้มาตั้งแต่เกิด และเน้นถึงอารมณ์ความรู้สึกบนความสัมพันธ์เชิงเครือญาติมาก อาจเป็นเพราะว่าบ้านภูเป็นพื้นที่ติดที่ ไม่ได้เป็นพื้นที่ซึ่งมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนและวัฒนธรรม ทั้งยังไม่มีประเด็นการตอบโต้และต่อรองทางอำนาจด้านการเมืองและทรัพยากร ภาพความเป็นผู้ไทของบ้านภูจึงเป็นภาพที่เป็นอุดมคติและดูเหมือนจะหยุดนิ่งในขอบเขตของหมู่บ้าน

ความเป็นผู้ไทที่ชาวบ้านบอกว่ามีมาตั้งแต่เกิดนั้นเป็นอัตลักษณ์แรกเริ่ม(primary identity) ของคนที่ได้มาจากการเรียนรู้อบรมของพ่อแม่ ไม่ได้ติดตัวเด็กมาตั้งแต่เกิดแต่อย่างใด แต่ได้มาจากการเรียนรู้ เมื่อเด็กโตขึ้นได้ยินพ่อแม่พูดภาษาผู้ไทเด็กจึงสามารถเรียนรู้และพูดภาษาผู้ไทได้ ความเป็นผู้ไทในมุมมองแบบรากเหง้าดั้งเดิมจึงสามารถมองถึงการเรียนรู้อบรมเด็กในชั้นเริ่มต้นซึ่งเป็นการอบรมจากครอบครัวเครือญาติได้เช่นกัน เด็กถูกอบรมให้พูดภาษาผู้ไท กินข้าวเหนียว เด็กจึงเติบโตขึ้นมากลายเป็น"ผู้ไท"ที่มาจาก การอบรมเลี้ยงดูตั้งแต่เด็ก

ความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม (Instrumentalism)

การมองความเป็นชาติพันธุ์ว่าเป็นเครื่องมือสำหรับกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ สามารถนำมาอธิบายความเป็นผู้ไทบ้านภูที่เปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลไปตามสถานการณ์ได้ แม้ชาวบ้านภูเองจะบอกว่าบ้านภูเป็นผู้ไทมาแต่เดิม เกิดมาก็เป็นผู้ไทโดยสืบต่อจากบรรพบุรุษชาวผู้ไทที่อพยพมาจากฝั่งลาว แต่ในบริบทของความทันสมัยในปัจจุบัน ชาวบ้านภูต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนจากหลายกลุ่ม ทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ คนในตลาด หรือแม้กระทั่งกับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนบ้านภู ความเป็นผู้ไทจึงมีหลายระดับและหลายสถานการณ์ โดยชาวบ้านภูพูดภาษาผู้ไทสื่อสารกันในบ้าน แต่เมื่อชาวบ้านภูออกไปซื้อของที่ตลาดหนองสูงหรือไปติดต่อราชการที่อำเภอหนองสูงนั้นชาวบ้านจะดูว่าฝ่ายตรงข้ามสนทนาภาษาอะไรกับตน ชาวบ้านบอกว่าพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดหนองสูงนั้นส่วนใหญ่เป็นผู้ไท ชาวบ้านภูไปซื้อของก็พูดภาษาผู้ไทสื่อสารกันได้ แต่หากไปติดต่อ

ที่ว่าอาการหรือไปโรงพยาบาลนั้นอาจมีเจ้าหน้าที่บางคนไม่สามารถสื่อสารภาษาผู้ไทได้ ชาวบ้านก็จะพูดภาษาลาวหรือภาษาไทยกลางกับเจ้าหน้าที่ ในกรณีนี้ความเป็นชาติพันธุ์ถือเป็นเครื่องมือในการกำหนดความสัมพันธ์ว่าเราเป็นใคร เขาเป็นใคร หากเขาพูดภาษาผู้ไทอันเป็นการแสดงออกว่าเป็นผู้ไท เราก็แสดงออกถึงความเป็นผู้ไทโดยการพูดภาษาผู้ไทด้วย

นอกจากความเป็นผู้ไทยังขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว ความเป็นผู้ไทยังมีหลายระดับ ความเป็นผู้ไทระดับหมู่บ้านจะมีความเข้มข้นเพราะชาวบ้านใช้ภาษาผู้ไทสื่อสารกัน มีความเป็นอยู่เหมือนกันและกินอาหารประเภทเดียวกัน ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันและกำลังเล่นเกมเดียวกัน ความเป็นผู้ไทจะลดความเข้มข้นลงเมื่อชาวบ้านต้องปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่ใช่คนพื้นที่ และหากชาวบ้านต้องไปทำธุระหรือติดต่อราชการต่างอำเภอหรือมีปฏิสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่นซึ่งเป็นหมู่บ้านที่พูดลาว และหมู่บ้านที่พูดภาษาอื่นๆ เช่น ญ้อ ก็อาจทำให้ความเป็นผู้ไทลดความเข้มข้นลง

กรณีที่ชาวบ้านเดินทางไปทำงานหรือศึกษาต่อในกรุงเทพมหานครหรือจังหวัดต่างๆ ความเป็นผู้ไทก็ยิ่งลดลงจนแทบหายไปเลยเนื่องจากชาวบ้านต้องติดต่อปฏิสัมพันธ์กับคนจากส่วนต่างๆ ของประเทศซึ่งใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อ กรณีนี้ชาวบ้านจึงถือว่าเป็น "คนไทย" คนหนึ่งหากพิจารณาในกรอบที่ใหญ่ขึ้นมากกว่ากรอบของหมู่บ้านหรืออำเภอ แต่เป็นกรอบของสังคมในเมืองใหญ่ที่มีคนจากหลายที่มาอยู่อาศัยรวมกัน ความเป็นผู้ไทของคนบ้านภูจึงลดลงแต่มีภาพความเป็นคนไทยที่ชัดเจนขึ้นโดยอาจแสดงถึงความเป็นคนอีสานเมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับคนอีสานและพูดภาษาลาวกับคนอีสานเพื่อแสดงถึงความเป็นคนอีสานเหมือนกัน ในบริบทดังกล่าว ความเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทจึงเป็นเครื่องมือในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม ว่าเรากำลังมีความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบใดและควรแสดงความเป็นชาติพันธุ์ในลักษณะเช่นไร

ความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเครื่องมือกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมนี้เป็นการมองความเป็นชาติพันธุ์บนพื้นฐานของสถานการณ์ ซึ่งสามารถอธิบายความเป็นผู้ไทในบริบทการท่องเที่ยวได้ ความเป็นผู้ไทที่ชาวบ้านนำเสนอในการท่องเที่ยวมีสิ่งที่เห็นได้เป็นรูปธรรมอยู่ 3 อย่าง คือ การแต่งกายชุดผู้ไท อาหารผู้ไท และพ่อนผู้ไท โดยชาวบ้านได้นำเสนอจึงดังกล่าวให้เข้ากับบริบทการท่องเที่ยว ความเป็นผู้ไทในที่นี่ถูกทำให้ชัดเจนขึ้นโดยขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานของการท่องเที่ยวที่ความเป็นชาติพันธุ์ต้องมีภาพลักษณ์ชัดเจนและเห็นได้ชัดเป็นรูปธรรม ความเป็นผู้ไทในบริบทการท่องเที่ยวของบ้านภูจึงเป็นชาติพันธุ์ที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมหรือสถานการณ์โดยใช้ความเป็นผู้ไทเป็นเครื่องมือในการกำหนดความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งก็คือบริบทการท่องเที่ยวนั่นเอง

1.3 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์

ชาวบ้านภูมิลำเนาที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ไทอยู่ก่อนแล้วในชีวิตประจำวัน แต่ชาวบ้านภูมิลำเนาการสร้างลักษณะความเป็นผู้ไทบางอย่างในบริบทของการท่องเที่ยวด้วย เช่น การแต่งกายที่ชาวบ้านไม่ได้แต่งกายในแบบที่ใช้สวมใส่เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวในชีวิตประจำวันของตน ซึ่งที่มาของการสร้างอัตลักษณ์ผู้ไทของชาวบ้านนี้มีจุดเริ่มต้นที่ชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มผู้นำทางกิจกรรมของบ้านภูต้องการให้บ้านภูกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่พัฒนาการในระดับอำเภอและในระดับเขตจึงมีส่วนในการกำหนดรูปแบบของอัตลักษณ์ความเป็นผู้ไทในบริบทการท่องเที่ยวบ้านภู แม้เจ้าหน้าที่รัฐได้มีส่วนในการเริ่มต้นให้ชาวบ้านสร้างอัตลักษณ์ แต่ชาวบ้านก็มีส่วนอย่างมากในการสร้างอัตลักษณ์ของตนผ่านรูปแบบต่างๆที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งการนำเงินของหมู่บ้านมาสร้าง “เรือนผู้ไท” สองหลังที่ลานวัด การกำหนดรูปแบบ “ชุดผู้ไท” ที่สวมใส่ในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ตลอดจนการนำ “แกงหวาย” มาประกอบในสำหรับอาหารเย็นของนักท่องเที่ยว รวมทั้งการแสดงฟ้อนผู้ไท สิ่งต่างๆที่ชาวบ้านเลือกมานำเสนอในบริบทการท่องเที่ยวของหมู่บ้านนี้บางอย่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว เช่น แกงหวาย ซึ่งเป็นอาหารที่ชาวบ้านทำกินในช่วงมีงานบุญ รูปแบบที่ชาวบ้านคิดขึ้นและสิ่งที้นำมาเสนอเพื่อการท่องเที่ยวจึงเป็นอัตลักษณ์ที่มีรูปธรรมให้เห็นชัดเจนว่าการแต่งกายแบบผู้ไทเป็นอย่างไร อาหารของผู้ไทเป็นอย่างไร และการแสดงของผู้ไทเป็นอย่างไร อาจกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูในบริบทของการท่องเที่ยวเป็น “อัตลักษณ์เชิงรูปธรรม” ที่สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดในบริบทการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

ชาวบ้านภูเป็นผู้ไทซึ่งชาวบ้านสามารถแบ่งแยกได้ว่าตนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากคนลาวอีสานและคนไทยภาคกลาง ความเป็นชาติพันธุ์ดังกล่าวชาวบ้านสามารถรับรู้ได้ผ่านสิ่งที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน นั่นคือ ภาษาที่ใช้สื่อสาร ประเพณี ตลอดจนอาหารการกินที่ชาวบ้านบ่งบอกว่าผู้ไทกินอาหารที่แตกต่างจากลาวอีสานอย่างไร อัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูในชีวิตประจำวันจึงเป็นสิ่งที่มียู่แล้วก่อนที่ชาวบ้านจะปรับเปลี่ยนหมู่บ้านให้กลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวและสถานที่ศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง การเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐได้มาจุดประกายให้ชาวบ้านภูนำความเป็นผู้ไทมาแสดงออกให้เห็นได้เด่นชัดยิ่งขึ้น อันเป็นอัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวที่มีสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาติพันธุ์ให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม อัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูมีความเคลื่อนไหวและยืดหยุ่นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ว่าชาวบ้านภูกำลังให้อาหารวัวอยู่ในทุ่งนาหรือว่ามีนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นมาเยือนบ้านภูและชาวบ้านต้องออกไปต้อนรับ การแสดงอัตลักษณ์ของชาวบ้านจึงมีความแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ว่ามีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนหมู่บ้านหรือไม่ อันจะเป็นที่มาของการที่ชาวบ้านจะได้แสดงอัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวที่ถูกกำหนดขึ้นและเป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างเด่นชัดออกสู่สายตานักท่องเที่ยว

2.แนวทางในการศึกษาแบบ “เทียบกับละคร” (Dramaturgical Approach)

กรอบการมองในแบบ “เทียบกับละคร”นี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการมองกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวบ้านภูในขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่การต้อนรับแขก ซึ่งชาวบ้านภูทั้งชายหญิงจะแต่งกายชุดผู้ไทไปยืนเรียงแถวต้อนรับแขก จนถึงการแนะนำหมู่บ้าน การให้แขกศึกษาวิถีปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน ตลอดจนกิจกรรมที่ลานวัดในช่วงเย็นถึงกลางคืนที่มีการแสดง “ฟ้อนผู้ไท” และการแสดงอื่นๆอีกประมาณ 4-5 ชุด

การนิยามภาพลักษณ์ในบริบทการท่องเที่ยวบ้านภู

แนวการศึกษาแบบเทียบกับละครให้ความสำคัญกับการมองสถานการณ์ภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันแล้วจะก่อให้เกิดการให้นิยามแก่ตนเองและอีกฝ่ายหนึ่งว่าเราและเขาเป็นใครและควรปฏิบัติตนต่อกันอย่างไร (Goffman, 1959: 13) ซึ่งเมื่อมีแขกมาเยือนที่บ้านภูจะนำมาสู่การเกิด “ปฏิสัมพันธ์” ระหว่างชาวบ้านภูและแขกผู้มาเยือน ในสถานการณ์ของการศึกษาดูงานเกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ชาวบ้านย่อมนิยามตนเองว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็น “แบบอย่าง” ให้คนอื่นซึ่งก็คือแขกที่มาดูงานได้นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติต่อไป และชาวบ้านภูก็นิยามแขกที่มาดูงานว่าเป็นผู้ที่มาเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงจากเขา การนิยามตนเองและผู้อื่นส่งผลต่อการแสดงออกของตนเองและผู้อื่นให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับการนิยามนั้น ชาวบ้านที่เป็นผู้นำในการบรรยายให้แขกฟังจึงต้องแสดงตนว่าเป็นผู้มีความรู้และคุ้นเคยกับการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวันของตนจนกระทั่งสามารถบรรยายให้ผู้อื่นฟังได้ ส่วนแขกก็ต้องเป็นผู้ฟังที่ดี ตั้งใจเรียนรู้และถูกคาดหวังว่าจะนำหลักการที่ได้เรียนรู้ที่บ้านภูไปปฏิบัติ อย่างน้อยก็ในการนิยามของเจ้าหน้าที่จากกรมการพัฒนาชุมชนที่นำกลุ่มชาวบ้านจากที่ต่างๆทั่วประเทศมาดูงานที่บ้านภูซึ่งน่าจะมีความคาดหวังว่าการดูงานครั้งนี้ผู้มาดูงานจะนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติ หากไม่มีความคาดหวังในตัวผู้มาศึกษาดูงานเลยก็คงไม่จัดให้มีการดูงานขึ้นมา

นอกจากการนิยามตนเองและผู้อื่นภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบของการศึกษาดูงานซึ่งชาวบ้านภูนิยามตนเองว่าเป็น “ผู้ปฏิบัติตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง” แล้ว ชาวบ้านภูยังนิยามว่าตนเป็น “ผู้ไท” ทั้งการแนะนำว่าบ้านภูเป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไท” และการแต่งกายชุดผู้ไทในขั้นตอนของการต้อนรับแขกและในกิจกรรมการเข้าฐานเรียนรู้ตลอดจนกิจกรรมในเวลากลางคืน การนิยามว่าตนเป็นผู้ไทนี้มีผลไปถึงการนำเสนอต่างๆในกิจกรรมการต้อนรับแขก เช่น มีการแสดงฟ้อนผู้ไท และการเตรียม “อาหารผู้ไท”(แจ่วและแกงหนวย)ให้แขกได้กินในมื่อเย็นที่ลานวัด นอกจากการนิยามว่าตนเป็นผู้ไทแล้ว ชาวบ้านภูยังนิยามตนเองว่าเป็น “เจ้าบ้านที่ดี” ที่ใครไปใครมาก็ต้อนรับขับสู้ มีน้ำใจ ซึ่งชาวบ้านคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า “ผู้ไทคบง่าย คบกับทุกคนพูดคุยกันได้หมดไม่ว่าจะมาจากไหน” ผู้เขียนจึงเห็นว่าการนิยามถึงความคบง่ายหรือความเป็นมิตรนี้

สามารถเป็นภาพลักษณ์ของเจ้าของบ้านในรูปแบบการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ที่ยินดีต้อนรับผู้คนที่มาจากที่ต่างๆ ให้มาอาศัยอยู่ที่บ้านของเขาในช่วงเวลาหนึ่งได้ ชาวบ้านบางส่วนนิยามความเป็นผู้ไทของตนกับความเป็นเจ้าของบ้านพักแบบโฮมสเตย์ จนนำมาสู่การแสดงตัวตนที่เหมาะสมทั้งในสายตาของชาวบ้านเองและในสายตาแขกผู้มาเยือน ว่าเจ้าของบ้านโฮมสเตย์ต้องมีความ “คบง่าย” หรือ “เป็นมิตร” นั่นเอง โดยเฉพาะเมื่อเจ้าของบ้านมีลักษณะของความเป็นชาติพันธุ์อยู่ด้วย ก็อาจนำมาสู่การคาดหวังจากตัวชาวบ้านเองและจากแขกผู้มาเยือนว่า เจ้าของบ้านโฮมสเตย์ต้องมีความเป็นมิตร เมื่อมีแขกมาพักที่บ้านก็ต้องต้อนรับอย่างดี โดยเฉพาะกรณีที่เจ้าของบ้านเป็นผู้ไทเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ “อัตลักษณ์ถูกทำให้บริสุทธิ์ (purified identity)” ในบริบทการท่องเที่ยว ภาพของชาวผู้ไทก็ต้องเป็นภาพที่ผู้คนเป็นมิตร และมีชีวิตที่สงบ พอกอยู่พอกิน และการนิยามตนเองในสายตาของเจ้าของบ้านเองก็ต้องอ้างความบริสุทธิ์ของภาพนั้นไว้

บ้านภูและเวทีการแสดงในบริบทของการท่องเที่ยว

นอกจากการนิยามตนเองและผู้อื่นภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์กันแล้ว Goffman ยังเห็นว่าการมีปฏิสัมพันธ์เปรียบได้กับการแสดงที่แต่ละฝ่ายต่างเป็นทั้ง “ผู้แสดง” และ “ผู้ชม” ของกันและกัน นำไปสู่นิยามสถานการณ์ที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันอันเป็นตัวกำหนดบทที่แต่ละคนได้รับ ซึ่งผู้ชมนั้นก็สามารถเป็นผู้แสดงไปในขณะเดียวกันได้ เป็นการแสดงออกซึ่งภาพลักษณ์และมองภาพลักษณ์ของกันและกันตามบริบทและสถานการณ์ ในกรณีของการท่องเที่ยวบ้านภูนี้ ทั้งชาวบ้านและแขกก็เป็นผู้ชมและผู้แสดงไปในขณะเดียวกัน และเวที (setting) ในการแสดงก็คือสถานที่ต่างๆ ในบ้านภูซึ่งถูกจัดไว้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว Goffman กล่าวถึงเวทีที่มีการแบ่งออกเป็นสองเขต คือ เขตหน้าฉาก (front region) และเขตหลังฉาก (back region) การแสดงในเขตหน้าฉากเป็นการแสดงต่อหน้าซึ่งจัดให้ผู้ชมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งดูตามภาพลักษณ์ที่กำหนดขึ้น ส่วนเขตหลังฉากนั้นเป็นที่ที่มีการกระทำอันขัดต่อภาพลักษณ์ที่กำลังนำเสนอ

ผู้เขียนได้เรียงลำดับเวทีแสดงหลักที่ถูกใช้เป็นที่แสดงให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาดูงานได้ชม ดังนี้

- บริเวณถนนหน้าวัดของหมู่บ้าน และในศาลา วัด เป็นสถานที่ที่เป็นดังเวทีแสดงภาพลักษณ์ของความเป็นเจ้าของบ้านที่ดี ชาวบ้านยิ้มแย้มยกมือไหว้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนเป็นสถานที่แสดงความเป็นผู้ไทจากการที่ชาวบ้านสวมชุดผู้ไทมาต้อนรับแขก เมื่อแขกเข้าไปนั่งในบริเวณศาลา วัดแล้ว ชาวบ้านมีการกล่าวต้อนรับและบอกเล่าประวัติของหมู่บ้าน รวมถึงบอกกล่าวที่บ้านภูได้รับรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมาแล้ว เป็นการแสดงถึงความเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมจนได้รางวัลรับรองจากหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะรางวัลด้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแสดงถึงภาพลักษณ์ของบ้านภูว่าเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่ควรค่าแก่การมาเยี่ยมชมดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อกลุ่มแม่บ้านของบ้านภูที่แต่งกายในชุดผู้ไทออกไป

ยื่นร้องเพลง “ผักสวนครัวรั้วกินได้” ก็ทำให้ภาพความเป็นผู้ไทและภาพการปฏิบัติตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้ผนวกเข้าด้วยกันในสายตาผู้ชม

-บริเวณสถานที่ตั้งของฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน เป็นเวทีการแสดงความเป็นชาวบ้านที่ปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามความหมายของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเขต 3 ที่ช่วยกันคิดกรอบนำเสนอด้านเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นในบ้านภูผ่านเนื้อหาการบรรยายในฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐาน สถานที่ตั้งของฐานเรียนรู้จึงเป็นการแสดงภาพของชาวบ้านภูที่เป็นคนประหยัด โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่นพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และเป็นคนที่หารายได้พิเศษเมื่อว่างจากการทำนา ทั้งยังรักษาสถาปัตยกรรมและมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก รวมทั้งมีวัฒนธรรม ความเชื่อ การละเล่นที่น่าสนใจอันสามารถนำมาเสนอแก่นักท่องเที่ยวได้ การแสดงในขั้นตอนการเรียนรู้ตามฐานนี้ มีตั้งแต่การทอผ้า การจุดไฟด้วยหินเหล็กไฟ การเล่นสะลิก รวมทั้งการเล่นสะบ้า นอกจากนี้ยังเป็นเวทีแสดงถึงความเป็นผู้ไทด้วย เนื่องจากมีชาวบ้านแต่งกายชุดผู้ไทมาร่วมในกิจกรรมการเข้าฐาน ทั้งชาวบ้านที่เป็นผู้บรรยายในฐานและชาวบ้านที่มานั่งและยืนในบริเวณฐานต่างๆ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมของหมู่บ้านในบริบทการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านต้องมาปรากฏตัวในฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐานด้วย

-บริเวณลานวัดในตอนเย็นถึงกลางคืน ซึ่งเป็นเวทีที่มีการแสดงหลายอย่าง เช่น การสุตรขวัญโดยหมอสูตรของบ้านภู อันเป็นการทำเพื่อตอกย้ำบริบทของการมาเยือนถิ่นอีสานที่มีวัฒนธรรมการสุตรขวัญให้แก่ผู้มาเยือน นอกจากการสุตรขวัญแล้ว ยังมีการแสดงอื่นๆ เช่น ฟ้อนผู้ไท รำแพรวา ซึ่งเป็นการแสดงในความหมายของการแสดงทั่วไป ไม่ใช่ในบริบทของสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน

-ในบ้านของชาวบ้านที่จัดไว้ให้นักท่องเที่ยวพักในรูปแบบโฮมสเตย์ เมื่อแขกเข้าไปอาศัยในบ้านของชาวบ้าน พื้นที่ในบ้านจึงกลายเป็นเวทีการแสดงที่เป็นเซตหน้าฉาก แม้กระทั่งในห้องนอนที่จัดไว้ให้แขกพักก็เป็นเซตหน้าฉากด้วย ซึ่งในห้องนอนสำหรับรับแขกนี้ได้ถูกจัดอย่างเป็นระเบียบและสะอาด บริเวณพื้น ฝาผนังและเพดานห้องไม่มีฝุ่นและหยากไย่ เครื่องนอนต่างๆ ทั้งที่นอนหมอน และผ้าห่มถูกพับไว้เรียบร้อย นอกจากห้องนอนแล้ว ในห้องน้ำก็ยังถือเป็นเซตหน้าฉากเช่นกัน บ้านของชาวบ้านบางบ้านจะแยกห้องน้ำระหว่างห้องน้ำของแขกและห้องน้ำของเจ้าของบ้าน ซึ่งห้องน้ำของแขกที่แยกจากเจ้าของบ้านนั้นเป็นห้องน้ำที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อรองรับแขกที่มาพักในรูปแบบโฮมสเตย์โดยเฉพาะ จึงมีสภาพใหม่และทาสีสวยงาม จากที่ผู้เขียนได้เห็นห้องน้ำในบ้านหลังหนึ่งที่ผู้เขียนได้อาศัยอยู่ด้วยนั้น ห้องน้ำของเจ้าของบ้านเป็นพื้นปูนและมีสภาพเก่ากว่าห้องน้ำสำหรับแขกที่พื้นปูด้วยกระเบื้องและทาสีสวยงามกว่าห้องน้ำของเจ้าของบ้าน ในห้องน้ำของเจ้าของบ้านมีเสื้อผ้าของเจ้าของบ้านแขวนไว้บนราวตากผ้าในห้องน้ำ ต่างจากในห้องน้ำสำหรับแขกที่ราวตากผ้าโล่ง เพื่อให้แขกได้ใช้ตากผ้าในเวลาอาบน้ำในห้องน้ำ

ผู้เขียนมีความเห็นว่าแนวคิดของ Goffman ที่แบ่งเวทีออกเป็นสองเขตอย่างชัดเจนเปรียบเหมือนว่าผู้แสดงกำลังปิดบังผู้ชมให้เห็นเฉพาะในเขตหน้าฉาก ส่วนเขตหลังฉากเป็นสิ่งที่ขัดต่อภาพลักษณ์ที่ได้นำเสนอไปในเขตหน้าฉากซึ่งผู้แสดงต้องการปกปิดผู้ชม แต่ในบริบทของการท่องเที่ยวบ้านภูนั้น เขตหน้าฉากและเขตหลังฉากไม่ได้ถูกแบ่งออกอย่างชัดเจน ทุกที่ในบ้านภูเป็นเขตหน้าฉากที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินชมหมู่บ้าน และพูดคุยกับชาวบ้านถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรม ตลอดจนหลักปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งแขกจำนวนมากเดินทางมาที่บ้านภูโดยมีจุดประสงค์เพื่อเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าว โดยในเวลาที่แขกเดินชมหมู่บ้านนั้นอาจเห็นชาวบ้านสวมใส่ชุดปกติ เสื้อยืด กางเกง ในรูปแบบทั่วไป และสิ่งที่แขกเห็นก็ถือเป็นเขตหน้าฉากในบริบทของการท่องเที่ยว แต่การที่ชาวบ้านมาสวมชุดผู้ไท และจัดพิธีต้อนรับ รวมทั้งการจัดกิจกรรมการแสดงที่ลานวัดในตอนเย็นนั้นก็เพื่อเป็นการทำให้ภาพความเป็นผู้ไท “ชัด” ขึ้นมา หรือการปลูกผักไว้ในกระถางหน้าบ้านและการจัดบรรยายในฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐานนั้นก็เป็นการทำให้ภาพการปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถเห็นและสัมผัสได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งสิ่งดังกล่าวถือเป็นเขตหน้าฉาก แต่อีกด้านหนึ่งเมื่อมองในเขตหลักฉากแล้ว ชาวบ้านก็ยังคงเป็นผู้ไทและมีวิถีปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบนพื้นฐานการตีความของชาวบ้านเองว่าเศรษฐกิจพอเพียงคือการหาเห็ด หาหน่อไม้ป่ามาทำอาหารกิน และการปลูกผักไว้กินเองก็ถือว่าเป็นการทำตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในความคิดของชาวบ้าน

ในบริบทของการท่องเที่ยวบ้านภูชาวบ้านจึงไม่ได้แบ่งอย่างชัดเจนว่าสิ่งใดเป็นเขตหน้าฉากหรือหลักฉาก ชาวบ้านไม่ได้กำหนดให้แขกได้เห็นเฉพาะในเขตหน้าฉากและปิดบังเขตหลังฉากเอาไว้ เพียงแต่ชาวบ้านทำให้ภาพลักษณ์ของบ้านภูที่ชาวบ้านต้องการนำเสนอภายใต้การปฏิสัมพันธ์ในบริบทการท่องเที่ยวและศึกษาดูงานนี้มีภาพที่ “ชัดเจนและจำง่าย” ซึ่งชาวบ้านจัดออกมาให้อยู่ในรูปแบบของกิจกรรมและการนำเสนอที่กำหนดไว้อย่างแน่นอนตายตัว ที่ชาวบ้านเรียกว่า package และยังเป็นการสร้างความเป็นมาตรฐานให้ระบบการจัดการท่องเที่ยวในบ้านภูให้เป็นระบบและมีความสะดวกต่อชาวบ้านเอง เช่น เมื่อมีแขกมา ก็จะจัดอาหารตามรายการที่ได้กำหนดไว้แล้ว ซึ่งแขกทุกกลุ่มมาก็ต้องกินอาหารแบบนี้ ชาวบ้านจึงไม่ต้องคิดรายการอาหารใหม่ๆ ในแต่ละครั้งที่มีแขกมา สิ่งที่อยู่ใน package จึงเป็นการแสดงที่อยู่ในเขตหน้าฉากในบริบทการท่องเที่ยวของบ้านภูที่แขกเห็นได้ง่ายเพราะชาวบ้านตั้งใจจะนำเสนอเช่นนั้น แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ปิดบังเขตหลังฉากไม่ให้แขกได้เห็น และในความเห็นของผู้เขียนเห็นว่าแขกที่มาเยือนบ้านภูไม่ได้เห็นเขตหลังฉากหรืออย่างอื่นที่อยู่นอกเหนือจาก package ที่ชาวบ้านเตรียมไว้ให้มากนัก เพราะแขกที่มาดูงานส่วนใหญ่มาอาศัยที่บ้านภูเพียง 2 วัน 1 คืน จึงไม่มีเวลาเหลือพอที่จะได้เห็นเขตหลังฉากในส่วนที่ชาวบ้านไม่ได้นำเสนอให้แก่แขก

โดยสรุปแล้วผู้เขียนเห็นว่าสิ่งที่ชาวบ้านภูเตรียมไว้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวนั้นก็เป็นการแสดง(drama) ที่ผลิตขึ้นโดยชาวบ้านและการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่พัฒนากรในระดับอำเภอและระดับเขต แต่ละครดังกล่าวก็ไม่ได้แบ่งเขตการแสดงออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ผู้ชมซึ่งก็คือแขกนั้นสามารถเห็นเขตหลังจากได้ แต่ในประสบการณ์ของผู้เขียนนั้นเห็นว่าพื้นที่ในบ้านภูที่เป็นเขตหลังจากอย่างสิ้นเชิงชนิดที่เรียกว่าแขกไม่สามารถเห็นพื้นที่ดังกล่าวได้ นั่นคือ ห้องนอนของเจ้าของบ้าน แม้ว่าห้องนอนที่เจ้าของบ้านจัดให้แขกพักเป็นเขตหน้าฉากหรือเป็นพื้นที่สาธารณะ(public space) ที่แขกสามารถเดินเข้าไปในห้องนอนที่ชาวบ้านจัดไว้ให้ตนพักได้อย่างอิสระ แต่ในห้องนอนของเจ้าของบ้านนั้นแขกไม่สามารถเห็นภายในห้องนั้นได้ เพราะถือเป็นพื้นที่ส่วนตัว(private space) ของเจ้าของบ้าน ซึ่งแขกที่มาพักในบ้านของชาวบ้านในรูปแบบของโฮมสเตย์นั้นไม่สามารถเห็นพื้นที่ส่วนตัวของเจ้าของบ้านได้ แม้ว่าแขกจะมีอิสระในการเดินรอบบ้านทั้งในห้องครัว หรือในห้องน้ำของเจ้าของบ้าน แต่ก็ไม่สามารถเห็นภายในห้องนอนของเจ้าของบ้านได้

การมองบริบทการท่องเที่ยวบ้านภูโดยเปรียบเทียบกับการแสดงละครนั้นสอดคล้องกับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์เพื่อให้อัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูในบริบทของการท่องเที่ยวมีความโดดเด่นและติดตามแก่แขกผู้ได้มาพบเห็น การสร้างอัตลักษณ์ของชาวบ้านได้กระทำผ่านสถานที่บางสถานที่ในหมู่บ้านซึ่งถือเป็นฉากในการแสดงละคร ชาวบ้านกำหนดให้บางสถานที่ในหมู่บ้านเป็นเขตหน้าฉาก เช่น ลานวัด ถนนทางเข้าหมู่บ้าน ห้องนอนที่ไว้รับแขก และกำหนดให้บางสถานที่ที่เป็นเขตหลังฉาก ซึ่งแม้จะไม่ได้ห้ามให้นักท่องเที่ยวเข้าไป แต่ก็ไม่ได้เป็นสถานที่ที่กำหนดให้นักท่องเที่ยวเข้าไป เช่น ในห้องน้ำและในครัวของบ้านที่ไม่ได้เปิดเป็นโฮมสเตย์ การแสดงในพื้นที่หน้าฉากเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูให้ผู้มาเยือนได้เห็นอย่างเด่นชัด อันเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของผู้ไทบ้านภูในบริบทการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านได้กำหนดไว้ว่าจะนำเสนอสิ่งใดบ้างที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้ไทในบริบทของการท่องเที่ยว

3.การท่องเที่ยวบ้านภูกับปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์

การท่องเที่ยวและการศึกษาดูงานที่บ้านภูทำให้พื้นที่ของบ้านภูกลายเป็นพื้นที่ซึ่งถูกให้ความหมายทางวัฒนธรรมและกลายเป็นพื้นที่ซึ่งมีการบริโภค โดยเฉพาะการบริโภคด้วย “สายตา” โดยแขกจะมาดูวิถีชีวิตและหลักปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชาวบ้าน และจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและถนนหนทางทำให้การเดินทางไปบ้านภูมีความสะดวก ต่างจากในสมัยอดีตราว 40 ปีที่แล้วที่หากชาวบ้านภูจะเดินทางออกนอกหมู่บ้านนั้นต้องเดินไปตามทางเกวียน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้บ้านภูเป็นที่รู้จักมากขึ้นจากการเผยแพร่ของสื่อต่างๆ ทั้งทางเว็บไซต์ banphu.com หรือเว็บไซต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และทางหนังสือพิมพ์ นิตยสาร ตลอดจนการนำเสนอเรื่องราวของบ้านภูผ่านรายการโทรทัศน์ เช่น รายการรอยยิ้มของ

แผ่นดิน และรายการทุ่งแสงตะวัน ก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้คนจากจังหวัดต่างๆในประเทศไทย ตลอดจนนักท่องเที่ยวต่างชาติได้รู้จักและอยากมาเยือนบ้านภู

อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวของบ้านภูเป็นลักษณะของการท่องเที่ยวแบบมวลชน (mass tourism) ที่กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเหมือนสินค้าสำเร็จรูปและประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวจะถูกตีกรอบโดยมัคคุเทศก์นำเที่ยวที่จัดเตรียมไว้ให้กับผู้จ้างหรือนักท่องเที่ยว(วรเมธ ยอดบุญ, 2548: 30) ซึ่งกรณีของบ้านภูนี้ประสบการณ์ของแขกที่มาเยือนจะถูกตีกรอบโดยชาวบ้านที่ได้จัดกิจกรรมต่างๆโดยเฉพาะการดูงานในฐานเรียนรู้ทั้ง 6 ฐานไว้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวที่มาเป็นคณะเพื่อการศึกษาดูงานจะได้รับประสบการณ์จากฐานเรียนรู้และกิจกรรมในตอนเย็นเป็นหลัก แต่ในกรณีของนักท่องเที่ยวที่มาบ้านภูเพื่อการท่องเที่ยวเป็นหลักและชาวบ้านไม่ได้จัด package ไว้ต้อนรับนั้น ก็อาจได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากนักท่องเที่ยวที่มาเพื่อการศึกษาดูงานและมาเป็นกลุ่มใหญ่ นักท่องเที่ยวที่มาบ้านภูคนเดียวหรือมากับเพื่อนอีก 2-3 คนจะมีประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากกิจกรรมที่ชาวบ้านได้เตรียมไว้ โดยนักท่องเที่ยวอาจขอไปหาเห็ดบนเขาหรือร่วมเกี่ยวข้าวกับชาวบ้าน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้รวมอยู่ใน package ที่มีไว้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเพื่อศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง

การท่องเที่ยวในบ้านภูถือเป็นการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์(ethnic tourism) ซึ่งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้อาจทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ถูกมองว่าเป็นสินค้า เป็นกลุ่มคนที่ถูกจ้างมองด้วยสายตา รวมทั้งไม่สามารถต่อสู้กับพลังของรัฐและตลาดที่แผ่อิทธิพลเข้ามาในวัฒนธรรมของตนอย่างรวดเร็วได้ แต่ในกรณีของบ้านภูซึ่งนำเสนอความเป็นผู้ไทในการท่องเที่ยวของหมู่บ้านนี้ถือเป็นหมู่บ้านที่น่าการสนับสนุนของรัฐและตลาดสมัยใหม่มาเป็นประโยชน์แก่การท่องเที่ยวในหมู่บ้านของตน ชาวบ้านภูส่วนใหญ่มองว่าการที่บ้านภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวและมีคนมากมายจากต่างถิ่นมาจ้างมองตนและมาบริโภควัฒนธรรมในพื้นที่บ้านภูถือเป็นผลบวกต่อชาวบ้านเอง เพราะเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากส่วนแบ่งที่มาจากการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

ชาวบ้านภูโดยเฉพาะกลุ่มผู้นำด้านกิจกรรมของหมู่บ้านมีความสนิทสนมกับเจ้าหน้าที่รัฐและนำพลังของรัฐมาทำให้เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านโดยเฉพาะการเป็นต้นทุนด้านการท่องเที่ยวและชาวบ้านภูเห็นว่าการนำหมู่บ้านเข้าอ้อมกระแสของรัฐดังเช่นการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้จะทำให้บ้านภูมีบทบาทและชื่อเสียงในความเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานด้านชุมชน ทำให้บ้านภูมีชื่อเสียงในวงกว้างขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐในระดับที่สูงขึ้น ท่ามกลางปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ ชาวบ้านภูในบริบทการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและทางชาติพันธุ์จึงไม่ได้เป็นผู้ที่ไร้อำนาจหรือเป็นผู้ถูกกระทำตามความคิดของชาวบ้านภู

Eriksen(2003: 4)เรียกปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ว่า การไหลข้ามพรมแดน (transnational flows) โดยเขาคิดว่าโลกาภิวัตน์ทำให้วัฒนธรรมของท้องถิ่นกลายเป็นหนึ่งเดียวกับโลกด้วยอำนาจของการติดต่อสื่อสาร และทำให้วัฒนธรรมของท้องถิ่นกลายเป็นสินค้า หากนำปรากฏการณ์ของการท่องเที่ยวในบ้านภูมามองตามแนวคิดของ Eriksen แล้ว การติดต่อสื่อสารที่ทันสมัยก็ทำให้บ้านภูกลายเป็นส่วนเดียวกันกับกระแสหลักมากขึ้น โดยเฉพาะกระแสเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือว่าเป็นที่นิยมของประเทศไทยในเวลานี้ ชาวบ้านภูทำให้ภาพความเป็นหมู่บ้านของตนอิงกับกระแสแนวปฏิบัติซึ่งเป็นที่นิยม และนำเสนอว่าการปฏิบัติตนตามหลักปฏิบัติดังกล่าวเป็นลักษณะของบ้านภูเป็นลักษณะของท้องถิ่นนี้มาแต่เดิม ผู้เขียนจึงเห็นว่าชาวบ้านภูนำกระแสหลักของประเทศ ทั้งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ การปรับปรุงภูมิทัศน์ของหมู่บ้าน การปลูกดอกไม้หน้าบ้าน สิ่งทั้งหลายดังกล่าวถือเป็นสิ่งที่มาจากภายนอกที่ชาวบ้านนำเข้ามาในหมู่บ้านแล้วทำให้เป็นของหมู่บ้าน วัฒนธรรมของท้องถิ่นบ้านภูจึงกลายเป็นส่วนเดียวกับกระแสหลักของประเทศมากขึ้นหากมองในบริบทของการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน นอกจากนี้การท่องเที่ยวและชาติพันธุ์ก็ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกัน แต่เป็นสิ่งที่เกี่ยวโยงและเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกันได้

4. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาเพียง 6 ครั้ง ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อันสามารถนำมาเป็นกรอบในการมองและตั้งคำถามถึงเรื่องอัตลักษณ์ของผู้ไทในชีวิตประจำวันจึงอาจมีน้อยเกินไป ทำให้มีข้อจำกัดในการวิเคราะห์ถึงชีวิตประจำวันของผู้ไทบ้านภูได้อย่างครอบคลุม หากผู้สนใจศึกษาในเรื่องอัตลักษณ์ของผู้ไทรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่นใช้เวลาในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษามากกว่านี้ก็อาจได้ข้อมูลที่อยู่ในชีวิตของชาวบ้านได้ครบถ้วนและนำมาใช้เป็นกรอบในการมองอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ได้มีมิติและมีหลายมุมมองมากขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการพัฒนาชุมชน ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3. บ้านภู [ออนไลน์]. (ม.ป.ป.).
แหล่งที่มา: banphu.com [2553, มีนาคม 22]
- กาแฟ. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2552.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรอบนโยบายของคณะกรรมการ ททท. พ.ศ. 2550 – 2554
[ออนไลน์]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://thai.tourismthailand.org/about-tat/about-tat-24-1.html> [2553, มีนาคม 30]
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม [ออนไลน์]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา:
<http://thai.tourismthailand.org/attraction/mukdahan-49-882-1.html> [2553, มีนาคม 22]
- กิตติพร ใจบุญ. วัฒนธรรมการท่องเที่ยวและการบริโภค : ความหมายที่แปรเปลี่ยน. ใน วัฒนธรรม การบริโภค แนวคิดและการวิเคราะห์, หน้า 70-80. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและผลิต ตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2538.
- ชินิษฐา พอนอ่วม. ข่าวท่องเที่ยว. อนุสาร อ.ส.ท., 48 (มกราคม 2551): 21.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดมุกดาหาร. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการอำนวยการ จัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ, 2542.
- คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์. ตลาด 100 ปี สามชุก. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
- คนภูไท. ประเพณีแก้กัณฑ์หลอนและกัณฑ์จบ [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา:
<http://www.baanmaha.com/forums/archive/index.php/t-22470.html> [2552, มีนาคม 31]
- เค. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2552.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์เพิ่มเติมข้อเท็จจริง ว่าด้วยชนชาติขอม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, 2540.
- เจอร์ลด์ ดี แบร์แมน. เบื้องหลังหน้ากาก. แปลโดย อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2549.
- จวีวรรณ ประจวบเหมาะ. "คนไท" เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือไม่หากจะมองแบบ Barth. ใน บทความวิชาการและความทรงจำ เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ รองศาสตราจารย์สุ

มิตร ปิติพัฒน์, หน้า 62-69. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. ปริศนาว่าด้วยอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ชาติพันธุ์ของกลุ่มที่ใช้ภาษาตระกูลไต. ใน สุภาวดี จันทวานิช (บรรณาธิการ), รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549, หน้า 83-114. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), 2547.

ชนัญ วงษ์วิภาค. การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน : ความหมายและขอบเขต. ใน การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, หน้า 82. กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (พ.ศ. 2499-2546). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

ชยันต์ วรรณระภูติ. เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

ชัยปดินทร์ สาลีพันธ์. เผ่าภูไทมาจากไหนกันแน่. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.). (อัตสำเนา)

ชาร์ลส์ เอฟ คายส์. อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และความภาคภูมิใจของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ใน สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, หน้า 232. แปลโดย สุเทพ สุนทรเกสัช. กรุงเทพมหานคร: แผนกวิชาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511.

ดุษฎี ชุมสาย และ ญิบพัน พรหมโยธี. ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

ดุษฎี ชุมสาย. หลักวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา, 2518.

เตย. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 23 มีนาคม 2552.

ถวัลย์ ผิวขำ. ประธานคณะกรรมการโฮมสเตย์บ้านภู. สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2551.

ถวิล เกษรราช. ประวัติผู้ไทย. พระนคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2512.

ถวิล ทองสว่างรัตน์. ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2527.

ททท. 5 ทศวรรษแห่งความสำเร็จ ผู้นำการท่องเที่ยวไทยเข้มแข็ง. ประชาชาติธุรกิจ (18 มีนาคม 2553): 6.

- ทวิช จตุรพฤกษ์. อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า : การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว. ใน ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของประเทศไทยในสังคมไทย, หน้า 210. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- นงเยาว์ จิตตะปุตตะ. ครึ่งศตวรรษการท่องเที่ยวไทยกับมรดกวัฒนธรรม. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 27 (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2549): 27-56.
- นำชัย อุปัญญา. บทบาทของพ่อล่ามชาวผู้ไทยตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.
- นิต. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2552.
- นิตี ภวัครพันธุ์. "บางครั้งเป็นคนไทย บางครั้งไม่ใช่" อัตลักษณ์แห่งตัวตนที่ผันแปรได้. รัฐศาสตร์สาร 20 (2541): 215-251.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน:บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2436.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. ผ้าขาวม้า ผ้าจีน กางเกงในและ ฯลฯ. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2538.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. ตำนานและพิธีกรรมบูชาผีเมือง : การสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ของไทยและคนไทยในประเทศไทย. ใน ความเป็นไทย/ความเป็นไท, หน้า 60. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2547.
- ปนัดดา บุญยสารน้อย. ชนเผ่าอาข่า : ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้สกปรก ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจ. ใน อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ, หน้า 81-115. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2546.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา และ ยรรยง ตระการธำรง. ปิดตนสร้างฐาน : อคติทางชาติพันธุ์กับการไม่กล้าแสดงตนของคนบนที่สูง. ใน วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง เล่ม 1, หน้า 183-220. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2549.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. การค้า พื้นที่ และอัตลักษณ์ม้งดอยปู่. ใน ยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ), อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของประเทศไทยในสังคมไทย, หน้า 121-135. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง. ใน วาทกรรมอัตลักษณ์, หน้า 78-96. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2547.
- ปรานี วงษ์เทศ. แนวทางการศึกษาเพลงพื้นบ้านทางมานุษยวิทยา. ใน พื้นบ้าน พื้นเมือง, หน้า 49-81. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2525.

ปราณี วงษ์เทศ. ศาสนาของชาวผู้ไท. เมืองโบราณ 17 (กรกฎาคม-กันยายน 2534): 50-54.

ปราโมทย์ ภัคดีณรงค์. "คนแม่แจ่ม" ในกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมผ้าขึ้นตีนจก. ใน ความจริงในมนุษยศาสตร์, หน้า 415-453. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. อัตลักษณ์ชั้นของนักมานุษยวิทยาในบ้านเกิด. ใน ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล (บรรณาธิการ), คนใน : ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย, หน้า 199-229. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545.

ปรีชา คูวินทร์พันธุ์. โครงการปัญหาความมั่นคงใหม่ ศาสนาชาติพันธุ์-ชาตินิยม และความรุนแรง. (ม.ป.ท.), 2548. (อัดสำเนา)

ปวีณา งามประภาสม. บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ กรณีศึกษาเปรียบเทียบ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. บทบรรณาธิการ. ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บรรณาธิการ), อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ, หน้า 1-22. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2546.

พระราชรัตนมงคล. ตำนานผู้ไท. กรุงเทพมหานคร: ศิลปสยามบรรจุกันท์และการพิมพ์ จำกัด, 2546.

พิเชฐ สายพันธ์ และ นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. "ฟ็อนผู้ไท": พิธีกรรมการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2542.

พิเชฐ สายพันธ์. "ผู้ไท" : ข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 18 (พฤศจิกายน 2544-มกราคม 2545): 44-52.

พิเชฐ สายพันธ์. รายงานการวิจัย สัญลักษณ์ "ผี" ในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวผู้ไทศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มผู้ไทในประเทศไทยและประเทศลาว(ปีที่1). กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2544.

ไพฑูริ วิเศษศรี. ผู้ใหญ่บ้านบ้านภูหมู่ 1. สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2550.

ฟ็อนผู้ไท. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน 10 (2542): 3245-3251.

- ภัทรพงศ์ คงวิจิตร. พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- เมธี. รายงานพิเศษ. อนุสาร อ.ส.ท. 6 (มกราคม 2551): 40.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. อำนาจวัฒนธรรมชุมชน : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ฟ้ายั่ว, 2548.
- รัตนารักษ์ พัทธ. วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทย ศึกษาเฉพาะกรณี กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2535.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 [ออนไลน์]. 2542. แหล่งที่มา: <http://rirs3.royin.go.th/dictionary.asp> [2553, มีนาคม 31]
- เรียนรู้ วิถีบ้านภู. กรุงเทพธุรกิจเสาร์-อาทิตย์. (26 ธันวาคม 2552): 3.
- วรรณธ ยอดปุ่น. อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีหมู่บ้านรวมมิตร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- วิญญู ผลสวัสดิ์. พิธีกรรมการเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวไทยตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2536.
- วิทยาลัยชุมชนมุกดาหาร. บ้านภู. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
- ศรีปทุม. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2551.
- สพลันต์ เพชรคำ. กลุ่มชาติพันธุ์ไท อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร. ใน เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม, หน้า 1-25. 17 เมษายน 2544 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กรุงเทพมหานคร, 2544.
- สมหมาย ชินนาค. "มูน" ไม่ใช่ "มูล" : วาทกรรมต่อต้านรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล. ใน วาทกรรมอัตลักษณ์, หน้า 138-156. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2547.
- สมหมาย ชินนาค. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกับปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนด้านการผลิตข้าวอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ผ่านพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกำของชาวไทย-กวย(ส่วย)เลี้ยงช้าง จังหวัดสุรินทร์. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเพชรบูรณ์. ประวัติความเป็นมาของการท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ [ออนไลน์]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://phetchabun.mots.go.th/index.php/lay=show&ac> [2553, มีนาคม 16]
- สิริกมล ศรีเดช. ตลาดดอนหวาย : พื้นที่แห่งการท่องเที่ยวและการบริโภค. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- สุธน สุขพิศิษฐ์. ชาวภูไทที่มุกดาหาร. นิตยสารครัว 167: 106-108.
- สุนิสา ฉันทวีรัตนโยธิน. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน : กรณีศึกษาหมู่บ้านดอยปุย ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร, สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- สุภิตา ไชยสวัสดิ์. การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทกับชาวไทยลาว ศึกษากรณีบ้านคำกั้ง ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอภูผามาศ จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.
- สุรัตน์ วรารัตน์. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ชาวไซ ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพรรณานิคมและอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร. สกลนคร: สมศักดิ์การพิมพ์, 2524.
- สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา. "ยวนสี่คว"ในชุมทางชาติพันธุ์: เรื่องเล่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตยสาร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.
- สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษา และ นันทิยา พุทระ. แม่หญิงต้องต่ำทุก : พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน. นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตยสาร สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2537.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ ณรงค์ อุปัญญา. การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน : กรณีผู้ไท. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. ชุมชนไตใหญ่ร่วมสมัยกับกระบวนการสร้างสำนึกทางชาติพันธุ์ กรณีเมืองน้ำคำ รัฐไตใหญ่. (ม.ป.ท.), 2544.
- เสรี พงศ์พิศ. เศรษฐกิจพอเพียง (สำหรับวิทยากร) Powerpoint และบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลังปัญญา, 2550.
- หน่วยศึกษานิตยสาร. การท่องเที่ยว (ตำรา-เอกสารวิชาการฉบับที่ 30) . กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิตยสาร, 2533.

หนองสูงถิ่นผู้ไทย เมืองพระไกรสรราช. กาศสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2550.

หมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.). (จัดสำเนา)

อภิญา เพื่อองฟูสกุล. อัตลักษณ์. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

อภิรักษ์ บัวหนักดี. สะพานมิตรภาพ 2 เชื่อมสัมพันธ์สองฝั่งโขง เชื่อมโยงมุกดาหาร-สะหวันเขต. อนุสาร อ.ส.ท. 1 (สิงหาคม 2550): 55.

อ๋อน. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2551.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. ความเป็นชาติพันธุ์. ใน แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า 190. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

อีฟ. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2551.

อุดม บัวศรี. ออนซอนอีสาน. ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.

อุไร อาจวิชัย. คณะกรรมการโฮมสเตย์บ้านภูฝ่ายเหนือ. สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2551.

ภาษาอังกฤษ

Barth, Fredrik. Introduction. In Ethnic Group and Boundaries, pp.9-38. London: Allen & Unwin, 1969.

Bauman, Zygmunt. From Pilgrim to Tourist-or a Short History of Identity. In Stuart Hall and Paul du Gay (eds.), Cultural Identity, pp. 18-36. London: Sage, 1996.

Berger, Peter L. and Luckmann, Thomas. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Anchor Book, 1967.

Burn, Peter M. An Introduction to Tourism and Anthropology. London: Routledge, 1999.

Clifford, James. Routes : travel and translation in the late twentieth century. Cambridge: Harvard University Press, 1997.

Cohen, Abner. Introduction. In Abner Cohen (ed.), Urban Identity, pp. ix-xxiv. London: Tavistock Publications, 1974.

Cohen, Erik. Contemporary Tourism Trends and Challenges : Sustainable Authenticity or Contrived Post-Modernity?. In Douglas Pearce and Richard Butler (eds.), Change in Tourism, pp. 12-29. London: Routledge, 1995.

- Cohen, Erik. Ethnic Tourism in Southeast Asia. In Tourism, Anthropology and China, pp. 27-53. Singapore: White Lotus Press, 2001.
- Cohen, Erik. The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings. Annual Review of Sociology 10 (August 1984): 373-392.
- Crick, Malcolm. Representations of International Tourism in the Social Science : Sun, Sex, Sights ,Savings and Servility. In StellaLeivadi A. Yiorgos Apostolopoulos and Andrew Yiannakis (eds.), The sociology of tourism : theoretical and empirical investigations, pp. 307-344. London: Routledge, 2002.
- Edensor, Tim. Performing Tourism, Staging Tourism : (Re)producing Tourist Space and Practice. In Stephen Williams (ed.), Tourism : Critical Concepts in the Social Sciences V2, pp. 325-348. London: Routledge, 2004.
- Eriksen, Thomas H. Ethnicity, race and nation. In Montserrat Guibernau and John Rex (eds.), The ethnicity reader : nationalism, multiculturalism, and migration, p. 33. Cambridge: Blackwell Publishers, 1997.
- Eriksen, Thomas H. Introduction. In Thomas H. Eriksen (ed.), Globalisation : studies in anthropology, pp.1-17. London: Pluto Press, 2003.
- Geertz, Clifford. The Integrative Revolution : Primordial sentiment and civil politics in the new states. In The Interpretation of Cultures, pp. 255-310. New York: Basic Books, 1973.
- Giddens, Anthony. The consequences of modernity. Stanford: Stanford University Press, 1990.
- Goffman, Erving. Stigma: notes on the management of spoiled identity: Englewood Cliffs, 1963.
- Goffman, Erving. The presentation of self in everyday life. New York: Doubleday, 1959.
- Hetherington, Kevin. Expressions of identity : space, performance, politics, London: Sage, 1998.
- Hughes, Everett C. On Work, Race and the Sociological Imagination. University of Chicago Press, 1994.
- Jenkins, Richard. Rethinking ethnicity : arguments and explorations, London: Sage, 1998.
- Jenkins, Richard. Social Identity, London: Routledge, 1996.

- Keyes, Charles F. Introduction. In Ethnic adaptation and identity : the Karen on the Thai frontier with Burma, pp.1-23. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1979.
- Leach, Edmund. Political System of Highland Burma, London: Athlone Press, 1986.
- LeBar, Frank M.; Hickey, Gerald C.; and Musgrave, John K. Ethnic groups of Mainland Southeast Asia. New Haven: Human Relations Area Files Press, 1964.
- MacCannell, Dean. Staged Authenticity : Arrangement of Social Space in Tourist Settings. In Stephen Williams (ed.), Tourism : Critical Concepts in the Social Sciences V2, pp. 195-234. London: Routledge, 2004.
- Moreman, Michael. Ethnic Identification in a Complex Civilization: Who are the Lue?. American Anthropologist 67 (October 1965): 1215-1230.
- Rojek, Chris. Stuart Hall, Cambridge: Blackwell, 2003.
- Schliesinger, Joachim. Ethnic Groups of Laos, V3, Profile of Austro-Thai-Speaking Peoples. Bangkok: White Lotus, 2003.
- Seidenfaden, Erik. The Origins and Habitats of the Thai people. In The Thai Peoples Book 1 : The Origins and Habitats of the Thai Peoples with a Sketch of their Material and Spiritual Culture, p.47. Bangkok: Siam Society, 1958.
- Seidenfaden, Erik. The So and the Phuthai. Reprinted from J.T.R.S., Vol xxxiv, pt. 2, Sept., 1943. (Mimeographed)
- Smith, Valene L. Hosts and Guests : The Anthropology of Tourism. Oxford: Basil Blackwell, 1978.
- Thomas, Kirch A. Development and Mobility among the Phu Thai of Northeastern Thailand. Asian Survey 7 (July 1966): 370-378.
- Wood, Robert E. Ethnic Tourism, the State, and Cultural Change in Southeast Asia. Annals of Tourism Research 11, (1984): 353-374.
- Wood, Robert E. Tourism and the State : Ethnic Options and Constructions of Otherness. In Michel Picard and Robert E. Wood (eds.), Tourism, Ethnicity and the State in Asian and Pacific Societies, p.45. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.
- Woodward, Kath. Understanding identity. London: Oxford University Press, 2002.
- Woodward, Kathryn. Identity and difference, London: Sage, 1997.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพรรณปพร ภิรมย์วงษ์ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (มนุษยวิทยา) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปีพ.ศ. 2546 และเข้าศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาในสาขามานุษยวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพ.ศ.2549

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย